

Μετ. 1985

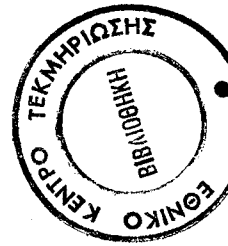
ΕΥΡΥΔΙΚΗΣ ΜΠΕΣΙΛΑ - ΒΗΚΑ
ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ ΤΗΣ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ
ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟ
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ**

ΑΘΗΝΑ 1985

nd: 3605

ΕΥΡΥΔΙΚΗΣ ΜΠΕΣΙΛΑ - ΒΗΚΑ
ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ ΤΗΣ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ
ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟ
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ**

ΑΘΗΝΑ 1985

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Στη συγγραφή της παρούσας μελέτης ενθαρρύνθηκα από τον κ. Αθανάσιο Ράϊκο, Καθηγητή της Γενικής Πολιτειολογίας και του Συνταγματικού Δικαίου της Παντείου Ανωτάτης Σχολής Πολιτικών Επιστημών. Η μελέτη υποβλήθηκε ως διδακτορική διατριβή στο Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης της Σχολής αυτής και εγκρίθηκε από την αρμόδια Πενταμελή Εξεταστική Επιτροπή μετά από εισήγηση του επιβλέποντος Καθηγητή κ. Ράϊκου. Οφείλω να ευχαριστήσω θερμότατα τον κ. επιβλέποντα Καθηγητή και τα άλλα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής για την ευμενή κρίση.

Αθήνα, Ιούλιος 1985

Ευρυδίκη - Μπέσιλα - Βήκα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η λέξη "ευθύνη" στη νομική επιστήμη περιλαμβάνει κατ' αρχήν όλες τις νομικές συνέπειες μιάς παράνομης συμπεριφοράς. Υποκείμενα της ευθύνης μπορούν να είναι όχι μόνο οι ιδιώτες, αλλά και οι φορείς πολιτειακών λειτουργημάτων κατά την άσκησή τους¹. Ειδικότερα, η ευθύνη των κρατικών οργάνων αποτελεί αυτονόητο συστατικό στοιχείο του δημοκρατικού πολιτεύματος. Η αντίληψη αυτή επικρατούσε ήδη στην αρχαία Ελλάδα. Πράγματι, ο Ηρόδοτος² κατατάσσει την ευθύνη των κρατικών αρχών στα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του δημοκρατικού πολιτεύματος, ενώ ο Σόλων θεωρούσε, κατά τον Αριστοτέλη³, την εκλογή και ευθύνη αυτών ως την αναγκαιότατη δύναμη του δήμου⁴. Εξάλλου, το άρθρ. 15 της γαλλικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη της 26ης Αυγούστου 1789 διακήρυξε γενικά το δικαίωμα της κοινωνίας "να ζητεί λογοδοσία από κάθε δημόσιο λειτουργό για τη διοίκησή του".

Ιδιαίτερη σημασία έχει στα δημοκρατικά πολιτεύματα η ευθύνη των μελών της Κυβέρνησης. Η μεγάλη σπουδαιότητα του θεσμού της υπουργικής ευθύνης προκύπτει από την προέχουσα θέση της Κυβέρνησης. Ο θεσμός αυτός είναι τόσο παλιός όσο

1. Βλ. Δ. Τ σ ά τ σ ο υ, Συνταγματικό Δίκαιο έκδ. 3η, I, α, 1982, σ. 378.

2. Ιστορία Γ', § 80: "Πλήθος δε άρχον πρώτα μεν ούνομα πάντων κάλλιστον έχει, ισονομίαν ... πάλιν μεν αρχάς άρχει, υπεύθυνον δε αρχήν έχει, βουλευματα δε πάντα εις το κοινόν αναφέρει".

3. Πολιτικά Β', 1274, 15-20: "...επειό Σόλων, γεέουκε την αναγκαιοτάτην του δήμου δύναμιν, το τας αρχάς αιρείσθαι και ευθύνειν (μηδέ γαρ τούτου κύριος ων ο δήμος δούλος και είη και πολέμιος)...".

4. Βλ. και Α ι σ χ ύ ν ο ν κατά Κτησιφώντος § 22: "Ανυπεύθυνον δε και αξήτητον και ανεξέταστον ουδέν εστι των εν τη πόλει".

και ο θεσμός της Κυβέρνησης⁵. Η ευθύνη των υπουργών καθιερώθηκε ήδη κατά το Μεσαίωνα στην Αγγλία υπό τη μορφή της ποινικής διώξεως αυτών ενόψει του ανεύθυνου του Βασιλιά, που στηριζόταν στο δόγμα "ο Βασιλιάς δεν κάνει το κακό" ("The King can do no wrong"). Με το θεσμό της υπουργικής ευθύνης επιδιώκοντο αρχικά πολιτικοί σκοποί και, συγκεκριμένα, ο εξαναγκασμός του Βασιλιά να παραχωρήσει ένα μέρος των εξουσιών του στο Κοινοβούλιο⁶. Στη συνέχεια ο θεσμός αυτός υιοθετήθηκε από τα περισσότερα Ευρωπαϊκά Κράτη σύμφωνα με τη γενική αρχή, κατά την οποία κάθε πρόσωπο που ασκεί ένα δημόσιο λειτουργήμα πρέπει να είναι υπεύθυνο γι' αυτό⁷. Η ευθύνη των Υπουργών είναι αναμφίβολα ένας θεμελιώδης θεσμός των δημοκρατικών πολιτευμάτων, γιατί αυτή αποτελεί μιά βασική εγγύηση υπέρ των πολιτικών και ατομικών ελευθεριών.

Στα κοινοβουλευτικά Κράτη οι Υπουργοί υπέχουν τριπλή ευθύνη και, συγκεκριμένα, ποινική, αστική και κοινοβουλευτική ή πολιτική ευθύνη⁸. Η ποινική ευθύνη προηγήθηκε χρονικά. Αυτή διαπιστώνεται από το αρμόδιο όργανο (Κοινοβούλιο ή Δικαστήριο) και έχει σαν κύρωση την επιβολή μιάς ποινής. Η αστική ευθύνη, η οποία συνδέεται αναπόσπαστα με την ποινική,

5. Βλ. Χρ. Σ γ ο υ ρ ί τ σ α, Συνταγματικόν Δίκαιον, τ. Α', 1959, σ. 404.

6. Βλ. P. D e s m o t t e s, De la responsabilité pénale des ministres en regime Parlementaire français, 1968, σ. 75 επ.

7. Βλ. Χρ. Σ γ ο υ ρ ί τ σ α, Η οργάνωσις της Κυβερνήσεως και η κοινοβουλευτική ευθύνη των Υπουργών, 1931, σ. 111.

8. Βλ. Α θ α ν. Ρ ά τ σ ο υ, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975), τ. Α', έκδ. 15η, 1984, σ. 324 επ. Σ γ ο υ ρ ί τ σ α, Η οργάνωσις της Κυβερνήσεως και η κοινοβουλευτική ευθύνη των Υπουργών, σ. 111 επ. - Ο.Μ. Η α υ ρ ί ο υ (Précis de Droit Constitutionnel, έκδ. 2η, 1929, σ. 414, σημ. 38) αποκρούει την κρατούσα τριπλή διάκριση της υπουργικής ευθύνης

περιλαμβάνει την υποχρέωση αποκατάστασης της ζημιάς, που προξενείται στο Δημόσιο και στους ιδιώτες από τις παράνομες πράξεις ή παραλείψεις, τίθεται δε σ' ενέργεια με την υποβολή σχετικής αγωγής αποζημιώσεως ενώπιον του αρμόδιου Δικαστηρίου. Η κοινοβουλευτική ή πολιτική ευθύνη περιλαμβάνει τη σχέση εξαρτήσεως της Κυβέρνησης ή μέλους της από το Κοινοβούλιο και έχει σαν συνέπεια τη νομική υποχρέωση παραιτήσεως στην περίπτωση άρσεως της εμπιστοσύνης αυτού. Η κοινοβουλευτική ευθύνη είναι τώρα, όπως ακριβώς και η ποινική και αστική ευθύνη, νομική ευθύνη, δηλαδή διέπεται από κανόνες δικαίου. Το κριτήριο διακρίσεως μεταξύ της ποινικής και αστικής ευθύνης και της κοινοβουλευτικής ευθύνης συνίσταται κυρίως στο ότι εκείνες μεν προϋποθέτουν μιά παράνομη πράξη ή παράλειψη των Υπουργών, αυτή δε υπάρχει τόσο για μιά παράνομη όσο και για μιά άσκητη πράξη ή παράλειψη αυτών⁹. Η κοινοβουλευτική ευθύνη έχει το μεγαλύτερο πρακτικό ενδιαφέρον σε σύγκριση με τα δύο άλλα είδη ευθύνης των Υπουργών. Μετά την καθιέρωση αυτής η ποινική ευθύνη των Υπουργών κατέστη σχεδόν άνευ αντικειμένου και σπανιότατα ενεργοποιείται¹⁰.

και διακρίνει αυτή στην "πολιτική ευθύνη" (*la responsabilité politique*) και την "αστική ευθύνη" (*la responsabilité civile*), εντάσσοντας στην πρώτη τόσο την ποινική όσο και την κοινοβουλευτική ευθύνη. Η τριπλή διάκριση - υποστηρίζει ο διαπρεπής αυτός δημοσιολόγος - "εξηγεί ίσως καλύτερα το αντικείμενο, αλλά καλύπτει μιά ουσιώδη αλήθεια, δηλαδή ότι η ποινική ευθύνη είναι μιά πολιτική ευθύνη"- Βλ. και *Desmottes*, *op. cit.*, σ.9.

9. Βλ. Σ γ ο υ ρ ό τ σ α, Η οργάνωσις της Κυβερνήσεως και η κοινοβουλευτική ευθύνη των Υπουργών, σ. 111 επ., σημ. 4. - G. *Anschütz*, *Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919, Ein Kommentar für Wissenschaft und Praxis*, 1968 (αμετάβλητη ανατύπωση της 14ης εκδ. του 1933), σ. 332, αριθ.1.

Αντικείμενο της παρούσης διατριβής είναι μόνο η ποινική ευθύνη των Υπουργών. Αυτή διαιρείται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος εξετάζει την ποινική ευθύνη των Υπουργών στην αλλοδαπή, ενώ το δεύτερο μέρος ασχολείται με το θεσμό στην Ελλάδα. Ειδικότερα, το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει δύο τμήματα, που εξετάζουν αντίστοιχα την ιστορία του θεσμού και το ισχύον δίκαιο.

10. Βλ. Σ γ ο υ ρ ί τ σ α, Η οργάνωσις της Κυβερνήσεως και η κοινοβουλευτική ευθύνη των Υπουργών, σ. 111 επ. - D e s m o t-
t e s, op. cit., σ. 10 επ. C. S c h m i t t, Verfassungslehre,
1954 (αμετάβλητη ανατύπωση της εκδ. του 1928), σ. 135 επ.

ΜΕΡΟΣ Α'
Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΣΤΗΝ ΑΛΛΟΔΑΠΗ

§ 1.- Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ¹

I. Η πρώτη εμφάνιση του θεσμού

Στην Αγγλία δεν υπάρχει ευθύνη των Υπουργών σαν ιδιαίτερος θεσμός, σαν ιδιαίτερη πολιτική αρχή όπως εμφανίζεται αυτή

1. R. K. Aldermann - J. A. Cross, The tactics of Resignation, A study in British Cabinet Government, 1967, σ.3-8· W.R. Anson, The Law and custom of the Constitution, έκδ. 5η, 1922, σ. 384-388· R. Berger, Impeachment, The Constitutional Problems, 1973· G. Bowyer, Commentaries on the Constitutional Law of England, 1842, σ. 440-447· A. T. Carter, A History of English Legal Institutions, 1902, σ.104-109· T.G.C. Colin, Impeachment and Parliamentary Judicature in Early Stuart England, 1974· Desmottes, op.cit., σ.27επ.· H. Hallam, The Constitutional History of England, 1870, σ. 255 επ. 264 επ., 574 επ.· J. Hatschek, Englisches Stagtsrecht mit Berücksichtigung der für Schottland und Ireland geltenden Sonderheiten, τομ.II, 190 σ,σ. 64 επ.· T.C. Hartley - J.A.G. Griffith, Government and Law, έκδ. 2η, 1981, σ. 295-296· W. Holdsworth, A History of English Law, έκδ. 7η, τομ. 1, 1956, σ.377-385· I. W. Jennings, The British Constitution, 1966, σ.148-154· D. Keir, The Constitutional History of modern Britain, 1938, σ.256· S. Law, The Governace of England, 1914, σ.135-154· J.P. Mackintosh, The British Cabinet, έκδ.2η, 1968, σ.518-524· J. Mastermann - B. Howard, A history of the British Constitution, 1912, σ. 151-167· Parliamentary Affairs, τομ.26 (1972-73), σ. 403-414· H. Phillips, The Constitutional Law in Great Britain and the Commonwealth, 1952, σ. 68-71 και σ. 232-233· H. Phillips - P. Jackson, Constitutional and Administrative Law, 1978, σ. 116-127· L. O. Pike, A Constitutional History of the House of Lords, 1894, σ. 206-234· Public Administration, τομ. 34-36 (1956-58), σ.377-396· De Smith - R. Brazier, Constitutional and Administrative Law, έκδ. 4η, 1981, σ. 184-192· T. Taswell - Langmead, English Constitutional History, έκδ.10η, 1946, σ. 594 επ.· M. Thomson, Constitutional History

κατά κανόνα στο νεώτερο σύστημα των συνταγματικών πολιτειών. Ούτε οι κατηγορούμενοι, ούτε οι κατήγοροι, ούτε το δικαστήριο προσδιορίστηκε στην Αγγλία από μιá ιδέα, την οποία ανέπτυξε η θεωρία. Η ευθύνη των Υπουργών στην Αγγλία παρουσιάζεται σαν ακρογωνιαίος λίθος της νομικής ευθύνης ολοκλήρου της υπαλληλίας. Κατηγορίες διατυπώνονται εναντίον οποιουδήποτε δημόσιου λειτουργού, από τον οποίο διαπράχθηκε παράνομη πράξη. Και οι λέξεις ακόμη "Υπουργείο, Υπουργός" είναι άγνωστες στην αγγλική νομοθεσία, καθιερώθηκαν δε μόνο στην πράξη. Σύμβουλοι της επικρατείας, καγκελάριοι, θησαυροφύλακες, δικαστές, κληρικοί υπόκεινται όλοι στη δικαιοδοσία του "Impeachment"^{1α}. Οι Υπουργοί αυτοί καθεαυτοί δε φέρουν κάποια ευθύνη, διότι η ύπαρξή τους είναι άγνωστη στους νόμους^{1β}. Φέρουν όμως ευθύνη σαν σύμβουλοι επικρατείας (Privy Councillors).

Ιστορική αφετηρία του θεσμού της ευθύνης αυτών αποτελεί η εξέλιξη του αγγλικού πολιτεύματος. Είναι δύσκολο να εκτεθεί η ιστορική ανάπτυξη του θεσμού στην Αγγλία, χωρίς να εισέλθουμε συχνά στη σφαίρα της πολιτικής ιστορίας της Χώρας αυτής.

Μέχρι και της εποχής των Νορμανδών δε γίνεται καθόλου λόγος περί ευθύνης των ηγεμόνων ή των συμβούλων τους. Μόλις επί Ερρίκου III συναντούμε κατηγορίες εκ μέρους των βαρώνων κατά του Βασιλιά και των ανωτέρων υπαλλήλων του. Πάντοτε όμως η βασιλική εξουσία θεωρείται απόλυτη, η δε ιδέα της ευθύνης όσων διαχειρίζονται την ανωτάτη εξουσία βρίσκεται ακόμα στην απαρχή της.

of England, 1938, σ. 151, 189. E.C.S. Wade - G. Phillips. Constitutional Law, έκδ. 5η, 1955, σ. 64-69, 241.- I. Αραβαντινού, Πραγματεία περί της ευθύνης των Ηγεμόνων και των Υπουργών, 1880, σ. 47 επ. Δ.Α. Κυριαζή - Γουβέλη, Συγκριτικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, πολιτειακοί θεσμοί, 1980, σ.13 επ. Αθαν.Γ.Ράικου, Ο θεσμός της χάριτος εν τω Ελληνικώ και Συγκριτικώ Συνταγματικώ Δικαίω, ανάπτυπο από την "Επιθεώρηση Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου", τ.ΙΑ' (1967), σ.31 επ. Χρ. Σγουρίτσα, Συνταγματικόν Δίκαιον, τομ. Α, 1959, σ. 96-100.

1α. Η έννοια αυτού αναπτύσσεται πιό κάτω σ. 15.

1β. Οι Υπουργοί για πρώτη φορά αναφέρονται σε μεταγενέστερο νόμο και, συγκεκριμένα, στην "Ministers of the Crown Act", 1937.

Επί της βασιλείας του Εδουάρδου Ι η αντιπροσώπευση στο Κοινοβούλιο και των τριών τάξεων, του κλήρου, των ευγενών και των αστών, γίνεται πλέον κανόνας. Οι τάξεις αν και συγροτούσαν μιά συνέλευση, συχνά συνεδριάζουν χωριστά προκειμένου να συζητήσουν και να πάρουν προκαταρκτικές αποφάσεις. Αυτή η συνήθεια διατηρήθηκε μέχρι τα μέσα του 14ου αιώνα, οπότε εξαιτίας της μη προσέλευσης στο Κοινοβούλιο των κατωτέρων κληρικών, ενώθηκαν οι ανώτεροι κληρικοί με τους βαρώνους και αποτέλεσαν τη Βουλή των Λόρδων, ενώ οι ιππότες ενώθηκαν με τους αστούς και αποτέλεσαν τη Βουλή των Κοινοτήτων. Η διαίρεση αυτή έγινε βαθμηδόν και σιωπηρά. Από τα δύο αυτά σώματα, σημαντικότερη από άποψη εξουσίας είναι η Βουλή των Λόρδων, που αποτελεί το κύριο συμβουλευτικό σώμα του Μονάρχη, και η οποία αναγνωρίστηκε σαν δικαστήριο των ευγενών², ασκώντας και δικαστικά καθήκοντα. Επί Εδουάρδου Ι συναντούμε αρκετά παραδείγματα εποπτείας βασιλικών συμβούλων από το Κοινοβούλιο. Έτσι το 1304 κατηγορήθηκε ο βαρώνος Nicholas de Segrave³ και εξορίστηκε ο Piers Craveston ύστερα από απαίτηση του Κοινοβουλίου.

Ο Εδουάρδος ΙΙ, ο οποίος διαδέχθηκε στο θρόνο τον Εδουάρδο Ι, ανακαλεί τον εξορισθέντα Piers Craveston, ο οποίος το 1312 μετά από ανάκριση που διεξήχθη από επισκόπους, κόμητες και βαρώνους, κρίθηκε ένοχος αξιοποιίνων πράξεων⁴. Επί βασιλείας του Εδουάρδου ΙΙ κατηγορείται επίσης ο πρεσβύτερος από

2. Βλ. Carter, op. cit., σ. 98 επ. Holdsworth, op. cit., σ. 385 επ.

3. Ο Nicholas de Segrave κατηγορήθηκε από το Βασιλιά ενώπιον του Κοινοβουλίου και κρίθηκε ένοχος. Ο Βασιλιάς συγκάλεσε τους κόμητες, βαρώνους και άρχοντες για να αποφασίσουν για την τιμωρία του, αλλά στο τέλος τον συγχώρεσε.

4. Ο Piers Craveston κατηγορήθηκε ότι έδωσε κακές συμβουλές στο Βασιλιά, ότι έβλαψε τη βασιλική υπόληψη συνομολογώντας συμμαχίες, για παράνομη χρήση της μεγάλης σφραγίδας και για κλοπή βασιλικών δώρων. Αυτός δε δικάστηκε, αλλά του

τους βασιλικούς συμβούλους Hugh le Despencer μαζί με το γιο του, γιατί έδωσαν κακές συμβουλές στο Βασιλιά και γιατί απομάκρυναν από κοντά του τους καλύτερους συμβούλους του καθώς και άλλους επιφανείς άνδρες του Βασιλείου. Οι Despencer δραπετεύουν και καταδικάζονται από το Κοινοβούλιο ερήμην σε εξορία.

Επί Εδουάρδου III εμφανίζεται ουσιαστικά η Κοινοβουλευτική Κυβέρνηση για πρώτη φορά στην Αγγλία. Ο Βασιλιάς αυτός κατά τη διάρκεια της βασιλείας του συγκαλεί περισσότερες από 70 φορές το Κοινοβούλιο. Αυτό αποκτά αρκετή δύναμη και στρέφει την προσοχή του κυρίως σε τρία σημεία: α) δεν επιθυμούσε να έχει απλώς το δικαίωμα της επιψήφισης των φόρων, αλλά και το δικαίωμα ελέγχου των δαπανών· β) να έχει το δικαίωμα ελέγχου του διορισμού των Υπουργών του Βασιλιά, και γ) να μπορεί να τιμωρεί τους Υπουργούς σε περίπτωση παραβίασης των νόμων. Η κατάλληλη ευκαιρία για την απόκτηση των διεκδικουμένων δικαιωμάτων του δόθηκε το 1341, όταν ο Βασιλιάς δυσαρεστημένος από τη διοίκηση και έχοντας έλλειψη από προμήθειες, κατηγορεί τον John Stratford, αρχιεπίσκοπο του Canterbury και Θησαυροφύλακα, ότι καταχράστηκε χρήματα και τον παρέπεμψε σε δίκη στο δικαστήριο του θησαυροφυλάκιου (Court of Exchequer). Οι Λόρδοι διαμαρτυρήθηκαν γι' αυτό επιμένοντας ότι ένας ευγενής μπορεί να δικάζεται μόνο από το δικαστήριο των ευγενών και υποστήριξαν τον αρχιεπίσκοπο στην άρνησή του να παρουσιαστεί στη δίκη. Από τότε η Βουλή των Λόρδων παίρνει ουσιαστικά τη μορφή ενός δικαστηρίου των ευγενών.

Μετά από ρητή πρόταση των Λόρδων ψηφίζεται στο Κοινοβούλιο νόμος (statutum), κατά τον οποίο κανένας ευγενής της Χώρας ή υπάλληλος του στέμματος δεν μπορεί να κληθεί ενώπιον δικαστηρίου και καταδικαστεί σε απώλεια της περιουσίας του, να κρατηθεί, φυλακιστεί ή δικαστεί παρά μόνο με απόφαση των

επιβλήθηκε η ποινή της ισόβιας εξορίας, με την επιφύλαξη ότι θα δικαζόταν σαν εχθρός του έθνους, αν επέστρεφε από την εξορία.

ευγενών. Εντωμεταξύ το Κοινοβούλιο κατάφερε, ξεπερνώντας τις δυσκολίες, να αποσπάσει από το Βασιλιά τις ακόλουθες παραχωρήσεις: α) Οι δημόσιοι λογαριασμοί θα ελέγχονται από ελεγκτές που θα εκλέγονται στο Κοινοβούλιο και έτσι αυτό αποκτά τον έλεγχο όχι μόνο της φορολογίας αλλά και της δημόσιας δαπάνης· β) οι Υπουργοί θα διορίζονται κατόπιν κοινής συμφωνίας του Βασιλιά και των Λόρδων και θα ορκίζονται ενώπιον του Κοινοβουλίου να τηρούν τους νόμους, έτσι ώστε το Κοινοβούλιο ελέγχει πλέον το διορισμό των Υπουργών και αρχίζει βαθμηδόν να αναπτύσσεται η ιδέα της υπουργικής ευθύνης, και, γ) κατά την έναρξη του Κοινοβουλίου οι Υπουργοί θα υπέβαλαν τις παραιτήσεις τους στο Βασιλιά και θα υποχρεώνονταν να λογοδοτήσουν για παράπονα ή κατηγορίες που τους αποδίδονταν. Αν αυτά τα δικαιώματα του Κοινοβουλίου είχαν διατηρηθεί, τότε αυτό θα μοιραζόταν πλήρως τη διακυβέρνηση της Χώρας. Όμως ο Εδουάρδος ΙΙΙ πολύ γρήγορα αποκήρυξε όσες παραχωρήσεις είχε κάνει σ' αυτό.

Μεγάλη σπουδαιότητα παρουσιάζει επί βασιλείας Εδουάρδου ΙΙΙ το δικαίωμα των Κοινοτήτων να κατηγορούν ανώτατους υπαλλήλους του Κράτους. Το 1376 το Κοινοβούλιο, του οποίου ηγούνται ο "Μαύρος Πρίγκηψ", Δούκας του Clarence, και ο William of Wykeham, κατηγορεί τον John of Caunt, σύμβουλο του Βασιλιά σε θρησκευτικά ζητήματα και τους φίλους του για διαφθορές και φιλία με την Alice Perrers ερωμένη του Εδουάρδου ΙΙΙ.⁵ Για την κατηγορία αυτή έγινε για πρώτη φορά χρήση ενός νέου όπλου του "Impeachment".

II. Η καθιέρωση της διαδικασίας του «Impeachment»^{5α}

Το Impeachment είναι ένα ειδικό διαδικαστικό μέσο, με το οποίο η Βουλή των Κοινοτήτων κατηγορεί δημόσιους λειτουργούς

5. Βλ. C. R a n s o m e, Rise of constitutional government in England, 1883, σ. 79.

5α. Για τη διαδικασία του "Impeachment" βλ. A n s o n, op. cit., σ. 384· B o w y e r, op. cit., σ. 443· C a r t e r, op.

ενώπιον της Βουλής των Λόρδων. Αυτός που κατηγορείται δικάζεται κατά τη διαδικασία του "Impeachment" από την Ολομέλεια της Βουλής των Λόρδων, η οποία προεδρεύεται από τον Lord High Steward⁶, όταν πρόκειται για δίκη ευγενούς για κακούργημα ή

cit., σ. 104. Colin, op. cit., σ. 5 επ. Holdsworth, op. cit., σ. 380 επ. Er. May, Treatise on the Law, Privileges, Proceedings and Usage of Parliament έκδ. 19η, 1976, σ. 65. E. Ridges, Constitutional Law, έκδ. 8η, 1950, σ. 93. B. Wilkison, Constitutional History of Medieval England, том. 2, 1952, σ. 204.

6. Ο Lord High Steward είναι ένας από τους ανώτερους υπαλλήλους του Υπουργείου Οικονομικών στις αυλές των μεγάλων φεουδαρχιών του 10ου και 11ου αιώνα, ο οποίος τον 13ο και 14ο αιώνα αποκτούσε κληρονομικά το αξίωμα του προεστού. Αυτός μαζί με τον αρχηγό της αστυνομίας και του στρατού αποτελούσαν τους επικεφαλής των ευγενών του φεουδαρχισμού. Τον 15ο αιώνα ο Lord High Steward προεδρεύει της Βουλής των Λόρδων, όταν ένας ευγενής κατηγορείται για κακούργημα ή προδοσία. Αυτός προεδρεύει είτε πρόκειται για απλή καταγγελία, είτε για παραπομπή σε δίκη. Ο τρόπος διεξαγωγής της δίκης καθώς και η θέση του Lord High Steward διαφέρουν από το αν η Βουλή βρίσκεται σε Σύνοδο ή όχι. Αν η Βουλή βρίσκεται σε Σύνοδο, όλοι οι ευγενείς αποτελούν τους δικαστές και η απόφαση αθώος ή ένοχος λαμβάνεται με την πλειοψηφία των ψήφων. Αν η Βουλή δε βρίσκεται σε Σύνοδο, τότε ο Lord High Steward δικάζει τον κατηγορούμενο με τη βοήθεια ενόρκων, που λαμβάνονται από την τάξη των ευγενών. Σ' αυτή την περίπτωση η θέση του είναι η ίδια όπως και κάθε άλλου δικαστού, ο οποίος δικάζει με τη βοήθεια ενόρκων. Αυτός διευθύνει τους ενόρκους σύμφωνα με το νόμο, και αυτοί πρέπει να αποφασίσουν την ενοχή ή όχι του κατηγορούμενου δίνοντας ομόθυμα την ετυμηγορία τους. Βλ. C. Abraham - B. Howtrey, Parliamentary Dictionary, 1956, σ. 109. Carter, op. cit., σ. 98 επ. Holdsworth, op. cit., σ. 388.

προδοσία και από τον Lord Chancellor⁷ ή Lord Keeper σε όλες τις άλλες περιπτώσεις. Η διαδικασία του "Impeachment" ξεκινά με την απαγγελία της κατηγορίας εκ μέρους ενός μέλους της Βουλής των Κοινοτήτων κατά τη συνεδρίαση του Σώματος. Εφόσον η Βουλή των Κοινοτήτων πεισθεί για την κατηγορία, το μέλος της Βουλής, με πρωτοβουλία του οποίου εισήχθη η καταγγελία, παρουσιάζεται εκ μέρους των Κοινοτήτων στη Βουλή των Λόρδων και επαναλαμβάνει την κατηγορία. Από τη Βουλή των Κοινοτήτων διορίζεται μία επιτροπή για τη διατύπωση των άρθρων της κατηγορίας, τα οποία εκφωνούνται στον κατηγορούμενο. Αυτός μπορεί, αν το θελήσει, να απαντήσει σ' αυτά. Η Βουλή των Κοινοτήτων διορίζει μέλη της σαν κατηγορούς, η δε δίκη λαμβάνει χώρα στην αίθουσα του Westminster. Ακολουθείται ο τύπος της ποινικής δίκης με τους Λόρδους να ασκούν καθήκοντα δικαστών. Η ερώτηση αθώος ή ένοχος τίθεται σε κάθε Λόρδο χωριστά, αρχίζοντας από το νεώτερο βαρόνο, και για κάθε άρθρο της κατηγορίας. Η ψηφοφορία είναι φανερή και κάθε μέλος απαντά για την αθωότητα ή ενοχή τοποθετώντας το δεξί του χέρι στο στήθος. Ο αριθμός των ψηφοφόρων είναι ακαθόριστος και η απόφασή τους ανακοινώνεται από τον προεδρεύοντα στη Βουλή των Κοινοτήτων και στον κατηγορούμενο. Αν η πλειοψηφία των Λόρδων κηρύξει ένοχο τον κατηγορούμενο, η Βουλή των Κοινοτήτων απο-

7. Τον Lord Chancellor συμαντούμε από την εποχή των Νορμανδών, όταν το όνομά του βρίσκεται στενά συνδεδεμένο με το σώμα που κυβερνά το Βασίλειο, την Curia-Regis, και είχε το ρόλο του Πρωθυπουργού του Βασιλιά. Αργότερα αποσπάστηκε από την Curia-Regis και με διάφορες εναλλαγές ρόλων κατά τη βασιλεία του Εδουάρδου I και Εδουάρδου II, εξελίχθηκε σε σημαντικό κρατικό πρόσωπο, το οποίο φύλαγε τη μεγάλη σφραγίδα του Βασιλείου απ' όπου και η ονομασία του, Λόρδος Σφραγιδοφύλακας (Lord Keeper). Αυτός ήλεγχε επίσης τις διάφορες αποφάσεις των δώδεκα ανωτέρων δικαστών, ήταν απαραίτητο μέλος του Cabinet και ο πρώτος σύμβουλος του Βασιλιά σε νομικά θέματα. Βλ. Holdsworth, op. cit., σ. 395 επ.

φασίζει αν θα προχωρήσει η διαδικασία ή όχι. Οι Λόρδοι δεν μπορούν να καταδικάσουν τον ένοχο πριν η Βουλή των Κοινοτήτων αποφασίσει γι' αυτό. Όταν οι Λόρδοι έχουν ορίσει την ποινή, ενημερώνουν τη Βουλή των Κοινοτήτων ότι είναι έτοιμοι να προχωρήσουν στην καταδίκη. Τότε ο Πρόεδρος της Κάτω Βουλής δίνει εντολή για την έκδοση της αποφάσεως, η οποία ανακοινώνεται από το λόρδο, ο οποίος προήδρευε στη δίκη. Η εκτέλεση της αποφάσεως των Λόρδων εξαρτάται, όπως και η εκτέλεση των αποφάσεων των κοινών ποινικών δικαστηρίων, από τη θέληση του θρόνου, παρόλο ότι οι διώξεις του κοινού δικαίου ανήκουν στην αρμοδιότητα του θρόνου, ενώ στις περιπτώσεις των "Impeachment" στη Κάτω Βουλή. Ο θρόνος στην περίπτωση αυτή δε χάνει το προνόμιο απονομής χάρις, και, πολλές φορές το άσκησε σε περιπτώσεις ενός "Impeachment" άλλοτε απαλλάσσοντας τον κατηγορούμενο από την εκτέλεση της ποινής και άλλοτε μετριάζοντάς την.

Η δικαιοδοσία αυτή της Κάτω Βουλής να κατηγορεί και της Άνω Βουλής να δικάζει περιλαμβάνει όχι μόνο τους εν ενεργεία ή τους πρώην Υπουργούς, αλλά και κάθε δημόσιο λειτουργό που παραπέμπεται σε δίκη με ένα "Impeachment". Αντίθετα τα ιδιωτικά πλημμελήματα και κακουργήματα των Υπουργών, και, γενικότερα, κάθε αξιόποινη πράξη που διαπράττουν εκτός της υπηρεσίας τους, πρέπει πάντοτε να δικάζονται από τα τακτικά δικαστήρια.

Επί Ερρίκου III η διαδικασία του "Impeachment" παραμένει ακόμη αμαθόριστη. Η διαδικασία αυτή έλκει την προέλευσή της εν μέρει από τις πολιτικές ιδέες και καταστάσεις που επικρατούσαν καθόλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα σε ολόκληρη τη δυτική Ευρώπη και εν μέρει από τις πολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν στην Αγγλία το 14ο και 15ο αιώνα. Η ανάγκη μιάς Κυβέρνησης σύμφωνης με το νόμο της σύμπραξης των δύο Βουλών (Λόρδων και Κοινοτήτων) για τον έλεγχο και τον περιορισμό των δραστηριοτήτων των βασιλικών συμβούλων και ευνοουμένων και του προσδιορισμού της ευρείας δικαστικής εξουσίας της Βουλής των Λόρδων, οδήγησαν στην καθιέρωση του διαδικαστικού αυτού μέσου.

Το 1376 κατηγορείται ο λόρδος William Latimer⁸ για κατασπατάληση του δημόσιου χρήματος και για αγορά επισφαλών χρεωγράφων, τα οποία εξαργυρώνει από το δημόσιο ταμείο. Για την κατηγορία αυτή ο λόρδος Latimer καταδικάζεται από το δικαστήριο των ευγενών (Βουλή των Λόρδων) σε χρηματική ποινή και φυλάκιση και μετά από αίτηση της Βουλής των Κοινοτήτων παύεται από το συμβούλιο του Βασιλιά.

Δέκα χρόνια αργότερα (το 1386) κατηγορείται από τη Βουλή των Κοινοτήτων ο Θησαυροφύλακας και Καγκελάριος του Ριχάρδου ΙΙ, Michael de la Pole⁹. Το κατηγορητήριό του περιλαμβάνει επτά άρθρα μεταξύ των οποίων αναφέρεται, ότι δεν εκπέλεσε αποφάσεις του Κοινοβουλίου, ότι χρησιμοποίησε χρήματα για σκοπούς διάφορους απ' αυτούς που προορίζονταν, ότι έδωσε χάρη σε καιούργους και ότι από σφάλμα του έχασαν την πόλη Gent. Οι ίδιες κατηγορίες απειλούσαν και τους υπόλοιπους Υπουργούς. Ως προς τα μέρη της κατηγορίας, τα αναφερόμενα στον de la Pole σαν Υπουργό και μέλος του βασιλικού συμβουλίου, οι Λόρδοι δέχτηκαν ότι δεν μπορεί γι' αυτά να κατηγορηθεί μόνος, χωριστά από τα υπόλοιπα μέλη του συμβουλίου. Η διαδικασία ήταν προφορική και έγινε παρουσία του Βασιλιά, ο δε κατηγορούμενος καταδικάστηκε σε δήμευση της περιουσίας του, παύση από το αξίωμά του και φυλάκιση. Αμέσως μετά ο Βασιλιάς χάρισε σ' αυτόν τη φυλάκιση.

Πέρα από την καταδίκη του de la Pole το Κοινοβούλιο επιχειρεί να περιορίσει τη βασιλική εξουσία και διορίζει με νόμο επιτροπή, της οποίας έργο ήταν να συμβουλευεί το Βασιλιά να εισπράττει φόρους, να εξετάζει την κατάσταση της πολιτείας και να κάνει διορθώσεις κατά την κρίση της. Ο Michael de la Pole και οι οπαδοί του υποστηρίζουν, ότι αυτό προσβάλλει την τιμή του στέμματος και κατορθώνουν να επιβεβαιώσουν τη

8. Βλ. Αραβαντινού, *op.cit.*, σ. 59· Carter, *op.cit.*, σ. 105· Colin, *op.cit.*, σ. 17· Holdsworth, *op.cit.*, σ. 380.

9. Βλ. Αραβαντινού, *op.cit.*, σ. 60· Colin, *op.cit.*, σ. 20-23.

γνώμη τους αυτή με δικαστική γνωμοδότηση. Οι ευγενείς Ξεσηκώνονται εναντίον του de la Pole, και πέντε απ' αυτούς, δηλαδή ο δούκας του Clocester και οι κόμητες Arundel, Warwick, Derby και Nottingham, κατηγορούν το 1388 τους συμβούλους του Βασιλιά¹⁰, οι οποίοι και καταδικάσθηκαν ερήμην με μιά "Act of Attainder"^{10α}.

Ο Ριχάρδος II λόγω πολλών καταχρήσεων κατά τη διάρκεια της βασιλείας του κηρύσσεται το 1399 από το Κοινοβούλιο έμπυτος του θρόνου και κατηγορείται απ' αυτό στους Λόρδους, οι οποίοι εκδίδουν απόφαση για εκθρόνισή του. Έτσι παύεται ο κληρονομικός Μονάρχης με σύμφωνη γνώμη και των δύο Βουλών.

III. Η εγκατάλειψη του «Impeachment» και η εμφάνιση των «Acts of Attainder»

Στο θρόνο της Αγγλίας ανεβαίνει ο αρχηγός της δυναστείας των Lancaster, Ερρίκος IV, απειλούμενος από συνωμοσίες, επα-

10. Το είδος της κατηγορίας αυτής, κατά την οποία ένας λόρδος κατηγορεί άλλον ενώπιον της Άνω Βουλής, ονομάζεται "Arraignment". Βλ. A n s o n, op. cit., σ. 388 επ. Αραβαντινού, op. cit., σ. 61, σημ. 2.

10α. Βλ. σημ. 11.

11. Το Αγγλικό Συνταγματικό Δίκαιο επέτρεπε τη χρήση κατά των Υπουργών, καθώς και κατά παντός πολίτη, ενός φοβερού όπλου των "Acts of Attainder". Πρόκειται για δικαστικές αποφάσεις του Κοινοβουλίου υπό τύπο νόμου αυτού, με τις οποίες επιβάλλονταν σε ορισμένα άτομα ποινές για πράξεις που δεν τιμωρούσε ο νόμος, ή τιμωρούσε με άλλη ποινή, κατά τη στιγμή που διαπράχθηκαν. Οι τυπικοί αυτοί νόμοι με αναδρομική ισχύ, οι οποίοι στην ουσία ήταν αυθαίρετες δικαστικές αποφάσεις, δεν ήταν αντισυνταγματικοί, καθ' όσον στην Αγγλία το Κοινοβούλιο (η νομοθετική εξουσία, ο Βασιλιάς με τις δύο Βουλές) ήταν νομικά παντοδύναμο και δεν περιορίζονταν από κανένα νομικό κανόνα. Έτσι αυτό μπορούσε να μεταβάλει αναδρο-

ναστάσεις και κινδύνους κάθε είδους. Επί της βασιλείας του απαγορεύτηκαν με νόμο οι εισαγόμενες από τους λόρδους ενώπιον της Άνω Βουλής κατηγορίες (appeal) χωρίς να γίνεται καθόλου λόγος γι' αυτές που εγείρονται από τη Βουλή των Κοινοτήτων. Τελικά αποφασίστηκε οριστικά ότι μόνο η Κάτω Βουλή έχει το δικαίωμα της κατηγορίας, ενώ η Άνω Βουλή έχει το δικαίωμα να δικάζει. Καθ' όλη τη διάρκεια της βασιλείας του Ερρίκου IV δε συναντούμε πολιτικές δίκες κατά Υπουργών ή κατά των λοιπών συμβούλων του στέμματος. Αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι η δυναστεία του οίκου Lancaster ανέβηκε στο θρόνο εξαιτίας της αναγνώρισής της από το Κοινοβούλιο χωρίς να έχει δικαίωμα διαδοχής και γι' αυτό όλα τα δικαιώματά της επί του θρόνου εξαρτώνται απ' αυτό. Επειδή ο Ερρίκος IV δεν είχε τη δύναμη ν' αντιμετωπίσει το Κοινοβούλιο, ενέδιδε πάντοτε στα παράπονά του κατά των Υπουργών και συμβούλων του, τους οποίους άλλαζε με μεγάλη ευκολία, αποφεύγοντας έτσι τα σκάνδαλα και τις κατηγορίες.

Και επί της βασιλείας του Ερρίκου V δε συναντούμε ούτε μιὰ

μικρά, πράξεις νόμιμες σε παράνομες ή αξιόποινες (Acts of Attainder), και το αντίθετο, πράξεις παράνομες σε νόμιμες (Acts of Indemnity). Οι "Acts of Attainder" είναι κυρίως συνδεδεμένες με το 15ο αιώνα. Συνήθως απαγγέλονταν σε πρόσωπα καταδικασμένα σε θάνατο. Σε περιπτώσεις καταδίκης για άλλα κακουργήματα η περιουσία δημεύονταν από το γαλοκλήμονα, και, στην περίπτωση φόνου το στέμμα είχε ελεύθερο δικαίωμα στα κτήματα του καταδικασθέντα για ένα χρόνο και μιὰ μέρα. Τέλος τα αξιώματα και τα κτήματα του καταδικασμένου με "Act of Attainder" δεν περιέρχονταν στους κληρονόμους του. Η τιμωρία με μιὰ "Act of Attainder" υπήρξε σπάνια μέχρι του Εδουάρδου IV και περιοριζόταν μόνο σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η προσαγωγή του κατηγορούμενου στο Κοινοβούλιο δεν ήταν δυνατή. Για τις "Acts of Attainder" βλ. A n s o n, op. cit., τομ. I, σ. 335· The Law Quarterly Review, τομ. 66 (1950), σ.306 επ.· R i d g e s, op. cit., σ. 93.

πολιτική δίκη κατά Υπουργών ή συμβούλων του στέμματος. Η αιτία είναι ο πόλεμος με τη Γαλλία, ο οποίος συγκεντρώνει σχεδόν αποκλειστικά το ενδιαφέρον του Κοινοβουλίου και για το λόγο αυτό εφησυχάζει κάθε νομοθετική ή εξελεγκτική ενέργειά του.

Για τελευταία φορά συναντούμε στα μεσαιωνικά χρόνια το διαδικαστικό μέσο του "Impeachment" το 1449 επί Ερρίκου VI, όταν η Βουλή των Κοινοτήτων κατηγορεί τον πρώτο Υπουργό, δούκα Suffolk¹², ενώπιον της Βουλής των Λόρδων. Ο πρόεδρος της Βουλής των Κοινοτήτων παραδίδει στην Άνω Βουλή κατηγορητήριο, σύμφωνα με το οποίο κατηγορείται ο δούκας Suffolk για έσχατη προδοσία και λίγο αργότερα για καταχρήσεις στην εσωτερική διοίκηση. Στη δίκη αυτή συνέβη μιά ανωμαλία, η οποία, αν επαναλαμβανόταν, θα οδηγούσε σε ανατροπή του θεσμού περί ευθύνης των Υπουργών. Ειδικότερα ρωτήθηκε ο δούκας από τον Καγκελάριο με ποιό τρόπο επιθυμεί να δικαστεί, επειδή κατά την υπεράσπισή του δεν αναφέρθηκε στο προνόμιό του ως ευγενούς. Ο δούκας απάντησε ότι επαφίεται στην κρίση του Βασιλιά, ο δε Καγκελάριος, εξ ονόματος του Βασιλιά, αναφερόμενος στο έγκλημα της έσχατης προδοσίας δήλωσε, ότι έχει αμφιβολίες, καταδικάζει δε τον κατηγορούμενο σε πενταετή εξορία για τα άλλα ελαφρότερα αδικήματά του. Διαμετρυρόμενοι γι' αυτό οι Λόρδοι ζήτησαν να σημειωθεί στο πρωτόκολλο ότι η απόφαση αυτή εκφράζει την ατομική θέληση του Βασιλιά και δεν ανταποκρίνεται στην πραγματική θέληση της Άνω Βουλής, η οποία επιφυλάσσεται για κάθε συνέπεια που θα προκύψει και θα είναι επιβλαβής για τα προνόμια και τα δικαιώματά της. Ο Suffolk τελικά συλλήφθηκε στο πλοίο, με το οποίο μεταφερόταν στη Γαλλία, και αμέσως αποκεφαλίστηκε.

Ο πόλεμος των δύο ρόδων, ο οποίος άρχισε το 1455, φέρνει στον αγγλικό θρόνο την οικογένεια York. Ο Εδουάρδος IV, στηριζόμενος στην υποστήριξη της Βουλής των Κοινοτήτων, θεώρησε την Κυβέρνηση των προερχομένων από τον οίκο Lancaster βασιλέων, σαν αρπαγή θρόνου. Ιππότες, κληρικοί και ευγενείς μεταξύ των οποίων οι Lancaster, Somerset, Northumberland κ.α. υπάγο-

12. Βλ. Α ρ α β α ν τ ι ν ο ύ, op. cit., σ. 68.

νται στον περί έσχατης προδοσίας νόμο, όχι κατόπιν δικαστικής αποφάσεως, αλλά χάρη συντομίας με μιά "Act of Attainder".

Μετά το θάνατο του Εδουάρδου IV η βασιλική εξουσία περιήλθε στο γιο του Εδουάρδο V. Ο θείος του όμως Ριχάρδος, δούκας του Gloucester, συλλαμβάνει και φυλακίζει τον Εδουάρδο V και τον αδελφό του Ριχάρδο, κηρύσσει νόθο τον Εδουάρδο IV και θεωρεί τον εαυτό του σαν μόνο γνήσιο απόγονο της δυναστείας των York. Ορισμένοι τον αναγνώρισαν σαν Βασιλιά, όμως μετά από μιά διετία εγναταλείπεται από τους περισσότερους οπαδούς του και φονεύεται το 1485.

Στο θρόνο ανεβαίνει ο Ερρίκος VII, καταγόμενος από τη δυναστεία των Lancaster, και μ' αυτόν αρχίζει η δυναστεία των Τουδόρων. Κατά την περίοδο των Τουδόρων το διαδικαστικό μέσο του "Impeachment" κατά των Υπουργών του στέμματος λείπει εντελώς, το δε δικαίωμα κατηγορίας της Βουλής των Κοινοτήτων χρησιμοποιείται κυρίως εναντίον Υπουργών, τους οποίους ο Βασιλιάς έπαψε να εμπιστεύεται ή εναντίον υψηλών προσώπων που θεωρούνται επικίνδυνα για το Κράτος. Το δικαίωμα αυτό κατάληξε, την εποχή των Τουδόρων, μέσο καταστροφής των αντιπάλων και όχι μέσο προστασίας του πολιτεύματος από προσβολές και καταχρήσεις της εξουσίας. Η εξαφάνιση του "Impeachment" οφείλεται κυρίως σε τρεις λόγους: α) το Κοινοβούλιο χάνει την αυθυπαρξία του και εξαρτάται ολοένα και περισσότερο από το Βασιλιά· β) πολλές διώξεις για προδοσία γίνονται με μιά "Act of Attainder", και, γ) πολλές περιπτώσεις που παλιότερα αποτελούσαν αντικείμενο διατυπώσεως κατηγορίας από το Κοινοβούλιο μεταβιβάζονται πλέον στη δικαιοδοσία της Star Chamber¹³.

13. Η Star Chamber ήταν μιά παραφυάδα του Συμβουλίου Επικρατείας (Privy Council), η οποία αποτελείτο από τον Καγκελάριο, τον Θησαυροφύλακα και Μυστικοσφραγιδοφύλακα, έναν επίσκοπο, ένα λαϊκό λόρδο και δύο δικαστές. Αυτοί είχαν το δικαίωμα να ανακρίνουν και να τιμωρούν πρόσωπα, κατηγορούμενα για μιά συγκεκριμένη ομάδα αδικημάτων μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονταν η στάση, οι παράνομες συνελεύσεις κλπ. Το δι-

Στη θέση του "Impeachment" μπαίνουν οι "Acts of Attainder", των οποίων γίνεται πολύ συχνή χρήση καθόλη τη διάρκεια της Βασιλείας των Τουδόρων. Στις "Acts of Attainder" η Βουλή των Κοινοτήτων δεν έχει πλέον το ρόλο του κατηγορούμενου αλλά του δικαστή με ίδια δικαιοδοσία και ευθύνη, όπως η Βουλή των Λόρδων

Ο Ερρίκος VIII είναι γνωστός για τη θρησκευτική του μεταρρύθμιση κατά την οποία ο Βασιλιάς κηρύσσεται ανεξάρτητος του Πάππα, η δε Κυβέρνησή του έχει κοινοβουλευτικό χαρακτήρα. Η ποινική δικαιοδοσία του Κοινοβουλίου εξακολουθεί να λειτουργεί, αποβλέπει όμως, όπως και επί Ερρίκου VII, περισσότερο στην καταπολέμηση των αντιπάλων παρά στην προστασία του πολιτεύματος. Επί Ερρίκου VIII δε γίνεται επίσης χρήση του "Impeachment", αντ' αυτού όμως γίνεται συχνή χρήση των "Acts of Attainder". Μέχρι τώρα γινόταν χρήση του μέσου τούτου περισσότερο κατά απόντων και λιγότερο κατά παρόντων, τους οποίους όμως πάντοτε καλούσαν σε απολογία. Από την εποχή αυτή αρχίζει ένα σύστημα καταδίκης με νόμο αναπολόγητων κατηγορούμενων, το οποίο αντίκειται στις θεμελιώδεις αρχές του δικαίου. Το σύστημα αυτό καταδικάζεται επί Εδουάρδου VI και καθιερώνεται με νόμο η αποδεικτική διαδικασία. Αφορμή γι' αυτό στάθηκε η καταδίκη του λόρδου Seymour¹⁴ το 1549 με μιά "Act of Attainder" από τη Βουλή των Λόρδων. Η Βουλή των Κοινοτήτων διαμαρτυρήθηκε, διότι ο κατηγορούμενος καταδικάστηκε αναπολόγητος και απαίτησαν να ακουστεί ο Seymour με την υπεράσπισή του. Έτσι αρχίζει η κανονική διαδικασία και οι απο-

καστήριο αυτό είχε αρκετά ευρεία ποινική δικαιοδοσία και υπήρξε στην αρχή δημοφιλές. Εκθειάζεται από πολλά επιφανή πρόσωπα μεταξύ των οποίων ο περίφημος φιλόσοφος Bacon, ο μετέπειτα υπουργός της Ελισάβετ Thomas Smith και άλλοι. Με την πάροδο του χρόνου όμως μεταβάλλεται σε φοβερό όπλο, το οποίο εξυπηρετεί προσωπικούς σκοπούς κάνοντας το αγγλικό Έθνος να τρέμει και να υποφέρει εξαιτίας του. (Βλ. I. Αραβαντινού, *op. cit.*, σ. 72 σημ. 3).

14. Βλ. Αραβαντινού, *op. cit.*, σ. 76 σημ. 4.

δείξεις διεξάγονται ενώπιον και των δύο Βουλών. Επίσης από τη δίκη αυτή καθιερώνεται η αρχή, ότι δεν μπορεί κανείς να κατηγορηθεί για προδοσία, να κληθεί σε απολογία ή να καταδικαστεί παρά μονάχα βάσει της δικής του ομολογίας ή βάσει των καταθέσεων δύο αξιόπιστων μαρτύρων, οι οποίοι μάλιστα οφείλουν να έρθουν σε αντιπαράσταση με τον κατηγορούμενο στη δίκη.

IV. Η επανεμφάνιση του δικαιώματος κατηγορίας της Κάτω Βουλής ενώπιον της Βουλής των Λόρδων

Επί Ιακώβου I, ο οποίος συνένωσε τα δύο βασίλεια της Σκωτίας και Αγγλίας κάτω από ένα στέμμα, εγκαινιάζοντας έτσι τη νέα δυναστεία των Stuart, ο Βασιλιάς είναι ανίκανος να υποστηρίξει τις αρχές του, υποχωρεί πάντα σε κάθε αντίσταση θυσιάζοντας πολλές φορές τους Υπουργούς του. Το Κοινοβούλιο μετά από μεγάλο χρονικό διάστημα ασκεί και πάλι το δικαίωμά του να κατηγορεί και τιμωρεί τις καταχρήσεις της Κυβέρνησης και των Υπουργών. Για πρώτη φορά από το 1449 γίνεται χρήση του δικαιώματος αυτού κατά του Sir Giles Mompesson¹⁵, μέλους της Βουλής των Κοινοτήτων και κατόχου διπλώματος ευρεσιτεχνίας. Αυτός κατηγορείται το 1621 από την Κάτω Βουλή όχι για προδοσία, αλλά για διάφορα άλλα εγκλήματα γενικού χαρακτήρα. Μετά από προηγούμενη έρευνα, τα μέλη της Κάτω Βουλής κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι δεν είχαν το δικαίωμα επιβολής τιμωρίας για εγκλήματα γενικού χαρακτήρα. Ύστερα από σύσκεψη με τη Βουλή των Λόρδων περιέγραψαν σε γενικά σημεία τη φύση της κατηγορίας, αλλά δεν κατάθεσαν σύμφωνα με την παλιότερη πρακτική καθορισμένα άρθρα κατηγορίας. Οι Λόρδοι χαρακτήρισαν τον Mompesson ένοχο για διάφορα εγκλήματα στρεφόμενα κατά του προσώπου του Βασιλιά και κατά της Κοινοπολιτείας και τον καταδίκασαν σε ισόβια φυλάκιση, ανικανότητα εφεξής να αναλάβει οποιοδήποτε

15. Βλ. B. T. Howell, State Trials, τομ. II (1603-1627), σ. 1119 επ. Pike, op. cit., σ. 228-229.

δημόσιο αξίωμα και παραχώρηση της περιουσίας του και των καρπών των κτημάτων του στο Βασιλιά.

Λίγες μέρες μετά την κατηγορία του Giles Mompesson η Βουλή των Κοινοτήτων κατηγορεί έναν από τους μεγαλύτερους δημόσιους άνδρες, τον Καγκελάριο Francis Bacon¹⁶. Διορίζεται επιτροπή από μέλη της Κάτω Βουλής, μεταξύ των οποίων και ο διάσημος Sir Edward Coke, για εισαγωγή της κατηγορίας ενώπιον της Βουλής των Λόρδων. Διατυπώθηκαν εναντίον του είκοσι οκτώ κατηγορίες για δωροδοκία. Ο Francis Bacon, ο οποίος ήταν άρρωστος, στέλνει στη Βουλή των Λόρδων μιά γραπτή αναφορά, αποδεχόμενος την ενοχή του και παρακαλώντας για συγχώρηση. Οι Λόρδοι δεν ικανοποιήθηκαν και ζητούν απ' αυτόν να απαντήσει σ' όλα τα άρθρα της κατηγορίας ένα προς ένα. Ο Καγκελάριος Bacon στέλνει μιά εκτενέστερη ομολογία παραδεχόμενος ότι υπάρχει θεμελίωση για κάθε κατηγορία, και, αρνούμενος κάθε υπεράσπιση ομολογεί πάλι την ενοχή του και παρακαλεί για συγχώρηση. Οι Λόρδοι διαπιστώνοντας ότι η ομολογία είναι πράγματι δική του στέλνουν στον άρρωστο Καγκελάριο το Λόρδο Θησαυροφύλακα και άλλους για να παραλάβουν από τα χέρια του τη μεγάλη σφραγίδα. Στις 2 Μαΐου του 1621, δύο λόρδοι παίρνουν οδηγίες από τη Βουλή τους να καλέσουν τον Bacon να παραστεί προσωπικά την επομένη, όταν θα λαμβανόταν απόφαση. Λόγω αδυναμίας του δεν μπόρεσε να παραστεί ο ίδιος και τα άρθρα της κατηγορίας και ομολογίας του διαβάζονται προφορικά ερήμην του. Στη συνεδρίαση πήραν μέρος και οι επίσκοποι, μέλη της Βουλής, και χωρίς να υπάρξουν διαφωνίες κρίνεται ένοχος. Η Άνω Βουλή ενημερώνει τη Βουλή των Κοινοτήτων και δηλώνει ότι είναι έτοιμη να εκδώσει απόφαση εφόσον αυτή το προστάξει. Η Κάτω Βουλή στέλνει τον Πρόεδρό της στους Λόρδους και προστάζει την έκδοση δικαστικής αποφάσεως κατά του Λόρδου Καγκελάριου, σύμφωνα με τα εγκλήματά του. Οι Λόρδοι καταδικάζουν τον Bacon σε πρόστιμο 40.000 £ (λιρών), φυλάκιση στον Πύργο του

16. Βλ. Αραβαντινού, *op. cit.*, σ. 82 σημ. 1' Howell, *op. cit.*, σ. 1087 επ.' Pike, *op. cit.*, σ. 229-230.

Λονδίνου και στέρηση του δικαιώματος ανάληψης οποιουδήποτε δημόσιου αξιώματος και του δικαιώματος να αποτελεί μέλος της Βουλής.

Τρία χρόνια μετά την καταδίκη του Bacon κατηγορείται ο Lionel Cranfield, κόμης του Middlesex¹⁷ και Λόρδος Αρχιεπισκοπάρχης της Αγγλίας, για δωροδοκία και άλλα αδικήματα και ιδιαίτερα για διάφορα δώρα που πήρε από τους χωρικούς. Αυτός αρνήθηκε όλες τις κατηγορίες με το επιχείρημα ότι για οκτώ χρόνια που διετέλεσε δικαστής, κανένα παράπονο και καμιά κατηγορία δεν απαγγέλθηκε εναντίον του. Οι Λόρδοι χαρακτήρισαν τον κόμη ένοχο και τον καταδίκασαν σε φυλάκιση έως ότου ο Βασιλιάς διατάξει την αποφυλάκισή του, τον κήρυξαν έκπτωτο όλων των αξιωμάτων και τιμών καθώς και ανέκδοτο να περιβληθεί αυτά στο μέλλον, χρηματική ποινή 50.000 £ (λιρών) και τέλος του απαγορεύτηκε να εμφανίζεται στη Βουλή και στην Αυλή.

Ο Κάρολος I καλεί το δεύτερο Κοινοβούλιο το 1626. Τα μέλη του, μεταξύ των οποίων οι Pym, Wontworth, Coke και Seymour, αποφασίζουν να αρχίσουν αμέσως επίθεση κατά της βασιλείας με σκοπό να σώσουν τις αγγλικές ελευθερίες. Πρώτη εκδήλωση της επίθεσης αυτής αποτελεί η κατηγορία του μεγάλου Ναυάρχου δούκα Buckingham¹⁸. Η κατηγορία εισάγεται από τη Βουλή των Κοινοτήτων, η οποία εκλέγει επιτρόπους για την υποστήριξή της, στη Βουλή των Λόρδων. Ο Sir Dudley Digges και ο Sir John Eliot συμπεριλαμβάνονται μεταξύ των οκτώ προσώπων που εκλέχθηκαν για αυτό, παρουσιάζοντας στην 'Ανω Βουλή τα δεκατρία άρθρα της κατηγορίας. Τα σπουδαιότερα απ' αυτά είναι: α) ότι άφησε απροστάτευτη την ανοιχτή θάλασσα· β) ότι συγκέντρωσε στο πρόσωπό του πολλά αξιώματα, τα οποία εξαγόρασε με χρήματα· γ) ότι διέπραξε εκβιασμό για 10.000 £ (λίρες) σε βά-

17. Βλ. Pike, op. cit., σ. 231.

18. Βλ. Colin, op. cit., σ. 178-217· Th. Plucknett, English Constitutional History, έκδ. 11η, 1960, σ. 529-530.

ρος της εταιρείας των Ανατολικών Ινδιών, και, δ) ότι σπατάλησε βασιλικές προσόδους. Ο Buckingham παρέδωσε γραπτά την υπεράσπισή του, επικαλούμενος ταυτόχρονα τις δύο αμνηστίες που δόθηκαν με αφορμή τη στέψη του Ιακώβου Ι και του Καρόλου Ι. Το 1628 η Κάτω Βουλή στέλνει μιά διαμαρτυρία στο Βασιλιά, αποδίδοντας όλα τα κακά του Βασιλείου στην υπερβολική δύναμη που ασκούσε και στις καταχρήσεις που έκανε ο Δούκας του Buckingham, και απηύθυναν έκκληση για απομάκρυνσή του από το αξίωμά του και το περιβάλλον του Βασιλιά. Αμέσως μετά ο Κάρολος διαλύει τη Βουλή επ' αόριστον πριν προλάβει να απαντήσει στην υπεράσπιση του Buckingham. Κατά τη διάρκεια της διάλυσης αυτής ο Buckingham φονεύεται.

Ο Βασιλιάς, τρέφοντας πάντα απολυταρχικές αντιλήψεις, επιχειρεί να καταργήσει τα θεμελιώδη δικαιώματα του Κοινοβουλίου. Καταργείται το δικαίωμα ελέγχου της διοίκησης και της κατηγορίας των Υπουργών. Αργότερα η είσοδος στην Αγγλία σκωτικών στρατευμάτων αναγκάζει το Βασιλιά να συγκαλέσει το λεγόμενο "Μακρύ Κοινοβούλιο" ("Long Parliament"), το οποίο στην προσπάθειά του να διασώσει τις αγγλικές ελευθερίες από τη βέβαιη κατάλυση, στρέφεται πρώτα κατά του Κόμητα Strafford¹⁹. Αυτός κατηγορήθηκε από τη Βουλή των Κοινοτήτων για προδοσία. Από τα είκοσι οκτώ όμως άρθρα της κατηγορίας σχετικά με τη διαγωγή του σαν Προέδρου του Συμβουλίου του Βορρά, σαν υπολοχαγού της Ιρλανδίας, σαν μέλους του Συμβουλίου Επικρατείας και σαν διοικητή των βασιλικών στρατευμάτων στην Αγγλία, ένα μόνο, το δέκατο πέμπτο, το οποίο τον κατηγορούσε για παράνομη είσπραξη χρημάτων προορισμένων για την άσκηση της εξουσίας του και για παράνομη χρήση των όπλων κατά των Ιρλανδών, με σκοπό να τους εξαναγκάσει να πληρώσουν χρήματα, θα μπορούσε να στοιχειοθετήσει την κατηγορία της προδοσίας. Παρ' όλο που τα αποδεικτικά στοιχεία για κάθε

19. Βλ. Berger, op. cit., σ. 30 επ. Plucknett, op. cit., σ. 530. Δ. Α. Κυριαζή - Γουβέλη, Συγκριτικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, σ. 93.

ένα άρθρο χωριστά ήταν από νομική άποψη επαριτή, ήταν αμφίβολο, αν το έγκλημα της προδοσίας μπορούσε να στηριχτεί. Εξαιτίας αυτού η Βουλή των Κοινοτήτων για πρώτη φορά στο αγγλικό δίκαιο καθιέρωσε την αρχή της συνεκτιμήσεως όλων των κατηγοριών για θεμελίωση του εγκλήματος της προδοσίας. Σκοπός της παρεκτροπής αυτής ήταν η με κάθε μέσο εξόντωση του κατηγορούμενου. Μερικοί από τους αρχηγούς της Κάτω Βουλής, πεπεισμένοι ότι ο Strafford ήταν εχθρός της πατρίδας και προδοτής, αποφασίζουν να προβούν σε ένα από τα χειρότερα προηγούμενα της εποχής των Τουδώραν, να καταδικάσουν δηλαδή τον Strafford με τη νομοθετική οδό κάνοντας χρήση μιάς "Act of Attainder". Η εγκατάλειψη της διαδικασίας του "Impeachment" έδειξε καθαρά πόσο ακατάλληλη ήταν, όταν οι κατηγορίες είναι περισσότερο πολιτικής φύσεως παρά ποινικής. Οι Pym, Hampden, Selden και Digby αντιστάθηκαν στο νομοσχέδιο αυτό, ενώ οι Falkland και Hyde, που μετά από λίγο καιρό έγιναν αρχηγοί του βασιλικού κόματος, το υποστήριξαν. Είκοσι πέντε μέλη της Βουλής των Κοινοτήτων ψήφισαν κατά του νομοσχεδίου, όταν αυτό εισάχθηκε στη Βουλή, και κατά συνέπεια χαρακτηρίζονταν αυτά στους δρόμους σαν "Straffordians" (οπαδοί του Strafford), που προτιμούν να προδώσουν την πατρίδα για να σώσουν έναν προδότη. Η Βουλή των Λόρδων ζήτησε τη γνώμη των δικαστών για το αν ορισμένα άρθρα της κατηγορίας μπορούσαν να θεμελιώσουν το έγκλημα της προδοσίας. Η απάντηση δόθηκε κατά τρόπο αναποφάσιστο και χωρίς διευκρίνιση για το αν ο κατηγορούμενος ήταν ένοχος προδοσίας ή όχι. Απλώς δήλωσαν ότι αξίζει ο κόμης Strafford να υποστεί τις τιμωρίες και τις κατασχέσεις που επιβάλλονται στην περίπτωση της προδοσίας με τη νομοθετική οδό. Ο φόβος του δημόσιου θορύβου που δημιουργήθηκε εμπόδισε περισσότερο από είκοσι πέντε ευγενείς να παραστούν στη συνεδρίαση που θα περνούσε το νομοσχέδιο και απ' αυτούς δέκα εννέα ψήφισαν εναντίον του. Εξαιτίας των σφοδρών ανησυχιών και αμφιβολιών, ο Κάρολος I, δειλός και αδύναμος όπως ήταν, δίνει τη βασιλική συγκατάθεση θυσιάζοντας το συνεργάτη που τόσο πιστά τον υπηρέτησε και στον οποίο είχε υποσχεθεί ότι δεν θα πειραχτεί "ούτε μιά τρίχα από το κε-

φάλι του". Η εκτέλεση του Strafford κηλιδώνει όλα τα κόμματα του έθνους. Η Βουλή των Κοινοτήτων υποκινήθηκε από τυφλό πάθος, η Βουλή των Λόρδων ενήργησε από φόβο και ο Κάρολος I πότε από τη μιά και πότε από την άλλη αιτία, η οποία πάντως δεν ήταν ποτέ η σωστή.

Το έργο της διώξεως που όρισε το "Μακρύ Κοινοβούλιο" δε σταματά στην καταδίκη του Strafford. Κηρύσσει άκυρο το ναυτικό φόρο και την απόφαση κατά του Hampden²⁰ και κατηγορεί το Λόρδο Σφραγιδοφύλακα Finch για έσχατη προδοσία, ο οποίος τελικά απέδρασε στην Ολλανδία.

Ο Κάρολος I νόμισε ότι βρήκε στην εκκλησία και στους κληρικούς το κατάλληλο μέσο για επίτευξη των απολυταρχικών σκοπών του, ιδιαίτερα δε στο πρόσωπο του αρχιεπισκόπου Laud, ο οποίος μάλιστα κατόρθωσε να επαναφέρει σε ισχύ τους κανόνες του 1640 περί απολύτου εξουσίας του Βασιλιά²¹. Ο Laud δεν κατόρθωσε ν' αποφύγει τη δίωξη και κατηγορείται από την Κά-

20. Προγενέστεροι βασιλείς του Καρόλου I εισέπρατταν σε καιρό πολέμου ναυτικούς φόρους από τις παράλιες κομητείες. Ο Κάρολος I επιχείρησε το ίδιο σε καιρό ειρήνης και προκάλεσε γι' αυτό τη γνωμοδότηση των δώδεκα δικαστών. Οι δικαστές παρακινούμενοι άλλοτε με απειλές και άλλοτε με υποσχέσεις γνωμοδότησαν θετικά και έτσι διατάχθηκε η αναγκαστική είσπραξη του φόρου, τον οποίο πλήρωναν όλοι. Ο Sir John Hampden αρνήθηκε και φέρνει το ζήτημα στην κρίση των δικαστηρίων και μάλιστα στην Ολομέλεια της "Exchequer Chamber". Η απόφαση εκδόθηκε εναντίον του. (Βλ. Αραβαντινού, *op. cit.*, σ. 93. Δ. Α. Κυριαζή - Γουβέλη, *Συγκριτικόν Συνταγματικόν Δίκαιον*, σ. 88-90).

21. Σύμφωνα με τους κανόνες αυτούς: α) η αναγνώριση άλλης ανεξάρτητης εξουσίας πλην της βασιλικής αποτελεί αδίκημα έσχατης προδοσίας· β) η πληρωμή φόρων είναι υποχρεωτική σύμφωνα με θείο, φυσικό και διεθνές δίκαιο, και, γ) σε κανένα κληρικό δεν επιτρέπεται να δέχεται για την εξουσία του Βασιλιά άλλα απ' αυτά που περιέχονται στους κανόνες αυτούς.

τω Βουλή για έσχατη προδοσία²². Ειδικότερα κατηγορείται ότι ανέτρεψε τους θεμελιώδεις νόμους του Βασιλείου και εισήγαγε σύστημα αυθαίρετης Κυβέρνησης, ότι ανέτρεψε την αληθινή θρησκεία και εισήγαγε τον παπισμό και ότι ανέτρεψε επίσης τα δικαιώματα του Κοινοβουλίου. Μετά από μακροχρόνια δίκη και την εξέταση περισσότερων από 150 μαρτύρων υπήρχε τόσο μικρή πιθανότητα μιάς καταδίκης, ώστε η βουλή των Κοινοτήτων αντικατέστησε τη διαδικασία του "Impeachment" με μιά "Act of Attainder". Οι ευγενείς συμβουλευτήκαν τους δικαστές, οι οποίοι απάντησαν ότι δεν μπορούν να εκφέρουν γνώμη σύμφωνα με το νόμο γι' αυτή την περίπτωση, αν πρόκειται δηλαδή για έσχατη προδοσία ή όχι, διότι δεν μπορούσαν να δεχτούν τίποτα άλλο παρά μόνο ότι ειδικά περιγράφεται σαν προδοσία στο νόμο του Εδουάρδου III (statute of 25 Edw. 3). Έτσι παραπέμπουν εξολοκλήρου την υπόθεση στη δικαιοδοσία της Βουλής τους. Η απάντηση αυτή ισοδυναμούσε με δήλωση ότι οι κατηγορίες δεν μπορούσαν νομικά να θεμελιώσουν το αδίκημα της έσχατης προδοσίας. Οι ευγενείς όμως (είκοσι ήταν παρόντες) ψήφισαν το νομοσχέδιο αυτό (Act of Attainder) και ο αρχιεπίσκοπος αποκεφαλίστηκε στις 10 Ιανουαρίου 1645.

Κατά τα έτη 1679-1680 επικρατεί γενικά ένα φιλελεύθερο πνεύμα, σύμφωνα με το οποίο το Κοινοβούλιο απαιτεί οι υπάλληλοι του Βασιλιά να υπακούουν στο νόμο. Ο Βασιλιάς δεν έχει το δικαίωμα να απαλλάξει πρόσωπα από την εφαρμογή των νόμων ούτε να δώσει χάρη σε καταδικασθέντα για παράβαση αυτών Υπουργό. Το προς κατηγορία των Υπουργών δικαίωμα της Βουλής των Κοινοτήτων τίθεται συχνά σε χρήση κατά τη βασιλεία του Καρόλου II. Μιά από τις σπουδαιότερες κατηγορίες είναι αυτή κατά του Edward Hyde, κόμητα του Clarendon²³, λόρδου Καγκελάριου και πρώτου Υπουργού του Καρόλου II από την εποχή της πα-

22. Βλ. Plucknett, op. cit., σ. 531.

23. Για την κατηγορία του κόμη Clarendon βλ. Berger, op. cit., σ. 40-43. English Historical Documents, του. III (1660-1714), σ. 193 επ. Plucknett, op. cit., σ. 532.

λινόρθώσεώς του στο θρόνο. Αυτός κατηγορήθηκε το 1667 με τη γενική κατηγορία της έσχατης προδοσίας. Από τα είκοσι επτά άρθρα της κατηγορίας που απαγγέλησαν εναντίον του τα πιο σημαντικά είναι το πρώτο, πέμπτο και ενδέκατο. Μ' αυτά κατηγορείται ο Clarendon: 1) ότι συμβούλευσε το Βασιλιά να κυβερνήσει τη χώρα με μόνιμο στρατό, να διαλύσει το Κοινοβούλιο και να ξεχάσει κάθε σκέψη περί αυτού στο μέλλον (άρθρ. 1)· 2) ότι φυλάκισε παράνομα διαφόρους υπηκόους του Βασιλείου στέλνοντας άλλους σε απομακρυσμένα νησιά και θέτοντας άλλους υπό φρούρηση (άρθρ. 5)· και, 3) ότι συμβούλευσε και πραγματοποίησε την πώληση του Dunrick για ποσό κατώτερο της αξίας του στο Λουδοβίκο 14ο της Γαλλίας (άρθρ. 11). Οι Λόρδοι αρνούμενοι να ακολουθήσουν το προηγούμενο της περιπτώσεως του Strafford (διατύπωση γενικής κατηγορίας για έσχατη προδοσία), αρνούνται να τον φυλακίσουν στον πύργο του Λονδίνου. Ο Clarendon κρυβόταν και ερήμην του ψηφίστηκε μία πράξη, η οποία τον διέταζε να παρουσιαστεί μέσα σε ορισμένο χρόνο για να δικαστεί, και, σε περίπτωση φυγοδικίας του να εξοριστεί ισόβια, να υποστεί όλες τις συνέπειες μιάς καταδίκης για έσχατη προδοσία, σε περίπτωση επιστροφής του στην Αγγλία, και να μην του απονεμηθεί χάρη, εκτός αν αυτό γίνει με πράξη του Κοινοβουλίου. Ο Clarendon λόγω ασθένειάς του δεν μπόρεσε να παρουσιαστεί για δίκη μέσα στον ορισμένο χρόνο που του έταξαν, και πέθανε εξόριστος στην Rouen το 1674.

Ένα από τα πιο αξιομνημόνευτα δείγματα καταπολεμήσεως του διεφθαρμένου απολυταρχικού συστήματος είναι η κατηγορία κατά του Λόρδου Θησαυροφύλακα Thomas Osborne, κόμητα του Danby²⁴. Ο λόρδος Danby κατηγορήθηκε το 1678 για έσχατη προδοσία ύστερα από απόφαση που λήφθηκε στις 20 Δεκεμβρίου 1678 από τη Βουλή των Κοινοτήτων. Τα άρθρα της κατηγορίας του ήταν έξη,

24. Για την κατηγορία του κόμητα Danby βλ. A n s o n, op. cit., σ. 387· B e r g e r, op. cit., σ. 43-46· English Historical Documents, op. cit., σ. 138 επ.· H o l d s w o r t h, op. cit., σ. 383· P l u c k n e t t, op. cit., σ. 532 επ.

από τα οποία το σπουδαιότερο αναφερόταν σε γράμμα του λόρδου Danby προς τον Montagu, πρέσβη της Αγγλίας στο Παρίσι, στο οποίο τον ενθάρρυνε να κάνει μιά συμφωνία ουδετερότητας μεταξύ Γαλλίας και Ολλανδίας στην τιμή των 6.000.000 λιρών. Η κατηγορία του Danby περιλαμβάνει πολλά σημεία μεγάλου συνταγματικού ενδιαφέροντος: 1) Το γράμμα προς τον Montagu γραφτηκε από τον λόρδο Danby χωρίς τη θέλησή του κατόπιν διαταγής του Καρόλου ΙΙ, ο οποίος μάλιστα επισύναψε στο γράμμα ένα υστερόγραφο γραμμένο προσωπικά από τον ίδιο· επειδή το γράμμα γράφτηκε αναντίρρητα με βασιλική πρωτοβουλία, η Βουλή των Κοινοτήτων προχώρησε αρκετά καθιερώνοντας την αρχή, ότι οι Υπουργοί δεν μπορούν να απαλλαγούν της ευθύνης των πράξεών τους επικαλούμενοι γι' αυτές την υπακοή στις διαταγές του Ανώτατου 'Αρχοντα· αυτοί ευθύνονται όχι μόνο για τη νομιμότητα (l e g a l i t y) των πράξεών τους, αλλά και για τη χρηστότητα (h o n e s t y), τη δικαιοσύνη (j u s t i c e) και τη σκοπιμότητα (u t i l i t y) αυτής. Η πρακτική αυτή καθιερώθηκε στη δίκη του Danby και έκτοτε ισχύει πλέον στην Αγγλία. 2) Όπως και στην περίπτωση του λόρδου Clarendon, προέκυψε και εδώ διαφωνία μεταξύ της Βουλής των Λόρδων και της Βουλής των Κοινοτήτων όσον αφορά την προφυλάκιση του λόρδου Danby στον πύργο του Λονδίνου. Οι κατηγορίες εναντίον του λόρδου Danby δεν μπορούσαν σύμφωνα με την ερμηνεία των νόμων να στοιχειοθετήσουν το αδίκημα της έσχατης προδοσίας. Μετά από συζήτηση η Βουλή των Λόρδων αρνήθηκε τη μεταφορά του Danby στον πύργο του Λονδίνου για μιά γενική κατηγορία δίχως να υπάρχει ειδικά μιά προφανής πράξη έσχατης προδοσίας. Στις 30 Δεκεμβρίου του 1678 το Κοινοβούλιο διαλύεται. Η νέα Βουλή των Κοινοτήτων ανακινεί το θέμα της κατηγορίας του Danby και ψηφίζει μιά πράξη ανάλογη με εκείνη του λόρδου Clarendon^{24α} για να εξασφαλίσει την παρουσία του στη δίκη. Τότε η Βουλή των Λόρδων διατάζει τη σύλληψη του Danby. Αν και αυτή η χειρονομία των Λόρδων ισοδυναμούσε περισσότερο με υποχώρηση της αρχικής θέσεως που είχαν πά-

24α. Βλ. παραπάνω σ. 32.

ρει, εντούτοις την αντίθεση που είχαν αρχικά εκφράσει αναχαίτισε η πρακτική της "γενικής κατηγορίας" στις περιπτώσεις που μιά διαγωγή θα μπορούσε να ερμηνευτεί σαν έσχατη προδοσία με το απλό τέχνασμα ότι ο κατηγορούμενος συμπεριφέρθηκε "προδοτικά" (traitorously). 3) Ένα άλλο σημείο στην υπόθεση Danby είναι το δικαίωμα του Βασιλιά να απονέμει χάρη στην περίπτωση ενός "Impeachment". Όταν προσλήθηκε ο Danby από τη Βουλή των Κοινοτήτων να δώσει γραπτά την απάντησή του στις εναντίον του κατηγορίες, αυτός πέτυχε από το Βασιλιά κρυφά την απονομή χάρης, ελπίζοντας ότι έτσι θα απαλλαγεί από όλες τις κατηγορίες. Επιτροπή, αποτελούμενη από μέλη της Βουλής των Κοινοτήτων, αποφάσισε μετά από έρευνα, ότι η χάρη που δόθηκε στον κόμητα του Danby είναι άκυρη και παράνομη και έπρεπε να μην αποτελεί εμπόδιο διατυπώσεως κατηγορίας εις μέρους της Βουλής των Κοινοτήτων, δεδομένου μάλιστα ότι δεν υπήρξε μέχρι τώρα προηγούμενο απονομής χάρης σε πρόσωπο, κατηγορούμενο από την Κάτω Βουλή για έσχατη προδοσία ή άλλα "σοβαρά εγκλήματα" (high crimes), υπαγόμενα στη διαδικασία του "Impeachment". Στη φιλονικία αυτή, η Βουλή των Κοινοτήτων φαίνεται να είχε δίκιο και από νομική και από πολιτική άποψη. Όποια και αν ήταν η αρχική φύση της διαδικασίας του "Impeachment" είναι βέβαιο ότι αυτή δεν υπαγόταν στην αρμοδιότητα του στέμματος. Από καθαρά πολιτική σκοπιά ήταν ολοφάνερο, ότι αν η βασιλική χάρη μπορούσε να απαλλάξει τον κατηγορούμενο, τότε δεν θα είχε πλέον νόημα η έννοια της ευθύνης των Υπουργών του στέμματος, οι οποίοι με τη μεσολάβηση της βασιλικής προνομίας θα απέφευγαν την έρευνα και τη δικαιοσύνη της Κάτω Βουλής. 4) Ένα άλλο ζήτημα που τέθηκε με αφορμή τη δίκη του Danby, ήταν κατά πόσο οι επίσκοποι είχαν το δικαίωμα να παρίστανται και να ψηφίζουν σε δίκες ευγενών για "σοβαρές υποθέσεις" (c a p i t a l c a s e s). Σύμφωνα με ένα παλιό έθιμο οι επίσκοποι δεν ψήφιζαν ποτέ, όταν επρόκειτο να επιβληθεί η ποινή του θανάτου ή του ακρωτηριασμού. Η Βουλή των Κοινοτήτων μάλιστα υποστήριζε, ότι δεν πρέπει να ψηφίζουν ούτε σε θέματα προκαταρκτικά, δεδομένου ότι συχνά η τελική απόφαση για την επιβολή των ποινών αυτών εξαρτάται

από τέτοια θέματα. Η Βουλή των Λόρδων, παρά τις αντιρρήσεις αυτές, πήρε απόφαση σύμφωνα με την οποία οι επίσκοποι-λόρδοι μπορούν να παρίστανται και να ψηφίζουν σε δίκες "σοβαρών υποθέσεων" και δεν μπορούν μόνο να λαμβάνουν μέρος στην απόφαση περί ενοχής του κατηγορούμενου. Ο περιορισμένος αυτός αποκλεισμός των επισκόπων απευθύνεται μόνο σε καθαρά δικαστικές ενέργειες. Αυτοί μπορούν να ψηφίζουν σε κάθε στάδιο ενός νομοσχεδίου, το οποίο μπορεί ουσιαστικά να είναι δικαστικής φύσεως τυπικά όμως έχει τη μορφή μιάς νομοθετικής πράξεως και το οποίο μπορεί να αφορά πολλές φορές το θέμα της ζωής του κατηγορούμενου. 5) Ένα άλλο σημείο μεγάλου συνταγματικού ενδιαφέροντος στη δίκη του Danby ήταν κατά πόσο η κατηγορία εκ μέρους της Βουλής των Κοινοτήτων εγκαταλείπετο σε περίπτωση διαλύσεώς της. Πριν από λίγα χρόνια, το 1673, συγκροτήθηκε μιά επιτροπή της Βουλής των Λόρδων για να ερευνήσει, αν εφέσεις, κατ' αποφάσεων άλλων δικαστηρίων, ενώπιον της Βουλής των Λόρδων παραμένουν στην ίδια κατάσταση μέχρι την επομένη σύνοδο της Άνω Βουλής, εφόσον η προηγούμενη δεν πρόλαβε να λάβει απόφαση επ' αυτών. Η επιτροπή αποφάνθηκε επί του θέματος καταφατικά και η αναφορά της εγκρίθηκε από την Ολομέλεια του Σώματος. Το Μάρτιο του 1679 τίθεται το ίδιο θέμα στη Βουλή των Λόρδων με τη διαφορά ότι η νέα έρευνα αφορά την τύχη της κατηγορίας όχι σε περίπτωση λήξεως της συνόδου αλλά σε περίπτωση διαλύσεως της Βουλής. Αποφασίστηκε τότε (με ειδική αναφορά στην υπόθεση του κόμητα του Danby) ότι η διάλυση της τελευταίας Βουλής δεν επηρεάζει την τύχη των κατηγοριών που έγιναν από τη Βουλή των Κοινοτήτων.

Ο κόμης του Danby παρέμεινε τελικά πέντε χρόνια στη φυλακή του πύργου του Λονδίνου χωρίς να του επιτραπεί η αποφυλάκιση με πληρωμή εγγυήσεως μέχρι το 1684. Επί βασιλείας του Γουλιέλμου ΙΙΙ έλαβε συχνά μέρος σε δημόσιες υποθέσεις και τελικά χρήστηκε από το Βασιλιά μαρκήσιος του Coramathen το 1689 και δούκας του Leed το 1694.

Μιά ακόμη κατηγορία που διατυπώθηκε από τη Βουλή των Κοινοτήτων ενώπιον της Βουλής των Λόρδων, είναι αυτή κατά του

Θησαυροφύλακα Sir Edward Seymour. Αυτός κατηγορήθηκε το 1680 για καταχρήσεις δημόσιου χρήματος. Η κατηγορία εισάχθηκε στη Βουλή των Λόρδων δίχως προηγούμενη ανάκριση, με μόνη τη διαβεβαίωση της επιτροπής που εισήγαγε την κατηγορία ότι κατέχει τις αποδείξεις των ισχυρισμών της. Ο κατηγορούμενος έλαβε τριήμερη προθεσμία για απολογία και του επιτράπηκε η πρόσληψη συνηγόρων. Προ της ημερομηνίας όμως της δίκης το Κοινοβούλιο διαλύθηκε και η δίκη δεν επαναλήφθηκε πλέον.

V. Η μετά τη Διακήρυξη των δικαιωμάτων (Bill of Rights) του 1689 εποχή

Ο έλεγχος της Κυβέρνησης και ο θεσμός της υπουργικής ευθύνης αρχίζουν να εξασθενούν επί Γουλιέλμου ΙΙΙ. Οι Υπουργοί μεταβάλλονται σε επιτροπή τρόπον τινα του Κοινοβουλίου και έτσι η διοίκηση μεταφέρεται σ' αυτούς που κατέχουν την πλειοψηφία σ' αυτό. Οι προσπάθειες για ανατροπή του πολιτεύματος, οι οποίες έδιναν αφορμή στο Κοινοβούλιο για δίωξη εκείνων που την επεδίωκαν, εκλείπουν αυτή την εποχή εντελώς. Και αν ακόμα το στέμμα έδειξε τάση προς απολυταρχισμό, επεδίωξε πάντα να πραγματοποιήσει τα σχέδιά του καθιστώντας το Κοινοβούλιο πειθήμερο όργανό του. Εξαιτίας αυτού οι διώξεις ανωτέρων δημόσιων λειτουργών βαθμηδόν περιορίζονται την περίοδο αυτή, στο τέλος της οποίας εκλείπουν εντελώς. Βέβαια επί Γουλιέλμου ΙΙΙ το προς κατηγορία δικαίωμα της Βουλής των Κοινοτήτων δεν έλλειψε εντελώς. Κατηγορείται ο δούκας Leed, πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, για δωροδοκία και μετά από πολυετή διακοπή της δίκης αθώνεται. Επίσης σπουδαία κατηγορία είναι εκείνη κατά των Υπουργών William Bentinck, κόμητα του Portland, Edward Russel κόμητα της Oxford, Charles Montagu κόμητα του Halifax και λόρδου John Somers²⁵. Οι τέσσερεις Υπουργοί, οι οποίοι ανήκαν στο κόμμα των Whigs, κατηγορήθηκαν από τη Βουλή

25. Βλ. Plucknett, op. cit., σ. 537.

των Κοινοτήτων, όπου πλειοψηφούσε το κόμμα των Tories, για έσχατη προδοσία, λόγω συμμετοχής τους στις συνθήκες του 1700 περί διανομής των ισπανικών κτήσεων καθώς και για άλλες παράνομες χρηματικές ωφέλειες. Οι δύο Βουλές διαφώνησαν για το χρόνο και τον τρόπο διεξαγωγής της δίκης. Η Βουλή των Κοινοτήτων αρνήθηκε να εμφανιστεί την ημέρα που ορίστηκε για διεξαγωγή αποδείξεων και έτσι οι τέσσερεις Υπουργοί αθώωθηκαν.

Σχετικά με το θεσμό της υπουργικής ευθύνης είναι αξιοσημείωτοι δύο νόμοι (7 και 8 Γουλιέλμου III κεφ. 3). Σύμφωνα μ' αυτούς πρέπει στις κατηγορίες κατά των λόρδων για προδοσία ή συμμετοχή σε προδοσία να μετέχουν στη δίκη και να ψηφίζουν όλοι οι λόρδοι που έχουν δικαίωμα συμμετοχής και ψήφου στο Κοινοβούλιο, ενώ παλαιότερα ο Lord High Steward καλούσε κατά τη θέλησή του τους λόρδους με μόνο περιορισμό ότι αυτοί που καλούσε δεν έπρεπε να είναι λιγότεροι από δώδεκα. Επίσης σπουδαίο γεγονός για το θεσμό της υπουργικής ευθύνης είναι η "Act of Settlement" του 1701²⁶. Σύμφωνα με το άρθρ. 8 αυτής "Ουδεμία χάρις υπό τη μεγάλη σφραγίδα της Αγγλίας μπορεί να χορηγείται εν σχέσει με κατηγορία που έχει εγερθεί από τη Βουλή των Κοινοτήτων ενώπιον της Βουλής των Λόρδων". Μ' αυτήν επικυρώνεται η αρχή που καθιερώθηκε στη δίκη του Danby, ότι η βασιλική χάρη που δόθηκε πριν από τη δίκη, δεν μπορεί να εμποδίσει τη συνέχιση της ποινικής διώξεως. Επίσης αξιοσημείωτη είναι η αρχή που καθιερώθηκε από την Άνω Βουλή ότι και μη ευγενείς κατηγορούνται ενώπιόν της για έσχατη προδοσία. Έτσι δεν είναι δυνατό για το Βασιλιά να εκλέξει Υπουργούς μη ευγενείς και μ' αυτούς να υποσκάψει το πολίτευμα.

Με την ανάπτυξη του θεσμού της Κυβέρνησης του κόμματος (Party Government), η οποία γίνεται κανόνας επί Γεωργίου I, από τον οίκο του Αννοβέρου, γίνεται δυσκολότερη η προσωπική

26. Η "Act of Settlement" παρείχε ασφάλεια έναντι των καταχρήσεων της βασιλικής προνομίας και επίσης μιά σειρά όρων που έθεταν νέους περιορισμούς στους μελλοντικούς ανώτατους άρχοντες. Βλ. M a s t e r m a n n - H o w a r d, op. cit., σ. 152.

ευθύνη των Υπουργών για τα πολιτικά μέτρα του υπουργείου, εξαιτίας της δυσκολίας των αποδείξεων. Επί της βασιλείας του αρχίζει πλήρως η Κυβέρνηση με υπεύθυνους Υπουργούς. Επίσης αρχίζουν οι κατηγορίες εναντίον των Υπουργών και άλλων οργάνων της Βασίλισσας Άννας. Κατηγορούνται ο Robert Harley, κόμης της Oxford, ο Henry St. John, υποκόμης του Bolingbroke και ο James Butler, δούκας του Ormond²⁷. Οι Υπουργοί αυτοί, μέλη όλοι του κόμματος των Tory, κατηγορούνται από τη Βουλή των Κοινοτήτων για τη συμμετοχή τους στη διαπραγμάτευση της Ειρήνης της Ουτρέχτης το 1713. Οι Bolingbroke και Ormond έφυγαν στη Γαλλία και καταδικάστηκαν ερήμην με μία "Act of Attainder". Ο Oxford, απολογούμενος, επικαλέστηκε την ξαφνική βασιλική εντολή για ότι είχε κάνει. Η δικαιολογία αυτή, η οποία δε στάθηκε αρκετή για να προφυλάξει το λόρδο του Danby, δεν μπορούσε να γίνει τώρα δεκτή. Εντούτοις, βρήκε πολλούς υποστηρικτές στην αρρύθμιστη ακόμα τότε θεωρία της υπουργικής ευθύνης. Μετά από φυλάκιση δύο ετών στον Πύργο του Λονδίνου απελευθερώθηκε, εφόσον η Βουλή των Κοινοτήτων, διαφωνώντας με τη Βουλή των Λόρδων για τη μορφή της δίκης, αρνήθηκε να συνεχίσει τη δίωξη. Η Βουλή των Λόρδων, η οποία περιελάμβανε τόσους πολλούς Υπουργούς και από την οποία θα προέρχονταν επίσης πολλοί στο μέλλον, διαπίστωσε ότι είναι αδύνατη μία ομαλή πολιτική ζωή όταν το κόμμα που πλειοψήφισε κατηγορεί τους Υπουργούς του κόμματος που προηγήθηκε στην εξουσία. Η δίκη αυτή υπήρξε το τελευταίο παράδειγμα κατηγορίας πολιτικής καθαρά φύσεως. Από τότε η ευθύνη των Υπουργών για τα πολιτικά μέτρα έπαψε και περιορίστηκε σε άλλη τάξη αδικημάτων, δηλαδή δωροδοκίες, καταχρήσεις και άλλα. Η μέχρι τώρα ευθύνη εκφράζεται πλέον από τη Βουλή με άλλο τρόπο, δηλαδή άμεση ή έμμεση δήλωση για έλλειψη εμπιστοσύνης στο πρόσωπο του Υπουργού, ο οποίος μετά απ' αυτό είναι υποχρεωμένος να παραιτηθεί.

Επί Γεωργίου II εξακολουθεί να ισχύει το ίδιο σύστημα απο-

27. Βλ. Plucknett, op. cit., σ. 538.

δοκιμασίας των Υπουργών, το οποίο μαζί με την απώλεια της εξουσίας θεωρείται επαρκής ποινή για τα αναφερόμενα στη δημόσια διοίκηση σφάλματά τους, που δεν οφείλονται σε προσωπική διαφθορά.

Επί Γεωργίου ΙΙΙ συναντούμε δύο μόνο κατηγορίες ενώπιον της Βουλής των Λόρδων. Πρώτη είναι η κατηγορία κατά του διοικητού της Βεγγάλης Warren Hasting²⁸ το 1786. Ο Hasting δεν ήταν Υπουργός του στέμματος και κατηγορήθηκε για αδικήματα, τα οποία δεν υπάγονταν στην άμεση εποπτεία του Κοινοβουλίου. Το αντικείμενο της κατηγορίας ήταν η κακή μεταχείριση και καταπίεση των Ινδών ηγεμόνων και των οικογενειών τους, εκβιασμοί και δωροδοκίες, σπατάλη δημοσίων χρημάτων και καταστροφή ολόκληρων επαρχιών. Η δίκη διήρκησε οκτώ ολόκληρα χρόνια και τελικά ο κατηγορούμενος αθώωθηκε.

Η δεύτερη κατηγορία επί Γεωργίου ΙΙΙ είναι κατά του υποκόμητα Melville το 1804, πρώτου Λόρδου του Ναυαρχείου²⁹. Αυτός κατηγορήθηκε ενώπιον της Βουλής των Λόρδων για κατασπατάληση χρημάτων, προορισμένων για το ναυτικό, και διότι επέτρεψε στον υποταμία Trotter, ο οποίος τύχαινε να είναι και διαχειριστής της προσωπικής περιουσίας του Υπουργού, να δώσει δημόσια χρήματα σε ιδιώτη τραπεζίτη, οφελούμενος έμμεσα απ' αυτό. Ο Υπουργός αποδείχτηκε ένοχος, όμως μετά από επανειλημμένες γνωμοδοτήσεις και συζητήσεις των δώδεκα ανωτέρων δικαστών της Αγγλίας αθώωθηκε για όλες τις κατηγορίες.

Η δίκη κατά του λόρδου Melville υπήρξε η τελευταία στην πολιτική ιστορία της Αγγλίας. Επί Γεωργίου ΙV έγιναν πολλές απόπειρες για εισαγωγή τέτοιων δικών, οι οποίες όμως απέτυχαν.

28. Βλ. Αραβαντινού, *op. cit.*, σ. 129· Holdsworth, *op. cit.*, σ. 385· Plucknett, *op. cit.*, σ. 538.

29. Βλ. Holdsworth, *op. cit.*, σ. 385· Howell, *State Trials*, τομ. 29 (1804-1806), σ. 550 επ.· Plucknett, *op. cit.*, σ. 538.

VI. Η σημερινή διαμόρφωση του θεσμού

Η ποινική ευθύνη των Υπουργών, η οποία έχει ήδη ατονίσει, λείπει εντελώς σαν θεσμός στα χρόνια της Βασίλισσας Βικτωρίας. Ο Sir Robert Peel δηλώνει στην Κάτω Βουλή ότι το διαδικαστικό μέσο του "Impeachment" έχει παρέλθει πλέον οριστικά. Πράγματι από το 1804 ουδέποτε έγινε χρήση του μέσου αυτού για κατηγορίες Υπουργών ενώπιον της Βουλής των Λόρδων. Το "Impeachment" περιήλθε σε αχρησία, δίχως να έχει καταργηθεί ποτέ νομοθετικά. Αυτό κατά κύριο λόγο οφείλεται στην ανάπτυξη του θεσμού της συλλογικής υπουργικής ευθύνης και στη δυνατότητα της Βουλής των Κοινοτήτων να ασκεί απευθείας έλεγχο στους Υπουργούς δίχως να κάνει χρήση ενός τέτοιου όπλου όπως το "Impeachment". Οι Mastermann-Howard³⁰, λαμβάνοντας υπόψη τις συχνές χρήσεις ενός "Impeachment" σε παρόμοιες περιπτώσεις, υποστηρίζουν ότι αν τη νίκη ενός κόμματος στις εκλογές ακολουθούσε η κατηγορία των αρχηγών των ηττηθέντων κομμάτων, θα καταστρέφονταν η ομαλότητα της πολιτικής ζωής και τα διάφορα πρόσωπα αυτής θα δίσταζαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στη Χώρα διακινδυνεύοντας την τιμή και την υπόληψή τους σε περίπτωση που το κόμμα τους έχανε την εξουσία. Αυτοί πιστεύουν ότι το σύστημα της εναλλαγής των διαφόρων κομμάτων στην εξουσία θα είχε νόημα τότε μόνο, αν όλα τα κόμματα αποδέχονταν την αρχή ότι οι αντίπαλοί τους, όσο λανθασμένη και αν είναι η πολιτική που ακολουθούν, ενεργούν με μόνο σκοπό το καλό του Έθνους και ότι η εγκατάλειψη της προσπάθειας κατηγορίας Υπουργών, που έχουν εκπέσει από την εξουσία, ήταν ένα πρώτο βήμα αναγνώρισεως της αρχής αυτής.

Σήμερα η ποινική ευθύνη των Υπουργών, η οποία όπως είδαμε, εκδηλώνονταν παλιότερα με τη διαδικασία του "Impeachment" καταλήγοντας συχνά στην ποινική καταδίκη του Υπουργού, πήρε έναν εντελώς διαφορετικό πολιτικό χαρακτήρα. Η ανάπτυξη της

30. op. cit., σ. 165.

κομματικής Κυβέρνησης και στη συνέχεια η έμμεση εξάρτηση αυτής από το Κοινοβούλιο περιόρισαν τις περιπτώσεις ποινικής διώξεως των Υπουργών. Σήμερα συγχέεται η ποινική ευθύνη με την κοινοβουλευτική, λόγω ελλείψεως ειδικής διατάξεως του Συντάγματος. Εξάλλου, η κοινοβουλευτική ευθύνη κρίθηκε σαν απλούστερο, ηπιώτερο και περισσότερο πρόσφορο μέσο επιτεύξεως της επιδιωκόμενης αρμονίας μεταξύ Κοινοβουλίου και Κυβέρνησης.

Η κοινοβουλευτική ή πολιτική ευθύνη των Υπουργών, η οποία αντικατέστησε την ποινική, είναι προϊόν σειράς πράξεων η συνηθειών, οι οποίες δημιουργήθηκαν από την ανάγκη συνεργασίας Βασιλιά και Κοινοβουλίου. Κανένα κείμενο νόμου δεν αναφέρει για την ευθύνη αυτή, και όμως αυτή αποτελεί θεμελιώδη θεσμό του αγγλικού πολιτεύματος. Η ουσία της έγκειται στην υποχρέωση του Βασιλιά να εκλέγει για Υπουργούς πρόσωπα που να απολαμβάνουν της εμπιστοσύνης του Κοινοβουλίου και στην αντίστοιχη υποχρέωση των Υπουργών να παραιτούνται όταν λείπει η εμπιστοσύνη αυτή.

Οι δύο βασικές κατηγορίες στις οποίες διακρίνεται σήμερα η ευθύνη των Υπουργών σύμφωνα με τις συνθήκες του αγγλικού πολιτεύματος είναι: η ατομική (individual responsibility)³¹ αφενός και η συλλογική (collective responsibility)³² αφετέρου.

Ιστορικά ο θεσμός της ατομικής ευθύνης των Υπουργών προηγήθηκε του θεσμού της συλλογικής. Όλοι οι Υπουργοί είτε μέτεχουν του "Cabinet", είτε όχι είναι υπεύθυνοι για τις προσω-

31. Βλ. Phillips - Jackson, op. cit., σ. 116.
Public Administration Journal of the Royal Institute of Public Administration, τομ. XXXIV (34-36), 1956-58, σ. 377 επ.
De Smith - Brazier, op. cit., σ. 182. Wade - G. Phillips, op. cit., σ. 67.

32. Βλ. Ph. James, Introduction of English Law, έκδ. 8η, 1972, σ. 127. Law, op. cit., σ. 140 επ. Mackintosh, op. cit., σ. 518 επ. Phillips - Jackson, op. cit., σ. 116. Wade - Phillips, op. cit., σ. 65-67.

πικές τους πράξεις, τη γενική απόδοση του υπουργείου τους και για τις πράξεις ή παραλείψεις των υπαλλήλων αυτού. Επίσης ευθύνονται για κάθε πράξη του Βασιλιά είτε κατά την άσκηση της εξουσίας του, είτε κατά την άσκηση των διαφόρων προνομίων του στέμματος³³. Η ευθύνη θεμελιώνεται στη σύμπραξη των Υπουργών στις πράξεις αυτές, οι οποίοι κατ' αυτόν τον τρόπο καθίστανται μόνοι υπεύθυνοι για κάθε παρανομία. Η σύμπραξη μπορεί να έχει τη μορφή είτε της προσυπογραφής των πράξεων αυτών, είτε της επικυρώσεως της βασιλικής σφραγίδας, είτε της παρουσίας του Υπουργού στις συνελεύσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας (Privy Council), στις οποίες μετέχει και ο Βασιλιάς. Με την έννοια αυτή η υπουργική ευθύνη αποτελεί το πόρισμα του ρητού "ο Βασιλεύς δεν δύναται να πράττει το κακόν" ("The King can do no wrong"). Το ρητό αυτό δηλώνει καθαρά την ευθύνη του Υπουργού για πράξεις του Βασιλιά. Η σημασία του αυτή περιλαμβάνεται και στην "Crown Proceedings Act"³⁴ του 1947, σύμφωνα με την οποία οι Υπουργοί και οι ανώτεροι υπάλληλοι του υπουργείου τους ευθύνονται και μπορούν να εναχθούν ενώπιον των κοινών δικαστηρίων για αστικά αδικήματα που διαπράττονται με πράξεις του Στέμματος (Crown).

Η ατομική υπουργική ευθύνη μπορεί να είναι νομική ή πολιτική ή ταυτόχρονα νομική και πολιτική. Σύμφωνα με την έννοια της νομικής ευθύνης οι Υπουργοί είναι υπεύθυνοι για τις πράξεις που διατάζουν, εποπτεύουν ή μετέχουν ενεργά σαν ιδιώτες. Αν αποδειχθεί ότι μιά τέτοια πράξη αποτελεί αδίκημα, τότε ο Υπουργός μπορεί να εναχθεί ενώπιον των κοινών δικαστηρίων και να δικαστεί σύμφωνα με το κοινό δίκαιο. Η πολιτική ατομική ευθύνη των Υπουργών καθορίζεται από τη συμπεριφορά τους κατά

33. Βλ. Hartley - Griffith, op. cit., σ. 311 επ.· Phillips, op. cit., σ. 187 επ.· De Smith - Brazier, op. cit., σ. 140 επ.· Wade - Phillips, op. cit., σ. 141.

34. Βλ. Hartley - Griffith, op. cit., σ. 296· De Smith - Brazier, op. cit., σ. 183 και The Public General Acts and the Church Assembly Measures of 1947, τομ. I.

την εκτέλεση των καθηκόντων τους και τη σχέση τους με τη Βουλή. Οι Υπουργοί είναι πολιτικά υπεύθυνοι για τις πράξεις τους κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους και την εν γένει συμπεριφορά του υπουργείου τους. Αν κάποιος Υπουργός επιδικνύει αξιόμιπη συμπεριφορά, τότε έχει υποχρέωση να αναγνωρίσει δημόσια την ευθύνη του. Η προσωπική του ευθύνη μπορεί να αποδίδεται σε απρεπή για έναν Υπουργό συμπεριφορά, την οποία επέδειξε στη δημόσια ή ιδιωτική ζωή του και εξαιτίας της οποίας αναμένεται να παραιτηθεί³⁵. Επίσης μπορεί να αποδίδεται σε κάποια λανθασμένη απόφαση, την οποία έλαβε ή ακόμα και σε κακή διοίκηση του υπουργείου του³⁶, αλλά στην περίπτω-

35. Σαν παράδειγμα τέτοιων περιπτώσεων αναφέρονται οι παραιτήσεις των Υπουργών J e l l i c o και L a m p r t o n το 1973 εξαιτίας αποκαλύψεων, ότι σχετιζόνταν με κοινές γυναίκες. Επίσης η παραίτηση του Υπουργού J o h n P r o f u m o το 1963 εξαιτίας ψευδούς του δηλώσεως στη Βουλή των Κοινοτήτων σε ανταπάντηση ισχυρισμών σχετικών με την ιδιωτική του ζωή. Τέλος οι παραιτήσεις των J. H. T h o m a s το 1936 και του H u g h D a l t o n το 1947 εξαιτίας προώρων αποκαλύψεων που έκαναν σχετικά με τις προμήθειες για το άνοιγμα του Budget, αν και στην περίπτωση του δρ. Dalton δεν υπήρχε ο παραμικρός υπαιτιγμός για πονηρά ελατήρια και η απερισκεψία του δεν είχε κακή επίδραση στα οικονομικά της Χώρας. Βλ. D. B u t l e r - A. S l o m a n, British Political Facts, 1900-1975, 1975 σ. 75-76. C r o s s - A l d e r m a n n, op. cit., σ. 20 επ. Lord Denning's Report, John Profumo case, September 1963. Parliamentary Affairs, τομ. 20 (1966-67), σ. 59 επ.

36. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της κατηγορίας είναι η παραίτηση του Υπουργού των εξωτερικών S a m u e l H o a r e το Δεκέμβριο του 1935 ύστερα από δημόσια κατακραυγή κατά της συμφωνίας του Hoare με το Γάλλο Υπουργό των Εξωτερικών M. L a n a l για τη ρύθμιση της κρίσεως της Αβυσινίας ύστερα από την εισβολή των Ιταλών. Βλ. A l d e r m a n n - C r o s s, op. cit., σ. 20 επ. Parliamentary Affairs, τομ. 20 (1966-67), σ. 62 επ. και Public Administration Journal, τομ. 34 (1956-58), σ. 377.

ση αυτή δεν υπάρχει σαφής συνθήκη του πολιτεύματος βάσει της οποίας να δημιουργείται η υποχρέωση για παραίτηση. Ο Πρωθυπουργός έχει τη δυνατότητα να μεταθέσει τον κατηγορούμενο Υπουργό σε ένα άλλο υπουργείο με λιγότερο κύρος στον αμέσως επόμενο ανασχηματισμό της Κυβέρνησής του ή να ζητήσει από τον Υπουργό να παραιτηθεί σε κάποια στιγμή που μιά τέτοια παραίτηση δε θα έβλαπτε την Κυβέρνησή του ή τέλος αποδέχεται, εκφράζοντας γι' αυτό τη λύπη του, την προσφερόμενη από τον Υπουργό παραίτηση. Αν ο Υπουργός αδυνατεί να εξηγήσει και να δικαιολογήσει πειστικά τη μεμπτή διαγωγή του σε ένα θέμα, τότε πλέον την ευθύνη της έχει η Κυβέρνηση και το κόμμα.

Ο Υπουργός ευθύνεται επίσης για τις πράξεις ή παραλείψεις των υπαλλήλων του υπουργείου του και γι' αυτό η επίκριση της Βουλής για κακοδιοίκηση (*maladministration*) στρέφεται πάντοτε κατ' αυτού. Είναι αμφίβολο αν τίθεται θέμα παραίτησεως του Υπουργού ή όχι, σε περίπτωση που αποδειχθεί κακοδιοίκηση στο υπουργείο, οφειλόμενη σε πράξεις ανωτέρων υπαλλήλων του υπουργείου του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απόφαση του Υπουργού Γεωργίας Sir Thomas Dugdale να παραιτηθεί το 1954 ύστερα από απόδειξη κακοδιοικήσεως, οφειλομένης σε πράξεις των προϊσταμένων του υπουργείου του, τις οποίες ο ίδιος αγνοούσε³⁷. Η παραίτηση αυτή ήταν προσωπική απόφαση του Υπουργού. Αν ένας Υπουργός πρέπει σε μιά συγκεκριμένη περίπτωση να παραιτηθεί ή όχι, εξαρτάται από πολλούς πολιτικούς παράγοντες, μεταξύ των οποίων η θέση του Πρωθυπουργού και του κόμματος στο οποίο ανήκει.

Σύμφωνα με την έννοια της συλλογικής υπουργικής ευθύνης η Κυβέρνηση ευθύνεται απέναντι στη Βουλή για όλες τις πολιτικές πράξεις των Υπουργών και για την πολιτική της σαν σύνολο. Αυτή δεν ανήκει καθόλου, αντίθετα με την ατομική, στη

37. Η υπόθεση είναι γνωστή με το όνομα "Crichel Down Affair" και γι' αυτήν βλ. De Smith - Brazier, *op. cit.*, σ. 186. Parliamentary Affairs, τομ. 23 (1969-70), σ. 11-14. Wade - Phillips, *op. cit.*, σ. 105-106.

σφαίρα του νόμου αλλά ρυθμίζεται αποκλειστικά εθιμικά, και το έθιμο απαιτεί την ομοφωνία της Κυβέρνησης σε όλες τις περιστάσεις. Αν η διαφωνία στηρίζεται σε οποιοδήποτε ουσιώδες σημείο της πολιτικής, τότε είτε η Κυβέρνηση, είτε το μέλος της, το οποίο διαφωνεί, πρέπει να παραιτηθεί. Η ίδια υποχρέωση καθιερώθηκε και, όταν η πολιτική της Κυβέρνησης επικρίνεται από τη Βουλή των Κοινοτήτων είτε απορρίπτοντας μέτρα μεγάλης σπουδαιότητας, τα οποία υιοθετήθηκαν από την Κυβέρνηση, είτε με την ψήφο δυσπιστίας κατ' αυτής.

§ 2.- Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΣΤΙΣ ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

I. Η συνταγματική κατοχύρωση του θεσμού εν γένει¹

Κατά το ομοσπονδιακό Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής της 17ης Σεπτεμβρίου 1787, το οποίο είναι το αρχαιότερο σε ισχύ Σύνταγμα του κόσμου, η Βουλή των Αντιπροσώπων έχει το αποκλειστικό δικαίωμα της απαγγελίας κατηγορίας ("Impeachment") εναντίον κρατικών λειτουργών (Προέδρου της Δημοκρατίας, Υπουργών, δικαστών) ενώπιον της Γερουσίας για έσχατη προδοσία, παράβαση νόμων και κατάχρηση εξουσίας (άρθρ. I, § 2, εδ. 5). Το άρθρο αυτό έχει παραμείνει αμετάβλητο, όπως διατυπώθηκε στο Σύνταγμα του 1787 μέχρι σήμερα. Η Γερουσία είναι εκείνη που εκδικάζει τις κατηγορίες. Όταν συνέρχεται γι' αυτό τα μέλη της δίνουν όρκο ή βεβαίωση, ότι θα εκτελέσουν αμερόληπτα τα καθήκοντά τους. Αν δικάζεται ο Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών, τότε προεδρεύει της Γερουσίας ο Πρόεδρος του Ανωτάτου Δικαστηρίου (Chief of Justice). Για την έκδοση καταδικαστικής αποφάσεως απαιτείται πλειοψηφία των δύο τρίτων των παρόντων μελών (άρθρ. I, § 3, εδ. 6).

Στη διαδικασία του αμερικανικού "Impeachment" υπάρχουν δύο στάδια. Το στάδιο της απαγγελίας της κατηγορίας από τη Βουλή των Αντιπροσώπων και το στάδιο της εκδικάσεως από τη Γερουσία.

1. Βλ. C. A n t i e a u, States and the Federal Government, τομ. II, 1969, σ. 275· B e r g e r, op. cit., σ. 73-102· C h. B l a c k, Impeachment, 1974· E. C o r w i n, The Constitution and what it means today, 1978, σ. 14· M. F o r k o s c h, Constitutional Law, 1963, σ. 120 επ.· P h. K u r l a n d, Watergate and the Constitution, 1978, σ. 104-130· J o h n L a b o v i t z, Presidential Impeachment, 1978· J. E. N o w a k - R. D. R e t u n d a - N. J. Y o u n g, Constitutional Law, 1978, σ. 218-220· D. C. M. Y a r d l e y, Introduction to British Constitutional Law, έκδ. 5η, 1978, σ. 24.

Τα δύο αυτά στάδια υιοθέτησε το Σύνταγμα των Η.Π.Α. από το βρετανικό πρότυπο του "Impeachment", δηλ. διατύπωση κατηγορίας από την Κάτω Βουλή και εκδίκαση από τη Βουλή των Λόρδων. Η δικαιοδοσία όμως της Αμερικανικής Γερουσίας περιορίστηκε σε στενότερα όρια. Αυτή δεν μπορεί να επιβάλλει στους δημόσιους λειτουργούς, τους οποίους δικάζει, παρά μόνο την ποινή της εμπώσεως από το αξίωμα και της στερήσεως των πολιτικών δικαιωμάτων. Πρέπει να σημειωθεί, ότι η διάταξη του άρθρ. I τμ. 9 §3 του Συντάγματος απαγορεύει ρητά την ψήφιση οποιουδήποτε "Bill of Attainder". Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρ. II, § 2, εδ. 1 ο Πρόεδρος έχει το δικαίωμα να απονέμει χάρη για αδικήματα κατά των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, με εξαίρεση την περίπτωση καταγγελίας κατά δημόσιου λειτουργού.

II. Η διαδικασία της ποινικής δώξεως των δημόσιων λειτουργών

1. Η έ γ ε ρ σ η τ η ς κ α τ η γ ο ρ ί α ς α π ο τ η Β ο υ λ ή τ ω ν Α ν τ ι π ρ ο σ ώ π ω ν.- Κατά το αμερικανικό Σύνταγμα το αποκλειστικό δικαίωμα της διατυπώσεως κατηγορίας κατά των δημόσιων λειτουργών, ανήκει στη Βουλή των Αντιπροσώπων². "Impeachment" σημαίνει διατύπωση κατηγορίας για κακή διαγωγή³ δημόσιων λειτουργών (civil officers)⁴ κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους. Για τη διατύπωση κατηγορίας η Βουλή, αποφασίζει με απλή πλειοψηφία των παρόντων μελών της. Η Βουλή, αν και δεν υπάρχει γι' αυτό ρητή συνταγματική επιταγή, αναθέτει σε μιά από τις επιτροπές της, την Επιτροπή της Δικαιοσύνης (Judiciary Committee), να διεξάγει έρευνα για την υπόθεση, που μπορεί να στοιχειοθετήσει μιά κατηγορία. Η Επιτροπή αυτή συλλέγει αποδείξεις, οι οποίες κυρίως προέρχονται από έ-

2. Βλ. A n t i e a u, op. cit., σ. 275.

3. Στην έννοια της κακής διαγωγής περιλαμβάνονται τα αδικήματα της έσχατης προδοσίας, δωροδοκίας ή δωροληψίας και άλλα σοβαρά εγκλήματα. Βλ. B l a c k, op. cit., σ. 254. C o r w i n, op. cit., σ. 14.

4. Στην έννοια του δημόσιου λειτουργού (civil officer) δεν περιλαμβάνονται τα μέλη του Κογκρέσου. Βλ. L. T r i b e, American Constitutional Law, 1978, σ. 216.

ρευνα του προσωπικού της, και ταυτόχρονα μελετά κατά πόσο οι πράξεις που διαπράχθηκαν είναι άξιες κατηγορίας ή όχι σύμφωνα με την έννοια του Συντάγματος. Όταν η Επιτροπή καταλήξει ότι ένα ή περισσότερα αδικήματα μπορούν επαρκώς να θεμελιώσουν μιά κατηγορία, τότε στέλνει την αναφορά της στην Ολομέλεια της Βουλής με την πρόταση να υιοθετηθούν ένα ή περισσότερα από τα άρθρα της κατηγορίας. Η Βουλή δε διεξάγει άλλη έρευνα αλλά ψηφίζει ύστερα από συζήτηση, αν θα προβεί σε διατύπωση κατηγορίας ή όχι. Η ψηφοφορία διεξάγεται κατ' άρθρο ή στο σύνολο. Η Επιτροπή της Δικαιοσύνης μπορεί επίσης να προτείνει απλώς στη Βουλή τη διατύπωση κατηγορίας, και αν αυτή συμφωνήσει, παραπέμπει την υπόθεση πίσω στην επιτροπή για να συντάξει τα άρθρα της κατηγορίας. Τα άρθρα ψηφίζονται στη συνέχεια από την Ολομέλεια της Βουλής. Αν η ψήφος είναι καταφατική, τότε γίνεται παραπομπή, με βάση ένα ή περισσότερα από τα άρθρα της κατηγορίας, στη Γερουσία για δίκη. Τελευταίο καθήκον της Βουλής είναι να διορίσει πρόσωπα (managers), τα οποία θα αναλάβουν να παρουσιάσουν την υπόθεση στη Γερουσία. Η Βουλή είναι ο κατηγορος στη δίκη της Γερουσίας και οι "managers" σύμβουλοί της. Οι "managers" είναι μέλη του Κογκρέσου και βοηθούνται στο έργο τους από μέλη της Επιτροπής της Δικαιοσύνης της Βουλής. Γενικά σαν "managers" διορίζονται πρόσωπα και από τα δύο πολιτικά κόμματα, αλλά ουδέποτε διορίζεται "manager" πρόσωπο, το οποίο δεν υποστήριξε την πρόταση κατηγορίας.

2. Η εκδίκαση της κατηγορίας από τη Γερουσία.- Μετά τη λήψη των άρθρων κατηγορίας που ψηφίστηκαν από τη Βουλή, η Γερουσία συγκροτείται σε δικαστήριο. Οι γερουσιαστές δίνουν έναν ειδικό όρκο, ότι θα ασκήσουν αμερόληπτα τα δικαστικά τους καθήκοντα σύμφωνα με το Σύνταγμα και τους νόμους. Μετά τον όρκο η Γερουσία διεξάγει αποδείξεις για κάθε ένα από τα άρθρα της κατηγορίας. Κάθε ένα από τα ενδιαφερόμενα μέλη μπορεί να καλέσει μάρτυρες και να παρουσιάσει τα αποδεικτικά του μέσα. Σύμφωνα με τον υπάρχοντα Κανονισμό της Γερουσίας διορίζεται μιά επιτροπή από δώδεκα

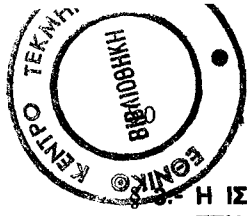
γερουσιαστές για να διεξάγει αποδείξεις και να συντάξει αναφορά, την οποία καταθέτει στην Ολομέλεια της Γερουσίας. Αφού ακουστούν όλα τα επιχειρήματα και οι μαρτυρικές καταθέσεις, διεξάγεται ψηφοφορία. Η ψηφοφορία γίνεται κατ' άρθρο. Αν κανένα άρθρο δεν πάρει τα δύο τρίτα των ψήφων, τότε εκδίδεται αθωωτική απόφαση. Αν όμως ένα ή περισσότερα άρθρα πάρουν τα δύο τρίτα των ψήφων ή και περισσότερα, τότε εκδίδεται καταδικαστική απόφαση. Η μόνη ποινή που μπορεί να επιβάλει η Γερουσία είναι, όπως αναφέραμε ήδη, η έκπτωση από το αξίωμα (άρθρ. 2). Αυτή δεν μπορεί να κηρύξει ένοχο τον παραπεμφθέντα δημόσιο λειτουργό για πράξεις για τις οποίες δεν παραπέμφθηκε από τη Βουλή. Αξιοσημείωτο είναι, ότι αν ο δημόσιος λειτουργός, ο οποίος δικάστηκε από τη Γερουσία, διέπραξε και αδίκημα, το οποίο τιμωρείται από τον κοινό ποινικό νόμο, μπορεί να εισαχθεί σε δίκη, μετά την καταδίκη του από τη Γερουσία, ενώπιον των τακτικών ποινικών δικαστηρίων⁵.

Η Βουλή έχει κατηγορήσει μέχρι σήμερα δώδεκα περίπου δημόσιους λειτουργούς των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής από τους οποίους η Γερουσία έχει καταδικάσει τέσσερεις. Μεταξύ των κατηγορηθέντων περιλαμβάνονται οι Πρόεδροι Andrew Johnson⁶ και Richard Nixon⁷.

5. Βλ. Black, op. cit., σ. 133· Corwin, op. cit., σ. 15.

6. Ο Πρόεδρος Johnson κατηγορήθηκε το 1868 για παύση του Υπουργού Πολέμου, ισχυριζόμενος ότι αυτός παραβίασε πράξη του Κογκρέσου και αποπειράθηκε να τον γελοιοποιήσει. Αθώωθηκε με πολύ μικρή πλειοψηφία. Βλ. Berger, op. cit., σ. 252 επ· Black, op. cit., σ. 51.

7. Ο Πρόεδρος Nixon κατηγορήθηκε το 1974 για τη γνωστή διεθνώς υπόθεση "Watergate". Η επιτροπή της δικαιοσύνης της Βουλής πρότεινε την παραπομπή του σε δίκη και την παύση από το αξίωμα του Προέδρου. Ο Πρόεδρος Nixon υπέβαλε λίγο αργότερα την παραίτησή του. Βλ. House of Representatives Callender No 426, 93ο Congress, 2d session, Report No 93-1305· Kurland, op. cit. Labovitz, op. cit., σ. 165-167· Yardley, op. cit., σ. 24.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ¹

I. Η κατοχύρωση του θεσμού από τα προϊσχύσαντα Συντάγματα

Ο θεσμός της ποινικής ευθύνης των Υπουργών καθιερώθηκε ήδη από τα επαναστατικά Συντάγματα. Το Σύνταγμα της 3ης Σεπτεμβρίου 1791 περιέλαβε ειδικές διατάξεις για την ευθύνη των Υπουργών. Έτσι, το άρθρ. 5 του τμήματος IV του κεφαλαίου II του τίτλου III αυτού όριζε, ότι οι Υπουργοί ήταν "υπεύθυνοι για όλα τα εγκλήματα, που διαπράττονται απ' αυτούς κατά της εθνικής ασφάλειας και του Συντάγματος· για κάθε προσβολή της ιδιοκτησίας και της ατομικής ελευθερίας· για την διασπάθιση των χρημάτων, που προορίζονται για τις δαπάνες του υπουργείου τους". Εξάλλου, κατά το άρθρ. 8 "Κανένας Υπουργός σε υπηρεσία ή εκτός υπηρεσίας δεν μπορεί να διώκεται ποινικά για πράξη αναφερόμενη στη διοίκησή του χωρίς ένα διάταγμα του Νομοθετικού Σώματος". Παπαπέρα, τα άρθρ. 4 και 6 καθιέρωσαν δύο βασικές αρχές, οι οποίες υιοθετήθηκαν από τα Συντάγματα των άλλων ευρωπαϊκών Κρατών, και, συγκεκριμένα, αντίστοιχα την αρχή ότι καμιά διαταγή του Βασιλιά δεν μπορεί να εκτελεί-

1. Βλ. G. B u r d e a u, Droit Constitutionnel et Institutions Politiques, έκδ. 10η, 1974, σ. 631 επ.· X. D e l c r o s εις F r. L u c h a i r e - G. C o n a c, La constitution de la république française, 1980, άρθρ. 67 και 68 (σ. 799 επ.)· D e s m o t t e s, op. cit., σ. 79 επ.· M. H a u r i o u, op. cit., σ. 414 επ.· A. H a u r i o u, Droit Constitutionnel et Institutions Politiques, έκδ. 5η, 1972, σ. 942 επ. - Τα κείμενα των Διακηρύξεων και Συνταγμάτων βλ. στις συλλογές M. D u v e r g e r, Constitutions et Documents Politiques, έκδ. 6η 1971· A. M o n n i e r - R. B o n n a r d, Les constitutions et les lois Principales politiques de la France depuis 1789, έκδ. 7η (1952) από τον G. B e r l i a.

ται χωρίς την προσυπογραφή του αρμόδιου Υπουργού και την αρχή ότι "Σε καμιά περίπτωση προφορική ή γραπτή διαταγή του Βασιλιά δεν μπορεί ν' απαλλάσει έναν Υπουργό από την ευθύνη του". Διατάξεις περί ευθύνης των Υπουργών περιλήφθηκαν και στα Συντάγματα της 24ης Ιουνίου 1793 (άρθρ. 71)² και της 22ης Αυγούστου 1795 (άρθρ. 152).

Το θεσμό της ποινικής ευθύνης των Υπουργών κατοχύρωσε ο Συνταγματικός Χάρτης της 4ης Ιουνίου 1814 σύμφωνα με το αγγλικό πρότυπο. Πράγματι, το άρθρ. 55 αυτού όριζε τα εξής: "Η Βουλή των Αντιπροσώπων έχει το δικαίωμα να κατηγορεί τους Υπουργούς και να παραπέμπει αυτούς ενώπιον της Βουλής των Ευγενών, η οποία μόνη τους δικάζει". Εξάλλου, το άρθρ. 56 του ίδιου Χάρτη επέτρεπε την ποινική δίωξη των Υπουργών μόνο για προδοσία ή απάτη. Η προπαρατεθείσα διάταξη του άρθρ. 55 του Χάρτη περιλήφθηκε με διαφορετική διατύπωση στο άρθρ. 40 της Συμπληρωματικής Συντακτικής Πράξεως της 22ης Απριλίου 1815 και αμετάβλητη στο άρθρ. 47 του Συνταγματικού Χάρτη της 14ης Αυγούστου 1830.

Το Σύνταγμα της 4ης Νοεμβρίου 1848 ρύθμισε κατά διαφορετικό τρόπο το θεσμό. Ειδικότερα, αυτό (άρθρ. 90-94) ανάθεσε σ' ένα ειδικό δικαστήριο - "Ανώτατο Δικαστήριο" ("Haute Cour de Justice") - την εκδίκαση των κατηγοριών κατά του Προέδρου της Δημοκρατίας ή των Υπουργών, τις οποίες διατύπωνε η Εθνική Συνέλευση. Το Ανώτατο Δικαστήριο αποτελείτο από πέντε δικαστές, τους οποίους όριζε το Ακυρωτικό από τα μέλη του, και τριάντα έξη ενόρκους, οι οποίοι ορίζονταν με κλήρο από τα μέλη των γενικών συμβουλίων των νομών. Αξιοσημείωτη είναι η διάταξη του άρθρ. 97 του εν λόγω Συντάγματος, κατά την οποία ο κατηγορούμενος μπορούσε να κηρυχτεί ένοχος μόνο με την πλειοψηφία των δύο τρίτων των ψήφων των ενόρκων.

Το Σύνταγμα της Τρίτης Δημοκρατίας καθιέρωσε και πάλι το

2. "Τα μέλη του (Εκτελεστικού) Συμβουλίου στην περίπτωση της παραβάσεως καθήκοντος κατηγορούνται από το Νομοθετικό Σώμα".

σύστημα της παραπομπής των Υπουργών από τη Βουλή των Αντιπροσώπων ενώπιον της Γερουσίας. Συγκεκριμένα, το άρθρ. 12 § 2 του Συνταγματικού Νόμου της 16ης Ιουλίου 1875 όριζε τα ακόλουθα. "Οι Υπουργοί μπορούν να κατηγορούνται από τη Βουλή των Αντιπροσώπων για εγκλήματα, που διαπράττουν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Στην περίπτωση αυτή δικάζονται από τη Γερουσία". Το ίδιο σύστημα θέσπιζε ο Νόμος αυτός (άρθρ. 12 § 1) και προκειμένου για την ποινική δίωξη του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Το Σύνταγμα της Τέταρτης Δημοκρατίας (27 Οκτωβρίου 1946) ρύθμισε την ποινική ευθύνη των Υπουργών με τον τίτλο VII (άρθρ. 56-59), επαναφέροντας το θεσμό του Ανώτατου Δικαστηρίου. Οι Υπουργοί ήταν ποινικά υπεύθυνοι για τα αδικήματα, που διέπρατταν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους (άρθρ. 56). Αυτοί μπορούσαν να κατηγορούνται μόνο από την Εθνική Συνέλευση και να παραπέμπονται ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου· η Εθνική Συνέλευση αποφάσιζε εν προκειμένω με μυστική ψηφοφορία και απόλυτη πλειοψηφία των μελών της, με την εξαίρεση εκείνων που θα καλούνταν να πάρουν μέρος στη δίωξη, την ανάκριση ή την κρίση (άρθρ. 57). Το Ανώτατο Δικαστήριο εξελέγετο από την Εθνική Συνέλευση στην αρχή κάθε βουλευτικής περιόδου. Το Δικαστήριο αποτελείτο, κατά το νόμο της 27ης Οκτωβρίου 1946, από έναν πρόεδρο, δύο αντιπροέδρους, τριάντα τακτικά και τριάντα αναπληρωματικά μέλη, τα δύο τρίτα των οποίων εξελέγοντο από τα μέλη της Εθνικής Συνελεύσεως.

II. Η κατοχύρωση του θεσμού από το ισχύον Σύνταγμα

Το ισχύον Σύνταγμα της 4ης Οκτωβρίου 1958 διατήρησε μεν το θεσμό του Ανώτατου Δικαστηρίου, τον οποίο πρόβλεπε και το προηγούμενο Σύνταγμα, καθιέρωσε όμως μία πρωτότυπη σύνθεση αυτού. Ειδικότερα, το άρθρ. 67 § 2 του Συντάγματος αυτού ορίζει, ότι το Δικαστήριο συγκροτείται από ίσο αριθμό μελών της Εθνικής Συνελεύσεως και της Γερουσίας, που εκλέγονται

αντίστοιχα από τα Σώματα αυτά μετά από κάθε γενική ή μερική ανανέωσή τους. Σύμφωνα με το νόμο³ το Δικαστήριο αποτελείται από έναν πρόεδρο, δύο αντιπροέδρους, είκοσι τέσσερα τακτικά και δώδεκα αναπληρωματικά μέλη. Τα μισά από τα μέλη αυτά εκλέγονται από την Εθνική Συνέλευση και τα άλλα μισά από τη Γερουσία, ενώ ο πρόεδρος και οι αντιπρόεδροι εκλέγονται από το Δικαστήριο. Το εν λόγω Δικαστήριο δικάζει και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας στην περίπτωση προδοσίας (άρθρ. 68 § 1). Πρέπει να προστεθεί, ότι το άρθρ. 68 § 2 του Συντάγματος καθιερώνει ρητά προκειμένου για τους Υπουργούς την αρχή της μη αναδρομικότητας των ποινικών νόμων ("nullum crimen nulla poena sine lege")⁴.

3. Άρθρ. 1-4 της Ordonance 59-1 της 2-1-1959 περί του οργανικού νόμου περί του Ανώτατου Δικαστηρίου. Βλ. το κείμενο του νομοθετήματος αυτού στην προπαρατεθείσα συλλογή του *D u - v e r g e r*, σ. 320 επ.

4. "Τα μέλη της Κυβέρνησης είναι ποινικά υπεύθυνα για τις πράξεις που ενεργούν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους και χαρακτηρίζονται ως κακουργήματα ή πλημμελήματα κατά τη στιγμή της τελέσεώς τους..... Στις περιπτώσεις τις οποίες προβλέπει η παρούσα παράγραφος, το Ανώτατο Δικαστήριο δεσμεύεται από τον ορισμό των κακουργημάτων και πλημμελημάτων και τον καθορισμό των ποινών τις οποίες προβλέπουν οι ποινικοί νόμοι που ισχύουν κατά τη στιγμή της τελέσεως των πράξεων".

§ 4.- Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ¹

I. Ο θεσμός μέχρι το 1919

Πολλά Γερμανικά Συντάγματα, που ίσχυαν πριν από την Επανάσταση του 1848, δεν πρόβλεπαν ρητά το θεσμό της ποινικής ευθύνης των Υπουργών. Ορισμένα όμως απ' αυτά καθιέρωναν ρητά την ευθύνη των Υπουργών μόνο για παράβαση του Συντάγματος. Ειδικότερα, μιά τέτοια ευθύνη των Υπουργών θέσπιζαν τα Συντάγματα της Βαϊμάρης του 1816 (άρθρ. 125), της Βαυαρίας του 1819 (τιτλ. X άρθρ. 4 και 6), της Βάδης του 1818 (άρθρ. 67), της Βυρττεμβέργης του 1819 (άρθρ. 124 και 195), του Μεγάλου Δουκάτου της Έσσης του 1820 (άρθρ. 109), του Εκλεκτοράτου της Έσσης 1831 (§ 100) και του Αννοβέρου 1833 (§ 151). Απ' αυτά άλλα απαιτούν για την κατηγορία Υπουργών την απόφαση και των δύο Βουλών, όπως της Βαυαρίας 1819 (τιτλ. X άρθρ. 6), της Βάδης 1818 (άρθρ. 67) και του Αννοβέρου 1833 (§ 151) και άλλα επιτρέπουν την άσκηση του δικαιώματος κατηγορίας σε μιά από τις δύο Βουλές, όπως της Βυρττεμβέργης 1819 (§ 179). Το Σύνταγμα του Αννοβέρου του 1833 περιλαμβάνει λεπτομερέστερη

1. Βλ. G. A n s c h ü t z, op. cit., σ. 332 επ.· H. F e l d - m a n n - M. G e i s e l, Deutsches Verfassungsrecht des Bundes und der Länder, 1954, σ. 143-144· E. F r i e s e n h a h n, Die Verfassungsgerichtsbarkeit in der Bundesrepublik Deutschland, εις H. M o s l e r, Verfassungsgerichtsbarkeit in der Gegenwart, Länderberichte und Rechtsvergleichung (Internationales Kolloquium veranstaltet von M a x - P l a n c k - Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, Heidelberg 1961), 1962, σ. 168 επ.· R. H e r z o g - W. S c h i c k, Verfassungs- und Verwaltungsgerichtsbarkeit, έκδ. 2η, 1976, σ. 102-103· C. S c h m i t t, op. cit., σ. 135 επ., 332 επ.· R. S c h u s t e r, Deutsche Verfassungen, έκδ. 12η, 1980, σ. 29 επ., σ.77.

ρύθμιση της ευθύνης των Υπουργών απαγορεύοντας τη χρήση ενδίκου μέσου στις υπουργικές δίκες και αναγνωρίζοντας τη χρήση της βασιλικής προνομίας της χάρης στους κατηγορηθέντες από την Εθνική Αντιπροσωπεία Υπουργούς (§ 152).

Μετά την επανάσταση του 1848 επήλθαν πολλές αλλαγές, που οφείλονταν σ' αυτήν και μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονταν και η κατοχύρωση της υπουργικής ευθύνης. Στη Βαυαρία συμπληρώνεται το Σύνταγμα των τάξεων από το νόμο της 4ης Ιουνίου 1848 για την ευθύνη των Υπουργών, ο οποίος προβλέπει την προσυπογραφή των πράξεων του Βασιλιά απ' αυτούς (άρθρ. 4). Οι Υπουργοί εξακολουθούν να παραμένουν υπάλληλοι του Ανωτάτου Άρχοντα, εξαρτώμενοι από την εμπιστοσύνη του. Σύμφωνα με το νόμο αυτό, η κατά των Υπουργών κατηγορία διατυπώνεται μόνο για παραβίαση του Συντάγματος, έχει δε σαν μοναδική συνέπεια την ποινή της παύσεως από το αξίωμα δίχως να αποκλείει τη δικαιοδοσία των τακτικών δικαστηρίων για τα υπόλοιπα αδικήματα. Δικαίωμα κατηγορίας έχουν και οι δύο Βουλές ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου (Staatsgerichtshof). Τη διαδικασία ενώπιον αυτού ρύθμιζε ο νόμος της 30 Μαρτίου 1850. Ο νόμος περί ευθύνης των Υπουργών του Σλέσβιχ-Χολστάϊν της 21 Οκτωβρίου 1848 καθιερώνει την υπουργική ευθύνη για τα αδικήματα της παραβιάσεως του Συντάγματος και της προσβολής της γενικής ασφάλειας του Κράτους, ενώ ο νόμος περί ευθύνης των Υπουργών της Βάδης του 1868 προβλέπει επιπλέον και την προσβολή της ευημερίας της Πολιτείας (άρθρ. II § 67α).

Σύμφωνα με το πρώτο Σύνταγμα του ενωμένου γερμανικού Κράτους της 28 Μαρτίου 1849 (το ονομαζόμενο "Paulskirchenverfassung")², οι πολίτες ενός κράτους-μέλους είχαν το δικαίωμα να κατηγορήσουν την Κυβέρνηση για κατάργηση ή αντισυνταγματική τροποποίηση του Συντάγματος. Οι κατηγορίες αυτές υπάγονται στη δικαιοδοσία του Ανώτατου Δικαστηρίου (Reichsgericht), εφόσον τα μέσα αντιστάσεως, τα οποία το Σύνταγμα αναγνωρίζει για τέτοιες παραβιάσεις της συνταγματικής τάξεως, δεν μπορούν

2. Βλ. S c h u s t e r, op. cit., σ. 29 επ.

να χρησιμοποιηθούν (τμ. V άρθρ. I, § 126 εδ.φ.). Το Ανώτατο Δικαστήριο έχει επίσης ποινική δικαιοδοσία για κατηγορίες εναντίον Υπουργών της Επικρατείας ή Υπουργών των κρατών-μελών της για αδικήματα που διέπραξαν. Το Σύνταγμα αυτό προέβλεπε και την έκδοση ειδικού περί ευθύνης των Υπουργών νόμου (τμ. VII, άρθρ. I, § 129).

Κατά το πρωσσικό Σύνταγμα της 31 Ιανουαρίου 1850 οι Υπουργοί μπορούν να κατηγορηθούν με απόφαση και των δύο Βουλών ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου για παραβίαση του Συντάγματος, προδοσία και δωροδοκία (άρθρ. 61). Το Σύνταγμα αυτό προέβλεπε την έκδοση ειδικού νόμου, ο οποίος θα προσδιόριζε τις περιπτώσεις ευθύνης, τη διαδικασία και τις ποινές (άρθρ. 61, § 2). Ένας τέτοιος νόμος δεν ψηφίστηκε ποτέ και γι' αυτό οι Βουλές δεν μπορούσαν να ασκήσουν το δικαίωμα της κατηγορίας Υπουργών με αποτέλεσμα ο θεσμός της ευθύνης να παραμείνει στην πράξη άνευ σημασίας.

Στο ομοσπονδιακό Σύνταγμα της 16ης Απριλίου 1871 δεν περιλαμβάνονται διατάξεις για την ποινική ευθύνη των Υπουργών.

II. Ο θεσμός υπό το Σύνταγμα του 1919

Το ομοσπονδιακό Σύνταγμα της Γερμανίας της 11ης Αυγούστου 1919, που είναι γνωστό ως "Σύνταγμα της Βαϊμάρης", καθιέρωνε το θεσμό της εγέρσεως κατηγορίας κατά των Υπουργών (Ministeranklage) (άρθρ. 59). Ειδικότερα, το άρθρ. 59 του Συντάγματος αυτού όριζε τα ακόλουθα: "Η Ομοσπονδιακή Βουλή ("Reichstag") δικαιούται να κατηγορεί τον ομοσπονδιακό Πρόεδρο, τον ομοσπονδιακό Καγκελάριο και τους ομοσπονδιακούς Υπουργούς ενώπιον του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου ("Staatsgerichtshof für das deutsche Reich"), ότι παραβίασαν υπαίτια το ομοσπονδιακό Σύνταγμα ή έναν ομοσπονδιακό νόμο. Η πρόταση εγέρσεως της κατηγορίας πρέπει να υπογράφεται τουλάχιστον από εκατό μέλη της ομοσπονδιακής Βουλής και να εγκρίνεται από την πλειοψηφία, η οποία απαιτείται για τις αναθεωρήσεις του Συντάγματος. Τα λοιπά ρυθμίζει ο ομοσπονδιακός νόμος περί του Συνταγ-

ματικού Δικαστηρίου". Το θέμα ρύθμιζαν σύμφωνα με την εξουσιοδότηση της διατάξεως της § 3 του άρθρου αυτού οι διατάξεις των άρθρ. 2-15 του νόμου περί του Συνταγματικού Δικαστηρίου της 9ης Ιουλίου 1921.

Η έγερση κατηγορίας κατά των Υπουργών σύμφωνα με τις προαναφερθείσες διατάξεις δεν ήταν ποινική δίωξη ή αγωγή αποζημιώσεως. Το άρθρ. 59 του Συντάγματος δεν έθιγε καθόλου το δικαίωμα της Πολιτείας να ζητεί την ποινική δίωξη των Υπουργών και να υποβάλλει αγωγή αποζημιώσεως κατ' αυτών, αν η παράβαση του Συντάγματος ή νόμου, στην οποία στηριζόταν η έγερση της κατηγορίας από τη Βουλή, αποτελούσε συγχρόνως ποινικό ή αστικό αδίκημα³. Το Συνταγματικό Δικαστήριο όφειλε σύμφωνα με το νόμο ν' αποφασίζει περί της ενοχής ή αθωότητας του κατηγορούμενου. Αυτό μπορούσε - αλλά δεν όφειλε - να κηρύσσει τον κατηγορούμενο στην περίπτωση ενοχής του έκπτωτο από το υπουργικό αξίωμα, αν αυτός ήταν ακόμη Υπουργός⁴. Έτσι, η μοναδική κύρωση, η οποία προβλεπόταν εν προκειμένω, ήταν η απώλεια του υπουργικού αξιώματος, αν ο κατηγορούμενος δεν είχε παραιτηθεί ή παυθεί πριν από την έκδοση της αποφάσεως του Συνταγματικού Δικαστηρίου.

III. Ο θεσμός στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας

1. Ο Θεμελιώδης Νόμος της Βόννης.- Ο Θεμελιώδης Νόμος της ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας της 23ης Μαΐου 1949, που είναι γνωστός ως "Θεμελιώδης Νόμος της Βόννης", δεν περιέλαβε τον παραδοσιακό θεσμό της εγέρσεως κατηγορίας κατά των Υπουργών, τον οποίο καθιέρωνε το άρθρ. 59 του Συντάγματος της Βαϊμάρης⁵. Το άρθρ. 61 του

3. Βλ. A n s c h ü t z, op. cit., σ. 333, αριθ. 3.

4. Βλ. το ίδιο έργο, σ. 334, αριθ. 7.

5. Βλ. K. H e s s e, Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland, έκδ. 8η, 1975, σ. 261. Th. M a-

Συντάγματος αυτού καθιερώνει το θεσμό της εγέρσεως κατηγορίας μόνο κατά του ομοσπονδιακού Προέδρου από την Κάτω (Bundestag) ή Άνω Βουλή (Bundesrat) ενώπιον του ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου (Bundesverfassungsgericht) για εκ προθέσεως παράβαση του Θεμελιώδους Νόμου ή ενός άλλου ομοσπονδιακού νόμου. Το άρθρ. 67 § 1 του Θεμελιώδους Νόμου⁶ καθιερώνει μόνο την πολιτική (κοινοβουλευτική) ευθύνη του Ομοσπονδιακού Καγκελαρίου (Πρωθυπουργού) απέναντι στην Κάτω Βουλή και, συγκεκριμένα, τη λεγόμενη "δημιουργική ή θετική ψήφο δυσπιστίας" ("konstruktives ή positives Misstrauensvotum")⁷. Αντίθετα, ο Θεμελιώδης Νόμος δεν προβλέπει μιά τέ-

u n z, εις M a u n z - D ü r i g - H e r z o g, Grundgesetz, Kommentar, έκδ. 4η, τ. II, 1974, άρθρ. 65, σ. 2 επ., αριθ. περιθ. 4· W. M e d e r, στο "Bonner Kommentar" (Kommentar zum Grundgesetz), έχει συγγραφεί από ομάδα επιστημόνων και εκδοθεί από τον "Hansischer Gildenverlag Joachim Heitmann und Co", Αμβούργο, 1950 επ., άρθρ. 65, σ. 4.

6. "Η Ομοσπονδιακή Βουλή μπορεί να εκφράζει τη δυσπιστία προς τον Ομοσπονδιακό Καγκελάριο μόνο με την εκλογή διαδόχου και την υποβολή αιτήματος παύσεως του Ομοσπονδιακού Καγκελαρίου προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας από την απόλυτη πλειοψηφία των μελών της. Ο Πρόεδρος οφείλει ν' αποδέχεται το αίτημα και να διορίζει τον εκλεγέντα".

7. Βλ. σχετικά K. D o e h r i n g, Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland, έκδ. 2η, 1980, σ. 160 επ.· F r. G i e s e - E. S c h u n c k, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23 Mai 1949, έκδ. 9η, 1976, σ. 159 επ.· H a m a n n - L e n z, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Ein Kommentar für Wissenschaft und Praxis, έκδ. 3η, 1970, σ. 508 επ.· H e - s s e, op. cit., σ. 252 επ.· O. K o e l l r e u t t e r, Deutsches Staatsrecht, 1952, σ. 167 επ., 207 επ.· H. v. M a n g o l d t - F r. K l e i n, Das Bonner Grundgesetz, έκδ. 2η, τ. II, 1959-1961, σ. 1295 επ.· T h. M a u n z, Deutsches Staatsrecht, έκδ. 16η, 1968, σ. 348 επ.· του ίδιου, εις M a u n z - D ü r i n g -

τοια ευθύνη προκειμένου για τους ομοσπονδιακούς Υπουργούς, οι οποίοι μπορούν να παύονται από το Bundestag μόνο με την έκφραση δυσπιστίας κατά του ομοσπονδιακού Καγκελαρίου σύμφωνα με το άρθρ. 67. Έτσι, ο θεμελιώδης Νόμος ενίσχυσε σημαντικά τη θέση των Υπουργών απέναντι στο Κοινοβούλιο. Αυτοί διώκονται για όλες τις αξιόποινες πράξεις τους σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις ενώπιον των κοινών ποινικών δικαστηρίων. Οι Υπουργοί, οι οποίοι είναι μέλη της ομοσπονδιακής Βουλής, μπορούν να διώκονται ποινικά κατ' αρχήν μόνο με τη συγκατάθεση της ομοσπονδιακής Βουλής⁸ (άρθρ. 46 § 2 θεμελ. Νόμου).

2. Τα Συντάγματα των ομόσπονδων Χωρών.- Το θεσμό της παραπομπής των Υπουργών από το Κοινοβούλιο (Landtag, Bürgerschaft) ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου (Staatsgerichtshof, Verfassungsgerichtshof)⁹ καθι-

- Herzog, op. cit., τ. II, άρθρ. 67, σ. 1 επ.· Br. Schmidt - Bleibtreu - Fr. Klein, Kommentar zum Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, έκδ. 3η, 1973, σ. 547 επ.· E. Stein, Staatsrecht, έκδ. 4η, 1975, σ. 69 επ.

8. Πρόσφατο παράδειγμα άρσεως της ασυλίας Υπουργού για την παραπομπή του στα ποινικά δικαστήρια είναι εκείνο του πρώην Υπουργού των Οικονομικών Otto Lambsdorf, ο οποίος κατηγορήθηκε για διάπραξη δωροδοκίας κατά την άσκηση των καθηκόντων του. Βλ. το περιοδικό "Der Spiegel" της 12-12-1983, σ. 19-24· και τις εφημερίδες "Nationale Zeitung" της 22-6-1984 και "Herald Tribune" της 28-6-1984.

9. Η νομική φύση του θεσμού αυτού (Ministeranklage) είναι ανέκαθεν αμφίβολη. Ειδικότερα, αμφισβητείται, αν η Ministeranklage έχει ποινικό ή πειθαρχικό χαρακτήρα ή αποτελεί μιá ιδιότυπη διαδικασία. Ο Kleinrahm (εις Geller - Kleinrahm - Fleck, Die Verfassung des Landes Nordrhein - Westfalen, Kommentar, έκδ. 2η, 1963, σ. 382 επ.) αποκλείει τόσο τον ποινικό χαρακτήρα του θεσμού, ενόψει του γεγονότος,

ερώνουν σύμφωνα με το πρότυπο του Συντάγματος της Βαϊμάρης τα Συντάγματα των περισσότερων ομόσπονδων Χωρών, ορισμένα των οποίων ψηφίστηκαν ήδη πριν από την ψήφιση του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης^{10,11}. Τα Συντάγματα αυτά προβλέπουν

ότι εδώ δεν πρόκειται για τη διαπίστωση μιάς ποινικής αλλά μιάς συνταγματικής ευθύνης και ότι η απώλεια του αξιώματος και η επιβολή παρεπόμενων συνεπειών ανατίθενται στη διακριτική ευχέρεια του Δικαστηρίου, πράγμα το οποίο το διαφοροποιεί από το ποινικό δικαστήριο· όσο και τον πειθαρχικό χαρακτήρα αυτού, γιατί οι Υπουργοί δεν είναι υπάλληλοι (δεν έχουν προιστάμενο). Ο συγγραφέας αυτός θεωρεί το θεσμό ως μιιά "διαδικασία του Συνταγματικού Δικαίου" ("verfassungsrechtliches Verfahren"), η οποία αποβλέπει στην προστασία της συνταγματικής τάξεως.

10. Άρθρ. 57 του Συντ. της Βάδης-Βυρτεμβέργης της 11-11-1953· άρθρ. 59 και 61 του Συντ. της Βαυαρίας της 2-12-1946 (βλ. H. N a w i a s k y - C l. L e u s s e r, Die Verfassung des Freistaates Bayern vom 2. Dezember 1946, 1948, σ. 139 επ.)· άρθρ. 111 του Συντ. της Βρέμης της 21-10-1947· άρθρ. 115 του Συντ. της Έσσης της 1-12-1946 (βλ. G. Z i n n - E. S t e i n, Verfassung des Landes Hessen, Kommentar, τ. II, 1963 επ., άρθρ. 115)· άρθρ. 31 του Συντ. της Κάτω Σαξωνίας της 13-4-1951· άρθρ. 63 του Συντ. της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας της 28-6-1950 (βλ. G e l l e r - K l e i n r a h m - F l e c k, op. cit., σ. 380 επ.)· άρθρ. 131 του Συντ. της Ρηνανίας-Παλατινάτου της 18-5-1947· και άρθρ. 96 του Συντ. του Σάαρ της 15-12-1947. - Τα Συντ. του Αμβούργου και του Σλέσβιχ-Χολστάϊν δεν καθιερώνουν το θεσμό προφανώς ενόψει της θεσπίσεως του κοινοβουλευτικού συστήματος. Βλ. G e l l e r - K l e i n r a h m - F l e c k, op. cit., σ. 381.

11. Τα κείμενα των γερμανικών Συνταγμάτων βλ. εις W. B u r h e n n e, Grundgesetz der Bundesrepublik Deutschland mit den Verfassungen der Länder, ανατύπωση από τη συλλογή "Recht und Organisation der Parlamente" εκδιδόμενη μετά από εντολή της

την έγερση κατηγορίας καθ' όλων των μελών της Κυβέρνησης και, συγκεκριμένα, κατά του Πρωθυπουργού (Ministerpräsident, Präsident des Senats)¹², των Υπουργών (Minister, Senatoren, Mitglieder des Senats)¹² και των Υφυπουργών (Staatssekretäre)^{13,14}. Η έγερση της κατηγορίας επιτρέπεται τόσο κατά των μελών της Κυβέρνησης σ' ενέργεια όσο και κατ' εκείνων που δεν είναι πια σ' ενέργεια. Ορισμένα Συντάγματα¹⁵ ορίζουν ρητά, ότι η παραίτηση ή παύση του μέλους της Κυβέρνησης δε θίγει καθόλου το δικαίωμα της Βουλής να το κατηγορεί ή την κατηγορία που αποφασίστηκε απ' αυτή. Το Σύνταγμα της Ρηνανίας-Παλατινάτου (άρθρ. 131 § 1) καθιερώνει για την παραπομπή του μέλους της Κυβέρνησης μιά δεκαετή προθεσμία, που αρχίζει από την παραίτηση ή παύση αυτού. Η κατηγορία στηρίζεται στην υπαίτια παράβαση του Συντάγματος ή ενός νόμου¹⁶, ή στην εκ προ-

"Interparlamentarische Arbeitsgemeinschaft", Βόννη 1962 επ.

12. Το Συντ. της Βρέμης (άρθρ. 107 επ.) ονομάζει την Κυβέρνηση ("Landesregierung") "Γερουσία" (Senat), ο Πρόεδρος και τα μέλη της οποίας ασκούν αντίστοιχα τα καθήκοντα του Πρωθυπουργού και των Υπουργών. - Γερουσία καλείται επίσης η Κυβέρνηση στο Αμβούργο (άρθρ. 33 επ. του Συντ. της 6-6-1952) και Δυτικό Βερολίνο (άρθρ. 40 επ. του Συντ. της 1-9-1950).

13. Το θεσμό των Υφυπουργών ως μελών της Κυβέρνησης προβλέπουν τα Συντ. της Βάδης-Βυρτεμβέργης (άρθρ. 45 § 2) και της Βαυαρίας (άρθρ. 59). Το Συντ. της Βαυαρίας (άρθρ. 59 και 61 § 2) προβλέπει ρητά την παραπομπή των Υφυπουργών.

14. Τα Συντάγματα της Βαυαρίας (άρθρ. 61) και της Κάτω Σαξωνίας (άρθρ. 13) προβλέπουν την παραπομπή και βουλευτών. Με το άρθρ. 24 του νόμου της Βαυαρίας περί της Γερουσίας της 31-7-1947 καθιερώθηκε η παραπομπή και των γερουσιαστών. Βλ. N a w i a s k y - L e u s s e r, op. cit., σ. 143.

15. Άρθρ. 57 § 2 εδ. δ' Συντ. Βάδης-Βυρτεμβέργης' άρθρ. 115 § 2 Συντ. Έσσης και άρθρ. 31 § 2 Συντ. Κάτω Σαξωνίας.

16. Άρθρ. 115 § 1 εδ. α' Συντ. Έσσης και άρθρ. 96 § 1 εδ. α' Συντ. Σάαρ.

θέσεως ή βαρείας αμέλειας παράβαση του Συντάγματος ή ενός νόμου¹⁷, ή στην εκ προθέσεως παράβαση μόνο του Συντάγματος¹⁸ ή και ενός νόμου¹⁹.

Η παραπομπή αποφασίζεται από τη Βουλή μετά από πρόταση ενός ορισμένου αριθμού μελών της²⁰. Η απόφαση λαμβάνεται με εξαιρετική πλειοψηφία και, ειδικότερα, με την πλειοψηφία των δύο τρίτων των παρόντων μελών της Βουλής ή του νόμιμου αριθμού αυτών, η οποία απαιτείται στις περισσότερες Χώρες και για την αναθεώρηση του Συντάγματος²¹. Ορισμένα Συντάγ-

17. Άρθρ. 57 § 1 Συντ. Βάδης-Βυρτεμβέργης· άρθρ. 63 § 1 Συντ. Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας και άρθρ. 131 § 1 Συντ. Ρηνανίας-Παλατινάτου. Το Σύνταγμα της τελευταίας Χώρας (άρθρ. 131 § 1) επιτρέπει την παραπομπή του μέλους της Κυβέρνησης και όταν αυτό "θέτει σε σοβαρό κίνδυνο τη δημόσια ασφάλεια και ευημερία της Χώρας".

18. Άρθρ. 111 § 1 Συντ. Βρέμης.

19. Άρθρ. 59 Συντ. Βαυαρίας και άρθρ. 31 § 1 εδ. α' Συντ. Κάτω Σαξωνίας.

20. Η πρόταση της παραπομπής πρέπει να υπογράφεται από το ένα τρίτο των μελών της Βουλής κατά τα Συντάγματα της Βάδης-Βυρτεμβέργης (άρθρ. 57 § 2), της Βαυαρίας (άρθρ. 61 § 4), της Κάτω Σαξωνίας (άρθρ. 31 § 1 εδ. β' σε συνδυασμό με το άρθρ. 13 § 2)· και του Σάαρ (άρθρ. 96 § 1 εδ. β')· από το ένα τέταρτο των μελών της Βουλής κατά το Συντ. της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας (άρθρ. 63 § 1)· από 15 βουλευτές κατά το Συντ. της Έσσης (άρθρ. 115 § 1 εδ. β')· και από 30 βουλευτές κατά το Συντ. της Ρηνανίας-Παλατινάτου (άρθρ. 131 § 2).

21. Βλ. τις συνταγματικές διατάξεις, οι οποίες παρατίθενται στην προηγούμενη σημ., και το άρθρ. 111 § 2 του Συντ. της Βρέμης. - Η απαιτούμενη για την παραπομπή πλειοψηφία είναι η καθιερούμενη για την αναθεώρηση του Συντ. στη Βάδη-Βυρτεμβέργη, Βαυαρία, Βρέμη, Ρηνανία-Παλατινάτο και στο Σάαρ. Αντίθετα, η καθιερούμενη για την αναθεώρηση του Συντ. πλειοψηφία είναι στην Έσση και Κάτω Σαξωνία (βλ. αντίστοιχα άρθρ. 123 § 2 και

ματα καθιερώνουν το δικαίωμα κάθε μέλους της Κυβέρνησης να προτείνει με²² ή και χωρίς²³ τη συγκατάθεση αυτής την παραπομπή του. Το δικαίωμα της αυτοκατηγορίας μπορεί ν' ασκείται, όταν η σχετική κατηγορία διατυπώθηκε δημόσια κατά του μέλους της Κυβέρνησης. Αυτό ορίζουν ρητά τα Συντάγματα της Βάδης-Βυρτεμβέργης και της Κάτω Σαξωνίας^{22,24}.

Τα Συντάγματα ορισμένων Χωρών²⁵ καθορίζουν τις κυρώσεις, τις οποίες το Συνταγματικό Δικαστήριο μπορεί να επιβάλλει στην περίπτωση ενοχής του παραπεμπόμενου μέλους της Κυβέρνησης. Η σπουδαιότερη κύρωση είναι η έκπτωση του κατηγορούμενου από το υπουργικό αξίωμα, αν αυτός είναι ακόμη Υπουργός σ' ενέργεια²⁵. Η επιβολή της κυρώσεως είναι δυνατή και όχι υποχρεωτική. Στη Βάδη-Βυρτεμβέργη και Βόρεια Ρηνανία-Βεστφαλία²⁵ το Δικαστήριο μπορεί με προδικαστική απόφαση ν' απαγορεύει στον κατηγορούμενο την άσκηση των υπουργικών καθηκόντων του. Το Σύνταγμα της Ρηνανίας-Παλατινάτου (άρθρ. 131 § 3) προβλέπει επίσης την προσωρινή ή διαρκή επιβολή της μερικής ή ολικής δημεύσεως της περιουσίας, της απώλειας των δη-

38 Συντ.) μικρότερη από την απαιτούμενη για την παραπομπή και στη Βόρεια Ρηνανία-Βεστφαλία (άρθρ. 69 § 1 Συντ.) μεγαλύτερη ($\frac{2}{3}$ του νόμιμου αριθμού των βουλευτών).

22. Άρθρ. 57 § 4 Συντ. Βάδης-Βυρτεμβέργης και άρθρ. 31 § 3 Συντ. Κάτω Σαξωνίας.

23. Άρθρ. 61 § 4 Συντ. Βαυαρίας, που κατοχυρώνει το ίδιο δικαίωμα και υπέρ των βουλευτών.

24. Για το Συντ. της Βαυαρίας βλ. N a w i a s k y - L e u - s s e r, op. cit., σ. 143: "Anderseits kann jedes Mitglied der Staatsregierung oder des Landtags Antrag gegen sich selbst stellen, beispielweise um gegen es in der Oeffentlichkeit erhobene ungerechtfertigte Angriffe zu entwaffnen".

25. Άρθρ. 57 § 2 εδ. γ' και § 3 Συντ. Βάδης-Βυρτεμβέργης· άρθρ. 31 § 2 Συντ. Κάτω Σαξωνίας· άρθρ. 63 § 2 Συντ. Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας· και άρθρ. 131 § 3 Συντ. Ρηνανίας-Παλατινάτου.

μόσιων αξιώσεων περιθάψεως, της ανικανότητας αποκτήσεως δημόσιων αξιωμάτων, της απώλειας των δικαιωμάτων του εκλέγειν και εκλέγεσθαι και του δικαιώματος αναπτύξεως οποιασδήποτε πολιτικής δραστηριότητας και περιορισμών κατοικίας και διαμονής. Το ίδιο Σύνταγμα (άρθρ. 131 § 4) ορίζει, ότι η διαδικασία της παραπομπής δεν εμποδίζει μιά ποινική δίωξη σύμφωνα με τους γενικούς ποινικούς νόμους. Στις Χώρες, τα Σύντάγματα των οποίων δεν καθιερώνουν τις κυρώσεις, οι οποίες μπορούν να επιβάλλονται εν προκειμένω από το Συνταγματικό Δικαστήριο, αυτές ορίζονται από το νόμο.

§ 5.- Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΣΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΚΡΑΤΗ

I. Η συνταγματική ρύθμιση του θεσμού στα σύγχρονα Κράτη γενικά

Εκτός από τα Συντάγματα των Κρατών, που αναφέρθηκαν στις προηγούμενες παραγράφους και τα οποία κατοχυρώνουν το θεσμό της ποινικής ευθύνης των Υπουργών, σχετικές διατάξεις περιλαμβάνουν και τα Συντάγματα άλλων σύγχρονων Κρατών¹. Ο θεσμός κατοχυρώνεται κυρίως από τα Συντάγματα των καπιταλιστικών Κρατών. Αντίθετα, τα Συντάγματα των σοσιαλιστικών Χωρών δεν περιλαμβάνουν, καθόσον μπόρεσα να διαπιστώσω, σχετικές διατάξεις. Τα Συντάγματα των Χωρών αυτών καθιερώνουν μόνο την ευθύνη της Κυβέρνησης απέναντι στο Κοινοβούλιο. Έτσι, για παράδειγμα το άρθρ. 130 του Συντάγματος της Σοβιετικής Ενώσεως της 7ης Οκτωβρίου 1977² ορίζει τα ακόλουθα: "Το

1. Βλ. τα κείμενα των Συνταγμάτων αυτών εις Blaunstein - Flanz, *Constitutions of the Nations of the World*, 1982· A. S. Peaslee, *Constitutions of Nations*, έκδ. 3η, 1966-1974. - Τα κείμενα των Συνταγμάτων των δυτικοευρωπαϊκών Χωρών βλ. και εις P. C. Mayer - Tassch, *Die Verfassungen der nicht - kommunistischen Staaten Europas*, έκδ. 2η, 1975. - Τα κείμενα των Συνταγμάτων ορισμένων Κρατών βλ. και εις K. Μαυριά - Α. Παντελή, *Συνταγματικά Κείμενα*, ελληνικά και ξένα, 1981, σ. 440 επ.· Η. Νικολούδη, *Τα Συντάγματα της Ευρώπης των 9* (κείμενο σε ελεύθερη μετάφραση), 1974. - Τα κείμενα των Συνταγμάτων των σοσιαλιστικών Κρατών βλ. στη συλλογή του H. Roggemann, *Die Verfassungen der sozialistischen Staaten*, 1980.

2. Βλ. το κείμενο του Συντ. αυτού εις E. Schneider, *Breschnews neue Sowjetverfassung, Kommentar mit den Texten der Ud.S.S.R. - Grundgesetze von Lenin über Stalin bis heute*,

Υπουργικό Συμβούλιο της Ενώσεως των Σοσιαλιστικών Σοβιετικών Δημοκρατιών (Ε.Σ.Σ.Δ.) είναι υπεύθυνο απέναντι στο Ανώτατο Σοβιέτ και κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ των Συνόδων αυτού απέναντι στο Προεδρείο του και οφείλει να λογοδοτεί σ' αυτά. - Το Υπουργικό Συμβούλιο της Ε.Σ.Σ.Δ. υποβάλλει τακτικά στο Ανώτατο Σοβιέτ αυτής λογοδοσία περί της εργασίας του". Το ίδιο Σύνταγμα, όπως προκύπτει και από το άρθρ. 122 αυτού, θεωρεί αυτονόητη την εξουσία του Ανώτατου Σοβιέτ να παύει ελεύθερα τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου^{3,4}. Εξάλλου, το άρθρ. 56 του Συντάγματος της Βουλγαρίας της 16ης Μαΐου 1971 καθιερώνει το δικαίωμα των πολιτών να ζητούν τη δικαστική δίωξη των ανώτερων υπαλλήλων για αδικήματα που διέπραξαν κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους, και παράλληλα το δικαίωμα αποζημιώσεως των πολιτών για ζημιές που υπέστησαν από τα αδικήματα αυτά. Την αστική ευθύνη του Κράτους για τις ζημιές που προκαλούνται στους πολίτες από τις παράνομες πράξεις των οργάνων του, κατοχυρώνει και το άρθρ. 104 της Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας της 6ης Απριλίου 1968⁵.

1978, σ. 43 επ.

3. Βλ. Α θ α ν. Ρ ά υ κ ο υ, Παραδόσεις Γενικής Πολιτειολογίας, έκδ. 12η, 1982, σ. 89.

4. Ανάλογες διατάξεις περιλαμβάνει και το Σύνταγμα της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας του 1978 (άρθρ. 22 αριθ. 4-5, 25 αριθ. 6 και 30).

5. "Για ζημιές, που προξενούνται στον πολίτη ή στην περιουσία του από παράνομα μέτρα συνεργατών των κρατικών οργάνων, ευθύνεται το κρατικό όργανο, συνεργάτης του οποίου προξένησε τη ζημιά. - Προϋποθέσεις και διαδικασία της ευθύνης του Κράτους ρυθμίζονται με νόμο". Βλ. το κείμενο του Συντ. αυτού στη συλλογή του Β u r h e n n e, ορ. cit., στο τέλος και Ν. Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο ύ λ ο υ - Κ. Μ α ν τ ζ ο υ ρ ά ν η, Σύνταγμα της Γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας, 1979.

II. Η συνταγματική ρύθμιση του θεσμού στα δυτικοευρωπαϊκά Κράτη

Τα Συντάγματα αυτά καθιερώνουν κατ' αρχήν το κοινοβουλευτικό σύστημα⁶ με εξαίρεση την Ελβετία. Το εν λόγω Σύνταγμα (άρθρ. 95-104) δεν καθιερώνει το κοινοβουλευτικό σύστημα, αλλά το σύστημα της συνελεύσεως υπό τη μορφή της εκλογής της Κυβέρνησης (Ομοσπονδιακού Συμβουλίου) από το Κοινοβούλιο για ορισμένο χρόνο (régime directorial)⁷.

1. Αυστρία⁸.- Ο ομοσπονδιακός Συνταγματικός Νόμος (το ομοσπονδιακό Σύνταγμα) της 1ης Οκτωβρίου 1920, όπως αναθεωρήθηκε και ισχύει τώρα⁹, καθιερώνει το θεσμό της ποινικής ευθύνης των Υπουργών. Ο θεσμός κατοχυρώνεται υπό τη μορφή, υπό την οποία διαμορφώθηκε στη Γερμανία. Το θέμα ρυθμίζεται

6. Άρθρ. 76 § 1 και 74 του Συντ. της Αυστρίας της 1-10-1920· άρθρ. 15 του Συντ. της Δανίας της 5-6-1953· άρθρ. 108 του Συντ. της Ισπανίας της 29-12-1978· άρθρ. 94 και 95 του Συντ. της Ιταλίας της 22-12-1947· άρθρ. 78 του Συντ. του Λουξεμβούργου της 17-10-1868· άρθρ. 193, 194, 196 και 197 του Συντ. της Πορτογαλλίας της 2-4-1976· άρθρ. 5 του Κεφ. 6 και άρθρ. 4 του Κεφ. 12 του Συνταγματικού Κειμένου της Σουηδίας της 1-1-1975· άρθρ. 36 και 43 του Συντ. της Φινλανδίας της 17 Ιουλίου 1919.

7. Το ίδιο κυβερνητικό σύστημα θεσπίζουν και τα Συντάγματα των Καντονίων με μιά παραλλαγή, η οποία αφορά το όργανο που εκλέγει την Κυβέρνηση. Βλ. Ράικου, Παραδόσεις Γενικής Πολιτειολογίας, σ. 78 επ.

8. Βλ. L. Adamovich - H. Spanner, Handbuch des Oesterreichischen Verfassungsrechts, έκδ. 6η, 1957, σ. 242 επ., 263 και 271· E. Melichar, Die Verfassungsgerichtsbarkeit in Oesterreich, εις Mosler, op. cit., σ. 473 επ.

9. Βλ. το κείμενο αυτού με σχόλια εις H. Klecatsky, Das Oesterreichische Bundesverfassungsrecht, έκδ. 2η, 1973.

ενιαίως από το άρθρ. 142 του ομοσπονδιακού Συντάγματος για όλα τα ανώτατα όργανα της εκτελεστικής εξουσίας και, συγκεκριμένα, τόσο προκειμένου για τον Ομοσπονδιακό Πρόεδρο και τα μέλη της ομοσπονδιακής Κυβέρνησης όσο και προκειμένου για τα μέλη των Κυβερνήσεων των ομόσπονδων Χωρών. Ειδικότερα, η διάταξη της § 1 του ομοσπονδιακού Συντάγματος ορίζει τα εξής: "Το Συνταγματικό Δικαστήριο ("Verfassungsgerichtshof") αποφασίζει επί της κατηγορίας, με την οποία προβάλλεται η συνταγματική ευθύνη ("die verfassungsmässige Verantwortlichkeit") των ανώτατων οργάνων του ομοσπονδιακού Κράτους και των Χωρών για τις υπαίτιες νομικές παραβάσεις κατά την άσκηση των καθηκόντων του". Η ευθύνη αυτή (η έγερση κατηγορίας ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου) ονομάζεται "νομική ευθύνη" ("rechtliche Verantwortlichkeit"), ενώ η κοινοβουλευτική ευθύνη καλείται "πολιτική ευθύνη" ("politische Verantwortlichkeit")¹⁰ Νομική ευθύνη υπέχουν κατά το άρθρ. 142 § 2 του ομοσπονδιακού Συντάγματος και τα όργανα που εξομοιώνονται σχετικά με την ευθύνη με τα μέλη της ομοσπονδιακής Κυβέρνησης και τα μέλη της Κυβέρνησης κάθε Χώρας, δηλαδή ο αναπληρωτής ενός ομοσπονδιακού Υπουργού (άρθρ. 73 ομοσπ. Συντ.), ο Πρόεδρος και ο Αντιπρόεδρος του Ελεγκτικού Συνεδρίου και στην περίπτωση κωλύματος του Αντιπροέδρου ο αναπληρωτής του Προέδρου (άρθρ. 123 § 1 και 124 ομοσπ. Συντ.). Αντίθετα, οι Υφυπουργοί (Staatssekretäre) δεν υπέχουν νομική ευθύνη, γιατί αυτοί δεν είναι μέλη της ομοσπονδιακής Κυβέρνησης και δεν μπορούν ν' αναπληρώνουν τους ομοσπονδιακούς Υπουργούς¹¹.

Τα μέλη της ομοσπονδιακής Κυβέρνησης και των Κυβερνήσεων των Χωρών ευθύνονται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρ. 142 § 2 εδ. α-γ του ομοσπονδιακού Συντάγματος για κάθε υπαίτια παράβαση ενός νόμου κατ' αντίθεση με τον ομοσπονδιακό Πρόε-

10. Βλ. το έργο που παρατίθεται στην προηγούμενη σημ., σ. 289 επ. (σχόλια υπό τα άρθρ. 74 και 76).

11. Βλ. A d a m o n i c h - S p a n n e r, op. cit., 242 επ., 263.

δρο, ο οποίος ευθύνεται για υπαίτιες παραβάσεις μόνο του ομοσπονδιακού Συντάγματος. Τα μέλη της ομοσπονδιακής Κυβέρνησης και της Κυβέρνησης μίας Χώρας παραπέμπονται σύμφωνα με τις ίδιες διατάξεις του ομοσπονδιακού Συντάγματος με απόφαση αντίστοιχα της ομοσπονδιακής Κάτω Βουλής ή της Βουλής της Χώρας (Landtag). Το άρθρ. 76 § 2 του ομοσπονδιακού Συντάγματος απαιτεί προκειμένου για τη λήψη αποφάσεως περί παραπομπής ενός μέλους της ομοσπονδιακής Κυβέρνησης την παρουσία της απόλυτης πλειοψηφίας των μελών της Βουλής.

Το άρθρ. 142 § 4 του ομοσπονδιακού Συντάγματος ορίζει ότι η καταδικαστική απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου οφείλει να επιβάλλει τη στέρηση του αξιώματος του κατηγορούμενου Υπουργού και στην περίπτωση συνδρομής ιδιαίτερα επιβαρυντικών περιστάσεων την πρόσκαιρη στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων αυτού. Ο ομοσπονδιακός Πρόεδρος μπορεί κατά το άρθρ. 142 § 5 του ομοσπονδιακού Συντάγματος να χορηγεί χάρη στον καταδικαζόμενο Υπουργό μόνο μετά από πρόταση του Αντιπροσωπευτικού Σώματος, που παρέπεμψε αυτόν ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου (Nationalrat ή Landtag), και μόνο με τη συγκατάθεση του Υπουργού αυτού.

2. Βέ λ γ ι ο.- Το θεσμό της ποινικής ευθύνης των Υπουργών καθιερώνουν οι διατάξεις του άρθρ. 90 του Συντάγματος της 7ης Φεβρουαρίου 1831, όπως αναθεωρήθηκε. Η Βουλή έχει το δικαίωμα να κατηγορεί τους Υπουργούς ενώπιον του Ακυρωτικού, το οποίο είναι αποκλειστικά αρμόδιο να δικάζει αυτούς μπροστά στις Βουλές¹² επιφυλάσσονται οι νομοθετικές διατάξεις που αφορούν την άσκηση της πολιτικής αγωγής από το ζημιωθέντα διάδικο και τα εγκλήματα που διαπράττουν οι Υπουργοί εκτός από την άσκηση των καθηκόντων τους (§ 1). Ο νόμος ορίζει τις περιπτώσεις ευθύνης, τις επιβαλλόμενες στους Υπουργούς ποινές και τη διαδικασία, που ακολουθείται στην περίπτωση καταδίκης από το Ακυρωτικό και της ποινικής διώξεως αυτών από τους ζημιωθέντες διαδίκους (§ 2)¹². Κατά το άρθρ. 89 του

12. Οι μεταβατικές διατάξεις του άρθρ. 134 του ίδιου Συντ.

Συντάγματος "Σε καμιά περίπτωση μιά προφορική ή γραπτή διαταγή του Βασιλιά δεν μπορεί ν' απαλλάσσει έναν Υπουργό από την ευθύνη του. Το άρθρ. 91 του Συντάγματος ορίζει, ότι "Ο Βασιλιάς μπορεί ν' απονέμει χάρη σ' έναν Υπουργό, που καταδικάζεται από το Ακυρωτικό μόνο μετά από πρόταση μιάς Βουλής". Οι προπαρατεθείσες συνταγματικές διατάξεις εφαρμόζονται, κατά το άρθρ. 91 έως § 4 του Συντάγματος, και στους Υφυπουργούς, οι οποίοι είναι μεν μέλη της Κυβέρνησης, δεν ανήκουν όμως στο Υπουργικό Συμβούλιο (§ 2 του ίδιου άρθρου του Συντ.).

3. Δ α ν ί α .- Το θεσμό της ποινικής ευθύνης των Υπουργών κατοχυρώνουν τα άρθρ. 16, 59 και 60 του Συντάγματος της 5ης Ιουνίου 1953, όπως αναθεωρήθηκε. Το άρθρο 16 ορίζει τα ακόλουθα: "Οι Υπουργοί μπορούν να κατηγορούνται από το Βασιλιά ή τη Βουλή (Folketing) για την άσκηση των καθηκόντων τους. Οι κατηγορίες αυτές κατά των Υπουργών εκδικάζονται από το Συνταγματικό Δικαστήριο ("Rigsretten"). Η σύνθεση του Συνταγματικού Δικαστηρίου καθορίζεται από το άρθρ. 59. Το Δικαστήριο αυτό αποτελείται από δέκα πέντε το πολύ αρχαιότερα τακτικά μέλη του Ανώτατου Δικαστηρίου του Βασιλείου και έναν ανάλογο αριθμό μελών, τα οποία εκλέγονται από τη Βουλή σύμφωνα με το αναλογικό σύστημα για έξι χρόνια* για κάθε αιρετό μέλος του Δικαστηρίου εκλέγονται ένας ή περισσότεροι αναπληρωτές* οι βουλευτές δεν μπορούν να επιλέγονται μέλη του Δικαστηρίου ή ν' αναπληρώνουν αυτά* αν ορισμένα μέλη του Ανώτατου Δικαστηρίου δεν μπορούν να συμμετέχουν στην εκδίκαση μιάς ορισμένης υποθέσεως, δε συμμετέχει ένας αντίστοιχος αριθμός από τα τελευταία μέλη που εκλέγει η Βουλή (§ 1).

ορίζουν τα εξής: "Μέχρι την έκδοση του σχετικού νόμου, η Βουλή έχει το δικαίωμα να κατηγορεί τους Υπουργούς και το Ακυρωτικό μπορεί να δικάζει αυτούς, καθορίζοντας το έγκλημα και την ποινή. - Ωστόσο, η ποινή δεν μπορεί να είναι ανώτερη από την ποινή της καθείρξεως, με την επιφύλαξη των περιπτώσεων που προβλέπει ρητά ο ποινικός νόμος".

Το Δικαστήριο εκλέγει τον Πρόεδρο αυτού από τα μέλη του (§ 2). Τα αιρετά μέλη του Δικαστηρίου διατηρούν την έδρα τους στο Δικαστήριο για τη διεκπεραίωση μιάς εκκρεμούς υποθέσεως και μετά τη λήξη της θητείας τους (§ 3). Τα λοιπά θέματα ρυθμίζει ο νόμος (§ 4). Το άρθρ. 60 του Συντάγματος αναθέτει στο Δικαστήριο και την εκδίκαση κατηγορίας που εγείρει ο Βασιλιάς με τη συγκατάθεση της Βουλής και κατ' άλλων προσώπων για εγκλήματα, τα οποία αυτός θεωρεί ως ιδιαίτερα επικίνδυνα για το Κράτος. Ο Βασιλιάς μπορεί να χαρίζει τις ποινές, οι οποίες επιβάλλονται στους Υπουργούς από το Συνταγματικό Δικαστήριο, μόνο με τη συγκατάθεση της Βουλής (άρθρ. 24 § 2 Συντ.).

4. Ε λ β ε τ ί α¹³. - Το ομοσπονδιακό Σύνταγμα της 29ης Μαΐου 1874, όπως αναθεωρήθηκε, δεν περιλαμβάνει διατάξεις περί της ποινικής ευθύνης των μελών της ομοσπονδιακής Κυβέρνησης, η οποία ονομάζεται "Ομοσπονδιακό Συμβούλιο" (Bundesrat, Conseil fédéral). Το άρθρ. 117 αυτού ορίζει μόνο, ότι "Οι υπάλληλοι του ομοσπονδιακού Κράτους είναι υπεύθυνοι για την άσκηση των καθηκόντων τους", και καταλείπει στο νόμο την ειδικότερη ρύθμιση της ευθύνης αυτής¹⁴. Η ευθύνη όλων των λειτουργιών του ομοσπονδιακού Κράτους ρυθμίζεται τώρα από τον ομοσπονδιακό νόμο της 14ης Μαρτίου 1958 "περί της ευθύνης του ομοσπονδιακού Κράτους καθώς και των μελών των αρχών του και των υπαλλήλων του".

Διατάξεις περί της ποινικής ευθύνης των μελών της Κυβέρνησης (Regierungsrat) περιλαμβάνουν τα Συντάγματα ορισμένων

13. Βλ. J. F. A u b e r t, Traité de Droit Constitutionnel Suisse, τ. II, 1967, σ. 537 επ.· F r. F l e i n e r - Z. G i a c o m e t t i, Schweizerisches Bundesstaatsrecht, 1949, σ. 694 επ.

14. Το κείμενο του Συντάγματος (Stand 1-4-1984) βλ. στην έκδοση της S c h w e i z e r i s c h e B u n d e s k a n z l e i, Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft, Βέρνη 1984.

Καντονίων. Έτσι, το άρθρ. 53 του Συντάγματος της Λουκέρνης του 1875 ορίζει, ότι η Βουλή (Grosser Rat) μπορεί να κατηγορεί την Κυβέρνηση ή μέλος αυτής για παραβίαση του Συντάγματος και των νόμων, για κατάχρηση (εξουσίας) και για κακή διαχείριση της δημόσιας περιουσίας· το άρθρ. 45 του Συντάγματος του Σβύτζ του 1898 καθιερώνει το δικαίωμα της Βουλής (Kantonsrat) να κατηγορεί την Κυβέρνηση ή μέλος της μόνο για παράβαση καθήκοντος· σύμφωνα με το άρθρ. 41 του Συντάγματος του Ααργκάου το 1885 η Κυβέρνηση συλλογικά και κάθε μέλος της ατομικά είναι υπεύθυνη ενώπιον της Βουλής (Grosser Rat) για την πιστή εφαρμογή του Συντάγματος και την εκτέλεση των νόμων, διαταγμάτων και αποφάσεων και για τη δημόσια διοίκηση γενικότερα, στην περίπτωση δε παραβίασεως του Συντάγματος κλπ. η Βουλή έχει το δικαίωμα εγέρσεως της κατηγορίας εναντίον τους· και το άρθρ. 31 § 4 του Συντάγματος της Ζυρίχης του 1869 καθιερώνει το δικαίωμα της Βουλής (Kantonsrat) να διορίζει εισαγγελέα στην περίπτωση διατυπώσεως κατηγορίας κατά μέλους της Κυβέρνησης. Εξάλλου, το άρθρ. 30 του Συντάγματος του Σαφχάουζεν του 1876¹⁵, ορίζει, ότι μέλη της Κυβέρνησης μπορούν να ενάγονται ποινικά ή αστικά για όσα είπαν σε συνεδρίαση της Βουλής (Grosser Rat), εφόσον η Βουλή χορηγήσει σχετική άδεια. Παραπέρα, τα Συντάγματα ορισμένων άλλων Καντονίων καθιερώνουν γενικά την ευθύνη των δημόσιων λειτουργών κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους, καταλείποντας στο νόμο την ειδικότερη ρύθμιση αυτής^{16,17}.

15. Το άρθρο αυτό ψηφίστηκε κατά το δημοψήφισμα της 14-12-1941.

16. Έτσι, άρθρ. 15 Συντ. Βέρνης του 1833· άρθρ. 17 Συντ. Ούρι του 1888· άρθρ. 16 Συντ. Ουντερβάλντεν ομπ ντεμ Βάλντ του 1902· άρθρ. 22 Συντ. Ουντερβάλντεν νιντ ντεμ Βάλντ του 1936· άρθρ. 9 Συντ. Βασιλείας - Πόλεως του 1889· και άρθρ. 29 Συντ. Βασιλείας - Χώρας του 1892.

17. Βλ. τα κείμενα των Συνταγμάτων των Καντονίων εις *Schweizerische Bundeskanzlei, Wappren, Siegel*.

5. **Ισλανδία**.- Το άρθρ. 14 του Συντάγματος της 17ης Ιουνίου 1944, όπως αναθεωρήθηκε, κατοχυρώνει το θεσμό της ποινικής ευθύνης των Υπουργών. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό οι Υπουργοί ευθύνονται για όλες τις πράξεις της Κυβέρνησης· ο νόμος καθορίζει την ευθύνη των Υπουργών· η Βουλή (Althing) μπορεί να κατηγορεί τους Υπουργούς για την άσκηση των καθηκόντων τους· για την εκδίκαση των κατηγοριών αυτών αρμόδιο είναι ένα Ειδικό Δικαστήριο (Δικαστήριο για τις κατηγορίες κατά των Υπουργών).

6. **Ισπανία**.- Το άρθρ. 102 του Συντάγματος της 29ης Δεκεμβρίου 1978¹⁸ καθιερώνει το θεσμό της ποινικής ευθύνης των μελών της Κυβέρνησης. Ειδικότερα, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου αυτού του Συντάγματος ο Πρόεδρος και τα άλλα μέλη της Κυβέρνησης ευθύνονται ποινικά ενώπιον του Ποινικού Τμήματος του Ανώτατου Δικαστηρίου (§ 1)· αν αυτοί κατηγορούνται για προδοσία ή για άλλα εγκλήματα κατά της ασφάλειας του Κράτους, τα οποία διέπραξαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, τότε η παραπομπή σε δίκη μπορεί να γίνει μόνο μετά από πρόταση του ενός τετάρτου των μελών της Βουλής των Αντιπροσώπων και έγκριση αυτής με την απόλυτη πλειοψηφία των μελών του Σώματος (§ 2)· στην περίπτωση αυτή δεν έχει εφαρμογή το βασιλικό προνόμιο της χάρης (§ 3).

7. **Ιταλία**¹⁹.- Το Σύνταγμα της 22 Δεκεμβρίου 1947 (τελευταία αναθεώρηση 22 Νοεμβρίου 1967) κατοχυρώνει το θεσμό της ποινικής ευθύνης των Υπουργών. Κατά το άρθρ. 96 αυτού οι δύο Βουλές, δηλαδή η Βουλή των Αντιπροσώπων και η Γερουσία,

und Verfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft und der Kantone, 1948.

18. Βλ. Β. Πετρετσόπουλου - Ν. Σακκιά - Νικολοπούλου, Το νέο Σύνταγμα της Ισπανίας (εισαγωγή-κείμενο), ανάπτυξη από το περιοδικό "Το Σύνταγμα", τ. ΣΤ' (1980).

19. Βλ. A. Sandulli, Die Verfassungsgerichtsbarkeit in Italien, εις Mosler, op. cit., σ. 298 επ., 315 επ.

αποφασίζουν σε κοινή συνεδρίαση τη διατύπωση κατηγορίας κατά του Προέδρου του Υπουργικού Συμβουλίου και των Υπουργών για αξιόποινες πράξεις, τις οποίες διέπραξαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Η εκδίκαση των κατηγοριών αυτών ανατίθεται στο Συνταγματικό Δικαστήριο (άρθρ. 134 § 3 Συντ.). Το Συνταγματικό Δικαστήριο συγκροτείται εν προκειμένω από τα δεκαπέντε τακτικά μέλη του, τα οποία διορίζονται για εννέα χρόνια κατά το ένα τρίτο από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, κατά το ένα τρίτο από το Κοινοβούλιο σε κοινή συνεδρίαση των δύο Βουλών και κατά το ένα τρίτο από τα ανώτατα δικαστήρια της κοινής και της διοικητικής δικαιοσύνης²⁰ και από δέκα έξι μέλη, που καθορίζονται με κλήρωση από έναν κατάλογο πολιτών, οι οποίοι έχουν τα προσόντα της εκλογιμότητας για την εκλογή τους σαν Γερουσιαστές (άρθρ. 135 Συντ.). Το Δικαστήριο μπορεί να επιβάλλει στα μέλη της Κυβέρνησης κατ' αρχήν τις ποινές, τις οποίες προβλέπουν οι γενικοί ποινικοί νόμοι, και άλλες "συνταγματικές, διοικητικές και αστικές κυρώσεις", όπως την απομάκρυνση από την υπηρεσία, τη δήμευση της περιουσίας και τη στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων, και αν ακόμα οι κυρώσεις αυτές δεν προβλέπονται από το νόμο²⁰.

8. Δ ο υ ξ ε μ β ο ύ ρ γ ο.- Το άρθρ. 82 του Συντάγματος της 17ης Οκτωβρίου 1868 (τελευταία αναθεώρηση 27 Ιανουαρίου 1972) κατοχυρώνει την ποινική ευθύνη των μελών της Κυβέρνησης, ορίζοντας τα ακόλουθα: "Η Βουλή έχει το δικαίωμα να κατηγορεί τα μέλη της Κυβέρνησης. Ένας νόμος καθορίζει τις περιπτώσεις ευθύνης, τις επιβαλλόμενες ποινές και τη διαδικασία είτε πρόκειται για κατηγορία που αποφασίζει η Βουλή είτε πρόκειται για δίωξη από τα ζημιωθέντα πρόσωπα". Το Σύνταγμα δεν καθορίζει το δικαστήριο, που εκδικάζει τις κατηγορίες κατά των Υπουργών, καταλείποντας τη ρύθμιση του θέματος αυτού στο νόμο. Οι μεταβατικές διατάξεις του άρθρ. 116 του Συντάγ-

20. Άρθρ. 15 του Συνταγματικού Νόμου αριθ. 1 της 11-3-1953. Βλ. S a n d u l l i, ορ. cit., σ. 316.

ματος αναθέτουν την εκδίκαση των κατηγοριών της Βουλής κατά των μελών της Κυβέρνησης στο Ανώτατο Δικαστήριο μέχρι την έκδοση του νόμου περί ευθύνης αυτών και επαναλαμβάνουν κατά τα λοιπά τις αντίστοιχες διατάξεις του άρθρ. 134 του βελγικού Συντάγματος¹². Παραπέρα, τα άρθρ. 81 και 83 του Συντάγματος του Λουξεμβούργου περιλαμβάνουν αμετάβλητες τις προπαρατεθείσες διατάξεις των άρθρ. 89 και 91 του Συντάγματος του Βελγίου.

9. Ν ο ρ β η γ ί α .- Το θεσμό της ποινικής ευθύνης των Υπουργών κατοχυρώνουν τα άρθρ. 30 και 86 του Συντάγματος της 17ης Μαΐου 1814. Σύμφωνα με το άρθρ. 30 αν κάποιος από τα μέλη του Συμβουλίου του Κράτους (Υπουργοί) διαπιστώσει ότι μιά απόφαση του Βασιλιά έρχεται σε αντίθεση με την Κυβέρνηση ή με τους νόμους του Βασιλείου ή μπορεί να προκαλέσει βλάβη σ' αυτό, έχει καθήκον να αντιδράσει δυναμικά και επιπλέον το δικαίωμα να ζητήσει την καταγραφή της γνώμης του· αν δεν αντιδράσει, θεωρείται ότι συμφωνεί με το Βασιλιά και θα μπορεί να κατηγορηθεί από την Κάτω Βουλή (Odelsting) ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου του Βασιλείου. Την αρμοδιότητα του Συνταγματικού Δικαστηρίου να δικάζει τους Υπουργούς κατοχυρώνει το Σύνταγμα στο άρθρ. 86 όπου καθορίζεται και η σύνθεση αυτού. Το Συνταγματικό Δικαστήριο είναι το μόνο αρμόδιο να εκδώσει αποφάσεις σε πρώτο και τελευταίο βαθμό για τους Υπουργούς και για τα μέλη του Ανώτατου Δικαστηρίου ή του Κοινοβουλίου (Storting), που παραπέμπονται ενώπιόν του κατόπιν αποφάσεως της Κάτω Βουλής για ποινικά αδικήματα που διέπραξαν κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους (§ 1). Η ειδική διαδικασία της κατηγορίας και παραπομπής από την Κάτω Βουλή ρυθμίζεται με νόμο· η προθεσμία μέσα στην οποία επιτρέπεται να εισαχθεί μιά κατηγορία ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου δεν μπορεί να είναι μικρότερη από δεκαπέντε χρόνια (§ 2). Τα μέλη του Δικαστηρίου αυτού αποτελούνται από τα τακτικά μέλη της Άνω Βουλής (Lagting) και τα μόνιμα μέλη του Ανώτατου Δικαστηρίου· οι διατάξεις του άρθρ. 87 εφαρμόζονται αναλόγως σε κάθε περίπτωση ενώπιόν του· του Συνταγματικού Δικαστηρίου προεδρεύει ο Πρόεδρος της Άνω Βουλής (§ 3). Τα μέλη αυτής, που πε-

ριλαμβάνονται στη σύνθεση του Συνταγματικού Δικαστηρίου, δεν εκπίπτουν της θέσεώς τους αυτής, αν η περίοδος για την οποία έχουν εκλεγεί μέλη του Κοινοβουλίου λήξει πριν από το τέλος της διαδικασίας της κατηγορίας που εκδικάζεται αν για οποιονδήποτε άλλο λόγο παυθούν από μέλη του Κοινοβουλίου, πρέπει να παραιτηθούν και από μέλη του Συνταγματικού Δικαστηρίου (§ 4). Σύμφωνα με το άρθρ. 87 του Συντάγματος, αυτός που κατηγορείται από την Κάτω Βουλή έχει το δικαίωμα να ζητήσει την εξαιρέση μελών της Άνω Βουλής και του Ανώτατου Δικαστηρίου, αρκεί τα υπόλοιπα μέλη του Συνταγματικού Δικαστηρίου να αποτελούνται από δεκατέσσερα μέλη της Άνω Βουλής και επτά μέλη του Ανώτατου Δικαστηρίου· κάθε ένα από τα αντίθετα μέρη έχει το δικαίωμα εξαιρέσεως ενός ίσου αριθμού μελών της Άνω Βουλής· ο κατηγορούμενος έχει το δικαίωμα εξαιρέσεως ενός επιπλέον, αν ο αριθμός των μελών που μπορούν να εξαιρεθούν δε διαιρείται σε δύο ίσα μέρη· αν οι κατηγορούμενοι είναι περισσότεροι από ένας, ασκούν το δικαίωμα της εξαιρέσεως συλλογικά σύμφωνα με όσα ρυθμίζει ο νόμος· αν εξαιρεθούν μέλη πέρα του επιτρεπτού ορίου, τότε απομακρύνονται, κατόπιν ψηφοφορίας, της συνθέσεως του Συνταγματικού Δικαστηρίου δεκατέσσερα κατ' ανώτατο όριο μέλη της Άνω Βουλής και επτά του Ανώτατου Δικαστηρίου (§ 1). Κατά την έκδοση αποφάσεως δε μετέχουν του Δικαστηρίου, κατόπιν ψηφοφορίας, δεκαπέντε μέλη του κατ' ανώτατο όριο· τα υπόλοιπα μέλη, που εκδίδουν την απόφαση, αποτελούνται από δέκα το πολύ μέλη της Άνω Βουλής και πέντε του Ανώτατου Δικαστηρίου (§ 2). Ο Πρόεδρος του Συνταγματικού Δικαστηρίου και ο Πρόεδρος του Ανώτατου Δικαστηρίου δεν μπορούν να απομακρυνθούν σε καμιά περίπτωση (§ 3). Αν το Συνταγματικό Δικαστήριο δεν μπορεί να περιλάβει τον απαιτούμενο από τις πιο πάνω παραγράφους αριθμό μελών της Άνω Βουλής και του Ανώτατου Δικαστηρίου, τότε η υπόθεση δεν μπορεί να εκδικαστεί και να εκδοθεί απόφαση επ' αυτής· για να συμβεί αυτό απαιτείται η παρουσία το λιγότερο δέκα δικαστών (§ 4). Περισσότερες λεπτομέρειες για τη σύνθεση του Συνταγματικού Δικαστηρίου ρυθμίζονται με νόμο (§ 5).

10. Ο λ λ α ν δ ί α .- Το Σύνταγμα της 24ης Αυγούστου 1815, όπως αναθεωρήθηκε, κατοχυρώνει την ποινική ευθύνη των Υπουργών με το άρθρ. 178. Σύμφωνα μ' αυτό οι Υπουργοί δικάζονται από το Ανώτατο Δικαστήριο για αδικήματα, που διέπραξαν κατά την άσκηση των δημόσιων καθηκόντων τους, έστω και αν έχουν απομακρυνθεί πλέον αυτών· η παραπομπή ενώπιον του Δικαστηρίου αυτού γίνεται είτε από το Βασιλιά, είτε από τη δεύτερη Βουλή. Το άρθρ. 176 ορίζει, ότι τα μέλη του Ανώτατου Δικαστηρίου διορίζονται από το Βασιλιά.

11. Π ο ρ τ ο γ α λ ί α .- Το Σύνταγμα της 2ας Απριλίου 1976 κατοχυρώνει την ποινική ευθύνη των Υπουργών με το άρθρ. 199. Τα μέλη της Κυβέρνησης είναι αστικά και ποινικά υπεύθυνα για τις πράξεις που διαπράττουν ή νομιμοποιούν (§ 1). Αν η διαδικασία ενώπιον του δικαστηρίου εναντίον ενός μέλους της Κυβέρνησης, που κατηγορείται για οποιοδήποτε έγκλημα, έχει ήδη αρχίσει, τότε αν το έγκλημα τιμωρείται με ποινή καθείρξεως (από δύο έως είκοσι χρόνια), η διαδικασία συνεχίζεται, μόνο αν ανασταλούν τα καθήκοντά του (§ 2).

12. Σ ο υ η δ ί α .- Το Συνταγματικό Κείμενο της 1ης Ιανουαρίου 1975 κατοχυρώνει την ποινική ευθύνη των Υπουργών με το άρθρ. 3 του Κεφαλαίου 12 αυτού. Σύμφωνα μ' αυτό κάθε Υπουργός σε ενέργεια ή όχι είναι υπεύθυνος για τα ποινικά αδικήματα που διέπραξε κατά την εκτέλεση των δημόσιων καθηκόντων του, μόνο αν ενήργησε από βαρεία αμέλεια· οι κατηγορίες εναντίον του αποφασίζονται από τη συνταγματική επιτροπή και δικάζονται από το Ανώτατο Δικαστήριο.

13. Φ ι λ α ν δ ί α²¹.- Το Σύνταγμα της 17ης Ιουλίου 1919 κατοχυρώνει την ποινική ευθύνη των Υπουργών με τα άρθρ. 47 και 59. Σύμφωνα με το άρθρ. 47 αν το Συμβούλιο του Κράτους (Υπουργικό Συμβούλιο) ή κάποιο μέλος του ενήργησε μιά παράνομη

21. Βλ. P. K a s t a r i, Verfassungsgerichtsbarkeit in F i n l a n d εις M o s l e r, op. cit., σ. 220 επ.

πράξη κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του, τότε ο Καγκελάριος της Δικαιοσύνης προβαίνει σε ανακοίνωση της πράξεως και ταυτόχρονα εξηγεί γιατί κατά τη γνώμη του είναι παράνομη· αν δε ληφθεί μέριμνα για την ανακοίνωση της πράξεως, τότε ο Καγκελάριος της Δικαιοσύνης γράφει τη γνώμη του στα πρακτικά του Συμβουλίου και έχει δικαίωμα γνωμοδοτήσεως στον Πρόεδρο γι' αυτήν· αν η παρανομία δικαιολογεί την παραπομπή του Υπουργού ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου του άρθρ. 59 και εφόσον ο Πρόεδρος διατάξει την παραπομπή αυτή, τότε ο Καγκελάριος της Δικαιοσύνης αναλαμβάνει τη διατύπωση της κατηγορίας· αν ο Πρόεδρος αποφασίσει ότι δεν υπάρχει βάση για να στηρίξει τη δίωξη, τότε ο Καγκελάριος της Δικαιοσύνης αναλαμβάνει να ενημερώσει τη Βουλή γι' αυτό. Εξάλλου κατά το άρθρ. 59 σε περίπτωση διώξεως Υπουργών για παράνομη πράξη, που ενήργησαν κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους, αρμόδιο να δικάσει είναι ένα Ειδικό Δικαστήριο (Συνταγματικό Δικαστήριο)· αν η διατύπωση της κατηγορίας αποφασίστηκε από τη Βουλή, τότε σαν κατηγορός λειτουργεί ο δικαστικός επίτροπος της Βουλής (§ 2).

III. Η ρύθμιση του θεσμού από τα Συντάγματα των άλλων Κρατών

1. Αργεντινή²². - Το Σύνταγμα της 25ης Μαΐου 1853, όπως αναθεωρήθηκε, προβλέπει το θεσμό της ποινικής ευθύνης των Υπουργών. Σύμφωνα με το άρθρ. 45 η Βουλή των Αντιπροσώπων έχει το αποκλειστικό δικαίωμα να κατηγορεί τους Υπουργούς για παρανομίες ή εγκλήματα που διέπραξαν κατά την άσκηση των δημοσίων καθηκόντων τους ή για κοινά εγκλήματα που διέπραξαν σαν ιδιώτες, ύστερα από ακρόαση και δήλωση των δύο τρίτων των μελών της, ότι υπάρχουν βάσιμα στοιχεία για την παραπομπή σε δίκη. Το άρθρ. 51 εξάλλου ορίζει, ότι η Γερουσία έχει

22. Βλ. I. B a r b e r i s, Verfassungsgerichtsbarkeit in Argentinien εις M o s l e r, op. cit., σ. 67 επ.

το δικαίωμα να δικάζει δημόσια τα πρόσωπα που κατηγορούνται από τη Βουλή των Αντιπροσώπων, τα μέλη της δε, όταν συνέρχονται για αυτό το σκοπό, δίδουν όρκο· ο κατηγορούμενος κρίνεται ένοχος με πλειοψηφία των δύο τρίτων των μελών της Γερουσίας. Σύμφωνα με το άρθρ. 52 η μόνη κύρωση που επιβάλλεται είναι η απομάκρυνση του κατηγορούμενου από το αξίωμά του και ο αποκλεισμός αυτού από κάθε δημόσια θέση εμπιστευτική, τιμητική ή έμμισθη· αν ο κατηγορούμενος κριθεί ένοχος, δεν μπορεί ουδέποτε να διωχθεί, καταδικαστεί και τιμωρηθεί σύμφωνα με τον κοινό νόμο ενώπιον των κοινών δικαστηρίων.

2. Αυστραλία²³. - Το Σύνταγμα της 1ης Ιανουαρίου 1901 δεν καθιερώνει το θεσμό της ποινικής ευθύνης των Υπουργών. Ο θεσμός της ευθύνης των Υπουργών ακολουθεί εδώ κατά βάση το βρετανικό πρότυπο²⁴. Η ποινική ευθύνη έχει αντικατασταθεί, όπως και στη Μεγ. Βρετανία με την κοινοβουλευτική. Εντούτοις συναντούμε στην Αυστραλία ορισμένες παραλλαγές. Έτσι ενώ κατά το βρετανικό έθιμο ο Υπουργός, που κατηγορήθηκε δημόσια για κάποια παρανομία που διέπραξε, συνήθως παραιτείται, στην Αυστραλία υπάρχουν πολλά παραδείγματα Υπουργών που δεν παραιτήθηκαν ύστερα από αποκάλυψη παρανομιών κατά το χρόνο διοικήσεως του υπουργείου τους. Αυτοί ευθύνονται για τις πράξεις τους περισσότερο έναντι του κόμματός τους και λιγότερο έναντι του Κοινοβουλίου. Ο Υπουργός, που μπορεί να δικαιολογήσει τις πράξεις του στο κόμμα, δεν πρέπει να φοβάται την κριτική της αντιπολιτεύσεως. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις Υπουργών που κατηγορήθηκαν για παρανομία και παραιτήθηκαν. Έτσι το 1930 ο Υπουργός των Οικονομικών E. G. Theodore, της

23. Βλ. D. Butler, Ministerial Responsibility in Australia and Britain εις "Parliamentary Affairs", τομ. 26, 1972-73, σ. 403 επ.· P. Hanks - Fajgenbaum, Australian Constitutional Law, 1972, σ. 97 επ.· G. Sawyer, Australian Government today, έκδ. 12η, 1977, σ. 89 επ. H. Whitmore, Principles of Australian Administrative Law, έκδ. 5η, 1980, σ. 29 επ.

24. Βλ. Sawyer, op. cit., σ. 89.

Κυβέρνησης Scullin, παραιτήθηκε εξαιτίας της κατηγορίας για δωροδοκία που διατυπώθηκε εναντίον του από την Κυβέρνηση της Πολιτείας Queensland. Το 1958 ο Dr. R. S. Turnbull, Υπουργός των Οικονομικών στην Κυβέρνηση της Πολιτείας της Τασμανίας, παραιτήθηκε επίσης για τον ίδιο λόγο. Αυτός αθώωθηκε και επανήλθε στο υπουργείο του²⁵.

Στην Αυστραλία, αντίθετα με τη Μεγ. Βρετανία, οι κατηγορίες εναντίον Υπουργών, εφόσον δεν έχουν αποδειχτεί πλήρως, δεν αποτελούν μοιραίο γεγονός για την πολιτική καριέρα ενός Υπουργού. Μόνο η πλήρης απόδειξη της ενοχής του και όχι μια απλή υποψία μπορεί να προκαλέσει την απομάκρυνσή του από το αξίωμα. Και στην περίπτωση αυτή όμως το αποτέλεσμα εξαρτάται κυρίως από τη θέση που θα πάρει το κόμμα έναντι του Υπουργού²⁶.

3. Αίγυπτος.- Το Σύνταγμα της 11ης Δεκεμβρίου 1971 κατοχυρώνει την ποινική ευθύνη των Υπουργών με τα άρθρ. 159 και 160. Σύμφωνα με το άρθρ. 159 ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και η Βουλή έχουν το δικαίωμα να παραπέμπουν τους Υπουργούς σε δίκη για αδικήματα που διέπραξαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους (§ 1). Η πρόταση κατηγορίας της Βουλής πρέπει να γίνει δεκτή τουλάχιστον από το ένα πέμπτο των μελών αυτής, ενώ η απόφαση για παραπομπή σε δίκη πρέπει να γίνει δεκτή από τα δύο τρίτα αυτής (§ 2). Εξάλλου κατά το άρθρ. 160 μέχρι να ληφθεί απόφαση, ο κατηγορούμενος Υπουργός απομακρύνεται των δημόσιων καθηκόντων του· η καθ' οιονδήποτε τρόπο απώλεια του υπουργικού αξιώματος δεν εμποδίζει την άσκηση διώξεως· η διαδικασία της δίκης και οι αντίστοιχες ποινές ορίζονται με νόμο (§ 1). Τα ίδια ισχύουν και για τους Υπουργούς που αποτελούν ταυτόχρονα μέλη της Βουλής (§ 2).

4. Βραζιλία.- Σύμφωνα με το άρθρ. 42 του Συντάγματος

25. Βλ. H a n k s - F a j g e n b a u m, op. cit., σ. 100-101.

26. Βλ. το έργο που παρατίθεται στην προηγούμενη σημ., σ. 100.

της 24ης Ιανουαρίου 1967 η Γερουσία έχει το αποκλειστικό δικαίωμα να δικάζει τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και τους Υπουργούς για εγκλήματα που διέπραξαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους· στις περιπτώσεις αυτές προεδρεύει της Γερουσίας ο Πρόεδρος του ομοσπονδιακού Ανώτατου Δικαστηρίου· καταδικαστική απόφαση ψηφίζεται με πλειοψηφία των δύο τρίτων των ψήφων, και η μόνη ποινή, που μπορεί να επιβληθεί, είναι η παύση από το αξίωμα και η στέρηση του δικαιώματος αναλήψεως οποιουδήποτε δημόσιου αξιώματος για πέντε χρόνια, χωρίς αυτό να επηρεάζει τα κοινά δικαστήρια. Εξάλλου σύμφωνα με το άρθρ. 119 το ομοσπονδιακό Ανώτατο Δικαστήριο είναι αρμόδιο να κρίνει σε πρώτο βαθμό τα κοινά εγκλήματα των Υπουργών (§ b).

5. Μ ε ξ ι κ ό²⁷. - Το Σύνταγμα του Μεξικού του 1917, όπως αναθεωρήθηκε, κατοχυρώνει την ποινική ευθύνη των Υπουργών με τα άρθρ. 108-113. Σύμφωνα με το άρθρ. 108 οι Υπουργοί ευθύνονται τόσο για τα κοινά αδικήματα που διέπραξαν όσο και για αδικήματα ή παραλείψεις που διέπραξαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Σύμφωνα με το άρθρ. 109 αν τα αδικήματα είναι κοινά, η Βουλή των Αντιπροσώπων αποφασίζει, με απόλυτη πλειοψηφία των μελών της, αν υπάρχουν βάσεις που να στηρίζουν την κατηγορία ή όχι· αν η απόφαση είναι αρνητική, τότε παύει κάθε ενέργεια κατά του κατηγορούμενου· αν η απόφαση όμως είναι θετική, η ασυλία που απολαμβάνει ο κατηγορούμενος αναστέλλεται και αυτός υπόκειται στη δικαιοδοσία των κοινών δικαστηρίων. Το άρθρ. 110 ορίζει ότι οι ανώτατοι αξιωματούχοι της Ομοσπονδίας δεν απολαμβάνουν συνταγματικής ασυλίας, για αδικήματα ή παραλείψεις που συνδέονται στενά με την άσκηση των καθηκόντων τους και που επιφέρουν απώλεια του αξιώματος ή της συμμετοχής τους σε δημόσιες επιτροπές, κατά το χρόνο που κατέχουν το αξίωμα ή ασκούν τη λαϊκή εντολή· τα ίδια προβλέπονται και για τα κοινά εγκλήματα που διέπραξαν

27. Βλ. Mosler, op. cit., σ. 408 επ.

κατά την άσκηση των καθηκόντων τους ή τη συμμετοχή τους σε επιτροπές. Σύμφωνα με το άρθρ. 111 η Γερουσία, συγκροτούμενη σε δικαστήριο, λαμβάνει γνώση των εγκλημάτων αυτών, αλλά δεν μπορεί να αρχίσει τη σχετική έρευνα πριν από τη διατύπωση κατηγορίας από τη Βουλή των Αντιπροσώπων. Το σώμα των Γερουσιαστών, αφού ακούσει τον κατηγορούμενο, αποφασίζει για την ενοχή του με πλειοψηφία των δύο τρίτων όλων των μελών του· αν η απόφαση είναι καταδικαστική, τότε ο κατηγορούμενος απομακρύνεται του αξιώματός του και στερείται της δυνατότητας να αναλάβει δημόσιο αξίωμα για χρονικό διάστημα που ορίζεται από το νόμο (§ 1). Αν ο κοινός νόμος επιβάλλει για το ίδιο αδίκημα διαφορετική ποινή, τότε ο κατηγορούμενος παραπέμπεται στα κοινά δικαστήρια, τα οποία τον δικάζουν και τον τιμωρούν (§ 2). Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα να καταγγείλει στη Βουλή των Αντιπροσώπων αδικήματα που διαπράχθηκαν από δημόσιους αξιωματούχους της Ομοσπονδίας κατά την άσκηση των καθηκόντων τους· αν προκύψουν στοιχεία που μπορούν να στηρίξουν την κατηγορία, τότε η Βουλή διορίζει μιá επιτροπή από μέλη της για να υποστηρίξει την κατηγορία ενώπιον της Γερουσίας (§ 4). Το ομοσπονδιακό Κοινοβούλιο θα θέσει σύντομα σε ισχύ νόμο που να καλύπτει τις ευθύνες όλων των αξιωματούχων της Ομοσπονδίας και των ομοσπονδιακών Περιφερειών, ορίζοντας σαν εγκλήματα που διαπράττονται από αξιωματούχους κατά την άσκηση των καθηκόντων τους όλες τις πράξεις ή παραλείψεις που βλάπτουν το δημόσιο συμφέρον, έστω και αν οι πράξεις αυτές δε χαρακτηρίζονταν προηγουμένως αξιόποινες· τα εγκλήματα αυτά θα δικάζονται πάντα από ενόρκους, όπως προβλέπεται στο άρθρ. 20 για τα εγκλήματα του τύπου (§ 5). Το άρθρ. 112 ορίζει, ότι στους αξιωματούχους που καταδικάστηκαν για αδικήματα που διέπραξαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους δεν μπορεί να απονεμηθεί χάρη. Εξάλλου κατά το άρθρ. 113 θέμα ευθύνης προκύπτει γι' αυτούς μόνο κατά το χρόνο της θητείας τους και για ένα χρόνο μετά τη λήξη της.

6. Ο υ ρ ο υ γ ο υ ά η .- Το Σύνταγμα της 15ης Φεβρουαρίου 1967 κατοχυρώνει την ποινική ευθύνη των Υπουργών με τα άρθρ. 93, 102,

103, 178 και 179. Σύμφωνα με το άρθρ. 93 η Βουλή των Αντιπροσώπων έχει το αποκλειστικό δικαίωμα κατηγορίας Υπουργών ενώπιον της Γερουσίας για παραβίαση του Συντάγματος ή για άλλα σοβαρά εγκλήματα, των οποίων λαμβάνει γνώση ύστερα από καταγγελία ενός κόμματος ή ενός εκ των μελών της. Η Γερουσία είναι αρμόδια, σύμφωνα με το άρθρ. 102, να δικάσει τα πρόσωπα που κατηγορούνται από τη Βουλή των Αντιπροσώπων και να πάρει απόφαση με πλειοψηφία των δύο τρίτων της Ολομέλειας αυτής, έχοντας το δικαίωμα να επιβάλλει μόνο την ποινή της παύσεως από το αξίωμα. Εξάλλου κατά το άρθρ. 103 ο κατηγορούμενος που καταδικάστηκε από τη Γερουσία σε παύση του αξιώματός του, σύμφωνα με το προηγούμενο άρθρο, δεν μπορεί ποτέ να δικαστεί σύμφωνα με τον κοινό νόμο. Σύμφωνα με το άρθρ. 178 οι Υπουργοί δεν μπορούν να κατηγορηθούν για άλλους λόγους εκτός όσων αναφέρονται στο άρθρ. 93 και μόνο κατά τη διάρκεια της θητείας τους· αν η κατηγορία υποστηρίζεται από τα δύο τρίτα των ψήφων της Ολομέλειας της Βουλής των Αντιπροσώπων, τότε ο κατηγορούμενος απομακρύνεται προσωρινά των καθηκόντων του. Σύμφωνα με το άρθρ. 179 οι Υπουργοί δεν μπορούν να απαλλαγούν της ευθύνης, επικαλούμενοι τη γραπτή ή προφορική διαταγή του Προέδρου της Δημοκρατίας ή του Υπουργικού Συμβουλίου.

ΜΕΡΟΣ Β΄
Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΤΜΗΜΑ Α΄
Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ

§ 6.- Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ^{1,2}

1. Περί του θεσμού της ποινικής ευθύνης των Υπουργών γενικά βλ. Αραβαντινού, *op. cit.*, σ. 139 επ.· Κ. Γεωργόπουλου, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, 1968, σ. 159-169· του ίδιου, Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, τεύχ. Α΄, 1969, σ. 251-263· Γ. Κριππά, Η ποινική ευθύνη των Υπουργών (Συμβολή στην ερμηνεία των άρθρων 85 και 86 του Συντάγματος), στα "Ποινικά Χρονικά", τ. ΚΗ΄ (1978), σ. 6 επ.· Δ. Κυριαζή - Γουβέλη, Συνταγματικόν Δίκαιον, έκδ. 4η, 1978, σ. 214 επ.· του ίδιου, Συγκριτικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, Πολιτειακοί Θεσμοί, σ. 243 επ.· Δ. Κυριακού, Ερμηνεία του Ελληνικού Συντάγματος, τ. Α΄, 1904, σ. 225-260· Ν. Παπαδοούκα, Αρχαί του Συνταγματικού Δικαίου ή το Ελληνικόν Σύνταγμα σχολιασμένον 1848, σ. 332-338· Αθ. Ράικου, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, τ. Α΄, 1973, σ. 416-436, τ. Β΄, τεύχ. Ι, 1974, σ. 122 επ.· του ίδιου, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975), τ. Α΄, σ. 322-337· Αθ. Ροντήρη, Η κατά Σύνταγμα οργάνωσις του Κράτους, τ. Ι, 1876, σ. 206-212· Ν. Ι. Σαρύπολου, Πραγματεία Συνταγματικού Δικαίου, έκδ. 2η, τ. ΙΙ, 1874, σ. 512, 514 και 518, τ. ΙΙΙ, 1874, σ. 122 επ.· Ν.Ν. Σαρύπολου, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου και Γενικού Δημοσίου Δικαίου, 1903, σ. 283-290· του ίδιου, Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, τ. Α΄, έκδ. 2η, 1912, σ. 193-203· Σγουρίτσα, Συνταγματικόν Δίκαιον, τ. Ι, σ. 407-413· Αναστ. Στούπη, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, τ. Α΄, 1889, σ. 340 επ.· Τσάτσο, *op. cit.*, σ. 378-382· Θ. Φλογαΐτου, Εγχειρίδιον Συνταγματικού Δικαίου, 1879, σ. 144-155.

2. Τα κείμενα των Συνταγμάτων μας βλ. στα "Αρχεία της Ελ-

I. Τα επαναστατικά Συντάγματα

1. Το Σύνταγμα της Επιδαύρου.- Την ποινική ευθύνη των Υπουργών καθιέρωσε ήδη το "Προσωρινό Πολίτευμα", που ψήφισε η Α' Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου (1822). Πρόγματι, η § νγ' πρόβλεπε την ποινική δίωξη των Υπουργών για πολιτικό έγκλημα σύμφωνα με την § ν', ενώ η § ξς' καθιέρωνε την ευθύνη αυτών για όσα αφορούσαν την άσκηση των καθηκόντων τους. Συγκεκριμένα, η δεύτερη παράγραφος όριζε τα ακόλουθα: "Έκαστος των Υπουργών υπόκειται εις ευθύνην δι' όσα αφορούσε τας εργασίας του υπουργήματός του, ουδέ δύναται να ενεργήση πράξιν ή θέσπισμα του εκτελεστικού Σώματος, μη σύμφωνον με όσα διά του παρόντος οργανισμού δίδονται εις αυτό το Σώμα δικαιώματα και χρέη".

Η διάταξη της § νγ' καθόριζε, κατ' αντίθεση με τη διάταξη της § ξς', τόσο το όργανο και τη διαδικασία της εκδικάσεως της κατηγορίας όσο και τις κυρώσεις. Ειδικότερα, κατά την § ν', στην οποία παρέπεμπε η § νγ', στην περίπτωση κατηγορίας Υπουργών για πολιτικό έγκλημα διοριζόταν μιά εφταμελής ανακριτική επιτροπή από το Βουλευτικό Σώμα· αν ο κατηγορούμενος κρινόταν ένοχος με την πλειοψηφία των δύο τρίτων των μελών του, κηρυσσόταν έκπτωτος από το αξίωμά του από τον Πρόεδρο αυτού και ως απλός πολίτης δικαζόταν από "το γενικόν Κριτήριο της Ελλάδος", που καθόριζε το βαθμό του εγκλήματος και την ανάλογη ποινή. Τη διάταξη αυτή της § ν' επαναλάμβανε η § νβ' προκειμένου για την κατηγορία των μελών του Εκτελεστικού Σώματος για πολιτικό έγκλημα, με τη διαφορά ότι η ανακριτική επιτροπή αποτελείτο από εννέα μέλη και η ενοχή

ληνικής Παλιγγενεσίας", 1821-1832, έκδ. της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων, τ. Α', 1971, τ. Γ', 1974· Η λ. Κυριακόπουλου, Τα Συντάγματα της Ελλάδος, 1960· Μαυριά-Παντελή, *op. cit.*, σ. 7 επ.· Α λ. Σ β ώ λ ο υ, Τα Ελληνικά Συντάγματα 1822-1952, έκδ. 2η, 1972.- Το κείμενο του ισχύοντος Συντ. βλ. και στη συλλογή του Α θ α ν. Ρ ά ι κ ο υ, Κείμενα Ελληνικού Δημοσίου Δικαίου, 1985, σ. 8 επ.

του κατηγορούμενου διαπιστούτο με την πλειοψηφία των τεσσάρων πέμπτων των μελών του Βουλευτικού Σώματος. Ο Πρόεδρος του Εκτελεστικού Σώματος ευθυνόταν και όταν το Σώμα αυτό περιπλέχθηκε σε συνθήκες, που σκοπεύουν στην κατάργηση της πολιτικής υπάρξεως του Έθνους στην περίπτωση αυτή το Βουλευτικό Σώμα όφειλε να κατηγορήσει τον Πρόεδρο του Εκτελεστικού και μετά τη διαπίστωση της ενοχής του να τον κηρύξει έκπτωτο από το αξίωμά του (§ με'). Ο Πρόεδρος και τα άλλα μέλη του Εκτελεστικού ευθύνονται επίσης για παρανομία και κρίνονταν αντίστοιχα σύμφωνα με τις §§ με' και νβ' (§ νε')³. Το Σύνταγμα δεν όριζε το αρμόδιο όργανο για την έγερση της κατηγορίας κατά των Υπουργών και των μελών του Εκτελεστικού Σώματος με την εξαίρεση του Προέδρου αυτού στην περίπτωση της § με'.

2. Το Σύνταγμα του Άστρους.- Το Σύνταγμα της Επιδαύρου, όπως αναθεωρήθηκε από τη Β' Εθνική Συνέλευση του Άστρους ("Νόμος της Επιδαύρου" του 1823), ρύθμισε επιτυχέστερα το θεσμό της ποινικής ευθύνης των Υπουργών. Εν πρώτοις, η § ο' του νέου Συντάγματος καθόρισε σαφέστερα τα υπουργικά αδικήματα, ορίζοντας τα εξής: "Οι Υπουργοί είναι υποκείμενοι εις ευθύνην, καθώς και ο Γενικός Γραμματεύς του Εκτελεστικού:

- α'. Αν εναντίον τι πράξωσι της εθνικής ασφαλείας, της ιδιοκτησίας και της ατομικής ελευθερίας'
- β'. Αν παραβώσι τους καθεστώτας νόμους, υπογράφοντες ή ενεργούντες διαταγήν του Εκτελεστικού, ασύμφωνον με αυτούς'
- γ'. Αν υποπέσωσιν εις κατάχρησιν των δημοσίων χρημάτων, τα οποία εμπιστεύονται εις αυτούς".

Εξάλλου, η § ξθ' παρέπεμπε σχετικά με τη διαδικασία, το όργανο εκδικάσεως της κατηγορίας κατά των Υπουργών και τις

3. "Αν υποπέση το όλον Εκτελεστικόν Σώμα εις έγκλημα παρανομίας, ελέγχεται και κολάζεται ο Πρόεδρος, κατά τον § με', μετά την εκλογήν δε νέου Προέδρου, κατηγορούνται και τα λοιπά μέλη ανά εν, ελέγχονται και κολάζονται, κατά τον § νβ'".

επιβλητέες κυρώσεις στην § ΕΖ', η οποία ρύθμιζε την ποινική ευθύνη των μελών του Εκτελεστικού και που επανέλαβε αμετάβλητη την § νβ' του προηγούμενου Συντάγματος⁴. Η ίδια παράγραφος του νέου Συντάγματος απαγόρευε την κάθειρξη των Υπουργών και του Γενικού Γραμματέα του Εκτελεστικού πριν από την κήρυξη της επτώσεώς τους. Οι §§ μγ' και ξη' περιέλαβαν κατ' ουσίαν αμετάβλητες τις αντίστοιχες §§ με' και νε' του Συντάγματος της Επιδάουρου, οι οποίες παρατέθηκαν παραπάνω. Το νέο Σύνταγμα δε ρύθμιζε επίσης το θέμα του αρμόδιου οργάνου για την άσκηση της ποινικής διώξεως κατά των Υπουργών και των μελών του Εκτελεστικού, επαναλαμβάνοντας (§ μγ') μόνο την προαναφερθείσα εξαίρεση του προϊσχύσαντος Συντάγματος.

3. Το Σύνταγμα της Τροικιζήνας.- Το "Πολιτικό Σύνταγμα", που ψήφισε η Γ' Εθνική Συνέλευση της Τροικιζήνας (1827), μολονότι ήταν ένα από τα δημοκρατικότερα Συντάγματα της εποχής του⁵, ρύθμιζε την ευθύνη των οργάνων της εκτελεστικής εξουσίας κατά τρόπο ανάλογο μ' εκείνον που καθιερωνόταν από τα μοναρχικά Συντάγματα. Πράγματι, το μεν άρθρ. 103 καθιέρωνε το "απαραβίαστο" (ανεύθυνο) του Κυβερνήτη, το δε άρθρ. 104 όριζε ότι "Οι Γραμματείς της Επικρατείας (Υπουργοί) είναι υπεύθυνοι διά τας δημοσίας πράξεις του". Οι Γραμματείς αναλαμβάνουν την ευθύνη για τις πράξεις του Κυβερνήτη, προσυπογράφοντας αυτές (άρθρ. 106 και 127). Πρέπει να σημειωθεί, ότι η προαναφερθείσα διάταξη περί ανευθύνου του Κυβερ-

4. Η διάταξη του νέου Συντ. όριζε, ότι τα μέλη του Εκτελεστικού μπορούσαν να κατηγορηθούν και "επί παρανομία" (§ νε' Συντ. Επιδάουρου).

5. Βλ. Κυριαζή - Γουβέλη, Συγκριτικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, σ. 255 επ.· Αθαν. Ράικου, Αι Διακηρύξεις των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Ελληνικής Επανάστασεως, ανάτυπο από την "Επιθεώρηση Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου", τ. ΙΕ' (1971), σ. 26 επ.

νήτη δεν ψηφίστηκε ομόφωνα από την Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας. Ειδικότερα, οι πληρεξούσιοι αυτής Εμμ. Αντωνιάδης και Ν. Σπηλιάδης μειοψήφησαν, γιατί θεώρησαν τη διάταξη ως ασυμβίβαστη με την αρχή της ισότητας⁶. Έτσι, το Σύνταγμα της Τροιζήνας με την υιοθέτηση της μοναρχικής αρχής του ανευθύνου του Ανώτατου Άρχοντα απόκλεινε από το ομοσπονδιακό Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, υπό την επιρροή του οποίου φαίνεται να ρύθμισε το θέμα των αρμοδιοτήτων του Κυβερνήτη^{6α}.

6. Βλ. Πρακτικά της συνεδριάσεως ΑΔ' της 28-4-1827 της Εθνοσυνέλευσης, στα "Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας" 1821-1832, τ. Α', 1971, σ. 509 επ.: "Εγνωμοδότησε δε ο κ. Εμμ. Αντωνιάδης, ότι το απαραβίαστον του Κυβερνήτου είναι ακατάλληλον, ως προς το είδος της ενεστώσης Ελληνικής Πολιτείας, διά τους λόγους, τους οποίους και εις την Συνέλευσιν και εις την επιτροπήν εξέθεσε, ως προσβάλλον και αυτόν τον ηγεμόνα νόμον.- Κατά ζήτησίν του, καταχωρείται εις τὰ Πρακτικά η γνώμη του.- Εγνωμοδότησε και ο Ν. Σπηλιάδης, ότι το απαραβίαστον του Κυβερνήτου είναι ασύμφορον εις την Ελλάδα, και δι' άλλους λόγους, τους οποίους επαρέστησε, και διότι είναι ανάρμοστον ως προς τον ενάρετον Καποδίστριαν, θέλοντα, δια την ιδίαν αρετήν, να υπόκειται επίσης εις τον νόμον, ως οι λοιποί πόλλται.- Κατά ζήτησίν του, καταχωρείται εις τα Πρακτικά η γνώμη του".- Βλ. και Κυριαζή - Γουβέλη, Συγκριτικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, σ. 251 επ. Ράικου, Αι Διακηρύξεις των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Ελληνικής Επανάστασεως, σ. 31' του ίδιου, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975), τ. Α', σ. 275, τ. Β', τεύχ. Β', 1984, σ. 175.

6α. Βλ. Κυριαζή - Γουβέλη, Συνταγματικόν Δίκαιον, σ. 232 επ. του ίδιου, Συγκριτικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, σ. 258 επ. Στο ίδιο έργο (σ. 253) υποστηρίζεται παραπέρα, ότι το Σύνταγμα της Τροιζήνας καθιέρωνε "γνήσιον τύπον προεδρικής Δημοκρατίας".

Τα της ευθύνης των Γραμματέων της Επικρατείας ρύθμιζαν ειδικότερα οι διατάξεις των άρθρ. 131 και 132 του Συντάγματος^{6β}. Κατά το πρώτο άρθρο "Οι Γραμματείς της Επικρατείας είναι υπεύθυνοι και κατηγορούνται έμπροσθεν της Βουλής διά προδοσίαν, κατάχρησιν δημοσίων χρημάτων και δι' υπογραφήν των εις διάταγμα, αντιβαίνον εις τους θεμελιώδεις νόμους". Το δεύτερο άρθρο καθόριζε λεπτομερώς τη διαδικασία εκδικάσεως των κατηγοριών κατά των Γραμματέων από τη Βουλή και τις σχετικές κυρώσεις. Η Βουλή είχε το δικαίωμα να εξετάζει τις κατηγορίες κατά των Γραμματέων· αν αυτή με πλειοψηφία αποφάσιζε τη διενέργεια εξετάσεως, διόριζε προεξεταστική επιτροπή, που αποτελείτο από επτά βουλευτές και η οποία μετά την ορκωμοσία της εξέλεγε τον πρόεδρό της και άρχιζε τις εργασίες της (§ 1). Η Βουλή μετά την υποβολή της αναφοράς της επιτροπής μπορούσε να δεχτεί ή απορρίψει την εξέταση· στην πρώτη περίπτωση καθόριζε ρητή ημέρα συνεδριάσεως, κατά την οποία μετασχηματιζόταν σε δικαστήριο· ο Πρόεδρος του Ανώτατου Δικαστηρίου προέδρευε της Βουλής κατά τη διάρκεια της εξετάσεως, ενώ ο Πρόεδρος αυτής και η προεξεταστική επιτροπή δε μετείχαν ούτε στη συνηγορία ούτε στην ψηφοφορία (§ 2). Μετά την ορκωμοσία των βουλευτών⁷ άρχιζαν η εξέταση, η οποία γινόταν μόνο από τον Πρόεδρο, και οι

6β. Βλ. Κυριαζή - Γουβέλη, Συνταγματικόν Δίκαιον, σ. 233· του ίδιου, Συγκριτικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, σ. 251.

7. § 3: "Ο Πρόεδρος ορκίζει τους βουλευτάς τον εξής όρκον: "Ορκίζεσθε, ενώπιον θεού και ανθρώπων, να προσέξετε εις την κατηγορίαν, η οποία θ' αναγνωσθεί από τον πρόεδρο της προεξεταστικής επιτροπής· να μη προδώσετε τα δίκαια, ούτε του κατηγορουμένου, ούτε της κοινωνίας· να μην επιρροιασθήτε, μήτε από προσωπικόν μίσος, μήτε από φόβον ή συμπάθειαν· ν' αποφασίσετε, βάζοντες βάσιν εις την κατηγορίαν και απολογίαν του κατηγορουμένου, με την αφίλοπροσωπίαν εκείνην, ήτις ανήκει εις τον δίκαιον και ελεύθερον άνθρωπον".

συναγορίες· κανένας βουλευτής δεν μπορούσε να μιλήσει υπέρ ή κατά του κατηγορούμενου· ο πρόεδρος ή άλλο μέλος της προεξεταστικής επιτροπής εκτελούσε τα χρέη του εθνικού συνηγόρου (§ 4). Ο κατηγορούμενος κρινόταν ένοχος με την πλειοψηφία των ψήφων· η έκπτωση αυτού από το αξίωμά του ήταν η μόνη ποινή, που μπορούσε να επιβάλει η Βουλή, αυτός δε στη συνέχεια ως απλός πολίτης υπόκειτο στη δίωξη ενώπιον των αρμόδιων δικαστηρίων και στην προβλεπόμενη από τους νόμους ποινή (§ 5)⁸.

II. Τα μεταεπαναστατικά Συντάγματα

1. Το "Ηγεμονικό Σύνταγμα" του 1832.- Το "Ηγεμονικό Σύνταγμα της Ελλάδος" (1832), το οποίο ιδίως υπό την πίεση των Προστάτιδων Δυνάμεων καθιέρωσε το μοναρχικό πολίτευμα (συνταγματική μοναρχία)⁹ και που ποτέ δεν εφαρμόστηκε^{9α}, υιοθέτησε τις αρχές των μοναρχικών Συνταγμάτων σχετικά με την ευθύνη των οργάνων της εκτελεστικής εξουσίας. Ειδικότερα, το άρθρ. 234 όριζε τα ακόλουθα: "Ο ηγεμών είναι

8. Το άρθρ. Α' του ψηφίσματος υπ' της 1-5-1827 της Εθνοσυνελεύσεως της Τροιζήνας όριζε, ότι "Η Αντικυβερνητική Επιτροπή και οι Γραμματείς αυτής είναι υπεύθυνοι δια τας δημοσίας πράξεις των· κατηγορούνται δε και κρίνονται κατά το άρθρον (άρθρ. 131 και 132) του Πολιτικού Συντάγματος, αλλά μόνον τα μέλη της Επιτροπής εξελέγχονται διά των δύο τρίτων των παρόντων μελών της Βουλής". Βλ. το κείμενο του ψηφίσματος αυτού στα "Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας" 1821-1832, τ. Α', σ. 604 επ.

9. Βλ. Ράικου, Αι Διακηρύξεις των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Ελληνικής Επανάστασεως, σ. 23 επ., σημ. 45, όπου το εν λόγω Σύνταγμα θεωρείται ως το πρώτο μετεπαναστατικό Σύνταγμά μας.

9α. Βλ. Κυριαζή - Γουβέλη, Συνταγματικόν Δίκαιον, σ. 240 επ.

ανεύθυνος και απαραβίαστος. Οι υπ' αυτόν και επ' ονόματι αυτού ενεργούντες Υπουργοί Γραμματείς είναι υπεύθυνοι". Εξάλλου, το άρθρ. 165 κατοχύρωνε το δικαίωμα της Βουλής να εγκαλεί τους Υπουργούς Γραμματείς ενώπιον της Γερουσίας για τα εγκλήματα που καθόριζε το άρθρ. 258, και τους λοιπούς υπαλλήλους της Κυβέρνησης ενώπιον του αρμόδιου Δικαστηρίου για τα εγκλήματα που αναφέρονταν στο άρθρ. 262^{10,11}. Τα εγκλήματα, για τα οποία οι Υπουργοί Γραμματείς μπορούσαν να κατηγορηθούν από τη Βουλή, ήταν η μη ενέργεια νόμου, η προδοσία, κατάχρηση ή κακοεξόδευση των δημόσιων χρημάτων και η υπογραφή τους σε διατάξεις ή διατάγματα αντίθετα με τους κειμένους νόμους. Το άρθρ. 259 κατοχύρωνε την ποινική ευθύνη των Υπουργών Γραμματέων, ορίζοντας ότι ο κατηγορούμενος "δεν εμπορεί να προφασισθή ότι έλαβε προφορικήν ή έγγραφον διαταγήν παρά του ηγεμόνος και ότι κατά συνέπειαν εκείνης έπραξε το δι' ο εγκαλείται".

Η Βουλή εξέταζε τις κατηγορίες, που έκαναν τα μέλη της κατά των Υπουργών Γραμματέων, και, όταν με την πλειοψηφία των ψήφων δεχόταν την κατηγορία, παρέπεμπε αυτούς ενώπιον της Γερουσίας (άρθρ. 260). Τη διαδικασία ενώπιον της Γερουσίας και τις επιβλητέες ποινές καθόριζε το άρθρ. 261. Η διαδικασία ήταν ανάλογη μ' εκείνην που καθόριζε το Σύνταγμα της Τροιζήνας για την εκδίκαση των κατηγοριών κατά των Γραμ-

10. Τα εγκλήματα αυτά ήταν η προδοσία, κατάχρηση των δημόσιων χρημάτων, παραβίαση των δικαίων των πολιτών και παράβαση των νόμων ή των διαταγών των ανωτέρων τους.

11. Το άρθρ. 263 καθιέρωνε το δικαίωμα των Υπουργών Γραμματέων να κατηγορούν τους υπαλλήλους των υπουργείων τους ενώπιον της Γερουσίας, η οποία δίκασε αυτούς σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρ. 261 που παρατίθενται στη συνέχεια. Οι άλλοι υπάλληλοι, οι οποίοι δε δικάζονταν από τη Γερουσία, εγκαλούνταν, κατά το άρθρο αυτό από τους δημόσιους συνηγόρους ενώπιον του αρμόδιου Δικαστηρίου.

ματέων της Επικρατείας από τη Βουλή¹², οι δε Γερουσιαστές έδιδαν τον ίδιο όρκο (§ 3) που έδιδαν και οι βουλευτές⁷. Εν προκειμένω υπήρχαν όμως δύο σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο Συνταγμάτων. Συγκεκριμένα, κατά το Ηγεμονικό Σύ- νταγμα (άρθρ. 261 τελευταία §) η ενοχή του κατηγορούμενου έπρεπε να γίνει δεκτή με την πλειοψηφία των δύο τρίτων των ψήφων, η δε Γερουσία δεν κήρυσσε μόνο τον ένοχο έπτωτο από το αξίωμά του αλλ' επέβαλλε σ' αυτόν και την οριζόμενη από το νόμο για το έγκλημα ποινή.

2. Το Σύνταγμα του 1844.- Το μοναρχικό Σύ- νταγμα της 18ης Μαρτίου 1844 δεν υιοθέτησε τη λεπτομερή ρύθ- μιση του θεσμού της ποινικής ευθύνης των Υπουργών των προη-

12. "Η Γερουσία, άμα γενομένης της αγωγής, διορίζει Προεξε- ταστικήν Επιτροπήν, συγκειμένην από τρεις Γερουσιαστές και προεδρευομένην υπό των γεροντοτέρων αυτών. Αύτη δε, αφού ορκωθή, αρχίζει τας εργασίας της.- Όταν συγκροτηθή συνεδρί- ασις διά ν' αναγνωσθή η αναφορά της Προεξεταστικής Επιτροπής, τότε η Γερουσία κρίνει περί της κατηγορίας και αποφασίζει κα- τά τα εκτεθέντα διδόμενα, αν η κατηγορία είναι δεκτή ή μη. Εάν γένη δεκτή, διορίζει ρητήν ημέραν συνεδριάσεως, καθ' ην μετασχηματίζεται εις δικαστήριον προεδρευόμενον υπό του Προ- έδρου αυτής...- Μετά τον όρκον αρχίζει η εξέτασις του εγκλή- ματος γινομένη από μόνον τον Πρόεδρον· κατόπιν γίνονται αι κατηγορίαι και αι συνηγορίαι, εις την διάρκειαν των οποίων δεν είναι συγχωρημένον εις κανένα των Γερουσιαστών να ομιλή- ση τι υπέρ ή κατά του κατηγορουμένου, έξω μόνον όταν ερωτώ- νται ως μάρτυρες.- Εν των μελών της Προεξεταστικής Επιτροπής κατηγορεί επέχον θέσιν εθνικού ή δημοσίου κατηγορού.- Τελει- ωθείσης της δικογραφίας, ο Πρόεδρος, ή άλλος τις των συνέ- δρων, διοριζόμενος ως Αντιπρόεδρος, κάμνει την ανακεφαλαίω- σιν της δίκης και προβάλλει την ψηφοφορίαν, ερωτών τους συ- νεδριάζοντας αν νομίζωσι τον εγκαλούμενον ένοχον του δείνα εγκλήματος δι' ο εκατηγορήθη".

γουμένων Συνταγμάτων, αλλά τη σχετική ρύθμιση των Συνταγμάτων του Βελγίου (1831) και της Γαλλίας (1830). Εν πρώτοις, οι διατάξεις των άρθρ. 22 και 23 καθιέρωναν την ευθύνη των Υπουργών για τις πράξεις του Βασιλιά γενικά. Συγκεκριμένα, το μεν πρώτο άρθρο όριζε, ότι "Το πρόσωπον του Βασιλέως είναι ιερόν και απαραβίαστον, οι δε Υπουργοί αυτού είνε υπεύθυνοι"¹³. κατά δε το δεύτερο άρθρο "Ουδεμία πράξις του Βασιλέως ισχύει, ουδ' εκτελείται, αν δεν ήναι προσυπογεγραμμένη παρά του αρμοδίου Υπουργού, όστις διά μόνης της υπογραφής του καθίσταται υπεύθυνος"¹⁴.

Την ποινική ευθύνη των Υπουργών ρύθμιζαν οι διατάξεις των άρθρ. 82-85. Το άρθρ. 83 όριζε τα ακόλουθα: "Η Βουλή έχει το δικαίωμα να κατηγορή τους Υπουργούς ενώπιον της Γερουσίας, ήτις δικάζει αυτούς εις δημοσίαν συνεδρίασιν. Δεν λαμβάνουσι δε μέρος εις την δίκην οι Γερουσιασταί, οίτινες διωρίσθησαν τυχόν, αφού επροτάθη η εις δίκην εισαγωγή.- Ειδικός Νόμος θέλει ορίσει τα περί ευθύνης των Υπουργών, τας επιβλητέας ποινάς και την διαδικασίαν". Οι διατάξεις αυτές, εκτός από τη διάταξη της § 1 εδ. β'¹⁵, επανέλαβαν σχεδόν αμετάβλητες τις διατάξεις του άρθρ. 90 του βελγικού Συντάγματος, με τη διαφορά ότι ανέθεταν στη Γερουσία¹⁶ και όχι στο Ακυρωτι-

13. Άρθρ. 12 §§ 1-2 του γαλλικού Συνταγματικού Χάρτη και άρθρ. 63 του βελγικού Συντ.

14. Άρθρ. 64 του βελγικού Συντ.

15. Η διάταξη αυτή δεν περιλαμβανόταν στο άρθρ. 83 του Σχεδίου Συντάγματος, το οποίο όριζε ότι "Η Βουλή έχει το δικαίωμα να κατηγορή τους Υπουργούς ενώπιον της Γερουσίας, ήτις δικάζει αυτούς εις δημοσίαν συνεδρίασιν". Με τη διατύπωση αυτή ψηφίστηκε το άρθρο από την Εθνοσυνέλευση (βλ. Επίσημα Πρακτικά της Α' εν Αθήναις Εθνικής Συνελεύσεως, σ. 469 και 525). Την προσθήκη της διατάξεως πρότεινε ο Όθωνας με το διάγγελμα, που υπόβαλε στην Εθνοσυνέλευση. Η διάταξη έγινε δεκτή από την Εθνοσυνέλευση (βλ. Επίσημα Πρακτικά αυτής, σ. 574 και 591).

16. Έτσι και το άρθρ. 47 του Συνταγματικού Χάρτη της Γαλλίας.

κό την εκδίκαση των κατηγοριών κατά των Υπουργών. Η Γερουσία μετασχηματιζόταν εν προκειμένω αυτοδικαίως σε Δικαστήριο χωρίς να υπάρχει ανάγκη συγκλήσεώς της από το Βασιλιά. Τα καθήκοντα του εισαγγελέως ασκούσε ενώπιον αυτής επιτροπή της Βουλής. Έτσι, στην περίπτωση αυτή καθιερωνόταν εξαίρεση του κανόνα, που θέσπιζε το άρθρ. 86 και κατά τον οποίο "Η Δικαιοσύνη πηγάζει από του Βασιλέως, ενεργείται δε διά Δικαστών υπ' αυτού διοριζομένων".

Τα άρθρ. 82 και 85 κατοχύρωναν το θεσμό της ποινικής ευθύνης των Υπουργών, ορίζοντας αντίστοιχα ότι "Ποτέ διαταγή του Βασιλέως έγγραφος ή προφορική δεν απαλλάττει της ευθύνης τους Υπουργούς" και ότι "Ο Βασιλεύς δύναται ν' απονείμη χάριν εις Υπουργόν καταδικασθέντα υπό της Γερουσίας, μόνον επί τη αιτήσει αυτής ή της Βουλής". Οι διατάξεις αυτές ελήφθησαν αντίστοιχα από τα άρθρ. 89 και 91 του βελγικού Συντάγματος. Από το άρθρ. 134 του ίδιου Συντάγματος ελήφθη κατά βάση και η μεταβατική διάταξη του άρθρ. 84, η οποία όριζε τα εξής: "Μέχρι της εκδόσεως του ειδικού περί ευθύνης Υπουργών Νόμου, η Βουλή δύναται να κατηγορή αυτούς και η Γερουσία να τους δικάζη, ένεκεν εσχάτης προδοσίας, καταχρήσεως δημοσίας περιουσίας, ¹⁷ παρανόμου εισπράξεως ¹⁷ και πάσης παραβάσεως των όρων του Συντάγματος" .

3. Τα Συντάγματα του 1864 και 1911.- Το Σύνταγμα της 17ης Νοεμβρίου 1864 περιέλαβε τις προπαρατε-

17. Ο Υπουργός των Οικονομικών Ν. Π ο ν η ρ ό π ο υ λ ο ς κατηγορήθηκε το Φεβρουάριο του 1847 για τα εγκλήματα της καταχρήσεως δημόσιας περιουσίας, εξαιτίας της πλαστογραφήσεως πρωτοκόλλων σχετικών με την τιμή των σιτηρών, και της παράνομης είσπραξης. Συγκροτήθηκε από τον Πρόεδρο της Βουλής τριμελής ανακριτική επιτροπή, η οποία υπόβαλε το πόρισμά της στα τμήματα. Οι εισηγητές αυτών συνέταξαν και υπόβαλαν κατηγορητήριο στη Βουλή. Η πλειοψηφία όμως των βουλευτών απάλλαξαν τον Υπουργό από την κατηγορία. Βλ. Κυριακού, ορ. cit., σ. 230.

θείσες διατάξεις του προηγούμενου Συντάγματος περί της ευθύνης των Υπουργών, με την εξαίρεση της διατάξεως περί του οργάνου εκδικάσεως των κατηγοριών κατ' αυτών. Ειδικότερα, τα άρθρ. 29, 30, 79, 81 και 82 του νέου Συντάγματος επανέλαβαν σχεδόν αμετάβλητα¹⁸ αντίστοιχα τα άρθρ. 22, 23, 82, 84 και 85 του παλαιού Συντάγματος. Ενόψει της καταργήσεως της Γερουσίας το νέο Σύνταγμα ανάθεσε την εκδίκαση των κατηγοριών κατά των Υπουργών σ' ένα Ειδικό Δικαστήριο. Την καινοτομία αυτή καθιέρωνε το άρθρ. 80, που όριζε τα ακόλουθα: "Η Βουλή έχει το δικαίωμα να κατηγορή τους Υπουργούς ενώπιον επί τούτω δικαστηρίου, όπερ, προεδρευόμενον υπό του προέδρου του Αρείου Πάγου, θέλει συγκροτηθή εκ δώδεκα άλλων μελών, άτινα θέλουσι κληρωθή εξ όλων των υπάρχόντων προ της κατηγορίας αρειοπαγιτών, εφετών και προέδρων αυτών.- Η κλήρωσις θέλει γείνη υπό του προέδρου της Βουλής εν δημοσία συνεδριάσει· την δε διαδικασίαν θέλει ορίσει μέχρι της εκδόσεως ειδικού περί τούτου νόμου αυτό τούτο το δικαστήριο.- Ειδικός νόμος θέλει ορίσει τα περί ευθύνης Υπουργών, τας επιβλητέας ποινάς και την διαδικασίαν· ο νόμος δε ούτος θέλει καθυποβληθή και ψηφισθή εις την πρώτην συγκροτηθησομένην Βουλευτικήν Σύνοδον". Έτσι για πρώτη φορά προβλέπεται από ελληνικό Σύνταγμα η ίδρυση ενός Ειδικού Δικαστηρίου για την εκδίκαση των υπουργικών αδικημάτων. Πρέπει να σημειωθεί, ότι από ολόκληρο το θεσμό της υπουργικής ευθύνης ο καθορισμός του κατάλληλου οργάνου για την εκδίκαση των κατηγοριών αποτέλεσε αντικείμενο μακρών συζητήσεων στη Β' Εθνοσυνέλευση της Αθήνας, στην οποία υποβλήθηκαν πολλές προτάσεις από τους πληρεξου-

18. Η διάταξη του άρθρ. 29 θεωρούσε το πρόσωπο του Βασιλιά "ανεύθυνον και απαραβίαστον" και όχι "ιερόν", ενώ η διάταξη του άρθρ. 82 εξαρτούσε την απονομή χάρις σε Υπουργό καταδικασθέντα από το Ειδικό Δικαστήριο από τη συγκατάθεση της Βουλής. Εξάλλου, η μεταβατική διάταξη του άρθρ. 81 πρόσθετε στα εγκλήματα, για τα οποία οι Υπουργοί μπορούσαν να κατηγορούνται, και την παράβαση των νόμων.

σίους. Το έργο αυτό δεν ανατέθηκε στον Άρειο Πάγο από φόβο μήπως εκτραπεί από τον προορισμό του και πάρει πολιτικό χαρακτήρα. Εξάλλου, υπήρχε πάντοτε η υπόνοια επηρεασμού των μελών του από την εκτελεστική εξουσία. Για τους λόγους αυτούς αναζητήθηκε και προκρίθηκε τελικά η σύσταση ενός Ειδικού Δικαστηρίου, η σύνθεση του οποίου δε θα ήταν εκ των προτέρων γνωστή¹⁹.

Οι προπαρατεθείσες διατάξεις του Συντάγματος του 1864 περί της ευθύνης των Υπουργών δεν τροποποιήθηκαν κατ' ουσίαν κατά την πρώτη αναθεώρηση αυτού του έτους 1911. Το Βουλευτικό ψήφισμα της 18ης Φεβρουαρίου 1910 δεν περιελάμβανε ανάμεσα στις αναθεωρητέες διατάξεις καμιά από τις διατάξεις αυτές του Συντάγματος. Αντίθετα, το Προσχέδιο της Κυβέρνησης Δραγούμη πρότεινε μιά τροποποίηση του άρθρ. 80 του Συντάγματος, η οποία επέτρεπε τη δίωξη των Υπουργών ή πρώην Υπουργών και ενώπιον των ποινικών δικαστηρίων από τη συνήθη καταδιωκτική αρχή ακόμη και για αξιόποινες πράξεις, που διαπράχθηκαν απ' αυτούς κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους. Το προσχέδιο αυτό δικαιολογούσε την προτεινόμενη αναθεώρηση του άρθρου με την επίκληση της γνώμης, που υποστηριζόταν στη Γαλλία και κατά την οποία η Βουλή μπορούσε να κατηγορεί τους Υπουργούς ενώπιον της Γερουσίας, δεν αποκλειόταν όμως η συνήθης δίωξη ενώπιον των ποινικών δικαστηρίων ακόμη και σε περιπτώσεις κατά τις οποίες επρόκειτο για αδικήματα διαπραχθέντα απ' αυτούς κατά την άσκηση των καθηκόντων τους.

Το Σχέδιο της Κυβέρνησης Βενιζέλου πρότεινε την αναθεώρηση των άρθρ. 39 και 83 του Συντάγματος. Ειδικότερα, στην εισηγητική έκθεση της 26ης Ιανουαρίου επί του Σχεδίου αυτού, η οποία υποβλήθηκε στη Β' Αναθεωρητική Βουλή κατά τη συνεδρίαση της 26ης Ιανουαρίου 1911, αναφερόταν, ότι η διατύπωση των άρθρων αυτών δικαιολογούσε τη γνώμη, κατά την οποία ο Βασιλιάς δεν μπορούσε μεν ν' απονεμίει χάρη σε κα-

19. Βλ. Αραβαντινού, *op. cit.*, σ. 275.

ταδικασθέντα Υπουργό δίχως τη συγκατάθεση της Βουλής, δεν εμποδιζόταν ωστόσο να χορηγήσει σ' αυτόν αμνηστία πριν από την καταδίκη· ότι μιά τέτοια όμως εκδοχή θ' αναιρούσε ολόκληρο το θεσμό της ευθύνης των Υπουργών, τον οποίο κατοχύρωνε το Σύνταγμα· και ότι οι λόγοι αυτοί, υπέρ των οποίων συνηγορούσε και η κρατούσα στην επιστήμη γνώμη και η πολιτική πείρα που αποκτήθηκε σ' άλλες Χώρες, υπαγόρευαν την προτεινόμενη διασκευή των άρθρων. Έτσι, προτεινόταν η ακόλουθη διατύπωση του άρθρ. 82: "Ο Βασιλεύς μόνον τη συγκατάθεση της Βουλής δύναται να απονείμη χάριν εις Υπουργόν ταδικασθέντα κατά τας ανωτέρω διατάξεις, ή να χορηγήσει εις τούτον αμνηστία επί πολιτικών αδικημάτων". Εξάλλου, απαλείφθηκε από το άρθρ. 39 η φράση "εξαιρουμένων των περί Υπουργών διατεταγμένων".- Η Συνταγματική Επιτροπή με τη δεύτερη έκθεση, που υπόβαλε στη Βουλή κατά τη συνεδρίαση της 19ης Μαρτίου 1911, απόκρουσε την πρόταση αυτή της Κυβέρνησης Βενιζέλου²⁰. Η επιτροπή με την τρίτη έκθεσή της, που υπο-

20. "Το άρθρον τούτο, αναγράφον τω Βασιλεί το δικαίωμα της χάριτος, προστίθησιν: "εξαιρουμένων των περί Υπουργών διατεταγμένων", εννοείται δε διά τούτου η διάταξις του άρθρου 82, καθ' ην η προς Υπουργόν χάρις απονέμεται μόνον επί τη συγκατάθεσει της Βουλής.- Διά του προσχεδίου των εξ Βουλευτών προτείνεται η τροποποίησις αμφοτέρων των άρθρων, απαλειφομένης μεν εν άρθρω 39 της εξαίρεσεως των Υπουργών, προστιθεμένου δε εν άρθρω 82, ότι η τε χάρις και αμνηστία παρέχεται εις Υπουργόν μόνον τη συγκατάθεσει της Βουλής, και τούτο, ίνα μη διά της αμνηστίας ματαιούνταν αι περί ευθύνης των Υπουργών διατάξεις.- Η Επιτροπή εν τούτοις νομίζει αρκούσαν την διά των ειρημένων διατάξεων αναγεγραμμένην εξαίρεσιν των Υπουργών από του δικαιώματος της χάριτος· ως προς δε την αμνηστία, εφ' όσον αύτη κατά το άρθρον 39 περιορίζεται επί πολιτικών μόνον αδικημάτων, παρέχεται δε υπ' ευθύνην του Υπουργικού Συμβουλίου, φρονεί ότι δεν υπάρχει κίνδυνος εκ της υπό τους όρους τούτους εφαρμογής αυτής, εάν ήθελε θεωρηθή χω-

βλήθηκε στη Βουλή κατά τη συνεδρίαση της 25ης Απριλίου 1911, πρότεινε μόνο την τροποποίηση της διατυπώσεως του άρθρ. 80 ενόψει της ψηφίσεως των νόμων περί της ευθύνης των Υπουργών (Ν. ΦΠΣΤ/1876 και ΧΕ/1877) που πρόβλεπε και τη διαγραφή της μεταβατικής διάταξης του άρθρ. 81 για τον ίδιο λόγο. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή πρότεινε την ακόλουθη διατύπωση του άρθρ. 80: "Η Βουλή έχει το δικαίωμα να κατηγορή τους Υπουργούς κατά τους περί ευθύνης των Υπουργών νόμους ενώπιον του επί τούτω δικαστηρίου, όπερ προεδρευόμενον υπό του προέδρου του Αρείου Πάγου συγκροτείται εκ δώδεκα δικαστών, κληρουμένων υπό του Προέδρου της Βουλής εν δημοσία συνεδριάσει, εξ απάντων των προ της κατηγορίας διωρισμένων Αρεοπαγιτών, Εφετών και Προέδρων αυτών, κατά τα ειδικώτερον εν τω νόμω οριζόμενα". Η Επιτροπή πρότεινε επίσης τη μεταφορά του άρθρ. 82 στη θέση του άρθρ. 81. Η Βουλή υιοθέτησε όλες τις προτάσεις της Επιτροπής²¹. Οι άλλες διατάξεις περί της υπουργικής ευθύνης παρέμειναν αμετάβλητες (άρθρ. 29, 30 και 79)²².

4. Τα Συντάγματα του 1925 και 1927.- Το Σύνταγμα της Τριανταμελούς Συνταγματικής Επιτροπής της Δ' Συντακτικής Συνελεύσεως (1925) περιέλαβε κατ' ουσίαν αμετάβλητες τις διατάξεις των άρθρ. 30, 79 και 81 του Συντάγματος

ρούσα και υπέρ καταδικωμένου Υπουργού, όπερ αμφισβητούμενον. Εντεύθεν προέκρινε ν' αφεθή το άρθρον 39 αμετάβλητον ως έχει".

21. Κατά την τελική διατύπωση του άρθρ. 80 από τη Βουλή αντικαταστάθηκε μόνο η τελευταία φράση αυτού "εν τω νόμω οριζόμενα" του Σχεδίου της Επιτροπής με τη φράση "διὰ νόμου οριζόμενα".

22. Βλ. τις προαναφερθείσες προπαρασκευαστικές εργασίες εις Μ. Δαβή - Γ. Παπαϊωάννου, Το ιστορικόν της αναθεωρήσεως του Συντάγματος και τα επίσημα κείμενα, 1911, σ. 36 επ., 73, 85, 89, 122 επ. και 146.- Βλ. και Κ. Βασιλείου, Η αναθεώρησις του Συντάγματος, 1912, σ. 111 επ.

στα άρθρ. 70 § 1²³ και 90 §§ 1 και 3²⁴. Το άρθρ. 90 § 2 του Συντάγματος²⁵ αυτού τροποποίησε μόνο το άρθρ. 80 του προηγούμενου Συντάγματος και, συγκεκριμένα, ανάθεσε την εκδίκαση των υπουργικών αδικημάτων στη Γερουσία. Το νέο Σύνταγμα ανάθετε στη Γερουσία και την εκδίκαση των εγκλημάτων, για τα οποία ευθυνόταν ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας σύμφωνα με το άρθρο 71 (εσχάτη προδοσία, εκ προθέσεως παραβίαση του Συντάγματος ή των Ποινικών Νόμων). Επίσης το άρθρ. 62 αυτού προβλέπει το σχηματισμό της Γερουσίας σε δικαστήριο με Διάταγμα, εκδιδόμενο με πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου, για την εκδίκαση της κατηγορίας κάθε προσώπου "δι' επιβουλήν κατά της ασφαλείας του Κράτους ή διά συνωμοσίαν προς βιαίαν ανατροπήν του πολιτεύματος". Στο Σύνταγμα περιλήφθηκε και μιιά άλλη νέα διάταξη (άρθρ. 85), η οποία όριζε ότι "Πάντες οι Υπουργοί είνε εξ ολοκλήρου υπεύθυνοι διά την γενικήν πολιτικήν της Κυβερνήσεως, έκαστος δε εξ αυτών ιδιαιτέρως διά τας πράξεις της αρμοδιότητάς του"^{25α}.

23. "Καμμία πράξις του Προέδρου της Δημοκρατίας δεν ισχύει ούτε εκτελείται, αν δεν είνε προσυπογεγραμμένη από τον αρμόδιον Υπουργόν, ο οποίος διά μόνης της υπογραφής του καθίσταται υπεύθυνος".

24. "Διαταγή του Προέδρου της Δημοκρατίας, έγγραφος ή προφορική, δεν απαλλάσσει της ευθύνης τους Υπουργούς... Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δύναται να απονείμη χάριν εις Υπουργόν καταδικασθέντα κατά τας ανωτέρω διατάξεις μόνον με την συγκατάθεσιν της Βουλής".

25. "Η Βουλή μόνη έχει το δικαίωμα να κατηγορή τους Υπουργούς κατά τους περί ευθύνης των Υπουργών νόμους δι' αδικήματα διαπραχθέντα κατά την άσκησιν των καθηκόντων αυτών, ενώπιον της Γερουσίας, συγκροτουμένης εις ειδικόν δικαστήριον, σύμφωνα με όσα ειδικός νόμος θέλει ορίσει".

25α. Με το άρθρο μόνο της Συντακτικής Απόφασης 25 της 17-7-1926 του θ. Παγάλου "περί εκδικάσεως υπό του Επταμελούς Εφετείου των κατά νόμον περί ευθύνης Υπουργών παραβάσε-

Όλες οι διατάξεις του Συντάγματος περί της ευθύνης των Υπουργών περιλήφθηκαν αμετάβλητες στο Σύνταγμα της 3ης Ιουνίου 1927. Έτσι, οι διατάξεις των άρθρ. 72 § 1, 88 και 93 του νέου Συντάγματος επανέλαβαν αντίστοιχα τις διατάξεις των άρθρ. 70 § 1, 85 και 90 του προηγούμενου Συντάγματος. Το άρθρ. 73 του νέου Συντάγματος περιέλαβε αμετάβλητες και τις διατάξεις του άρθρ. 71 του παλαιού Συντάγματος περί της ευθύνης του Προέδρου της Δημοκρατίας. Με ορισμένες τροποποιήσεις περιλήφθηκαν στο άρθρ. 64 του Συντάγματος²⁶ και οι διατάξεις του άρθρ. 62 του Συντάγματος του 1925.

5. Το Σύνταγμα του 1952.- Το Σχέδιο Συντάγματος της Συνταγματικής Επιτροπής του Β' Ψηφίσματος της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής (1948) περιέλαβε στα άρθρ. 72, 73, 85 και 105 αμετάβλητες τις διατάξεις του Συντάγματος του 1911 περί της ευθύνης των Υπουργών με μιá τροποποίηση, η οποία αφορούσε τη σύνθεση του Ειδικού Δικαστηρίου ("Υπουργοδικεί-

ων Υπουργών, Υφυπουργών και συναιτίων τούτων" ανατέθηκε η εκδίκαση των αδικημάτων, που προβλέπονταν από τα άρθρ. 2, 3, 6, 7 και 9 του Ν. ΦΠΣΤ' και διαπράττονταν από τους Υπουργούς, Υφυπουργούς και τους συναιτίους αυτών, στο Επταμελές Εφετείο που οριζόταν από το ψήφισμα της Δ' Συντακτικής Συνελεύσεως της 29-12-1924' η εκδίκαση των εν λόγω αδικημάτων γινόταν κατά τη διαδικασία που καθόριζε το ψήφισμα αυτό, τη δε ποινική αγωγή ασκούσε ο Εισαγγελέας Εφετών πάντοτε μετά από απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου' τα αδικήματα υπάγονταν στους γενικούς κανόνες του κοινού Ποινικού Νόμου περί παραγραφής.

26. "Η Γερουσία δύναται, εκτός των περιπτώσεων των άρθρων 73 και 93, κατόπιν αποφάσεως της Βουλής, να συγκροτηθεί εις δικαστήριο, όπως δικάση παν πρόσωπον, κατηγορούμενον δι' αδίκημα εσχάτης προδοσίας, προδοσίας της Πατρίδος ή άλλην πράξιν κατά της ασφαλείας και ανεξαρτησίας του Κράτους. Νόμος θέλει ορίσει τα της κατηγορίας, ανακρίσεως και αποφάσεως".

ου")²⁷. Συγκεκριμένα, το άρθρ. 105 του Σχεδίου αυτού όριζε, ότι το Υπουργοδικείο προεδρεύεται από τον Πρόεδρο του Συμβουλίου Επικρατείας και συγκροτείται από δώδεκα δικαστές κληρούμενους από τον Πρόεδρο της Βουλής σε δημοσία συνεδρίαση και από όλους τους Συμβούλους Επικρατείας και Αρεοπαγίτες, οι οποίοι διορίστηκαν πριν από την κατηγορία²⁸. Το άρθρ. 100 του Σχεδίου περιέλαβε αμετάβλητη και τη διάταξη του άρθρου 88 του Συντάγματος του 1927.

Αντίθετα, το Σχέδιο Συντάγματος της Συνταγματικής Επιτροπής του ΕΗ' ψηφίσματος της ίδιας Αναθεωρητικής Βουλής, που αποτέλεσε το Σύνταγμα της 1ης Ιανουαρίου 1952, επανέλαβε αμετάβλητα και με την ίδια αρίθμηση όλα τα άρθρα του Συντάγ-

27. Τον όρο "Υπουργοδικείο" για το χαρακτηρισμό του Ειδικού Δικαστηρίου, που δικάζει τους Υπουργούς, χρησιμοποίησε ο καθηγητής Α θ α ν. Ρ ά λ κ ο ς στις "Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου", τ. Α', 1973, σ. 425 επ. και στις "Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975)", τ. Α', σ. 329 επ.

28. Την καινοτομία αυτή (τη μεικτή σύνθεση του Υπουργοδικείου) πρότεινε ο βουλευτής Χ. Θ η β α ί ο ς (άρθρ. 37 της προτάσεώς του). Αυτός είπε κατά τη συνεδρίαση της Επιτροπής της 9-1-1948 τα εξής: "...Εγώ προτείνω το δικαστήριο να συγκροτηθή και εξ Αρεοπαγιτών και Συμβούλων Επικρατείας, να προεδρεύεται δε από τον Πρόεδρον του Συμβουλίου Επικρατείας, διότι, επειδή πρόκειται περί παραβάσεων συνήθως Δημοσίου Δικαίου και του Συντάγματος, νομίζω προσφορώτερον να δώσω αυτήν την μεικτήν σύνθεσιν. Με την έννοιαν αυτήν διετύπωσα το άρθρον κατ' αυτόν τον τρόπον". Ο βουλευτής Ι. Γ ι α ν ν ό π ο υ λ ο ς πρότεινε τη συγκρότηση του Δικαστηρίου από μισούς Συμβούλους της Επικρατείας και μισούς Αρεοπαγίτες. Ο Χ. Θ η β α ί ο ς απάντησε, ότι "Καλύτερα να μείνη κατά τα ειδικώτερον διά νόμου οριζόμενα". Η Επιτροπή δέχτηκε ομόφωνα την πρόταση του Θηβαίου. Βλ. Εστενογραφημένα Πρακτικά της Επιτροπής Αναθεωρήσεως του Συντάγματος, 1948, τ. Ε', σ. 1642 επ.

ματος του 1911 περί της ευθύνης των Υπουργών²⁹. Κάτω από το άρθρ. 80 του Σχεδίου αυτού περιλήφθηκε και η ακόλουθη ερμηνευτική δήλωση: "Τα της ευθύνης των Υπουργών διέπονται υπό της μέχρι της εφαρμογής του Συντάγματος της 3ης Ιουνίου 1927 ισχύουσας νομοθεσίας, διατηρουμένης εν ισχύι και υποκειμένης εις τροποποίησιν δια της νομοθετικής οδού". Η νομοθεσία, στην οποία αναφερόταν η ερμηνευτική αυτή δήλωση, ήταν οι νόμοι ΦΠΣΤ/1876 και ΧΕ/1877. Η ερμηνευτική δήλωση θεωρήθηκε αναγκαία για την άρση της σχετικής αμφισβητήσεως, η οποία ανέκυψε μετά την κατάργηση του Συντάγματος του 1927 και την προσωρινή επαναφορά σε ισχύ του Συντάγματος του 1911 με το ψήφισμα της Ε' Εθνικής Συνελεύσεως της 10ης Οκτωβρίου 1935³⁰.

29. Ο βουλευτής Σ τ. Γ ο ν α τ ά ς υποστήριξε κατά τη συνεδρίαση της Επιτροπής τη γνώμη, ότι θα πρέπει να μετέχουν στη σύνθεση του Ειδικού Δικαστηρίου και Σύμβουλοι Επικρατείας. Το Σύνταγμα του 1911, είπε, δεν είχε υπόψη του το Συμβούλιο Επικρατείας, το οποίο έχει μιά πολιτικότητα και θα μπορεί να κρίνει ευρύτερα πράξεις και παραπτώματα των Υπουργών. Ο τότε Υπουργός της Δικαιοσύνης Γ. Μ ε λ ά ς απόκρουσε την πρόταση αυτή, υποστηρίζοντας ότι πρόκειται για ποινική ευθύνη των Υπουργών και δεν είναι αρμόδιο το Συμβούλιο της Επικρατείας. Είναι έργο, πρόσθεσε, της τακτικής δικαιοσύνης. Βλ. Πρακτικά της Επιτροπής, 1953, σ. 883 επ.

30. Την ψήφιση της ερμηνευτικής δηλώσεως υποστήριξε ο βουλευτής Θ. Τ σ ά τ σ ο ς, ο οποίος κατά τη συνεδρίαση της Επιτροπής της 22-9-1949 είπε τα εξής: "Κύριοι συνάδελφοι πρόκειται περί του εξής: όταν εψηφίζετο το Σύνταγμα του 1927 προεβλέπετο λόγω της υπάρξεως δύο νομοθετικών Σωμάτων η διαδικασία της κατηγορίας εκ μέρους της Βουλής, και η διαδικασία της εκδικάσεως εκ μέρους της Γερουσίας. Τότε ετροποποιήθη ο νόμος περί ευθύνης Υπουργών και καταργήθησαν αι διατάξεις εκείναι, αι οποιαί δεν ήτο δυνατόν να έχουν πλέον εφαρμογήν, διότι εδίκαζεν η Γερουσία. Όταν εγεννήθη ζήτημα αν είναι δυνατόν να απαγγελθή κατηγορία εναντίον Υπουργών, ο Άρειος Πά-

6. Τα δικτατορικά Συντάγματα του 1968 και 1973.- Οι διατάξεις των άρθρ. 42, 50 § 2 και 94 § 1 του Συντάγματος της 15ης Νοεμβρίου 1968 επανέλαβαν αντίστοιχα τις διατάξεις των άρθρ. 30, 39 και 80 του Συντάγματος του 1952, με τη διαφορά ότι προστέθηκαν και οι Υφυπουργοί και ότι τα μέλη του Υπουργοδικείου κληρούνταν μόνο από τους Αρεοπαγίτες και Προέδρους Εφετών. Η διάταξη του άρθρ. 79 του Συντάγματος του 1952 δεν περιλήφθηκε στο νέο Σύνταγμα προφανώς ως περιττή και αυτονόητη. Εξάλλου, το νέο Σύνταγμα περιέλαβε στο άρθρ. 94 §§ 2-3 δύο νέες παραγράφους. Ειδικότερα, η § 2 του άρθρου αυτού για πρώτη φορά καθιέρωνε μιά ειδική προστασία των Υπουργών και Υφυπουργών ανάλογη μ' εκείνη που καθιερωνόταν για τους βουλευτές, ορίζοντας τα ακόλουθα: "Δίωξεις, ανάκρισις ή προανάκρισις κατά μέλους Κυβερνήσεως ή Υφυπουργού δεν επιτρέπεται πριν η Βουλή αποφασίση περί τούτου. Ως ανάκρισις νοείται και πάσα διοικητική εξέτασις. Εάν κατά την διεξαγωγήν διοικητικής εξετάσεως προκύψουν στοιχεία, δυνάμενα να θεμελιώσουν ευθύνην μέλους Κυβερνήσεως ή Υφυπουργού, οι ενεργούντες αυτήν

γος είπεν ότι δεν δύναται να εφαρμοσθή πλέον ο νόμος περί ευθύνης Υπουργών, διότι αι σχετικά διατάξεις κατηργήθησαν τότε χωρίς να επανέλθωσιν εν ισχύϊ. Τελικώς όμως η άποψις αυτή του Αρείου Πάγου ανετράπη εις νεωτέραν απόφασιν αυτού, διότι εγκατέλειψεν την γνώμην αυτήν. Ο Άρειος Πάγος τελικώς αποφάνθη τούτο: ότι οι νόμοι ούτινες αποτελούν συμπλήρωμα του Συν/γματος και ούτινες κατηργήθησαν, όχι δι' ετέρων τινών νόμων, αλλά λόγω μεταβολής του Συν/γματος, όταν επανέρχεται το Συν/γμα εν ισχύει αναβιούσι. Χρειάζεται μιά απλή ερμηνεία, διά να μην θεωρηθή ότι καθίσταται αμετάβλητον το κείμενον των νόμων περί ευθύνης Υπουργών. Όλοι οι νόμοι ενδέχεται να χρήζουν λεπτομερειακών τινών μεταβολών. Συνεπώς αντιρρήσεις κατά της υπάρξεως ερμηνευτικής δηλώσεως αναιρούσης την δυνατότητα αμφισβητήσεων του νόμου τούτου δεν ενδείκνυται". Βλ. Πρακτικά της Επιτροπής, σ. 225 επ.

διακόπτουν παρ' ευθύς την εξέτασιν και διαβιβάζουν διά του Εισαγγελέως τα προκύψαντα στοιχεία εις την Βουλήν". Οι διατάξεις της παραγράφου αυτής, οι οποίες παρά τη γενική διατύπωσή τους φαίνεται ότι αφορούσαν τα προβλεπόμενα από τους νόμους περί ευθύνης των Υπουργών αδικήματα αυτών και των Υφυπουργών, επιδίωκαν να κατοχυρώσουν την καθιερούμενη από την § 1 αρμοδιότητα της Βουλής³¹. Οι διατάξεις υπό τη στενή αυτή έννοιά τους επαναλάμβαναν κατ' ουσίαν τη διάταξη του άρθρου 10 του Ν. ΦΠΣΤ'/1877 "περί της ευθύνης των Υπουργών"³². Πάντως, οι διατάξεις παρείχαν στους Υπουργούς και Υφυπουργούς, οι οποίοι με την εξαίρεση του Προέδρου και των Αντιπροέδρων της Κυβέρνησης δεν μπορούσαν να είναι συγχρόνως και βουλευτές (άρθρ. 88 § 2), προστασία ευρύτερη από εκείνη που παρέχονταν ανέκαθεν στους βουλευτές· γιατί δεν εξαιρούσαν, όπως και προκειμένου για τους βουλευτές (άρθρ. 68), τα αυτόφωρα

31. Βλ. Γεωργόπουλου, Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, τεύχ. Α', σ. 263: "...Διά των διατάξεων τούτων επιδιώκεται να διαφυλαχθή άθικτος η αρμοδιότης της Βουλής προς δίωξιν των Υπουργών, αρμοδιότης ανήκουσα αποκλειστικώς και μόνον εις αυτήν".

32. Το άρθρο αυτό όριζε αρχικά, ότι "την εκ των ανωτέρω αδικημάτων ποινικήν αγωγήν κατά του υπουργού, διατελούντος ή μη εν τη αρχή, και των τυχόν συναιτίων ή συνεργών τούτου, μόνη η Βουλή δικαιούται να ενασκήση ενώπιον του κατά το άρθρον 80 του Συντάγματος Ειδικού Δικαστηρίου. Προ τούτου ουδεμία επιτρέπεται κατ' αυτών ανάκρισις ή καταδίωξις". Βλ. Ν. Ν. Σαρίπολου, Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, τ. Α', σ. 198 επ.- Με το Ν. 871/1917 απαλείφτηκαν από την § 1 του άρθρου η φράση "και των τυχόν συναιτίων ή συνεργών τούτου", η δε § 2 αυτού αντικαταστάθηκε με την ακόλουθη διάταξη: "Οι τυχόν συναίτιοι ή συνεργοί δύνανται να υπαχθώσιν εις το Ειδικόν Δικαστήριον μόνον εάν ήθελεν αποφασίσει τούτο η Βουλή εν τη περί παραπομπής του Υπουργού αποφάσει αυτής".

κακουργήματα. Παραπέρα η διάταξη της § 3 του άρθρου απαιτούσε για τη λήψη της αποφάσεως της Βουλής περί διατυπώσεως κατηγορίας κατά μέλους της Κυβέρνησης ή Υφυπουργού τη διενέργεια εξετάσεως και υποβολή πορίσματος από τον Επίτροπο, που πρόβλεπε το άρθρ. 127 του ίδιου Συντάγματος. Τέλος, το άρθρ. 92³³ περιέλαβε με μιά φραστική μεταβολή τη διάταξη του άρθρ. 88 του Συντάγματος του 1927.

Οι διατάξεις των άρθρ. 42, 50 § 2, 92 και 94 του Συντάγματος του 1968 περιλήφθηκαν αμετάβλητες αντίστοιχα στα άρθρ. 40 § 1, 52 § 2, 92 και 94 του Συντάγματος της 4ης Οκτωβρίου 1973. Η ισχύς του άρθρ. 94 του Συντάγματος αυτού και των άρθρ. 9-47 του Ν.Δ. 802/1971 "περί ευθύνης των μελών της Κυβερνήσεως και Υφυπουργών" αναστάληκε με το άρθρ. 1 της αριθ. 5 Συντακτικής Πράξης της 30ης Ιανουαρίου 1974 "περί εκδίκασεως ποινικών αδικημάτων τελεσθέντων υπό μελών της Κυβερνήσεως και Υφυπουργών" μέχρι τη συγκρότηση σε Σώμα της πρώτης Βουλής, η οποία θα εκλεγόταν σύμφωνα με τις διατάξεις του ίδιου Συντάγματος. Οι διατάξεις του άρθρ. 2 της Συντακτικής αυτής Πράξης ανάθεταν την εκδίκαση των ποινικών αδικημάτων, που προβλέπονταν από τους νόμους περί ευθύνης των Υπουργών και Υφυπουργών και θα διαπράττονταν απ' αυτούς κατά τη διάρκεια της αναστολής των προαναφερθεισών συνταγματικών και νομοθετικών διατάξεων, στα Έκτακτα Στρατιωτικά Δικαστήρια και μετά την άρση της εφαρμογής του νόμου περί καταστάσεως πολιορκίας σε Ειδικό Δικαστήριο με την προβλεπόμενη από το άρθρ. 94 § 1 του Συντάγματος σύνθεση³⁴.

33. "Τα μέλη της Κυβερνήσεως και οι Υφυπουργοί υπέχουν συλλογικήν ευθύνην διά την γενικήν πολιτικήν αυτής, έκαστος δε εξ αυτών ιδιαιτέρως διά τας πράξεις ή παραλείψεις της αρμοδιότητός του".

34. Το άρθρ. 3 της Συντακτικής Πράξης ανάθετε στο Υπουργικό Συμβούλιο τη λήψη της αποφάσεως περί της συνεχίσεως ή της οριστικής παύσεως της ποινικής διώξεως κατά Υπουργού ή Υφυπουργού μετά τη διενέργεια της προανάκρισης. - Οι διατά-

7. Η Καταστατική Συντακτική Πράξη του 1974.- Το Σύνταγμα του 1968/1973 καταργήθηκε από το άρθρ. 15 της Συντακτικής Πράξεως της 1ης Αυγούστου 1974 "περί αποκαταστάσεως της δημοκρατικής νομιμότητος και ρυθμίσεως θεμάτων του δημοσίου βίου μέχρι του οριστικού καθορισμού του πολιτεύματος και της καταρτίσεως νέου Συντάγματος της Χώρας" ("Καταστατικής Συντακτικής Πράξεως"), όπως διατυπώθηκε με το άρθρ. 10 της Συντακτικής Πράξεως της 7ης Αυγούστου 1974 "περί συμπληρώσεως της από 1ης Αυγούστου 1974 Συντακτικής Πράξεως και προσαρμογής συνταγματικών τινών διατάξεων αναφερομένων εις την λειτουργίαν της Δικαιοσύνης".

Εξάλλου, με το άρθρ. 1 της πρώτης Συντακτικής Πράξεως επανατέθηκε σε ισχύ το Σύνταγμα του 1952 με την εξαίρεση των διατάξεών του περί της μορφής του πολιτεύματος μέχρι την ψήφιση του οριστικού Συντάγματος της Χώρας. Με το άρθρ. 13 της ίδιας Συντακτικής Πράξης προστέθηκαν στο άρθρ. 80 του Συντάγματος οι ακόλουθες διατάξεις: "Μέχρι της συγκλήσεως της Εθνικής Αντιπροσωπείας η ανάκρισις επί των ποινικών αδικημάτων, των προβλεπομένων υπό των νόμων περί ευθύνης των μελών της Κυβερνήσεως και των Υφυπουργών ενεργείται κατά τας κειμένας διατάξεις, μη απαιτουμένης προτέρας ειδικής αδείας. Μετά το πέρας της προανακρίσεως, ο διατάξας την προανάκρισιν υποβάλλει το πόρισμα εις τον Υπουργόν Δικαιοσύνης, όστις εισάγει την υπόθεσιν εις την Ολομέλειαν του Συμβουλίου Επικρατείας, συνερχομένου υπό την προεδρίαν του ιδίου προς λήψιν αποφάσεως περί της οριστικής παύσεως της ποινικής διώξεως ή της περαιτέρω συνεχίσεως ταύτης ενώπιον του κατά την παρά-

ξεις της Συντακτικής Πράξης είχαν εφαρμογή, σύμφωνα με το άρθρ. 5 αυτής, "και επί παντός συμμετόχου εις ποινικά αδικήματα, περί των ανωτέρω διατάξεως, πραχθέντα υπό μέλους της Κυβερνήσεως ή Υφυπουργού, ως και επί παντός αυτουργού οινδδήποτε ποινικών αδικημάτων, εις τα οποία συμμετοχος καθ' οινδδήποτε τρόπον είναι μέλος της Κυβερνήσεως ή Υφυπουργός, ενεργήσας κατ' εκμετάλλευσιν της ιδιότητος ταύτης".

γραφον 1 Ειδικού Δικαστηρίου. Το Συμβούλιον της Επικρατείας εν Ολομειεία υπό την προεδρίαν του Υπουργού της Δικαιοσύνης ασκεί και πάσας τας λοιπάς σχετικές αρμοδιότητας της Βουλής. - Η λήξις της παραγραφής πάντων των αδικημάτων των προβλεπομένων υπό των νόμων περί ευθύνης των μελών της Κυβερνήσεως και των Υφυπουργών αναστέλλεται μέχρι πέρατος της πρώτης συνόδου της μελλούσης να συγκληθή Εθνικής Αντιπροσωπείας".

Με τη διάταξη της § 3 του άρθρ. 80 του Συντάγματος καταργήθηκε σιωπηρά η σκανδαλώδης μεταβατική διάταξη του άρθρ. 48 § 4 του Ν.Δ. 802/1971 "περί ευθύνης των μελών της Κυβερνήσεως και των Υφυπουργών" περί της παραγραφής των εγκλημάτων των μελών και των Υφυπουργών των δικτατορικών Κυβερνήσεων³⁵. Οι λοιπές μεταβατικές διατάξεις του ίδιου άρθρου (§§ 1-3) του Νομοθετικού αυτού Διατάγματος³⁶ καταργήθηκαν σιωπηρά ήδη ως αντίθετες με τις διατάξεις του άρθρ. 2 της αριθ. 5 Συντακτικής Πράξεως της 30ης Ιανουαρίου 1974. Με τις νέες διατάξεις του άρθρ. 80 του Συντάγματος επιδιωκόταν πρόδηλα η διευκόλυνση της ποινικής διώξεως των μελών και των Υφυπουργών

35. "Εγκλήματα, περί των το παρόν, διά τα οποία δεν ησκήθη ποινική δίωξις μέχρι της ημέρας της συγκλήσεως εις Σώμα της εν παρ. 1 του παρόντος άρθρου Βουλής, παραγράφονται άμα τη συγκροτήσει ταύτης".

36. "1. Μέχρι της συγκροτήσεως εις Σώμα της πρώτης κατά τας διατάξεις του ισχύοντος Συντάγματος εκλεγησομένης Βουλής, τας εν τω παρόντι αρμοδιότητας της Βουλής ασκεί το Υπουργικόν Συμβούλιον, τας δε αρμοδιότητας του Προέδρου της Βουλής ο Πρωθυπουργός. -2. Τας αρμοδιότητας του Επιτρόπου της Βουλής και των κατηγορών ασκούν μέλη της Κυβερνήσεως εκλεγόμενα υπό ταύτης. -3. Ασκηθείσης ποινικής διώξεως κατά τας διατάξεις των παρ. 1 και 2 του παρόντος κατά μέλους της Κυβερνήσεως ή Υφυπουργού και μη εκδοθείσης επί ταύτης αποφάσεως μέχρι της συγκλήσεως της πρώτης μετά την ισχύν του παρόντος Βουλής, εφαρμόζονται αναλόγως αι διατάξεις των άρθρ. 20 και 23 του παρόντος".

των Κυβερνήσεων της Επταετίας πριν από τη σύγκληση της Εθνικής Αντιπροσωπίας. Ωστόσο, το θέμα της διώξεως των προσώπων αυτών ρυθμίστηκε τελικά διαφορετικά με δύο άλλα μεταγενέστερα συντακτικά κείμενα. Πράγματι, το άρθρ. 1 της Συντακτικής Πράξεως της 3ης Οκτωβρίου 1974 "περί καθορισμού αρμοδιότητας διά την εκδίκασιν πολιτικών εγκλημάτων αναφερομένων εις την εγκαθίδρυσιν του καθεστώτος της 21ης Απριλίου 1967" όρισε τα ακόλουθα: "Πρωταίτιοι πολιτικών εγκλημάτων και των προπαρασκευαστικών αυτών πράξεων, στρεφόμενων κατά της συνταγματικής τάξεως της απορреούσης εκ του Συντάγματος της 1ης Ιανουαρίου 1952 και τεινόντων εις την εγκαθίδρυσιν του καθεστώτος της 21ης Απριλίου 1967, άτινα, κατά την αληθή έννοιαν του Π.Δ. 519/1974, δεν περιλαμβάνονται οπωσδήποτε εις την δι' αυτού χορηγηθείσαν αμνησίαν, υπάγονται εις την αρμοδιότητα του Πενταμελούς Εφετείου Αθηνών, ανεξαρτήτως της ιδιότητος αυτών ως και του τόπου κατοικίας ή διαμονής των, ή του τόπου τελέσεως των ως είρηται εγκλημάτων, εφαρμοζομένης υποχρεωτικώς και της διατάξεως του άρθρ. 29 του Κώδικος της Ποινικής Δικονομίας". Στη συνέχεια του άρθρ. 2 § 1 του Δ' ψηφίσματος της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής της 18ης Ιανουαρίου 1975 "περί του πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου 1967, διώξεως εγκλημάτων και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων" ανάθεσε τη μεν δίωξη και ανάκριση αξιόποινων πράξεων, "συμπεριλαμβανομένων και των προβλεπομένων υπό των διατάξεων "περί ευθύνης Υπουργών", τελεσθεισών παρά ασκησάντων έργα μέλους Υπουργικού Συμβουλίου, Υφυπουργού ή Γενικού Γραμματέως, ως και των συμμετόχων αυτών, κατά το από 21ης Απριλίου 1967 μέχρι και της 23ης Ιουλίου 1974 χρονικόν διάστημα", στις κατά το άρθρ. 29 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας αρμόδιες δικαστικές αρχές Αθηνών, τη δε εκδίκαση των πράξεων αυτών στο Πενταμελές Εφετείο Αθηνών. Παραπέρα, οι διατάξεις των §§ 2 και 3 του ίδιου άρθρου του ψηφίσματος αυτού³⁷ ρύθμισαν το θέμα της παραγραφής των προαναφερθεισών αξιόποινων πράξεων.

37. "2. Επί των τελεσθεισών αξιόποίνων πράξεων παρά των

8. Το ισχύον Σύνταγμα.- Οι §§ 1 και 2 του άρθρ. 85 του Κυβερνητικού Σχεδίου Συντάγματος περιέλαβαν αμετάβλητες τις διατάξεις των αντίστοιχων §§ του άρθρ. 94 του Συντάγματος του 1968/1973, ενώ η διάταξη της § 3 αυτού όριζε τα εξής: "Μη περατωθείσης, δι' οιονδήποτε λόγον, δι' αποφάσεως της Βουλής, της διαδικασίας επί προτάσεως κατά Υπουργού, η Βουλή δι' αποφάσεως της πλειοψηφίας του όλου αριθμού των βουλευτών, αιτήσει του κατηγορηθέντος, δύναται να συστήση Ειδικήν Επιτροπήν εκ βουλευτών και ανωτάτων λειτουργών προς έλεγχον της κατηγορίας". Τη διάταξη της § 1 του άρθρου αυτού του Κυβερνητικού Σχεδίου Συντάγματος δέχτηκαν όλα τα πολιτικά κόμματα³⁸. Αντίθετα, τα κόμματα της αντιπολιτεύσεως πρότειναν τη διαγραφή των διατάξεων των δύο άλλων παραγράφων του άρθρου^{39,40,41}.

εν παραγράφω 1 προσώπων, ο διαδραμών από της τελέσεως αυτών μέχρι της δημοσιεύσεως του παρόντος ψηφίσματος χρόνος δεν υπολογίζεται εις τον κατά τον Ποινικόν Κώδικα χρόνον παραγραφής. -3. Το αξιόποινον των εγκλημάτων των τελεσθέντων υπό των κατά την παράγραφον 1 του παρόντος άρθρου προσώπων εξαλείφεται, λόγω παραγραφής, μετά παρέλευσιν εξ μηνών από της δημοσιεύσεως του παρόντος, αν μέχρι της λήξεως της προθεσμίας ταύτης δεν ησκήθη ποινική δίωξις ή δεν υπεβλήθη μήνυσις περί τούτων, εκτός αν τα εγκλήματα ταύτα σχετίζονται με περιουσιακήν βλάβην του Δημοσίου ή Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου".

38. Ο βουλευτής Κ. Σερεπίσος με την τροπολογία του της 22-1-1975 πρότεινε μόνο την αύξηση των μελών του Υπουργοδικείου σε δεκατέσσερα.

39. Βλ. τις τροπολογίες των βουλευτών Η λ. Η λ ι ο ύ, Χ. Δ ρ α κ ό π ο υ λ ο υ και Λ. Κ ύ ρ κ ο υ της 20-1-1975 (Αντισχέδιο της ΕΔΑ και του Κομμουνιστικού Κόμματος Εσωτερικού) των βουλευτών Α π. Κ α κ λ α μ ά ν η, Ι ω ά ν. Σ κ ο υ λ α ρ ί κ η και Ι ω ά ν. Α λ ε υ ρ ά της 21-1-1975 (Αντισχέδιο του ΠΑ.Σ.Ο.Κ.) του βουλευτή Κ. Κ ά π π ο υ της 22-1-1975 (Αντισχέδιο Κ.Κ.Ε.), στην οποία αναφερόταν "Αι παράγραφοι 2 και 3 αμφιβόλου ευθύτητος" και των βου-

Με τις διατάξεις του άρθρου ασχολήθηκε αρχικά η Α' Υπο-επιτροπή της Συνταγματικής Επιτροπής κατά τη συνεδρίαση της 25ης Ιανουαρίου 1975. Η συζήτηση περιορίστηκε κυρίως στις διατάξεις των §§ 2 και 3 αυτού. Ο εισηγητής της πλειοψηφίας Κ. Χρυσανθόπουλος πρότεινε την ψήφιση των διατάξεων, επαναλαμβάνοντας τα αναφερόμενα στη σχετική τροπολογία του⁴⁰. Ο εισηγητής της μειοψηφίας Ν. Αλαβάνος υποστήριξε την προσθήκη και των Εφετών στη σύνθεση του Ειδικού Δικαστηρίου (§ 1)⁴² και τη διαγραφή των διατάξεων των §§ 2 και 3 του άρθρου. Τη διαγραφή των διατάξεων των §§ 2 και 3 υποστήριξαν και άλλοι βουλευτές της Αντιπολιτεύσεως. Η Αντιπολίτευση ζήτησε τη

λευτών Ν. κ. Αλαβάνου και Μ. χ. Στεφανίδου αντίστοιχα της 23-1-1975 και 28-1-1975.

40. Ο βουλευτής της "Νέας Δημοκρατίας" Κ. Χρυσανθόπουλος με την τροπολογία του της 21-1-1975 πρότεινε την παραδοχή των επίμαχων διατάξεων με την αντικατάσταση της φράσεως του τρίτου εδαφίου της § 2 "διὰ του Εισαγγελέως" με τη φράση "διὰ του κατά τόπον αρμοδίου Εισαγγελέως Πλημμελειοδικών". Ο βουλευτής αυτός ανέφερε σχετικά με τη § 2 του άρθρου τα εξής: "...Η ορθότης και η πληρότης της διατάξεως ταύτης είναι αναμφίβολος και ασφαλώς ρητώς καθορίζει ό,τι και μέχρι τούδε πρακτικώς ηκολουθείτο...". Τη διάταξη της § 3 δικαιολόγησε, υποστηρίζοντας ότι αυτή "καλύπτει αντικειμενικώς ουσιαστικήν ανάγκην όπως ο κατηγορηθείς μη παραμένη επί αόριστον υπό κατηγορίαν, αφού η Βουλή έχουσα την κατηγορίαν υπό την εξουσίαν της δεν ηδυνήθη να περατώση εγκαίρως την διαδικασίαν και να αποφανθή οριστικώς επί της ενώπιόν της κατηγορίας".

41. Βλ. τις διατάξεις του Σχεδίου Συντάγματος της Κυβερνήσεως και τις σχετικές τροπολογίες εις Σύνταγμα 1975, Διατάξεις κατ' άρθρον επισήμων σχεδίων - τροπολογιών ψηφισθέντος τελικού κειμένου, έκδοση Βουλής των Ελλήνων, 1976, σ. 453 επ.

42. Την αντίθετη γνώμη υποστήριξε ο Ηλ. Ηλιού.

διαγραφή των διατάξεων με τη δικαιολογία, ότι αυτές καθιερώνουν μιά ασυλία των Υπουργών και Υφυπουργών που δεν είναι βουλευτές και μάλιστα ευρύτερη από την ασυλία των βουλευτών, η οποία δεν περιλαμβάνει τα αυτόφωρα κακουργήματα, ότι δεν περιλαμβάνονται σε κανένα Σύνταγμα του Κόσμου και ότι αποτελούν πιστή αντιγραφή του άρθρ. 94 § 2 του δικτατορικού Συντάγματος του 1973⁴³. Η κριτική όμως αυτή αφορούσε προφανώς τις διατάξεις της § 2 και όχι τη διάταξη της § 3 του άρθρου. Η ψηφοφορία επί του άρθρου αναβλήθηκε για την επόμενη συνεδρίαση της Υποεπιτροπής. Το άρθρο ψηφίστηκε πράγματι από την πλειοψηφία των μελών της Υποεπιτροπής κατά τη συνεδρίαση της 28ης Ιανουαρίου 1975. Αυτή πρόσθεσε μόνο στην § 3 τις λέξεις "και Υφυπουργού"⁴⁴.

Η Ολομέλεια της Συνταγματικής Επιτροπής ασχολήθηκε με το άρθρο κατά τις συνεδριάσεις της 6ης και 10ης Μαρτίου 1975. Βουλευτές της Αντιπολιτεύσεως ζήτησαν αρχικά και πάλι τη διαγραφή των επίμαχων διατάξεων των §§ 2 και 3 με την ίδια επιχειρηματολογία, που επικαλέστηκαν και κατά τη συζήτηση αυτήν στην Α' Υποεπιτροπή (δικτατορική προέλευση και καθιέρωση ασυλίας των Υπουργών και Υφυπουργών ευρύτερης από την ασυλία των βουλευτών και περιλαμβάνουσα όλα τα εγκλήματα και όχι μόνο τα διαπραττόμενα κατά την άσκηση των καθηκόντων τους καθώς και τα αυτόφωρα κακουργήματα). Τη διαγραφή της § 2 πρότεινε και ο Γενικός Εισηγητής της Μειοψηφίας καθηγητής Δ. Τσάτσος κατά τη συνεδρίαση της Επιτροπής της 5ης Μαρτίου 1975. Τις διατάξεις υποστήριξαν ιδίως ο Πρόεδρος της Επιτροπής Κ. Τσάτσος και ο Υπουργός Δικαιοσύνης Κ. Στεφανάνης. Ο Πρόεδρος της Επιτροπής σωστά ανέφερε

43. Βλ. ιδίως τις αγορεύσεις των βουλευτών Ν. Α λ α β ά ν ο υ, Ι. Σ κ ο υ λ α ρ ί κ η και Μ. Σ τ ε φ α ν ί δ ο υ.

44. Βλ. τις σχετικές συζητήσεις της Υποεπιτροπής στα Πρακτικά των Συνεδριάσεων των Υποεπιτροπών της επί του Συντάγματος 1975 Κοινοβουλευτικής Επιτροπής, έκδοση της Βουλής των Ελλήνων, 1975, σ. 85 επ. και 95 επ.

ότι η § 2 του άρθρου επαναλάμβανε κατ' ουσία το άρθρ. 10 του προϋσχύσαντος νόμου περί της ευθύνης των Υπουργών³². Η επιτροπή κατά πλειοψηφία απόρριψε την πρόταση περί διαγραφής της § 2 του άρθρου. Στη συνέχεια αυτή ψήφισε τις διατάξεις των εδαφ. α' και γ' της παραγράφου αυτής μετά το ρητό περιορισμό τους στα αδικήματα των Υπουργών και Υφυπουργών κατά την άσκηση των καθηκόντων τους και διάγραψε ομόφωνα τη διάταξη του δεύτερου εδαφίου της. Τελικά έγινε ομόφωνα δεκτή η § 3 του άρθρου, όπως διατυπώθηκε από τους βουλευτές Αθαν. Κανελλόπουλο και Θ. Μαναβή. Η επιτροπή κατά πλειοψηφία απόρριψε την πρόταση του βουλευτή Μ. Στεφανίδου περί της προσθήκης στην § 1 του άρθρου διατάξεων, οι οποίες ρυθμίζουν θέματα που ρυθμίζονταν από το νόμο περί ευθύνης των Υπουργών⁴⁵. Εξάλλου, η Επιτροπή είχε ψηφίσει προηγουμένως την προσθήκη των διατάξεων του άρθρ. 79 του Συντάγματος του 1952 και του άρθρ. 92 του Συντάγματος του 1968/1973 στο άρθρ. 85 (ως § 1)⁴⁶. Έτσι, το άρθρο αυτό διατυπώθηκε από την Επιτροπή ως εξής: "1. Τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου, ως και οι Υφυπουργοί είναι συλλογικώς υπεύθυνοι διά την γενικήν πολιτική της Κυβερνήσεως, έκαστος δε εξ αυτών ιδιαιτέρως διά τας πράξεις ή παραλείψεις της αρμοδιότητός του, κατά τας διατάξεις περί ευθύνης των Υπουργών. Ουδέποτε έγγραφος ή προφορική εντολή του Προέδρου της Δημοκρατίας απαλλάσσει

45. "Ένεκα αμελείας επιτρέπεται ποινική δίωξις, εάν ο Υπουργός ή ο Υφυπουργός παρέβη, διά πράξεως ή παραλείψεως, τας διατάξεις του Συντάγματος ή των Νόμων και εκ τούτου επήλθε βλάβη εις ουσιώδη συμφέροντα του Κράτους. Διά την παραγραφήν των ως άνω αδικημάτων εφαρμόζονται αι διατάξεις του κοινού Ποινικού Δικαίου. Μόνη η Βουλή έχει το δικαίωμα να αναστείλει την δίωξιν ή όχι".

46. Βλ. τις σχετικές συζητήσεις της Επιτροπής στα Επίσημα Εστενογραφημένα Πρακτικά της Ολομέλειας της Επιτροπής του Συντάγματος 1975, έκδοση της Βουλής των Ελλήνων, 1975, σ. 189, 216, 219 επ. και 234 επ.

τους Υπουργούς και Υφυπουργούς της ευθύνης των. -2. Η Βουλή έχει το δικαίωμα να κατηγορή τους διατελούντας ή διατελέσαντας μέλη της Κυβερνήσεως και τους Υφυπουργούς, κατά τους περί ευθύνης Υπουργών νόμους, ενώπιον του επί τούτου Δικαστηρίου, το οποίον προεδρευόμενον υπό του Προέδρου του Αρείου Πάγου, συγκροτείται εκ δώδεκα δικαστών, κληρουμένων υπό του Προέδρου της Βουλής εν δημοσία συνεδριάσει εξ απάντων των προ της κατηγορίας διωρισμένων Αρεοπαγιτών και Προέδρων Εφετών, κατά τα ειδικώτερον διά νόμου οριζόμενα. -3. Δίωξις, ανάκρισις ή προανάκρισις, κατά των εν παραγράφω 2 αναφερομένων διά πράξεις ή παραλείψεις τελεσθείσας εν τη ασκήσει των καθηκόντων των, δεν επιτρέπεται πριν η Βουλή αποφασίση περί τούτου. Εάν κατά την διεξαγωγήν διοικητικής εξετάσεως προκύψουν στοιχεία δυνάμενα να θεμελιώσουν ευθύνην μέλους Κυβερνήσεως ή Υφυπουργού, κατά τας διατάξεις του νόμου περί ευθύνης Υπουργών, οι ενεργήσαντες αυτήν διαβιβάζουν ταύτα μετά το πέρας της διοικητικής εξετάσεως διά του αρμοδίου Εισαγγελέως εις την Βουλήν. -4. Μη περατωθείσης της διαδικασίας επί προτάσεως κατά Υπουργού ή Υφυπουργού δι' οινδήποτε λόγον, περιλαμβανομένου και του της παραγραφής, η Βουλή δύναται αιτήσσει του κατηγορηθέντος δι' αποφάσεώς της να συστήση ειδικήν επιτροπήν εκ βουλευτών και ανωτάτων δικαστικών λειτουργών, προς έλεγχον της κατηγορίας"⁴⁷.

47. Στην Εισηγητική Έκθεση της Συνταγματικής Επιτροπής αναφέρονται σχετικά με το άρθρο αυτό τα ακόλουθα: "Εις το άρθρον 85 το αναφερόμενον εις τας ποινικάς ευθύννας των Υπουργών και Υφυπουργών προσετέθη η παράγραφος 1, η οποία δεν εισάγει νέον δίκαιον, αλλά τοποθετεί κατά τρόπον, γενικώς άλλωστε παραδεδεγμένον, τον κύκλον των ευθυνών των μελών της Κυβερνήσεως και επαναλαμβάνει και την εν άρθρ. 79 του Συντάγματος του 1952 αρχήν, ότι έγγραφος ή προφορική εντολή του Ανωτάτου Άρχοντος δεν απαλλάσσει τους Υπουργούς και Υφυπουργούς της κατά νόμον "περί ευθύνης των Υπουργών" ευθύνης των. -Εν παραγράφω 3 αποσαφηνίζεται ότι μόνη η Βουλή δύναται να

Ο Γενικός Εισηγητής της Πλειοψηφίας Δ. Παπασπύρου πρότεινε κατά τη συνεδρίαση της Βουλής της 16ης Απριλίου 1975 τη διαγραφή των διατάξεων της § 1 του άρθρ. 85 του Σχεδίου Συντάγματος της Ολομέλειας της Συνταγματικής Επιτροπής, ως περιττή⁴⁸. Η Βουλή ασχολήθηκε με το άρθρο αυτό κατά τη συνεδρί-

επιτρέψει την δίωξιν, ανάκρισιν ή προανάκρισιν κατά Υπουργού ή Υφυπουργού. Εάν δε κατά την διεξαγωγήν τυχόν διοικητικής εξετάσεως προκύψουν ευθύναι των ανωτέρω προσώπων κατά τον νόμον "περί ευθύνης των Υπουργών", οι ενεργούντες την εξέτασιν διαβιβάζουν διά του εισαγγελέως τα προκύψαντα τυχόν στοιχεία, μετά το πέρας της διοικητικής εξετάσεως, εις την Βουλήν, ίνα επί πασών των ενδεχομένων κατηγοριών έχη την τελευταίαν λέξιν η Βουλή, η οποία κρίνει τας πράξεις των Υπουργών και Υφυπουργών, όχι αποκλειστικώς με νομικά, αλλά κυρίως, με πολιτικά κριτήρια. -Εν τέλει διά της παραγράφου 4 παρέχεται εις τον κατηγορηθέντα, η εις βάρος του οποίου κρίσις εξ ουδότηποτε λόγου δεν επερατώθη, συμπεριλαμβανομένου, κατά προσθήκην της Επιτροπής, και του λόγου της παραγραφής, το δικαίωμα όπως, τη αιτήσει του και δι' αποφάσεως της Βουλής, συσταθή ειδική εκ βουλευτών και δικαστικών λειτουργών Επιτροπή, προς έλεγχον της κατηγορίας. Η διάταξις εθεσπίσθη προς προστασίαν της τιμής εκείνης των Υπουργών και Υφυπουργών οι οποίοι κατηγορήθησαν, αλλά δεν εδικάσθησαν και οι οποίοι μένουν μεν ατιμώρητοι ποινικώς, αλλά με το βαρύτατον διά πολιτικούς άνδρες στίγμα της ηθικής κατηγορίας". Βλ. την Έκθεση αυτή στα Επίσημα Εστενογραφημένα Πρακτικά της Ολομέλειας της Επιτροπής του Συντάγματος 1975, σ. 433 επ. (441 επ.).

48. "...Προσωπικώς φρονώ ότι η διάταξις αύτη (του εδαφ. α') είναι περιττή, εκφράζει άλλως τε μίαν σύγχυσιν μεταξύ κοινοβουλευτικής (γενική πολιτική της Κυβερνήσεως) και ποινικής ευθύνης (κατά τας διατάξεις περί ευθύνης Υπουργών). - Το δε εν συνεχεία εδάφιον ανεξαρτήτως του ότι αναφέρεται κυρίως εις τον Πρόεδρον της Δημοκρατίας είναι περιττόν ως αυτονόητον. Εις τα προηγούμενα Συντάγματα απετέλει κατάλοιπον της

αση της 17ης Απριλίου 1975. Η συζήτηση περιορίστηκε κυρίως στις σχετικές τροπολογίες της Αντιπολιτεύσεως, τις οποίες υποστήριξαν οι βουλευτές Ν. Αλαβάνος, Απ. Κακλαμάνης, Γ. Β. Μαγκάκης και Α. Κουτσόγιωργας. Συγκεκριμένα, η "Ε.Κ. - Ν. Δ." πρότεινε την προσθήκη στην § 2 δεύτερου εδαφίου, κατά το οποίο "Ένεκεν ασυγγνώστου αμελείας επιτρέπεται ποινική δίωξις, αν ο Υπουργός ή Υφυπουργός παρέβη διά πράξεως ή παραλείψεως τας διατάξεις του Συντάγματος ή των νόμων και εκ τούτου επήλθε βλάβη εις ουσιώδη συμφέροντα του Κράτους" και την προσθήκη στην § 3 τρίτου και τέταρτου εδαφίου, που όριζαν αντίστοιχα ότι "Τα ως άνω εγκλήματα παραγράφονται άμα τη παρόδω της πρώτης συνόδου της μεθεπομένης βουλευτικής περιόδου εκείνης καθ' ην διεπράχθησαν" και ότι "Μόνη η Βουλή έχει το δικαίωμα να αναστέλλη την ποινική δίωξιν". Εξάλλου, το "Π.Α.Σ.Ο.Κ." πρότεινε την απάλειψη της φράσης "κατά τας διατάξεις περί ευθύνης Υπουργών" από την § 1' την προσθήκη της φράσης "ή αναστολή διώξεως" στην § 3 και μετά τη λέξη "προανάκρισις" και την προσθήκη νέας παραγράφου, κατά την οποία "Αι διατάξεις των παρ. 2, 3, 4, δεν εφαρμόζονται επί ασκησάντων έργα Υπουργού καθ' ον χρόνον δεν συνεκροτήθη, ή δεν ελειτούργησε βία η Βουλή". Από τις τροπολογίες αυτές η Βουλή δέχτηκε μόνο εκείνη, που πρότεινε την προσθήκη και της αναστολής διώξεως στην § 3. Η Βουλή απόρριψε και την πρόταση των βουλευτών της Αντιπολιτεύσεως περί της ψηφίσεως ερμηνευτικής δηλώσεως ανάλογης μ' εκείνη που τέθηκε κάτω από το άρθρ. 80 του Συντάγματος του 1952 ή, τουλάχιστο, της προσθήκης της λέξεως "εκάστοτε" στη φράση "κατά τας διατάξεις περί ευθύνης των Υπουργών" ("κατά τας ε κ ά - σ τ ο τ ε διατάξεις περί ευθύνης των Υπουργών"), με τη ρητή δήλωση του Υπουργού της Δικαιοσύνης ότι αυτό είναι αυτονό-

περιόδου της συνταγματικής μοναρχίας. Νομίζω ότι εις ένα δημοκρατικόν Σύνταγμα δεν έχει λόγον υπάρξεως". Βλ. Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής επί των Συζητήσεων του Συντάγματος 1975, έκδ. Βουλής των Ελλήνων, 1975, σ. 295.

ητο ("Πάντοτε νοείται οι εκάστοτε ισχύοντες νόμοι"). Παραπέρα, η Βουλή δε δέχτηκε την πρόταση του βουλευτή Α. Κουτσόγιωργα, που αφορούσε τη σύνθεση του Υπουργοδικείου και κατά την οποία αυτό θάπρεπε να συγκροτείται κατά τρόπο ανάλογο με τον προβλεπόμενο από την § 4 προκειμένου για την ειδική επιτροπή, ή, αν αυτό δε γίνει δεκτό, ν' αποτελείται μόνο από Ανώτατους Δικαστές και, συγκεκριμένα, από μισούς Συμβούλους της Επικρατείας και μισούς Αρεοπαγίτες. Έτσι, η Βουλή υιοθέτησε το άρθρο όπως ψηφίστηκε από την Ολομέλεια της Συνταγματικής Επιτροπής με τη διαγραφή της λέξεως "ιδιαιτέρως" από τη διάταξη του πρώτου εδαφίου της § 1 και την προσθήκη του προπαρατεθέντος τρίτου εδαφίου στην § 3 αυτού⁴⁹. Η διατήρηση της φράσεως "κατά τας διατάξεις των περί ευθύνης Υπουργών" στο πρώτο εδάφιο της § 1 του άρθρου είναι ατυχής. Γιατί η υιοθετηθείσα διατύπωση της διάταξης παρέχει την εντύπωση, ότι οι Υπουργοί και Υφυπουργοί για τις πράξεις ή παραλείψεις της αρμοδιότητάς τους δεν υπέχουν κοινοβουλευτική ευθύνη, την οποία δε ρύθμισαν ποτέ και δεν μπορούν να ρυθμίσουν οι νόμοι περί της ευθύνης των Υπουργών!

Τελικά μόνο οι διατάξεις της § 1 του άρθρ. 85 παρέμειναν σ' αυτό, ενώ οι λοιπές διατάξεις του (§§ 2-4) αποτέλεσαν το άρθρ. 86 του ισχύοντος Συντάγματος. Εξάλλου, η Ολομέλεια της Βουλής ψήφισε κατά τη συνεδρίαση της 2ης Ιουνίου 1975 την ακόλουθη μεταβατική διάταξη του άρθρ. 111 § 8, η οποία αποτέλεσε το άρθρ. 115 § 1 του ισχύοντος Συντάγματος: "Μέχρι της εκδόσεως του εν άρθρω 86 παράγραφος 1 προβλεπομένου νόμου, έχουν εφαρμογήν αι κείμεναι διατάξεις περί διώξεως, ανακρίσεως και εκδικάσεως των κατά τα άρθρα 49 παράγραφος 1 και 85 πράξεων και παραλείψεων"⁵⁰. Με τη διάταξη αυτή δια-

49. Βλ. τις σχετικές συζητήσεις στα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής επί των Συζητήσεων του Συντάγματος 1975, σ. 351-357.

50. Βλ. Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής επί των Συζητήσεων του Συντάγματος 1975, σ. 1077 και 1086 επ.

τηρήθηκε σε ισχύ το Ν.Δ. 802/1971 "περί ευθύνης των μελών της Κυβερνήσεως και των Υφυπουργών" μέχρι την έκδοση νέου νόμου περί ευθύνης Υπουργών, η οποία δεν έγινε ακόμα.

Το ισχύον Σύνταγμα περιέλαβε στα άρθρ. 35 § 1 και 47 § 2 τις διατάξεις των προηγουμένων Συνταγμάτων (π.χ. αντίστοιχα άρθρ. 30 § 1 και 81 του προϋσχύσαντος Συντ.), οι οποίες ορίζουν αντίστοιχα, ότι καμιά πράξη του Προέδρου της Δημοκρατίας δεν ισχύει ούτε εκτελείται χωρίς την προσυπογραφή του αρμόδιου Υπουργού⁵¹ και ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μόνο με τη συγκατάθεση της Βουλής μπορεί ν' απονέμει χάρη σε Υπουργό καταδικασθέντα σύμφωνα με το άρθρ. 86. Το άρθρ. 84 του Συντάγματος επανέλαβε επίσης κατά βάση τις διατάξεις των προηγουμένων Συνταγμάτων (π.χ. άρθρ. 78 του Συντ. του 1952) περί της κοινοβουλευτικής ευθύνης της Κυβέρνησης και των μελών της.

51. Οι διατάξεις της § 2 του άρθρ. 35 § 2 του Συντ. καθιερώνουν για πρώτη φορά ορισμένες εξαιρέσεις της αρχής και, συγκεκριμένα, δεν απαιτούν υπουργική προσυπογραφή για ορισμένες πράξεις του Προέδρου. Ως προς τις πράξεις αυτές, οι οποίες καθορίζονται περιοριστικά, καθιερώνεται κατ' εξαίρεση το προεδρικό σύστημα. Βλ. Ράικο, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975), τ. Α', σ. 94 επ., 274' του ίδιου, Παραδόσεις Γενικής Πολιτεολογίας, σ. 77.

§ 7.- Η ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ¹

I. Το Β. Διάταγμα του 1833 «περί του σχηματισμού των Γραμματειών»

Διατάξεις περί της ποινικής ευθύνης των Υπουργών ("Γραμματειών της Επικρατείας") περιλήφθηκαν ήδη στο Β. Διάταγμα της 3ης (15ης) Απριλίου 1833 "περί του σχηματισμού των Γραμματειών"². Πράγματι, το άρθρ. 8 του Διατάγματος αυτού επέταξε την προσυπογραφή όλων των πράξεων του Βασιλιά από τον αρμόδιο Γραμματέα της Επικρατείας³, ενώ το άρθρ. 9 καθιέρωνε τη σχετική ποινική ευθύνη των Γραμματέων της Επικρατείας. Ειδικότερα, το άρθρ. 9 όριζε τα ακόλουθα: "Έκαστος Γραμματεύς της Επικρατείας είναι εις όλας τας εις αυτόν αναγομένας υποθέσεις υπεύθυνος διά την ακριβή εκτέλεσιν των υπάρχόντων νόμων και διαταγμάτων, διά την κατά συνείδησιν διαφύλαξιν των συμφερόντων της Επικρατείας, και διά την πιστήν διαχείρισιν των δημοσίων χρημάτων και της εμπιστευθείσης εις αυτόν

1. Από τη βιβλιογραφία που παρατίθεται στην προηγούμενη παράγραφο (σημ. 1) βλ. ιδίως τα έργα των Αραβαντινού, Γεωργόπουλου, Ράικου, Σγουρίτσα και Τσάτσοου.

2. Φ.Ε.Κ. 13/10.4. 1833.

3. "Έκαστος Γραμματεύς της Επικρατείας είναι, εντός της αρμοδιότητος της εμπιστευθείσης εις αυτόν Γραμματείας, το μόνον και άμεσον όργανον του Βασιλέως προς εκτέλεσιν όλων των Κυβερνητικών πράξεων· επομένως απαιτείται να προσυπογράφεται ο αρμόδιος Γραμματεύς εις πάντα νόμον, παν διάταγμα, και πάσαν δημοσίαν πράξιν αφορώσαν τας εσωτερικάς σχέσεις, καθώς και εις πάσαν απόφασιν περί διοικητικών υποθέσεων, εκδιδομένην με την υπογραφήν του Βασιλέως προς διαφόρους εις τας Γραμματείας υπαγομένας Αρχάς".

ιδιοκτησίας της Επικρατείας. Η ευθύνη αυτή θεωρείται προ πάντων εις όλας τας φερούσας την υπογραφήν του Γραμματέως της Επικρατείας Κυβερνητικής πράξεις.- Διά ιδιαιτέρου νόμου θέλει ορισθή τίνι τρόπω πρέπει να καταδιώκηται και να πεδεύηται πάσα κατά τούτο παράβασις".

II. Ο Νόμος ΦΠΣΤ' /1877 «περί ευθύνης των Υπουργών»

1. Το περιεχόμενον του Νόμου.- Ο νόμος περί ευθύνης των Υπουργών, που πρόβλεπε το άρθρ. 80 του Συντάγματος του 1864, εκδόθηκε το 1877. Πρόκειται για το Νόμο ΦΠΣΤ' της 22ης Δεκεμβρίου 1876/23ης Φεβρουαρίου 1877 "περί της ευθύνης των Υπουργών"⁴, ο οποίος ήταν έργο του Χαριλάου Τρικούπη. Ο νόμος αυτός ρύθμισε συστηματικά και πλήρως το όλο θέμα της υπουργικής ευθύνης κατά το πρότυπο του αυστριακού νόμου της 25ης Ιουλίου 1867 περί ευθύνης των Υπουργών. Ο νόμος αποτελείτο από τέσσερα μέρη και περιλάβαινε 61 άρθρα. Τα τρία πρώτα μέρη περιλάβαιναν τις διατάξεις περί της ποινικής ευθύνης των Υπουργών, ενώ το τέταρτο μέρος ρύθμιζε την αστική ευθύνη αυτών. Ειδικότερα, το πρώτο και δεύτερο μέρος περιείχαν το ουσιαστικό δίκαιο, το δε τρίτο μέρος, που ήταν το εκτενέστερο μέρος του νόμου, περιλάβαινε το δικονομικό δίκαιο.

Το Μέρος Α' (άρθρ. 1-4) καθόριζε τα αδικήματα των Υπουργών. Οι διατάξεις των τριών πρώτων άρθρων καθιέρωναν τα αδικήματα, που διέπρατταν οι Υπουργοί κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους και για τα οποία και μόνο μπορούσαν να παραπεμπονται από τη Βουλή ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου. Ειδικότερα, κατηγορείτο ενώπιον του Δικαστηρίου αυτού ο Υπουργός, ο οποίος κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του από πρόθεση ή ασύγγνωστο αμέλεια "α) προσυπέγραψε Β. Δ/γμα, δι' ου παρεβιάσθη διάταξις τις του Συντάγματος, ή των νόμων, ή των εντολή της Νομοθετικής Εξουσίας εκδεδομένων Β. Δ/των· ή β) εξετέλεσε Β. Δ/γμα, μη προσυπογεγραμμένον υπό του αρμοδίου

4. Δημοσιεύτηκε στο άριθ.11 φ. α' της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως της 23-2-1877.

Υπουργού, ή διέταξε την εκτέλεση τούτου Δ/τος· γ) ή εξέδωκεν ή εξετέλεσεν απόφασιν ή διαταγήν, δι' ης παραβιάζεται διάταξις του Συντάγματος ή των νόμων, ή των εντολή της νομοθετικής εξουσίας εκδεδομένων Β. Δ/των, ή διέταξε την εκτέλεσιν τιαύτης αποφάσεως ή διαταγής· ή δ) παρέλειψε να εκτελέση διάταξιν του Συντάγματος ή των νόμων, ή των εντολή της νομοθετικής εξουσίας εκδεδομένων Β. Δ/των, ή να διατάξη την εκτέλεσιν ταύτης· ή ε) συνυπέγραψεν εις την κύρωσιν ως νόμου του Κράτους πράξεως, μη ψηφισθείσης παρά της Βουλής, κατά τα εν τω Συντάγματι προς την κατάρτισιν των νόμων ωρισμένα, και εδημοσίευσεν τιαύτην πράξιν, ή διέταξε την εκτέλεσιν αυτής" (άρθρ. 1). Επίσης ο Υπουργός κατηγορείτο ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου, αν κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του "α) παρεβίασε ποινικήν τινά των κειμένων νόμων διάταξιν^{4α}. ή β) χωρίς να παραβιάση ρητήν διάταξιν του Συντάγματος ή των νόμων, ή των εντολή της νομοθετικής εξουσίας εκδεδομένων Β. Δ/των, έβλαψεν εις προθέσεως διά πράξεως ή παραλείψεως αυτού τα συμφέροντα της Επικρατείας" (άρθρ. 2). Τέλος, ευθυνόταν ως συναυτουργός ο Υπουργός, ο οποίος δε συμμετείχε στη διάπραξη των προαναφερθέντων αδικημάτων, "αν συνήνεσεν εις αυτά εν πράξει του Υπουργικού Συμβουλίου, φερούση την εαυτού υπογραφήν" (άρθρ. 3). Το άρθρ. 4 όριζε, ότι τα αδικήματα του Υπουργού, που ήταν άσχετα με τα καθήκοντά του, δηλαδή τα αδικήματα που διέπραττε σαν ιδιώτης, δεν υπάγονταν στις διατάξεις του εν λόγω νόμου.

Το Μέρος Β' (άρθρ. 5-9) καθόριζε τις επιβλητέες ποινές και την παραγραφή των υπουργικών αδικημάτων. Σύμφωνα με το άρθρ. 5 ο ένοχος ενός αδικήματος από τα καθοριζόμενα από το άρθρ. 1 ετιμωρείτο με φυλάκιση έξι μηνών μέχρι δύο έτη και με στέρηση των δικαιωμάτων που αναφέρονταν στα άρθρ. 21 και 23 του Ποινικού Νόμου, από πέντε μέχρι δέκα έτη στην περίπτωση ενέργειας από πρόθεση (εδάφ. α')· και με φυλάκιση το πολύ έξι μηνών και με στέρηση των δικαιωμάτων που αναφέρονται στο

4α. Για παράβαση του άρθρ.2 § α του Ν.ΦΠΣΤ κατηγορήθηκε το 1950 και καταδικάστηκε ο πρώην Υπουργός Μεταφορών και βουλευτής Πάνος Χατζηπάνος, λόγω προκλήσεως ζημίας στο Δημόσιο από κακή διαχείριση της μεταφοράς υγρών καυσίμων. Πρόταση για άσκηση

άρθρ. 24 του Ποινικού Νόμου καθώς και του δικαιώματος του εκλέγεσθαι ως μέλος δημοτικού, επαρχιακού και νομαρχιακού συμβουλίου ή του Νομοθετικού Σώματος από δύο μέχρι πέντε έτη στην περίπτωση ενέργειας από ασύγγνωστη αμέλεια (εδάφ. β'). Ο ένοχος του αδικήματος του εδαφίου α' του άρθρ. 2 ετιμωρείτο κατ' αρχήν με την ποινή που όριζε η παραβιασθείσα ποινική διάταξη και με στέρηση των δικαιωμάτων των άρθρ. 21 και 23 του Ποινικού Νόμου από δύο μέχρι πέντε έτη (άρθρ. 6), ενώ ο ένοχος του αδικήματος του εδαφίου β' του ίδιου άρθρου ετιμωρείτο με φυλάκιση τριών μηνών μέχρι ένα έτος και με στέρηση των δικαιωμάτων που όριζε η προπαρατεθείσα διάταξη του άρθρ. 5 εδ. β' (άρθρ. 7). Κατά το άρθρ. 8 το αξιόποινο των υπουργικών αδικημάτων εξαλειφόταν με παραγραφή μετά τη λήξη των τριών αμέσως επόμενων μετά τη διάπραξη αυτών Βουλευτικών Συνόδων* στην περίπτωση διαπράξεως του αδικήματος κατά τη διάρκεια της Συνόδου, η παραγραφή άρχιζε από την επόμενη Σύνοδο. Ως προς τον καταλογισμό, το μέτρο της ποινής και τους λόγους αποκλεισμού ή εξαλείψεως του αξιοποίνου εφαρμόζονταν συμπληρωματικά οι γενικές διατάξεις του Ποινικού Νόμου (άρθ. 9).

Το Μέρος Γ' (άρθρ. 10-60) ρύθμιζε ιδίως τη διαδικασία τόσο ενώπιον της Βουλής όσο και ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου. Ειδικότερα, το μέρος αυτό χωριζόταν σε πέντε κεφάλαια, τα οποία ρύθμιζαν αντίστοιχα τη διαδικασία ενώπιον της Βουλής (άρθρ. 10-22), τη διαδικασία (προδικασία και διαδικασία στο ακροατήριο) ενώπιον του Υπουργοδικείου (άρθρ. 26-48), τα ένδικα μέσα (άρθρ. 49-53) και ορισμένα άλλα θέματα (άρθρ. 55-60). Το άρθρ. 60 επέτασσε κατ' αρχήν την εν προκειμένω συμπληρωματική εφαρμογή των διατάξεων της Ποινικής Δικονομίας.

Το Μέρος Δ' περιείχε μόνο ένα άρθρο (61), που ρύθμιζε το θέμα της αστικής ευθύνης. Συγκεκριμένα, το άρθρο αυτό όριζε τα ακόλουθα: "Εκ των εν τω παρόντι νόμω οριζομένων αδικημάτων γεννάται κατά του Υπουργού και πολιτική περί αποζημιώσεως αγωγή υπέρ του ζημιωθέντος".

ποινικής διώξεως κατά του πρώην Υπουργού υπέβαλαν 20 βουλευτές του Λαϊκού Κόμματος. Βλ. "Κώδικα Θέμιδος", 1950, σ. 184-194.

2. Τροποποιήσεις του Νόμου.- Ο Νόμος ΦΠΣΤ' τροποποιήθηκε κυρίως με το Νόμο ΧΕ' της 11ης Μαρτίου 1877⁵ "περί μεταρρυθμίσεως των διατάξεων του περί ευθύνης των Υπουργών νόμου" (έργο της Κυβερνήσεως Ε. Δεληγεώργη). Ο νέος Νόμος περιλάβαινε εννέα άρθρα. Το άρθρ. 1 επέτρεπε την ποινική καταδίωξη για αμέλεια, "εάν ο Υπουργός παρέβη διά πράξεως ή παραλείψεως τας διατάξεις του Συντάγματος ή των νόμων και εκ τούτου επήλθε βλάβη εις ουσιώδη συμφέροντα του Κράτους". Εξάλλου, το άρθρ. 2 απάλλασσε τον Υπουργό από την ευθύνη για τις παραβάσεις των όρων του Συντάγματος και των νόμων, οι οποίες αναφέρονταν στα άρθρ. 1-3 του Ν. ΦΠΣΤ', "εάν η παράβασις προήλθεν εκ συγγνωστής και δικαιολογημένης πλάνης περί την ακριβή έννοιαν του παραβιασθέντος νόμου". Παραπέρα, οι διατάξεις των άρθρ. 3-5 πρόβλεπαν την παραπομπή ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου μαζί με τον Υπουργό και ορισμένων υπαλλήλων (τμηματάρχη, γενικού γραμματέα του Υπουργείου και του διευθυντή του γενικού λογιστηρίου) ως συναυτουργών. Το άρθρ. 6 τροποποίησε το ίδιο άρθρο του Ν. ΦΠΣΤ', ενώ το άρθρ. 7 πρόβλεπε την ποινή για την παράβαση του Συντάγματος ή των νόμων κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του Υπουργού, για την οποία (παράβαση) δεν καθιερωνόταν από τους νόμους ρητή ποινή. Τέλος, το άρθρ. 8 παρέπεμπε ως προς τις συνέπειες της ποινής στις διατάξεις των άρθρ. 21-24 και επόμενα του Ποινικού Νόμου, το δε άρθρ. 9 δεν επέτρεπε την ποινική δίωξη για απλά πταίσματα⁶.

5. Δημοσιεύτηκε στο αριθ. 18 φ. α' της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως.

6. Ορισμένες διατάξεις του Ν. ΦΠΣΤ' τροποποιήθηκαν στη συνέχεια από τους Νόμους 871 της 7/11.9.1917 (βλ. παραπάνω § 6, σημ. 32), 1162 της 19/21.3.1918, 1654 της 8/14.1.1979, 1815 της 7/9.1.1920 και 2182 της 25/26.5.1920.

3. Διάρκεια της ισχύος του Νόμου.- Ο Νόμος ΦΠΣΤ' ίσχυσε μέχρι το 1927. Με το άρθρ. 50 § 1 του Νόμου 3398/1927⁷, τον οποίο θα εξετάσουμε στη συνέχεια, καταργήθηκαν όλες οι διαδικαστικές διατάξεις του Νόμου. Μετά την κατάργηση του Συντάγματος του 1927 και την προσωρινή επαναφορά σε ισχύ του Συντάγματος του 1911 γεννήθηκε το ζήτημα, αν οι διαδικαστικές διατάξεις του Ν. ΦΠΣΤ' επανήλθαν αυτοδικαία σε ισχύ. Αρχικά το ζήτημα αυτό λύθηκε καταφατικά με το άρθρο μόνο του Ν. 1443 της 23ης Ιουνίου 1950⁸. Στη συνέχεια η ρύθμιση αυτή κυρώθηκε με την ερμηνευτική δήλωση του άρθρ. 80 του Συντάγματος του 1952⁹. Ο Ν. ΦΠΣΤ' καταργήθηκε σιωπηρά με το Ν.Δ. 802/1971 που εξακολουθεί να ισχύει και το οποίο θα εξεταστεί παρακάτω.

III. Ο Νόμος 3398/1927 «περί εκδικάσεως των κατά τα άρθρ. 64 και 93 του Συντάγματος αδικημάτων»

Το Σύνταγμα του 1927 κατέστησε αναγκαία την τροποποίηση του δικονομικού δικαίου, που θέσπισε ο Ν. ΦΠΣΤ'. Γιατί το Σύνταγμα αυτό ανάθετε στη Γερουσία την εκδίκαση των κατηγοριών κατά των Υπουργών. Το θέμα ρύθμισε ο Νόμος 3398 της 6ης Σεπτεμβρίου 1927 "περί εκδικάσεως των κατά τα άρθρα 64 και 93

7. "Καταργούνται: α') ο νόμος ΦΠΣΤ' του 1876 "περί ευθύνης Υπουργών" εκτός των άρθρων αυτού 1-9, καθώς και του συμπληρωσαντος αυτά νόμου ΧΕ' του 1877, β') ο νόμος 871 του 1917 και γ') οι νόμοι 1815 και 2182 του 1920".

8. "Αι διατάξεις των άρθρ. 10-61 του Ν. ΦΠΣΤ'/1877 "περί ευθύνης Υπουργών", ως ετροποποιήθησαν μεταγενεστέρως, θεωρούνται αυτοδικαίως ισχύουσαι από της 10 Οκτωβρίου 1935, αφ' ης ετέθη εν ισχύι το Σύνταγμα της 1ης Ιουνίου 1911".

9. Βλ. παραπάνω σ. 102.

του Συντάγματος αδικημάτων"¹⁰. Ο νόμος αυτός, ο οποίος διατήρησε σε ισχύ όλες τις ουσιαστικές διατάξεις του Ν. ΦΠΣΤ⁷, αποτελείτο από πέντε κεφάλαια και περιλάβαινε 50 άρθρα.

Το Κεφάλαιο Α' (άρθρ. 1-17) ρύθμιζε τη διαδικασία ενώπιον της Βουλής, επαναλαμβάνοντας κατά βάση τη ρύθμιση του Ν.ΦΠΣΤ: Η Βουλή μπορούσε να παραπέμπει ενώπιον της Γερουσίας, συγκροτούμενης σε "Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο", τους Υπουργούς (διατελούντας ή διατελέσαντες) και τους τυχόν συναιτίους και συνεργούς αυτών, καθώς και κάθε πρόσωπο κατηγορούμενο σύμφωνα με το άρθρ. 64 του Συντάγματος για εσχάτη προδοσία, προδοσία της Πατρίδας ή άλλη πράξη κατά της ασφάλειας και ανεξαρτησίας του Κράτους (άρθρ. 1-2). Ο νόμος (άρθρ. 1 § 2 εδ. β') αποσαφήνιζεν, ότι στην έννοια του Υπουργού περιλαμβάνονταν και ο Πρωθυπουργός και ο Υφυπουργός.

Το Κεφάλαιο Β' (άρθρ. 18-29) ρύθμιζε τη διαδικασία ενώπιον της Γερουσίας. Η Γερουσία μέσα σε οκτώ μέρες από τη διαβίβαση της αποφάσεως της Βουλής περί παραπομπής και της δικογραφίας σ' αυτή εξέλεγε με μυστική ψηφοφορία ανάμεσα στα μέλη της Τριακονταμελή Επιτροπή (άρθρ. 18). Η Επιτροπή της Γερουσίας μπορούσε να διενεργεί συμπληρωματική ανάκριση και να διατάξει τη σύλληψη και προφυλάκιση οποιουδήποτε κατηγορούμενου, αν αυτή δεν είχε διαταχθεί από την Επιτροπή της Βουλής (άρθρ. 19). Μετά την περάτωση της συμπληρωματικής ανακρίσεως η επιτροπή συζητούσε την υπόθεση σε δημόσια συνεδρίαση και μετά τη συζήτηση αυτή αποφάσιζε περί της ενοχής ή της αθωότητας του κατηγορούμενου και των τυχόν συγκατηγορούμενων συναιτίων και συνεργών αυτών, περί της επιβλητέας ποινής σύμφωνα με τους κείμενους νόμους και περί του αν θεωρούσε αναγκαία την επανάληψη της διαδικασίας ενώπιον της Γερουσίας (άρθρ. 21-24). Οι αποφάσεις της Επιτροπής, οι οποίες λαμβάνονταν κατά πλειοψηφία και απαγγέλλονταν δημόσια, αποτελούσαν προτάσεις

10. Δημοσιεύτηκε στο αριθ. 185 της 6-9-1927 φ. α' της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως. - Βλ. το κείμενο αυτού και εις Ηλ. Κυριακόπουλου, Κείμενα Ελληνικού Συνταγματικού Δικαίου,

προς τη Γερουσία και ήταν οριστικές και εκτελεστές αποφάσεις μόνο στην περίπτωση της μη επανάληψης της διαδικασίας ενώπιον του Σώματος, με την εξαίρεση της αποφάσεως περί της επιβλητέας ποινής περί της οποίας αποφάσιζε οριστικά πάντοτε η Γερουσία (άρθρ. 26). Η Γερουσία μετά από συζήτηση, που οριζόταν μέσα σε οκτώ μέρες από τη διαβίβαση των αποφάσεων της Επιτροπής σ' αυτή, αποφάσιζε, αν θεωρούσε αναγκαία την επανάληψη της διαδικασίας, συνενκροτείτο σε Ειδικό Δικαστήριο με την παρουσία της πλειοψηφίας των Γερουσιαστών που εκλέχτηκαν πριν από τη λήψη της αποφάσεως της Βουλής περί της παραπομπής και υπό την προεδρία του Προέδρου αυτού (άρθρ. 27-28)¹¹. Αιτήσεις περί πολιτικών αποζημιώσεων και χρηματικών ικανοποιήσεων ήταν απαράδεκτες ενώπιον της Γερουσίας, χωρίς όμως ν' αποκλείεται η επιδίωξη αυτών ενώπιον κάθε άλλου δικαστηρίου (άρθρ. 28 § 8).

Το Κεφάλαιο Γ' (άρθρ. 30-31) ρύθμιζε τη διαδικασία κατά φυγοδίκων και απόντων. Τα Κεφάλαια Δ' (άρθρ. 32-40) και Ε' (άρθρ. 41-49) περιλάβαιναν αντίστοιχα γενικές και προσωρινές διατάξεις. Το άρθρ. 36 απαγόρευε την άσκηση οποιουδήποτε ενδίκου μέσου κατά των αποφάσεων της τριακονταμελούς Επιτροπής και της Γερουσίας.

IV. Το Ν.Δ. 1/1968 «περί Υπουργικού Συμβουλίου και Υπουργείων»

Τα της ευθύνης των Υπουργών και Υφυπουργών υπό το Σύνταγμα του 1968 ρύθμισε, αρχικά, το άρθρ. 19 του Ν.Δ. 1 της 21ης Νο-

1930, σ. 402 επ.

11. Στην περίπτωση κωλύματος ή απουσίας του Προέδρου της Γερουσίας προήδρευε του Δικαστηρίου ο Αντιπρόεδρος και στην περίπτωση κωλύματος και των δύο προήδρευε αυτού ο πρεσβύτερος από τα μέλη του (άρθρ. 28 § 2 και 46).

εμβρίου 1968 "περί Υπουργικού Συμβουλίου και Υπουργείων"¹². Οι διατάξεις των §§ 2 και 3 του άρθρου αυτού του Ν. Δ/τος ρυθμίζουν την "πολιτική" ευθύνη των μελών της Κυβέρνησης και των Υφυπουργών^{12α}. Την ποινική ευθύνη αυτών ρυθμίζουν οι διατάξεις της § 4 του άρθρου, οι οποίες όριζαν τα ακόλουθα: "Οι Υπουργοί ευθύνονται ποινικώς κατά τας διατάξεις του νόμου ΦΠ-ΣΤ' της 22 Δεκεμβρίου 1876/23 Φεβρουαρίου 1877 "περί ευθύνης Υπουργών" ως μεταγενεστέρως ετροποποιήθη. Κατά το άρθρον 5 του αυτού νόμου ευθύνεται επίσης ο Υπουργός δι' ανακοίνωσιν εις τρίτον, κατά παράβασιν των καθηκόντων του, πράγματος, το οποίον γνωρίζει ή εγγράφου διαπεπιστευμένου ή προσιτού εις αυτόν ως εκ της υπηρεσίας του, εφ' όσον εις την ανακοίνωσιν ταύτην προέβη επί τω τέλει βλάβης του Κράτους ή ετέρου προσώπου ή ιδίας ωφελείας". Η αστική ευθύνη, σύμφωνα με τη διάταξη της § 5 του άρθρου, ρυθμιζόταν από το άρθρ. 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα (Α.Ν. 2783/1941). Οι προπαρατεθείσες διατάξεις ίσχυαν για όλα τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου και τους Υφυπουργούς (§ 6).

12. Φ.Ε.Κ. 270/21.9.1968, τ. Α'.

12α. "2. Έκαστος Υπουργός ευθύνεται πολιτικώς: α) διά την διαφύλαξιν των συμφερόντων του Κράτους, άμα δε την δικαίαν και αμερόληπτον άσκησιν της εμπιστευθείσης εις αυτόν εξουσίας, β) διά την παρ' αυτού και των υπηρεσιών του Υπουργείου του ακριβή τήρησιν του Συντάγματος και των νόμων, γ) διά την ακριβή τήρησιν και εφαρμογήν της πολιτικής της Κυβερνήσεως, δ) διά την παράλειψιν οφειλομένης νομίμου ενεργείας, ε) διά την πιστήν παρ' αυτού εκτέλεσιν του προϋπολογισμού του Κράτους, την εντός των ορίων αυτού διάθεσιν των αναγεγραμμένων πιστώσεων, ως και διά την εν γένει διαχείρισιν του δημοσίου χρήματος και της εμπιστευθείσης αυτώ περιουσίας του Κράτους και των Οργανισμών Δημοσίου Δικαίου. 3. Οι Υπουργοί ευθύνονται διά πάσαν πράξιν ή ενέργειαν εις ήν από κοινού συνέπραξαν κατά τας υπό στοιχεία α' και β' περιπτώσεις της παραγρ. 2 του παρόντος άρθρου. Επίσης ευθύνονται και διά πάσαν παράλειψιν οφειλομένης από κοινού νομίμου ενεργείας".

V. Το Ν.Δ. 802/1971 «περί ευθύνης των μελών της Κυβερνήσεως και των Υφυπουργών»

1. Το Νομοθετικό Διάταγμα γενικά.- Την ευθύνη των Υπουργών και Υφυπουργών ρύθμισε τελικά υπό την ισχύ του Συντάγματος του 1968 το Ν.Δ. 802 της 1ης Ιανουαρίου 1971 "περί της ευθύνης των μελών της Κυβερνήσεως και των Υφυπουργών"¹³. Το Νομοθετικό αυτό Διάταγμα θεωρήθηκε από τη Δικτατορία ως "θεσμικό", η ισχύς δε αυτού αναστάληκε, όπως προαναφέρθηκε¹⁴, με τη Συντακτική Πράξη 5 της 30ης Ιανουαρίου 1974. Το άρθρ. 15 της Καταστατικής Συντακτικής Πράξεως της 1ης Αυγούστου 1974, όπως διατυπώθηκε με το άρθρ. 10 της Συντακτικής πράξεως της 7ης Αυγούστου 1974, κατήργησε όλα τα συντακτικά κείμενα της Δικτατορίας (§ 1) και διατήρησε προσωρινά σε ισχύ όλα τα νομοθετικά κείμενα αυτής στο μέτρο που αυτά δεν ήταν αντίθετα με το Σύνταγμα του 1952 (§ 2)¹⁵. Ανάμεσα στα δικτατορικά αυτά νομοθετικά κείμενα ήταν αναμφίβολα και το Ν.Δ. 802/1971. Στη συνέχεια το άρθρ. 7 του Ψηφίσματος

13. Φ.Ε.Κ. 1/1.1.1971, τ. Α'.- Βλ. το κείμενο αυτού και εις Ράικου, Κείμενα Ελληνικού Δημοσίου Δικαίου, σ. 385 επ.

14. Βλ. παραπάνω σ. 105.

15. "Νομοθετικά διατάξεις εκδοθείσαι βάσει του δημοσιευθέντος την 15ην Νοεμβρίου 1968 κειμένου συντάγματος ή βάσει των τροποποιητικών αυτού διατάξεων, ή, τέλος, βάσει των εν τη προηγουμένη παραγράφω αναφερομένων συντακτικών πράξεων, διατηρούνται προσωρινώς εν ισχύ καθ' ο μέρος αύται δεν αντιβαίνουν εις τας διατάξεις του επανατεθέντος εν ισχύι Συντάγματος της 1ης Ιανουαρίου 1952, ως τούτο ετροποποιήθη και συνεπληρώθη δια της Καταστατικής Συντακτικής Πράξεως της 1ης Αυγούστου 1974 και της παρούσης. Αι ως άνω νομοθετικά διατάξεις δύναται να συμπληρούνται, τροποποιούνται και καταργούνται διά νομοθετικών διαταγμάτων εκδιδομένων κατά το άρθρον 10 παρ. 1 της ως άνω καταστατικής Συντακτικής Πράξεως".

Δ'/1975 της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής¹⁶ επανέλαβε κατ' ουσίαν αμετάβλητη τη διάταξη του άρθρ. 15 § 2 της Καταστατικής Συντακτικής Πράξης. Έτσι, με τη διάταξη αυτή του Ψηφίσματος διατηρήθηκε προσωρινά σε ισχύ και το Ν.Δ. 802/1971 με την εξαίρεση των διατάξεών του, οι οποίες είχαν ήδη καταργηθεί εξαιτίας της αντιθέσεώς τους με το Σύνταγμα του 1952 όπως συμπληρώθηκε με την Καταστατική Συντακτική Πράξη. Τέτοιες διατάξεις του Νομοθετικού Διατάγματος ήταν εκείνες που αφορούσαν τον Επίτροπο της Βουλής (άρθρ. 13 § 1 εδ. β', 14-17), καθώς και η μεταβατική διάταξη του άρθρ. 48 § 4¹⁷.

Η μεταβατική διάταξη του άρθρ. 115 § 1 του ισχύοντος Συντάγματος διατήρησε ρητά σε ισχύ το Νομοθετικό Διάταγμα¹⁸. Η ειδική αυτή διάταξη ήταν περιττή ενόψει της γενικής μεταβατικής διατάξης του άρθρ. 112 § 1 του Συντάγματος, η οποία ορίζει τα εξής: "Επί θεμάτων, προς ρύθμισιν των οποίων προβλέπεται ρητώς υπό διατάξεων του παρόντος Συντάγματος η έκδοσις νόμου, οι κατά την έναρξιν της ισχύος αυτού υφιστάμενοι κατά περίπτωσιν νόμοι ή διοικητικά πράξεις κανονιστικού χαρακτήρος, εξαιρέσει των αντικειμένων εις τας διατάξεις του Συντάγματος, εξακολουθούν να ισχύουν μέχρι της εκδόσεως του κατά περίπτωσιν νόμου". Με τη γενική αυτή συνταγματική διάταξη διατηρείτο αναμφίβολα προσωρινά σε ισχύ το Νομοθετικό Διάταγμα. Πάντως, το Διάταγμα διατηρήθηκε με τη διάταξη του άρθρ.

16. "Πράξεις των δικτατορικών κυβερνήσεων νομοθετικού περιεχομένου, υπό οιονδήποτε τύπον ή τίτλον, εκδοθείσαι από 21ης Απριλίου 1967 έως 23ης Ιουλίου 1974, ισχύουν προσωρινώς, εφ' όσον δεν ηκυρώθησαν ή δεν κατηργήθησαν ήδη, δυνάμεναι πάντως να τροποποιηθώσι, καταργηθώσιν ή ακυρωθώσιν εξ υπαρχής διά νόμου".

17. Βλ. παραπάνω § 6, σημ. 35. - Οι άλλες διατάξεις του άρθρου αυτού είχαν ήδη καταργηθεί κατά τη διάρκεια της Δικτατορίας. Βλ. παραπάνω § 6, σημ. 36.

18. Βλ. παραπάνω § 6, σημ. 50.

115 § 1 σε ισχύ με την αυτονόητη επιφύλαξη, η οποία περιλαμβάνεται στη διάταξη του άρθρ. 112 § 1, ότι αυτό δεν αντίκειται στο Σύνταγμα. Με άλλες λέξεις, δε διατηρήθηκαν σε ισχύ και οι διατάξεις του Διατάγματος, οι οποίες τυχόν είναι αντίθετες με το Σύνταγμα. Η διατήρηση σε ισχύ αντισυνταγματικών νομοθετικών διατάξεων θάπρεπε πράγματι να προβλέπεται ρητά, όπως ακριβώς προβλέπεται με το άρθρ. 111 § 2 του Συντάγματος προκειμένου για τις αντιτιθέμενες με το Σύνταγμα διατάξεις των Συντακτικών Πράξεων της Κυβέρνησης "Εθνικής Ενότητας" και των Ψηφισμάτων της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής. Το Διάταγμα, όπως ίσχυε, σύμφωνα με τα προεκτεθέντα, κατά την έναρξη της ισχύος του Συντάγματος, δεν περιλάβαινε όμως διατάξεις αντίθετες μ' αυτό. Άλλωστε, το άρθρ. 86 του Συντάγματος είχε προεχόντως σαν πρότυπο το άρθρ. 94 του Συντάγματος του 1968, σ' εκτέλεση του οποίου εκδόθηκε το Διάταγμα, και όχι το άρθρ. 80 του Συντάγματος του 1952. Πρέπει να προσθέσουμε, ότι οι δικονομικές διατάξεις του Διατάγματος εφαρμόζονται ανάλογα, σύμφωνα με το άρθρ. 49 § 3 του Συντάγματος σε συνδυασμό με το άρθρ. 115 § 1 αυτού και το άρθρ. 14 § 1 του Ν. 265/1976 "περί της ευθύνης του Προέδρου της Δημοκρατίας"¹⁹, και στην περίπτωση ασκήσεως ποινικής διώξεως κατά του Προέδρου της Δημοκρατίας από τη Βουλή. Το Διάταγμα, μολονότι υποστηρίχτηκε ή προβλέφτηκε η άμεση αντικατάστασή του κατά τις σχετικές συζητήσεις στην Ε' Αναθεωρητική Βουλή^{19α}, δεν αντικαταστάθηκε ούτε τροποποιήθηκε μέχρι σήμερα από άλλο νομοθέτημα υπό την έννοια των άρθρ. 85 και 86 του Συντάγματος^{19β}.

19. Βλ. το κείμενο αυτού εις Ράι κ ο υ, Κείμενα Ελληνικού Δημοσίου Δικαίου, σ. 352.

19α. Βλ. Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής επί των Συζητήσεων του Συντάγματος 1975, σ. 354 επ.

19β. Ο καθηγητής Δ. Τ σ ά τ σ ο ς (ορ. cit., σ. 381 επ.) αναφέρει, ότι η Κυβέρνηση προ της διαλύσεως της Βουλής του 1977 είχε καταρτίσει ένα σχετικό νομοσχέδιο, που ακολουθούσε βασικά το Ν.Δ. 802.

2. Το περιεχόμενο του Νομοθετικού Διατάγματος.- Το Διάταγμα περιλαμβάνει 49 άρθρα, ορισμένα των οποίων καταργήθηκαν ήδη σύμφωνα με τα προαναφερθέντα. Αυτό χωρίζεται σε δύο μέρη (Α' και Β'), που περιλαμβάνουν αντίστοιχα τις ουσιαστικές και τις δικονομικές διατάξεις. Το Μέρος Α' καθορίζει τα εγκλήματα των Υπουργών και Υφυπουργών και τις επιβλητέες ποινές (άρθρ. 1-5), καθορίζει τα αρμόδια δικαστήρια για την εκδίκαση των εγκλημάτων των ίδιων προσώπων που είναι άσχετα με τα καθήκοντά τους (άρθρ. 6), ρυθμίζει το θέμα της παραγραφής των υπουργικών εγκλημάτων (άρθρ. 7) και επιτάσσει την εν προκειμένω συμπληρωματική εφαρμογή των διατάξεων του Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα (άρθρ. 8)²⁰. - Το Μέρος Β' αποτελείται από πέντε κεφάλαια, που ρυθμίζουν τη διαδικασία ενώπιον της Βουλής (Κεφάλ. Α', άρθρ. 9-23), τη διαδικασία ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου (Κεφάλ. Β', άρθρ. 24-36), την επανάληψη της διαδικασίας (Κεφάλ. Γ', άρθρ. 37-40), την εκτέλεση των αποφάσεων του Δικαστηρίου (Κεφάλ. Δ', άρθρ. 41-42) και ορισμένα άλλα δικονομικά θέματα (Κεφάλ. Ε', άρθρ. 43-45, 47). Η διάταξη του άρθρ. 43 επιτάσσει τη συμπληρωματική εφαρμογή των διατάξεων του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας²¹. Στο τελευταίο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους περιλήφθηκαν και οι διατάξεις περί της αστικής ευθύνης των Υπουργών και Υφυπουργών (άρθρ. 46)²².

20. "Αι διατάξεις του Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικος, ως αύται ισχύουν εκάστοτε, εφαρμόζονται και επί των διά του παρόντος προβλεπομένων εγκλημάτων, εφ' όσον εν αυτώ δεν ορίζεται άλλως".

21. "Επί δικονομικών θεμάτων, μη ρυθμιζομένων άλλως διά του παρόντος, εφαρμόζονται αι διατάξεις του Κώδικος Ποινικής Δικονομίας".

22. "1. Εκ των εν τω παρόντι οριζομένων εγκλημάτων γεννᾶται κατά του καταδικασθέντος μέλους Κυβερνήσεως ή Υφυπουργού και αγωγή αποζημιώσεως υπέρ του ζημιωθέντος. Η αγωγή εγείρεται ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων και εκδικάζεται κατά

Το νομοθέτημα επανέλαβε κατά βάση τη ρύθμιση του Ν. ΦΠΣΤ' /1877, όπως τροποποιήθηκε με τους προαναφερθέντες νόμους. Αυτό καθιέρωσε ωστόσο ορισμένες καινοτομίες, οι οποίες αναφέρονται ιδίως στο ουσιαστικό δίκαιο της υπουργικής ευθύνης²³. Έτσι, το Διάταγμα π.χ. δεν καθιερώνει το έγκλημα της παραβιάσεως του Συντάγματος και των νόμων από ασύγγνωστη αμέλεια (άρθρ. 1) ούτε το έγκλημα της βλάβης ουσιαστών συμφερόντων του Κράτους από την παραβίαση του Συντάγματος και των νόμων από αμέλεια· θεσπίζει το έγκλημα της ανακοινώσεως περί πράγματος ή εγγράφου σε τρίτο από δόλο (άρθρ. 4)· καθιερώνει διαφορετική παραγραφή των υπουργικών αδικημάτων (άρθρ. 7), η οποία είναι ευμενέστερη ή δυσμενέστερη από την παραγραφή του προηγούμενου δικαίου ανάλογα με το χρόνο διαπράξεως αυτών· και καθιερώνει υπέρ των Υπουργών και Υφυπουργών την ασυλία, την οποία το άρθρ. 62 του Συντάγματος κατοχυρώνει υπέρ των βουλευτών (άρθρ. 47).

VI. Το Ν.Δ. 175/1973 «περί Υπουργικού Συμβουλίου και Υπουργείων»

Το Ν.Δ. 175 της 24ης Σεπτεμβρίου 1973 "περί Υπουργικού

τας κειμένους διατάξεις. -2. Το Δημόσιον ενέχεται εις αποζημίωσιν ένεκα παρανόμων πράξεων ή παραλείψεων μελών της Κυβερνήσεως και Υφυπουργών, εκτός εάν η πράξις ή η παράλειψις εγένετο κατά παράβασιν διατάξεως κειμένης χάριν του γενικού συμφέροντος. Μετά του Δημοσίου ενέχεται εις ολόκληρον και το μέλος της Κυβερνήσεως ή ο Υφυπουργός, εάν η πράξις ή η παράλειψις αυτού είναι υπαιτία, και εφ' όσον εχώρησε καταδίκη". -Οι διατάξεις της § 2 του άρθρου αυτού επαναλαμβάνουν τις διατάξεις του άρθρ. 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα.

23. Βλ. Τ σ ά τ σ ο υ, ορ. cit., σ. 380 επ.

Συμβουλίου και Υπουργείων"^{23α}, που εκδόθηκε υπό την ισχύ του Συντάγματος του 1973, περιέλαβε ορισμένες διατάξεις περί της ευθύνης των μελών της Κυβερνήσεως και των Υφυπουργών. Πράγματι, η § 1 του άρθρ. 16, που είχε τον τίτλο "Ευθύνη μελών Κυβερνήσεως", καθόριζε την "πολιτική" ευθύνη των μελών της Κυβερνήσεως, επαναλαμβάνοντας τις προπαρατεθείσες διατάξεις του άρθρ. 19 § 2 του Ν.Δ. 1/1968^{12α}, ενώ η § 2 αυτού όριζε ότι "Η ποινική και αστική ευθύνη των μελών της Κυβερνήσεως διέπεται υπό των διατάξεων του ισχύοντος εκάστοτε νόμου "περί ευθύνης των μελών της Κυβερνήσεως και των Υφυπουργών". Οι διατάξεις αυτές ίσχυαν σύμφωνα με το άρθρ. 25 του Διατάγματος και για τους Υφυπουργούς. Το Διάταγμα ίσχυσε και υπό το Σύνταγμα του 1975 (άρθρ. 112 § 1) και καταργήθηκε με το άρθρ. 30 του Ν. 400/1976.

VII. Ο Κανονισμός της Βουλής του 1975

Οι διατάξεις των άρθρ. 102-104 του ισχύοντος Κανονισμού της Βουλής (Κοινοβουλευτικού Μέρους) της 23ης Οκτωβρίου 1975²⁴ ρυθμίζουν ιδίως τη διαδικασία λήψεως της αποφάσεως της Βουλής περί παραπομπής των Υπουργών και Υφυπουργών και των συμμετόχων τους ενώπιον του Υπουργοδικείου. Θεωρούμε τις διατάξεις αυτές του Κανονισμού της Βουλής ως αντισυνταγματικές. Γιατί το όλο θέμα της ποινικής ευθύνης των Υπουργών και Υφυπουργών πρέπει να ρυθμίζεται κάθε φορά, σύμφωνα με τις ρητές διατάξεις των άρθρ. 85 και 86 σε συνδυασμό με το άρθρ. 72 § 1 του Συντάγματος, με τυπικό νόμο ψηφιζόμενο από την Ολομέλεια της Βουλής και όχι από τον Κανονισμό αυτής. Αυτό επαναλαμβάνει και το άρθρ. 115 § 1 του Συντάγματος, το οποίο επιτάσσει την εφαρμογή των "κειμένων διατάξεων περί διώξεως, ανακρίσεως και

23α. Φ.Ε.Κ. 230/24.9.1973, τ. Α'.

24. Βλ. το κείμενο αυτού στη συλλογή Ράι κ ο υ, Κείμενα Ελληνικού Δημοσίου Δικαίου, σ. 275 επ.

ειδικάσεως" των υπουργικών αδικημάτων μέχρι την έκδοση του προβλεπόμενου από το άρθρ. 85 § 1 αυτού "νόμου". Έτσι, οι διατάξεις των άρθρ. 85 και 86 του Συντάγματος περιορίζουν την αυτονομία της Βουλής, που κατοχυρώνει το άρθρ. 65 § 1 αυτού²⁵. Υπέρ της εδώ υποστηριζόμενης γνώμης συνηγορεί και το γεγονός, ότι με τυπικό νόμο ρυθμίστηκε πάντοτε υπό το κράτος όλων των προηγούμενων Συνταγμάτων μας, που κατοχύρωναν επίσης ρητά την αυτονομία της Βουλής²⁶, και το θέμα της παραπομπής των Υπουργών ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου από τη Βουλή (Ν. ΦΠΣΤ'/1877 και Ν. 3398/1927). Την ίδια άποψη ακολούθησε και ο Ν. 265/1976, ο οποίος (άρθρ. 5-14) ρύθμισε-μερικά απευθείας και μερικά με την παραπομπή στις διατάξεις των άρθρ. 27, 103 §§ 2-3 και 104 του Κανονισμού της Βουλής-και τη διαδικασία της παραπομπής του Προέδρου της Δημοκρατίας από τη Βουλή ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου. Κατ' ακολουθία, οι προαναφερθείσες διατάξεις του Κανονισμού της Βουλής περί της διαδικασίας εγέρσεως της κατηγορίας κατά των Υπουργών και Υφυπουργών είναι ανίσχυρες και το θέμα αυτό διέπεται αποκλειστικά από τις σχετικές διατάξεις του Ν.Δ. 802, το οποίο μόνο με τυπικό νόμο μπορεί ν' αντικατασταθεί ή τροποποιηθεί. Οπωσδήποτε, υπό την εδώ υποστηριζόμενη άποψη υπάρχει στο Ν.Δ. 802 ένα σοβαρό κενό μετά την κατάργηση των διατάξεών του περί της διεξαγωγής εξετάσεως από τον Επίτροπο της Βουλής (άρθρ. 14-17). Για το λόγο αυτό είναι επιβεβλημένη η άμεση νομοθετική ρύθμιση τουλάχιστο του θέματος της διαδικασίας ενώπιον της Βουλής στην περίπτωση υποβολής προτάσεως περί ασκήσεως ποινικής διώξεως, καθώς και στην περίπτωση του άρθρ. 86 § 2 εδ. β' του Συντάγματος που δε ρυθμίζει το Ν.Δ. 802.

25. "Η Βουλή ορίζει τον τρόπον της ελευθέρας και δημοκρατικής λειτουργίας αυτής δια Κανονισμού, ψηφιζομένου εν Ολομεία κατά το άρθρον 76 και δημοσιευομένου διά της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως, παραγγελία του Προέδρου αυτής".

26. Βλ. π.χ. άρθρ. 65 των Συντ. του 1864, 1911 και 1952, και άρθρ. 45 του Συντ. του 1927.

VIII. Ο Ν. 400/1976 «περί Υπουργικού Συμβουλίου και Υπουργείων»

Ο Ν. 400 της 3ης Αυγούστου 1976 "περί Υπουργικού Συμβουλίου και Υπουργείων"²⁷, ο οποίος αντικατέστησε το Ν.Δ. 175/1973, περιλαμβάνει ορισμένες διατάξεις περί της ευθύνης των μελών της Κυβερνήσεως και των Υφυπουργών. Εν πρώτοις, το άρθρ. 16 ορίζει, ότι "Η ποινική και αστική ευθύνη των μελών της Κυβερνήσεως διέπεται υπό των διατάξεων του ισχύοντος εκάστοτε περί ευθύνης Υπουργών νόμου". Εξάλλου, το άρθρ. 15 § 2 καθιερώνει ένα νέο υπουργικό αδίκημα και, συγκεκριμένα, το αδίκημα της εξέτασης ως μάρτυρα σχετικά με ορισμένες πληροφορίες εμπιστευτικής φύσεως χωρίς την άδεια του Πρωθυπουργού. Παράπερα, η μεν διάταξη του άρθρ. 21 § 3 ορίζει, ότι "Οι Υφυπουργοί ασκούντες τας κατά την προηγουμένη παράγραφον αρμοδιότητας αυτών ευθύνονται κατά τας "περί ευθύνης Υπουργών" διατάξεις του παρόντος", το δε άρθρ. 23 επιτάσσει την εφαρμογή στους Υφυπουργούς και της προαναφερθείσας διάταξης του άρθρ. 15 § 2. Δεδομένου ότι οι διατάξεις του Συντάγματος και των νόμων περί της ευθύνης των Υπουργών ισχύουν και για τους Υφυπουργούς, τα εκτιθέμενα στο επόμενο Τμήμα του παρόντος Μέρους της διατριβής για τους Υπουργούς ισχύουν και για του Υφυπουργούς. Είναι αυτονόητο ότι οι ίδιες διατάξεις ισχύουν και για τον Πρόεδρο και τους Αντιπροέδρους της Κυβέρνησης.

27. Φ.Ε.Κ. 203/3.8.1976, τ. Α'.

ΤΜΗΜΑ Β΄
ΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄
ΤΟ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

§ 8.- Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΔΙΚΕΙΟΥ

I. Η συγκρότηση του Δικαστηρίου

Η συγκρότηση του Δικαστηρίου ρυθμίζεται κατ' αρχήν από τη διάταξη του άρθρ. 86 § 1 του Συντάγματος. Κατά τη συνταγματική αυτή διάταξη το Δικαστήριο αποτελείται από τον Πρόεδρο του Αρείου Πάγου ως Πρόεδρο και δώδεκα δικαστές, οι οποίοι κληρώνονται από τον Πρόεδρο της Βουλής σε δημόσια συνεδρίαση από όλους τους Αρεοπαγίτες και Προέδρους Εφετών που διορίστηκαν πριν από την κατηγορία. Έτσι, το Δικαστήριο απαρτίζεται από δέκα τρία μέλη. Η έννοια της φράσεως της διάταξης "των προ της κατηγορίας διωρισμένων Αρεοπαγιτών και Προέδρων Εφετών" είναι, ότι οι κληρούμενοι δικαστές πρέπει να έχουν διοριστεί πριν από τη λήψη της αποφάσεως της Βουλής περί της παραπομπής του Υπουργού. Αυτό αποσαφηνίστηκε και κατά την ψήφιση του άρθρ. 105 του Σχεδίου Συντάγματος της Συνταγματικής Επιτροπής του Β΄ Ψηφίσματος της Δ΄ Αναθεωρητικής Βουλής¹. Κατά τα λοιπά η σύνθεση του Δικαστηρίου ρυθμίζεται από το νόμο σύμφωνα με τη ρητή σχετική εξουσιοδότηση, την οποία η διάταξη παρέχει στη νομοθετική εξουσία ("κατά τα υπό του νόμου οριζόμενα"). Ως "νόμος" εν προκειμένω εννοείται αναμφί-

1. Βλ. τη δήλωση του Προέδρου αυτής στα Εστενογραφημένα Πρακτικά της Επιτροπής Αναθεωρήσεων του Συντάγματος, τ. Ε΄, σ. 1994: "Σημειούται ότι η έννοια του "προ της κατηγορίας" είναι ότι οι δικασταί πρέπει (να είναι) διωρισμένοι προ του χρόνου καθ' ον η Βουλή απεφάσισε την απαγγελίαν της κατηγορίας".

βολα ο κάθε φορά ισχύων νόμος περί ευθύνης των Υπουργών, που αναφέρουν η ίδια διάταξη και η διάταξη του προηγούμενου άρθρου ("κατά τους περί ευθύνης των Υπουργών νόμους", "κατά τις διατάξεις των περί ευθύνης των Υπουργών νόμων") και ο οποίος πρέπει να ψηφίζεται από την Ολομέλεια της Βουλής². Το θέμα ρυθμίζει τώρα το Ν.Δ. 802/1971.

Κατά την πρώτη δημόσια συνεδρίαση της Βουλής μετά την πάροδο τριών ημερών από τη λήψη της απόφασης περί παραπομπής του Υπουργού, ο Πρόεδρος αυτής ενεργεί την κλήρωση των δώδεκα μελών του Δικαστηρίου και έξι αναπληρωματικών επί τη βάσει καταλόγου κληρωτέων δικαστών, τον οποίο ο Υπουργός Δικαιοσύνης οφείλει ν' αποστείλει εγκαίρως· η κλήρωση μπορεί να επαναληφθεί, αν δεν είναι εφικτή η συγκρότηση του Δικαστηρίου και διά των αναπληρωματικών (άρθρ. 21 Ν.Δ. 802). Η κλήρωση των μελών του Δικαστηρίου στην περίπτωση παραλείψεως ή διακοπής αυτής γίνεται κατά την επόμενη Σύνοδο της ίδιας ή άλλης Περιόδου της Βουλής (άρθρ. 22 Ν.Δ. 802). Τις διατάξεις αυτές επαναλαμβάνει κατά βάση το άρθρ. 103 §§ 2-3 του Κανονισμού της Βουλής. - Το Δικαστήριο είναι αρμόδιο για την εκδίκαση μόνο της κατηγορίας, για την οποία έγινε η κλήρωση των μελών του. Συνεπώς, αν μετά την κλήρωση των μελών του Δικαστηρίου η Βουλή αποφασίσει την παραπομπή του ίδιου Υπουργού για άλλο αδίκημα, πρέπει να γίνει νέα κλήρωση για την εκδίκαση της δεύτερης κατηγορίας, ακόμη και αν δεν άρχισε η πρώτη δίκη. Το ζήτημα αυτό γεννήθηκε το 1876, όταν ολόκληρο το Υπουργείο Βούλγαρη παραπέμφθηκε από τη Βουλή ενώπιον του Δικαστηρίου για πλαστογραφία και αντιποίηση αρχής και μετά την κλήρωση των δικαστών αποφασίστηκε απ' αυτή η δεύτερη παραπομπή του ίδιου Υπουργείου για εκλογικές παραβάσεις³.

2. Βλ. παραπάνω, σ.132.

3. Βλ. Α ρ α β α ν τ ι ν ο ύ, ορ. cit., σ. 276, σημ. 1.

Για τη νόμιμη συγκρότηση του Δικαστηρίου απαιτείται κατ' αρχήν η παρουσία του Προέδρου του Αρείου Πάγου, καθώς και η παρουσία των κληρωθέντων δώδεκα τακτικών δικαστών και του Γραμματέως του Αρείου Πάγου· τα τακτικά μέλη, κωλύομενα, αντικαθίστανται με αναπληρωματικά κατά την τάξη της κληρώσεως· τα αναπληρωματικά μέλη παρευρίσκονται καθ' όλη τη διάρκεια της συζητήσεως και αναπληρώνουν τα μέλη που αποχωρούν πριν από την έκδοση της αποφάσεως (άρθρ. 31 Ν.Δ. 802). Το άρθρ. 103 § 2 εδ. β' του Κανονισμού της Βουλής ορίζει, ότι τα αναπληρωματικά μέλη αντικαθιστούν τα τακτικά στην περίπτωση θανάτου, παραιτήσεως από της υπηρεσίας, νομίμου κωλύματος ή εξαιρέσεως αυτών. Εξάλλου, τον Πρόεδρο του Αρείου Πάγου απόντα, ελλείποντα ή κωλύομενο, αναπληρώνει ένας Αντιπρόεδρος του ίδιου Δικαστηρίου κατά τάξη αρχαιότητας, ενώ το Γραμματέα του Αρείου Πάγου στις ίδιες περιπτώσεις αναπληρώνει ο Γραμματέας του Εφετείου της Αθήνας και όταν αυτός απουσιάζει, ελλείπει ή κωλύεται, οι νόμιμοι αναπληρωτές του πρώτου (άρθρ. 44 Ν.Δ. 802).

Την κατηγορία ενώπιον του Δικαστηρίου υποστηρίζουν τρεις βουλευτές, οι οποίοι εκλέγονται με ισάριθμους αναπληρωματικούς από τη Βουλή με μυστική ψηφοφορία μετά τη λήψη της αποφάσεως περί παραπομπής· οι κατήγοροι ενεργούν έγκυρα κατά πλειοψηφία, έχουν δε τα δικαιώματα και τα καθήκοντα του εισαγγελέα σύμφωνα με τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (άρθρ. 19 Ν.Δ. 802)^{3α}. Το άρθρ. 103 § 1 του Κανονισμού της Βουλής επαναλαμ-

3α. Η διάταξη αυτή εννοεί προφανώς τα δικαιώματα του εισαγγελέως των πλημμελειοδικών, που καθιερώνει το άρθρ. 31 του Κ. Ποιν. Δ. Βλ. Ε. Ι. Α ρ χ ο υ τ ο υ λ ά κ η, Εγχειρίδιον Ποιν. Δικονομίας, έκδ. 2η, 1951, σ. 30, 34, 41, 51 και 53· Χ ρ. Δ έ δ ε, Ποινική Δικονομία, έκδ. 4η, 1975, σ. 88-90· Ε. Ζ η σ ι ά δ ο υ, Ποινική Δικονομία, έκδ. 3η, τομ. Ι, 1976, σ. 92-94· Β. Ι. Κ α π ρ ά λ ο υ, Ποινική Δικηγορία, έκδ. Β', 1981, σ. 72-74· Μ. Π α π α δ ο γ ι ά ν ν η, Κώδιξ Ποινικής Δικονομίας (ερμηνεία και νομολογία κατ' άρθρον), 1981, σ. 75· Ε. Π α π α ὺ ω ά ν ν ο υ, Ο

βάνει τις διατάξεις αυτές, με τη διαφορά ότι προβλέπει την εκλογή πέντε τακτικών κατηγορών και ισάριθμων αναπληρωματικών που "καλούνται και εις προσωρινήν αναπλήρωσιν των οπωσδήποτε κωλυομένων τακτικών"⁴. Η διάταξη όμως αυτή του Κανονισμού της Βουλής είναι ανίσχυρη² και για το λόγο αυτό η Βουλή οφείλει να εκλέγει τρεις τακτικούς και τρεις αναπληρωματικούς κατηγορούς. Για τη νόμιμη συγκρότηση του Δικαστηρίου είναι απαραίτητη η παρουσία δύο τουλάχιστον κατηγορών (άρθρ. 31 Ν. Δ. 802).

II. Η εξαίρεση των μελών του Δικαστηρίου

Το άρθρ. 45 του Ν.Δ. 802 με τον τίτλο "Εξαιρέσεις μελών του Ειδικού Δικαστηρίου" καθορίζει μόνο τον ανώτατο επιτρεπόμενο αριθμό εξαιρετέων μελών του Δικαστηρίου. Συγκεκριμένα, το άρθρο αυτό ορίζει, ότι "Αίτησις εξαιρέσεως ολοκλήρου του κατά το παρόν Ν.Δ/μα Ειδικού Δικαστηρίου ή τόσων δικαστών, ώστε διά του υπολειπομένου αριθμού αυτών να μη καθίσταται δυνατή η νόμιμος συγκρότησις του Δικαστηρίου τούτου, είναι απαράδεκτος". Τα υπόλοιπα σχετικά με την εξαίρεση των μελών του Δικαστηρίου, καθώς και το θέμα της αποχής αυτών και της εξαιρέσεως και αποχής του γραμματέα και των κατηγορών, διέπονται από τις διατάξεις των άρθρ. 14-26 του Κώδικα της Ποινικής Δικονομίας (άρθρ. 43 Ν.Δ. 802).

Οι διατάξεις των άρθρ. 14, 15 και 23 του Κώδικα της Ποινικής Δικονομίας καθορίζουν περιοριστικά αντίστοιχα τους λόγους αποκλεισμού, εξαιρέσεως και αποχής των δικαστών, του γραμματέα και του εισαγγελέα (των κατηγορών). Οι διατάξεις αυτές είναι εξαιρετικές και σαν τέτοιες πρέπει να ερμηνεύονται στε-

εισαγγελεός, 1980, σ. 61 επ. Κ. Σιφναίου, Πανδέκτης Ποινικής Δικονομίας, τομ. Β, 1957, σ. 53-54, 57-58, 63-64, 66, 69, 71, 75 και 81-82.

4. Πρβλ. άρθρ. 21 του Ν. ΦΠΣΤ'/1877, όπως συμπληρώθηκε με το άρθρ. 4 του Ν. 1162/1918.

νά. Πρέπει να σημειωθεί, ότι η καθιερούμενη από τις διατάξεις διάκριση μεταξύ των λόγων αποκλεισμού και των λόγων εξαιρέσεως δεν έχει εν προκειμένω την κύρια πρακτική σημασία, που έχει στην ποινική δίκη. Πράγματι, η σημασία της διακρίσεως αυτής συνίσταται στο ότι στην περίπτωση των λόγων αποκλεισμού υπάρχει ανικανότητα του δικαστή (*judex inhabilis*) και η εκδιδόμενη απ' αυτόν απόφαση υπόκειται πάντοτε σ' αναίρεση λόγω κακής συνθέσεως του δικαστηρίου, ενώ στην περίπτωση των λόγων εξαιρέσεως ο δικαστής μπορεί απλώς να εξαιρεθεί (*judex suspectus*) έτσι, ώστε εάν οι λόγοι αυτοί, που δεν αποτελούν και λόγους αποκλεισμού, δεν προταθούν έγκαιρα από τους διαδίκους, καλύπτονται και δεν αποτελούν λόγος αναίρέσεως⁵. Οι αποφάσεις όμως του Υπουργοδικείου είναι αμετάκλητες και, συνεπώς, και οι λόγοι αποκλεισμού των μελών του καλύπτονται στην περίπτωση της μη έγκαιρης προβολής τους. Έτσι, η σημασία της διακρίσεως περιορίζεται εδώ στην αυτεπάγγελτη λήψη υπόψη των λόγων αποκλεισμού και το χρονικά απεριόριστο της προτάσεως αυτών⁶.

Την εξαίρεση δικαιούνται να προτείνουν οι κατηγοροί και ο κατηγορούμενος (άρθρ. 16 § 1 Κ. Ποιν. Δ.). Η αίτηση εξαιρέσεως υποβάλλεται κατά μεν το στάδιο της ανακρίσεως μέχρι της διαβιβάσεως της δικογραφίας στους κατηγορούς από τον ανακριτή, κατά δε την κύρια διαδικασία μέχρι την έναρξη της συζητήσεως (άρθρ. 16 § 2 Κ. Ποιν. Δ. σε συνδυασμό με άρθρ. 29 Ν.Δ. 802).

5. Βλ. Η λ. Γ ά φ ο υ, Ποινική Δικονομία κατά τον νέον Κώδικα, έκδ. 3η, 1965, σ. 29 επ. Α. Μ π ο υ ρ ό π ο υ λ ο υ, Ερμηνεία του Κώδικος Ποινικής Δικονομίας, έκδ. 2η, 1957, σ. 29.

6. Το ίδιο συνέβαινε και προκειμένου για τη δίκη ενώπιον του Εκλογοδικείου (άρθρ. 73 του Συντ. του 1952), στην οποία εφαρμόζονταν οι διατάξεις των άρθρ. 14-26 του Κ. Ποιν. Δ. Βλ. Α θ α ν. Γ. Ρ ά τ σ ο υ, Δικονομικόν Εκλογικόν Δίκαιον, έκδ. 11η, 1982, σ. 68 επ.

Βραδύτερη υποβολή της αίτησης επιτρέπεται μόνο , όταν μπορεί συγχρόνως ν' αποδειχθεί ότι ο λόγος εξαιρέσεως δημιουργήθηκε μεταγενέστερα ή έγινε γνωστός στον αιτούντα (άρθρ. 16 § 3 Κ. Ποιν. Δ.)⁷.

7. Η απόφ. 5/1958 του Εκλογοδικείου νομολόγησε, ότι, εφόσον η διάταξη αυτή "αορίστως ομιλεί περί μεταγενεστέρως υποβολής, θα έδει να θεωρηθή, ότι η υποβολή της περί εξαιρέσεως αιτήσεως δύναται να υποβληθή μέχρι της δημοσιεύσεως της αποφάσεως". Βλ. Ράικο, Δικονομικόν Εκλογικόν Δίκαιον, σ. 75 επ.

§ 9.- Η ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΔΙΚΕΙΟΥ

Το Υπουργοδικείο είναι αναμφίβολα ένα Ειδικό Δικαστήριο,¹ η αρμοδιότητα του οποίου καθορίζεται απευθείας από την προβλέπουσα αυτό διάταξη του άρθρ. 86 § 1 του Συντάγματος. Η διάταξη αυτή του Συντάγματος είναι εξαιρετική και, συγκεκριμένα, καθιερώνει μιά εξαίρεση από τη θεσπιζόμενη από το άρθρ. 96 § 1 αυτού αρχή, κατά την οποία "ο κολασμός των εγκλημάτων και η λήψις των κατά τους ποινικούς νόμους μέτρων" ανήκει στα "τακτικά ποινικά δικαστήρια". Κατ' ακολουθία, η διάταξη του άρθρ. 86 § 1 του Συντάγματος πρέπει να ερμηνεύεται στενά, η δε νομοθετική εξουσία δεν μπορεί να περιορίζει η διευρύνει την αρμοδιότητα του από τη διάταξη αυτή προβλεπόμενου Δικαστηρίου².

Η διάταξη του άρθρ. 86 § 1 του Συντάγματος αναθέτει στην αρμοδιότητα του Ειδικού Δικαστηρίου την εκδίκαση των κατηγοριών της Βουλής κατά των "διατελούντων ή διατελεσάντων μελών Κυβερνήσεως και των Υφυπουργών" σύμφωνα με τους νόμους περί ευθύνης των Υπουργών. Έτσι, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να εκδικάζει μόνο τις κατηγορίες, τις οποίες η Βουλή διατυπώνει κατά των "μελών Κυβερνήσεως και των Υφυπουργών". Η φράση "μελών Κυβερνήσεως και Υφυπουργών" ελήφθη από το δικτατορικό συνταγματικό κείμενο του 1968/1973 (άρθρ. 94), κατά το οποίο

1. Ο χαρακτήρας αυτός του Δικαστηρίου προκύπτει σαφώς από τη διατύπωση της διάταξης του άρθρ. 86 § 1 του Συντ. ("του επί του ύψω Δικαστηρίου"), ενώ οι νόμοι περί της ευθύνης των Υπουργών χαρακτηρίζουν ρητά αυτό ως "Ειδικό" (Ν.ΦΠΣΤ'/1877, Ν.Δ. 802/1971). Ο Ν. 3398/1927 χαρακτήριζε το Δικαστήριο (Γερουσία) ως "Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο". Τον τελευταίο όρο χρησιμοποιεί το άρθρ. 100 για το χαρακτηρισμό του Δικαστηρίου, που προβλέπεται απ' αυτό.

2. Βλ. Ράινοϋ, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975), τ. Α', σ. 362.

(άρθρ. 87 § 5) οι Υφυπουργοί δεν αποτελούσαν και δεν μπορούσαν ν' αποτελέσουν μέλη της Κυβέρνησης (Υπουργικού Συμβουλίου). Τη φράση χρησιμοποιεί το ισχύον Σύνταγμα ενόψει του γεγονότος ότι και αυτό (άρθρ. 81 § 1) δε θεωρεί τους Υφυπουργούς ως μέλη της Κυβέρνησης, επιτρέποντας στο νόμο να ορίζει ότι αποτελούν μέλη της Κυβέρνησης. Σύμφωνα με το άρθρ. 1 του Ν. 400/1976 "περί Υπουργικού Συμβουλίου και Υπουργείων" το Υπουργικό Συμβούλιο αποτελείται από τον Πρωθυπουργό, τους Αντιπροέδρους της Κυβέρνησης και τους Υπουργούς, περιλαμβανομένων και των αναπληρωτών και άνευ χαρτοφυλακίου Υπουργών. Αντίθετα, οι Υφυπουργοί δεν αποτελούν κατά το νόμο αυτό μέλη της Κυβέρνησης. Στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου υπάγονται, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρ. 86 § 1 του Συντάγματος, τόσο οι "διατελούντες" όσο και οι "διατελέσαντες" μέλη της Κυβέρνησης. Αυτό ορίζει ρητά και η διάταξη του άρθρ. 9 του Ν.Δ. 802 ("μέλους Κυβερνήσεως ή Υφυπουργού, διατελούντος ή μη εν τη αρχή"), επαναλαμβάνοντας αμετάβλητη την αντίστοιχη διάταξη του άρθρ. 10 § 1 του Ν. ΦΠΣΤ' και του άρθρ. 1 § 1 του Ν. 3398/1927. Τη διατύπωση της συνταγματικής διάταξης υιοθέτησε το άρθρ. 102 § 1 εδ. α' του Κανονισμού της Βουλής.

Στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου υπάγονται όλα τα εγκλήματα, τα οποία προβλέπει ο κάθε φορά ισχύων νόμος περί ευθύνης των Υπουργών. Τέτοια είναι και μπορούν κατά το Σύνταγμα (άρθρ. 85 και 86 § 1) μόνο τα εγκλήματα των Υπουργών, τα οποία αναφέρονται στην άσκηση των καθηκόντων τους. Τα εγκλήματα αυτά καθορίζονται από τις διατάξεις των άρθρ. 1-5 του Ν.Δ. 802 και του άρθρ. 15 § 2 του Ν. 400/1976. Η εκδίκαση των εν λόγω αδικημάτων ανατίθεται από το νόμο, σύμφωνα με τη συνταγματική επιταγή, στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Ειδικού Δικαστηρίου. Συνεπώς, απαγορεύεται οποιαδήποτε σχετική ανάμειξη των κοινών ποινικών δικαστηρίων και δικαστικών αρχών³. Αντίθετα, τα εγκλήματα των Υπουργών, που είναι άσχετα

3. Βλ. την απόφαση 1438/1948 της Ολομ. του Αρείου Πάγου, στη "ΘΕΜΙΔΑ", τ. Ε, σ. 243.

με τα καθήκοντά τους, υπάγονται (άρθρ. 6 Ν.Δ. 802) και πρέπει να υπάγονται (άρθρ. 96 § 1 Συντ.) στα κοινά ποινικά δικαστήρια.

Οι διατάξεις των Συνταγμάτων μας περί της ευθύνης των Υπουργών δεν πρόβλεψαν και την παραπομπή των συμμετόχων (συναυτουργού, συνεργού, ηθικού αυτουργού)^{3α} ενώπιον του Υπουργοδικείου. Την παραπομπή όμως των συμμετόχων ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου επέτρεψαν όλοι οι νόμοι περί της ευθύνης των Υπουργών, οι οποίοι ίσχυσαν μέχρι σήμερα. Αυτό όριζε ήδη το άρθρ. 10 του Ν. ΦΠΣΤ'/1877, με την αρχική διατύπωσή του. Η διάταξη της § 2 του άρθρου αυτού, όπως αντικαταστάθηκε με το Ν. 871/1917, όριζε ειδικότερα, ότι "Οι τυχόν συναίτιοι ή συνεργοί δύνανται να υπαχθώσιν εις το Ειδικόν Δικαστήριον, μόνον εάν ήθελεν αποφασίσει τούτο η Βουλή εν τη περί παραπομπής του Υπουργού αποφάσει αυτής". Στη συνέχεια η διάταξη του άρθρ. 1 § 2 του Ν. 3398/1927 επανέλαβε τη διάταξη αυτή του Ν. ΦΠΣΤ', ορίζοντας ότι "Ενώπιον του αυτού δικαστηρίου δύνανται επίσης να παραπεμφθώσι και οι τυχόν υπάρχοντες συναίτιοι και συνεργοί αυτών (των Υπουργών)". Τη ρύθμιση αυτή επανέλαβε ουσιαστικά η διάταξη του άρθρ. 9 του Ν. Δ. 802, καθιερώνοντας το δικαίωμα της Βουλής να παραπέμπει ενώπιον του Υπουργοδικείου "και τους τυχόν συμμετόχους". Η ίδια ρύθμιση περιλήφθηκε και στη διάταξη του άρθρ. 102 § 1 εδ. β' του ισχύοντος Κανονισμού της Βουλής, κατά την οποία "Οι τυχόν συμμετοχοί δύνανται να υπαχθούν εις το επί τούτω Δικαστήριον μόνον εάν αποφασίση ούτως η Βουλή διά της περί παραπομπής του μέλους Κυβερνήσεως ή Υφυπουργού αποφάσεως αυτής". Οπωσδήποτε, τίθεται ζήτημα συμφωνίας της ρύθμισης με την προπαρατεθείσα διάταξη του άρθρ. 96 § 1 του ισχύοντος

3α. Βλ. Η. Γάφου, Η συμμετοχή εις το έγκλημα, 1937· Ι. Γεωργάκη, Ποινικόν Δίκαιον, Γενικόν Μέρος, τομ. Α, 1958, σ. 265-267· Η. Κατσαντώνη, Ποινικόν Δίκαιον, Γενικόν Μέρος, τομ. Ι., 1972, σ. 89 επ.· Ν. Χωραφά, Ποινικόν Δίκαιον, έκδ. 9η, τομ. Ι, 1978, σ. 337 επ.

Συντάγματος, η οποία δεν υπήρχε στα προηγούμενα Συντάγματα. Ενόψει της προεκτεθείσας πάγιας ρύθμισης του θέματος από τους νόμους περί της ευθύνης των Υπουργών, την οποία γνώριζε ο τελευταίος συνταγματικός νομοθέτης, και της αρχής του δικονομικού ποινικού δικαίου περί της υπαγωγής όλων των συμμετόχων ενός εγκλήματος στο ίδιο δικαστήριο (άρθρ. 130 Κ. Ποιν. Δ.) πρέπει μάλλον να θεωρηθεί συνταγματική η νομοθετική καθιέρωση της δυνατότητας παραπομπής και των συμμετόχων ενώπιον του Υπουργοδικείου. Οι επιφυλάξεις μας οφείλονται στον προαναφερθέντα εξαιρετικό χαρακτήρα της διάταξης του άρθρ. 86 § 1 του Συντάγματος και την κατ' αρχήν στενή ερμηνεία αυτής. Κατ' ακολουθία, η Βουλή μπορεί να παραπέμπει και τους συμμετόχους⁴ ενώπιον του Υπουργοδικείου. Αν η Βουλή αποφασίσει την άσκηση ποινικής διώξεως και κατά των συμμετόχων, παύει η αρμοδιότητα των κοινών ποινικών δικαστηρίων και δικαστικών αρχών γι' αυτούς, εφόσον έχουν ήδη επιληφθεί αυτών, ή η αναρμοδιότητα αυτών καθίσταται οριστική, εφόσον δεν έχουν ακόμα επιληφθεί της διώξεώς τους. Αντίθετα, αν η απόφαση της Βουλής περί παραπομπής του Υπουργού δεν περιλαμβάνει ρητά και τους συμμετόχους, αυτοί υπάγονται στην αρμοδιότητα των κοινών ποινικών δικαστηρίων^{5,6}. Η διάταξη του άρθρ. 37 § 2 του Ν. ΦΠΣΤ' όριζε, ότι "Και καθ' ήν περίπτωσιν (το Ειδικό Δικαστήριο) κηρύξη αθών τον Υπουργόν της αποδιδομένης αυτώ πράξεως, έχει αρμοδιότητα και οφείλει να δικάση τους συγκατηγορούμέ-

4. Η έννοια αυτών κρίνεται σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρ. 46 και 47 του Ποινικού Κώδικα (άρθρ. 8 Ν.Δ. 802).

5. Βλ. την απόφαση 472/1950 του Αρείου Πάγου, στα "Ποινικά Χρονικά", τ. Α', σ. 41.

6. Η διάταξη του άρθρ. 2 § 3 του Ν. 3398 όριζε, ότι οι συναίτιοι και συνεργοί των Υπουργών μπορούσαν πάντοτε "να διωχθώσιν αυτοτελώς ενώπιον των τακτικών δικαστηρίων διά παραβάσεις εν γένει των ποινικών νόμων, μη απαιτουμένης προς τούτο της κατά τα άνω αποφάσεως της Βουλής".

νους συναιτίους ή συνεργούς". Η διάταξη αυτή περιλήφθηκε στο άρθρ. 24 § 2 εδ. α' του Ν. 3398. Τη διάταξη δεν περιέλαβε το Ν.Δ. 802 προφανώς ως αυτονόητη ενόψει και του άρθρ. 48 του Ποινικού Κώδικα, κατά το οποίο το αξιόποινο των συμμετόχων είναι ανεξάρτητο από το αξιόποινο του εκτελέσαντος την πράξη. Ως αυτονόητη δεν περιλήφθηκε στο ισχύον νομοθέτημα και η διάταξη της § 1 του ίδιου άρθρου του Ν. ΦΠΣΤ', η οποία όριζε ότι "Το δικαστήριο εξετάζει την ιδίαν εαυτού αρμοδιότητα".

Στην αρμοδιότητα του Υπουργοδικείου δεν υπάγεται η εκδίκαση αγωγών αποζημιώσεως κατά του Υπουργού. Οι αγωγές αυτές υπάγονται στα πολιτικά δικαστήρια σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρ. 46 § 1 εδ. β' του Ν.Δ. 802, η οποία επαναλαμβάνει την αντίστοιχη διάταξη του προϊσχύσαντος δικαίου⁷. Για το λόγο αυτό είναι ανεπίτρεπτη η παράσταση πολιτικώς ενάγοντος και αστικώς υπευθύνου ενώπιον του Δικαστηρίου. Πάντως, ο νόμος μπορεί ν' αναθέτει την εκδίκαση των αγωγών αποζημιώσεων στο Δικαστήριο. Μιά τέτοια ρύθμιση δε θάταν αντίθετη με τη διάταξη του άρθρ. 94 § 3 του Συντάγματος⁸, την οποία δεν περιλαμβάνουν τα προϊσχύσαντα Συντάγματα. Γιατί αυτή θα καλυπτόταν αναμφίβολα από τις διατάξεις των άρθρ. 85 και 86 § 1 του Συντάγματος, οι οποίες επιφυλάσσουν στους νόμους περί ευθύνης των Υπουργών και τη ρύθμιση της αστικής ευθύνης αυτών από κάθε άποψη.

7. Άρθρ. 61 § 1 εδ. β' του Ν. ΦΠΣΤ', την οποία επαναλαμβάνει αμετάβλητη η διάταξη του Ν.Δ. 802' και άρθρ. 28 § 8 του Ν. 3398, κατά το οποίο "Αιτήσεις περί πολιτικών αποζημιώσεων και χρηματικών ικανοποιήσεων εισίν απαράδεκτου ενώπιον της Γερουσίας, χωρίς εντεύθεν να αποκλείεται η επιδίωξις αυτών ενώπιον παντός άλλου αρμοδίου δικαστηρίου".

8. "Εις τα πολιτικά δικαστήρια υπάγονται πάσαι αι ιδιωτικάί διαφοραί, ως και αι διά νόμου αντατιθέμεναι εις ταύτα υποθέσεις εκουσίας δικαιοδοσίας".

§ 10.- Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ

1. Η αρμοδιότητα ασκήσεως της ποινικής διώξεως κατά των Υπουργών.- Οι διατάξεις του άρθρ. 86 §§ 1-2 του Συντάγματος κατοχυρώνουν την αποκλειστική αρμοδιότητα της Βουλής ν' ασκεί ποινική δίωξη κατά των Υπουργών για πράξεις ή παραλείψεις, οι οποίες τελέστηκαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Την αρμοδιότητα αυτή της Βουλής καθιερώνει και το άρθρ. 9 του Ν.Δ. 802/1971, που επαναλαμβάνει κατ' ουσίαν το άρθρ. 10 του Ν. ΦΠΣΤ'/1877, και το οποίο ορίζει τα ακόλουθα: "Την κατά το παρόν Ν. Δ/μα ποινικήν δίωξιν κατά μέλους Κυβερνήσεως ή Υφυπουργού διατελούντος ή μη εν τη αρχή, ως και των τυχόν συμμετόχων, μόνη η Βουλή δικαιούται ν' ασκήσει ενώπιον του κατά το άρθρ. 94 του Συντάγματος (άρθρ. 86 του ισχύοντος Συντ.) Ειδικού Δικαστηρίου, προ τούτου δε ουδεμία επιτρέπεται δίωξις, ανάκρισις ή προανάκρισις". Εξάλλου, χωρίς την άδεια της Βουλής είναι ανεπίτρεπτη η άσκηση ποινικής διώξεως κατά των διατελούντων Υπουργών για εγκλήματα άσχετα με τα καθήκοντά τους από τις αρμόδιες δικαστικές αρχές σύμφωνα με το άρθρ. 47 του ίδιου Ν.Δ/τος.

2. Η υποβολή της προτάσεως περί ασκήσεως της ποινικής διώξεως.- Η διαδικασία της ποινικής διώξεως αρχίζει με την υποβολή σχετικής προτάσεως στη Βουλή. Την προϋπόθεση αυτή καθιερώνει το άρθρ. 10 του Ν.Δ. 802, που έχει τον τίτλο "Προϋποθέσεις ποινικής διώξεως". Ειδικότερα, το άρθρο αυτό ορίζει τα εξής: "Η περί διώξεως πρότασις είναι απαράδεκτος, εάν δεν φέρη τας υπογραφάς δέκα πέντε τουλάχιστον βουλευτών και δεν προσδιορίζη τα στοιχεία, εφ' ων στηρίζεται η συνιστώσα το αντικείμενον της κατηγορίας παράβασις". Η διάταξη αυτή επανέλαβε τη διάταξη του άρθρ. 11 του Ν. ΦΠΣΤ', η οποία όμως απαιτούσε την υπογραφή της προτάσεως από είκοσι τουλάχιστον βουλευτές.

Το θέμα ρυθμίζει εν μέρει διαφορετικά και η διάταξη του

άρθρ. 102 § 2 του Κανονισμού της Βουλής. Συγκεκριμένα, η διάταξη αυτή ορίζει, ότι "Η περί κατηγορίας πρότασις είναι απαράδεκτος εάν δεν είναι υπογεγραμμένη υπό του ενός δεκάτου του όλου αριθμού των βουλευτών και δεν ορίζη ακριβώς τας πράξεις ή παραλείψεις, εφ' ων ερείδεται ουδέ μνημονεύη την παραβιασθείσαν διάταξιν". Έτσι, η διάταξη απαιτεί με την παρούσα σύνθεση της Βουλής¹ την υπογραφή της προτάσεως από τριάντα βουλευτές, δηλαδή το διπλάσιο αριθμό υπογραφών από τον απαιτούμενο από διάταξη του Ν.Δ. 802. Το θέμα ρυθμίζει αποκλειστικά η διάταξη του Ν.Δ. 802 ενόψει του ανισχύρου της διάταξης του Κανονισμού της Βουλής².

3. Η συζήτηση της προτάσεως περί ποινικής διώξεως.- Τη διαδικασία της συζητήσεως της προτάσεως περί ασκήσεως ποινικής διώξεως καθορίζουν οι διατάξεις των άρθρ. 11-18 του Ν.Δ. 802. Η πρόταση μετά την παράδοσή της στο προεδρείο της Βουλής διαβάζεται σε δημόσια συνεδρίαση της Βουλής και κατόπιν εκτυπώνεται και διανέμεται στους βουλευτές· αυτή εγγράφεται στην ημερήσια διάταξη μέσα σε οκτώ μέρες από την κατάθεσή της και συζητείται κατά τη σειρά της εγγραφής, εκτός αν η Βουλή την κηρύξει κατεπείγουσα και ορίσει άλλη μέρα συζητήσεως (άρθρ. 11). Την παραπέρα διαδικασία ενώπιον της Βουλής ρύθμιζαν οι διατάξεις των άρθρ. 12-15 και 17 του Ν.Δ/τος³ ενόψει του θεσμού του Επιτρόπου της

1. Άρθρ. 2 του Εκλογικού Κώδικα (Π.Δ. 164/1984).

2. Βλ. παραπάνω, σ. 132.

3. Άρθρ. 12: "1. Η ενώπιον της Βουλής συζήτησις περιορίζεται εις την λήψιν αποφάσεως περί διεξαγωγής ή μη προανακρίσεως. -2. Η απόφασις λαμβάνεται διά μυστικής ψηφοφορίας, εις την οποίαν δεν μετέχει ο καταγγελλόμενος εάν είναι βουλευτής" (έτσι και το άρθρ. 13 §§ 1-2 του Ν. ΦΠΣΤ').- Άρθρ. 13: "1. Εάν η Βουλή απορρίψη την περί διώξεως πρότασιν, αύτη δεν δύναται πλέον να επαναληφθή, εκτός εάν προκύψουν νέα στοιχεία. Εάν η πρότασις γίνη δεκτή, παραπέμπεται εις τον κατά το άρθρ. 127

Βουλής, τον οποίο πρόβλεπε το Σύνταγμα του 1968. Οι διατάξεις αυτές, καθόσον στηρίζονται στο θεσμό του Επιτρόπου της Βουλής, καταργήθηκαν ήδη με την επανάθεση σε ισχύ του Συντάγματος του 1952 (1974), που δεν πρόβλεπε, όπως δεν προβλέπει και το ισχύον Σύνταγμα, το θεσμό αυτό. Τώρα και μέχρι τη νομοθετική ρύθμιση του κενού, που δημιουργήθηκε με την κατάργηση του Επιτρόπου της Βουλής, πρέπει να εφαρμόζεται η διάταξη του άρθρ. 13 § 2 του Ν. Δ/τος, κατά την οποία "Μη υπάρχοντος Επιτρόπου της Βουλής αυτή προβαίνει εις γενικήν συζήτησιν και λαμβάνει αποφασιν επί της περί διατυπώσεως κατηγορίας προτάσεως".- Η Βουλή καλεί στη συνεδρίαση, κατά την οποία γίνεται η γενική συζήτηση επί της προτάσεως περί παραπομπής, τους καταγγελλομένους, και εάν δεν είναι μέλη της Κυβέρνησης, Υφυπουργοί ή βουλευτές, να εμφανιστούν και ν'αντικρούσουν τα βαρύνοντα αυτούς στοιχεία (άρθρ. 16 Ν. Δ. 802). Μετά την περάτωση της γενικής συζητήσεως διεξάγεται μυστική και χωριστή για κάθε κεφάλαιο της προτάσεως ψηφοφορία (άρθρ. 18 Ν.Δ. 802).

Τη διαδικασία ενώπιον της Βουλής ρυθμίζει πλήρως το άρθρ. 102 του Κανονισμού της Βουλής, το οποίο θεωρούμε αντισυνταγματικό², σύμφωνα με το πρότυπο του Ν. ΦΠΣΤ' (άρθρ. 12-20). Η πρόταση κατηγορίας ανακοινώνεται στην Ολομέλεια της Βουλής μετά την παράδοσή της στον Πρόεδρο αυτής, διανέμεται στους βουλευτές και γράφεται στην ημερήσια διάταξη⁴ μέσα σε δεκα-

του Συντάγματος Επίτροπον προς διενέργειαν εξετάσεως και υποβολήν πορίσματος, κατά το άρθρ. 94 του Συντάγματος, εντός τασσομένης υπό της Βουλής προθεσμίας". - Οι διατάξεις του άρθρ. 14 καθόριζαν τα εν προκειμένω δικαιώματα και καθήκοντα του Επιτρόπου της Βουλής και οι διατάξεις του άρθρ. 15 πρόβλεπαν την ανακοίνωση του πορίσματος εξετάσεως αυτού στη Βουλή.

4. Οι προτάσεις κατηγορίας κατά του Προέδρου της Δημοκρατίας και των Υπουργών εγγράφονται, κατά το άρθρ. 39 § 4 στοιχ. ιβ' του Κανονισμού της Βουλής, σε ειδική ημερήσια διάταξη της Ολομέλειας της Βουλής.

πέντε μέρες από την κατάθεσή της στον Πρόεδρο της Βουλής. Η πρόταση συζητείται κατά τη σειρά της εγγραφής της στην ημερήσια διάταξη, εκτός αν η Βουλή μετά από περιορισμένη συζήτηση, που διεξάγεται σύμφωνα με το άρθρ. 76 § 1 του Κανονισμού της⁵, την κηρύξει κατεπείγουσα και ορίσει άλλη μέρα για συζήτηση. Η συζήτηση στη Βουλή περιορίζεται μόνο στη λήψη αποφάσεως για διεξαγωγή ή όχι προανακρίσεως. Η απόφαση λαμβάνεται με ψηφοφορία⁶, στην οποία δε μετέχει ο κατηγορούμε-

5. "Η Βουλή συζητεί τα εις την ημερησίαν διάταξιν της νομοθετικής εργασίας σχέδια ή προτάσεις κατά την σειράν της εγγραφής αυτών, εκτός αν αύτη, αιτήσει Υπουργού ή του ενός τριακοστού του όλου αριθμού των βουλευτών, αποφασίση δι' αναστάσεως την μεταβολήν της σειράς. Η συζήτησις περιορίζεται μόνον μεταξύ ενός των υποβαλόντων την αίτησιν και ενός αντιλέγοντος. Οι αρχηγοί κομμάτων και οι Υπουργοί ακούονται πάντοτε.- Η διάρκεια της ομιλίας εκάστου τούτων δεν δύναται να υπερβή τα πέντε λεπτά της ώρας....".

6. Η διάταξη δεν καθορίζει τον τρόπο της ψηφοφορίας και, συγκεκριμένα, αν αυτή είναι φανερή ή μυστική. Νομίζουμε ότι η ψηφοφορία πρέπει να είναι μυστική σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρ. 67 § 3 του Κανονισμού της Βουλής, κατά την οποία "Η ψηφοφορία περί πάσης εκλογής προσώπων, ως και η επί πάντων των ζητημάτων των αφορώντων εις πρόσωπα ονομαστικώς αναφερόμενα, βουλευτάς ή μή, είναι μυστική". Τη μυστικότητα της ψηφοφορίας θέσπιζαν και οι προϋσχύσαντες νόμοι περί της ευθύνης των Υπουργών (άρθρ. 13 § 2 και 20 Ν. ΦΠΣΤ', άρθρ. 4 § 1 εδ. β' και 13 Ν. 3398). Τη μυστικότητα της ψηφοφορίας προβλέπει και το άρθρ. 104 του Κανονισμού της Βουλής, που θα παραθέσουμε στη συνέχεια, στην περίπτωση εφαρμογής του άρθρ. 86 § 2 εδ. β' του Συντ.- Δεδομένου ότι η διάταξη δεν καθορίζει την απαιτούμενη πλειοψηφία για τη λήψη της αποφάσεως της Βουλής, αυτή πρέπει να ληφθεί με την πλειοψηφία, την οποία καθιερώνει το άρθρ. 67 § 1 του Συντ. (άρθρ. 63 § 1 Κανον. Βουλής), δηλαδή με την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων

νος Υπουργός, αν είναι βουλευτής. Η Βουλή μπορεί να επιτρέψει την εμφάνιση του κατηγορούμενου και να ακούσει την απολογία του, η οποία γίνεται πάντα δεκτή έστω και γραπτή. Αν η Βουλή αποφασίσει να μη διεξάγει προανάκριση, τότε η πρόταση κατηγορίας δεν μπορεί να επαναληφθεί. Αν η Βουλή διατάξει προανάκριση, εκλέγει με ψηφοφορία, και χωρίς συζήτηση επ' αυτού, δωδεκαμελή επιτροπή από μέλη της για διεξαγωγή αυτής ορίζοντας ταυτόχρονα και προθεσμία μέσα στην οποία η επιτροπή οφείλει να υποβάλει τις αποδείξεις που συνέλεξε καθώς και αιτιολογημένη έκθεση για την προανάκριση, στην οποία περιλαμβάνεται η πρόταση κατηγορίας. Από τα μέλη της επιτροπής, τα οποία διαφώνησαν, υποβάλλεται αυτοτελής έκθεση. Η επιτροπή αυτή συγκροτείται και λειτουργεί σύμφωνα με το άρθρ. 27 του Κανονισμού της Βουλής. Οι βουλευτές της επιτροπής ορίζονται αναλόγως του αριθμού των βουλευτών κάθε ομάδας. Οι ανεξάρτητοι βουλευτές συμμετέχουν στη συγκρότηση της επιτροπής κατ' αναλογία του συνολικού αριθμού αυτών, θεωρούμενοι, ως προς το θέμα αυτό, ως αποτελούντες ενιαία ομάδα. Αυτοί ορίζονται από τον Πρόεδρο της Βουλής, ο οποίος εκτιμά ανάλογα και την από την πλειονότητά τους τυχόν εκδηλούμενη προτίμηση. Η επιτροπή έχει όλες τις αρμοδιότητες του εισαγγελέα πλημμελειοδικών, εκλέγει δε επίσης και εισηγητές μεταξύ των μελών της. Ο κατηγορούμενος καλείται από την επιτροπή για να απαντήσει, αν θέλει, σε κάθε στοιχείο της κατηγορίας που τον βαρύνει. Βασικός σκοπός της επιτροπής αυτής είναι η ανεύρεση, εξακρίβωση και βεβαίωση των ενδείξεων ή αποδείξεων που υπάρχουν για την καταγγελλόμενη υπόθεση, έχοντας πάντοτε τη δυνατότητα να αναθέσει την ενέργεια μερικών προανακριτικών πράξεων σε ένα μέλος της ή να παραγγείλει τη διεξαγωγή αυτών σε εισαγγελέα εφετών ή πλημμελειοδικών. Μεταξύ των καθηκόντων της επιτρο-

βουλευτών, η οποία όμως δεν μπορεί ποτέ να είναι μικρότερη από το ένα τέταρτο αυτών. Το ίδιο ισχύει και υπό το Ν.Δ. 802, το οποίο δεν καθορίζει επίσης την απαιτούμενη πλειοψηφία.

πής δεν περιλαμβάνεται το δικαίωμα προφυλακίσεως του κατηγορούμενου⁷. Αυτή συλλέγει απλώς όλες τις αποδείξεις που υπάρχουν και τις εκθέσεις της πλειοψηφίας και μειοψηφίας, και μαζί με τα υπόλοιπα έγγραφα τα καταθέτει στο Προεδρείο της Βουλής. Μέσα σε δέκα μέρες από την κατάθεσή τους οι εκθέσεις διανέμονται στους βουλευτές, οι οποίοι έχουν το δικαίωμα, όπως και ο κατηγορούμενος, να λάβουν γνώση κάθε αποδείξεως και εγγράφου σχετικού με την υπόθεση, που κατατέθηκε στην αρμόδια υπηρεσία της Βουλής. Η συζήτηση επί της προτάσεως της επιτροπής διεξάγεται μετά από πέντε τουλάχιστον μέρες από τη διανομή των εκθέσεων και το αργότερο μέσα σε είκοσι μέρες απ' αυτήν. Κατά τη διάρκεια της συζητήσεως και σύμφωνα με τη διάταξη 76 § 1 του Κανονισμού της Βουλής, αποφασίζει αυτή, αν θα επιτρέψει στον κατηγορούμενο, ο οποίος δεν είναι Υπουργός ή βουλευτής, να εμφανισθεί κατά τη συζήτηση αυτή και να απολογηθεί. Αν η επιτροπή δεν υποβάλλει την έκθεσή της μέσα στην ορισμένη προθεσμία, τότε η Βουλή ή διορίζει άλλη ή προχωρεί και δίχως την έκθεση στη συζήτηση της προτάσεως κατηγορίας. Μετά το τέλος της συζητήσεως διεξάγεται ψηφοφορία⁶ χωριστά για κάθε καταγγελλόμενη πράξη ή παράλειψη. Οι εξουσίες της επιτροπής δεν αναστέλλονται με τη λήξη της Συνόδου, παύουν όμως με τη λήξη της Περιόδου της Βουλής που τη διόρισε. Αν η Βουλή διαλυθεί πριν από την κατάθεση της προανακριτικής εκθέσεως της επιτροπής, τότε κατά την πρώτη Σύνοδο της επομένης Περιόδου εκλέγεται νέα επιτροπή για τη διεξαγωγή της προανακρίσεως. Αν όμως η Βουλή διαλυθεί μετά την κατάθεση της προανακριτικής εκθέσεως, τότε η γενική συζήτηση για το παραδεικτό ή όχι της προτάσεως κατηγορίας διεξάγεται βάσει της εκθέσεως αυτής κατά την πρώτη Σύνοδο της επομένης Βουλής⁸. Αν η Βουλή απορρίψει την πρόταση κατηγορίας, τότε αυτή ουδέποτε επαναλαμβάνεται.

7. Ένα τέτοιο δικαίωμα παρείχε στην επιτροπή της Γερουσίας το άρθρ. 10 του Ν. 3398.

8. Πρβλ. άρθρ. 20 Ν.Δ. 802.

Το άρθρ. 104 του Κανονισμού της Βουλής ρυθμίζει τη διαδικασία, που ακολουθείται στην περίπτωση του άρθρ. 86 § 2 εδ. β' του Συντάγματος. Ο Πρόεδρος της Βουλής ανακοινώνει σ' αυτή όλα τα στοιχεία, που διαβιβάστηκαν από τον αρμόδιο Εισαγγελέα σύμφωνα με τη συνταγματική αυτή διάταξη, και τα οποία μπορούν να θεμελιώσουν ευθύνη Υπουργού κατά τις διατάξεις του νόμου περί ευθύνης Υπουργών (§ 1). Εάν δεν ορίζεται διαφορετικά, η συζήτηση, όταν αυτή επιτρέπεται, επί των ζητημάτων που ρυθμίζονται από το άρθρ. 86 του Συντάγματος διεξάγεται σύμφωνα με τις διατάξεις περί γενικευομένης επερωτήσεως (άρθρ. 97 § 31 Κανονισμ. Βουλής), η δε ψηφοφορία είναι μυστική· οι αντίστοιχες ημερήσιες διατάξεις περιέχουν μόνο το θέμα του άρθρ. 86 του Συντάγματος, που καλείται ν' αποφασίσει η Βουλή (§ 2). Ενόψει του ανισχύρου των διατάξεων αυτών του Κανονισμού της Βουλής, και μέχρι τη νομοθετική ρύθμιση του θέματος^{8α}, η παραπομπή του Υπουργού αποφασίζεται και στην προκείμενη περίπτωση σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν.Δ. 802, οι οποίες εξετάζονται στην παράγραφο αυτή.

4. Η διαδικασία μετά τη λήψη της απόφασης περί παραπομπής.- Μετά τη λήψη της απόφασης περί παραπομπής Υπουργού ο Πρόεδρος της Βουλής ενεργεί την κλήρωση των μελών του Ειδικού Δικαστηρίου και αυτή εκλέγει τους κατηγορούς βουλευτές σύμφωνα με τις διατάξεις, οι οποίες εξετάστηκαν παραπάνω⁹. Η Βουλή διατυπώνει επίσης το κατηγορητήριο σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του Κώδικα της Ποινικής Δικονομίας (άρθρ. 19 § 2 Ν.Δ. 802). Ο Πρόεδρος της Βουλής αποστέλλει αμέσως μετά την κλήρωση των μελών του Δικαστηρίου στον Πρόεδρο του Αρείου Πάγου την απόφαση της Βουλής περί παραπομπής, κατάλογο των κληρωθέντων δικαστών και των εκλεγέντων κατηγορών, τακτικών και αναπληρωματικών, καθώς και ολόκληρη εν γένει τη δικογραφία (άρθρ. 23 § 1 Ν.Δ. 802, άρθρ. 103 § 3 Κανονισμ. Βουλής).

8α. Βλ. παραπάνω, σ. 133.

9. Βλ. σ. 137.

Κατά το άρθρ. 23 § 2 του Ν.Δ. 802 η λήξη της Συνόδου της Βουλής δεν αναστέλλει την πρόοδο της δίκης· στην περίπτωση όμως λήξεως (κανονικής ή πρόωρης) της Περιόδου της Βουλής, μετά την παραπομπή ή και κατά τη διάρκεια της δίκης, αναστέλλεται η εκδίκαση ή η πρόοδος αυτής μέχρι το διορισμό κατηγορών από τη νέα Βουλή. Αντίθετα, η διάταξη του άρθρ. 103 § 5 του Κανονισμού της Βουλής υιοθέτησε εν προκειμένω τη ρύθμιση του προϋσχύσαντος δικαίου (άρθρ. 25 § 2 του Ν. ΦΠΣΤ', άρθρ. 17 § 2 του Ν. 3398), κατά την οποία η λήξη της Συνόδου ή της Περιόδου της Βουλής δεν μπορεί ν' αναστείλει την περαιτέρω πρόοδο της δίκης.

5. Η αναστολή της ποινικής δίωξης.- Η διάταξη του άρθρ. 86 § 2 εδ. γ' του Συντάγματος καθιερώνει το αποκλειστικό δικαίωμα της Βουλής ν' αναστείλει την ποινική δίωξη κατά των Υπουργών. Συνεπώς, δεν εφαρμόζεται εν προκειμένω το άρθρ. 30 § 2 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, που παρέχει στον Υπουργό της Δικαιοσύνης το δικαίωμα, μετά από προηγούμενη σύμφωνη απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου, ν' αναβάλλει την έναρξη ή ν' αναστείλει την ποινική δίωξη που άρχισε προκειμένου για τα πολιτικά εγκλήματα και τα εγκλήματα, από τα οποία μπορούν να διαταραχθούν οι διεθνείς σχέσεις του Κράτους. Το δικαίωμα της Βουλής ν' αναστέλλει την ποινική δίωξη αφορά πρόδηλα μόνο τα εγκλήματα, που προβλέπει ο νόμος περί ευθύνης των Υπουργών. Η αναστολή μπορεί να γίνει μέχρι την έναρξη της συζητήσεως στο ακροατήριο κατ' ανάλογη εφαρμογή της διάταξης του άρθρ. 30 § 2 εδ. β' του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (άρθρ. 43 Ν.Δ. 802).

§ 11.- Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΔΙΚΕΙΟΥ

I. Η προδικασία

Η προδικασία ενώπιον του Υπουργοδικείου διέπεται κατ' αρχήν από τις διατάξεις των άρθρ. 239 επ. του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας¹, εφόσον αυτές δεν τροποποιούνται από τις σχετικές διατάξεις του Ν.Δ. 802 (άρθρ. 43 αυτού). Ο Πρόεδρος του Αρείου Πάγου μόλις λάβει τη δικογραφία διορίζει ένα μέλος του Ειδικού Δικαστηρίου ως ανακριτή και στέλνει σ' αυτό τη δικογραφία· ο ανακριτής αυτός έχει τα δικαιώματα και καθήκοντα, τα οποία έχει ο τακτικός ανακριτής των πλημμελειοδικών σύμφωνα με τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (άρθρ. 248 επ.)². ο ανακριτής στην περίπτωση κωλύματος αναπληρώνεται από άλλο μέλος του Δικαστηρίου που διορίζεται από τον Πρόεδρο αυτού· καθήκοντα γραμματέα του ανακριτή ασκεί ο Γραμματέας του Αρείου Πάγου (άρθρ. 24 Ν.Δ. 802).

Η επίλυση κάθε δυσκολίας, η οποία ανακύπτει κατά την ανάκριση, ανατίθεται σε τριμελές συμβούλιο, το οποίο συγκροτείται από τον ανακριτή και δύο τακτικά μέλη του Δικαστηρίου που λαμβάνονται κατά την τάξη της κληρώσεώς τους· τα μέλη του Συμβουλίου αυτού αναπληρώνονται στην περίπτωση κωλύματος από τα αμέσως επόμενα κατά την κλήρωση μέλη του Δικαστηρίου· η αρμοδιότητα του Συμβουλίου καθορίζεται κυρίως από τα άρθρ. 307 και 309 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (άρθρ. 25 Ν.Δ. 802). Του Συμβουλίου προεδρεύει ο ανώτερος δικαστής και στην περίπτωση ισοβάθμων ο αρχαιότερος· τα καθήκοντα του γραμματέα αυτού ασκεί ο γραμματέας του ανακριτή (άρθρ. 26 Ν.Δ. 802). Ο

1. Βλ. Αρχοντούλακη, *ορ. cit.*, σ. 26 επ.· Κ. Βουγιούκα, *Το Ποινικόν Δίκαιον των ειδικών ποινικών νόμων*, τεύχ. β, σ. 3 επ.· Ι. Ζησιάδου, *Ποινική Δικονομία*, τ. Β', 1977, σ. 165 επ.

2. Βλ. Δέδε, *ορ. cit.*, σ. 338-341· Ζησιάδου, *ορ. cit.*, τ. Β', σ. 193 επ.

ανακριτής οφείλει να τελειώσει την ανάκριση μέσα σε τριάντα μέρες από την αποστολή της δικογραφίας σ' αυτόν, εκτός αν το Συμβούλιο μετά από αίτηση αυτού παρατείνει την προθεσμία αυτή³ μετά το τέλος της ανάκρισης αυτός στέλνει όλα τα σχετικά έγγραφα στους κατηγορούς, γνωστοποιεί δε αυτά και στον κατηγορούμενο (άρθρ. 27 Ν.Δ. 802). Οι κατήγοροι και ο κατηγορούμενος μπορούν να υποβάλουν στον ανακριτή, μέσα σε δέκα μέρες από την αποστολή ή γνωστοποίηση της δικογραφίας σύμφωνα με τα προεκτεθέντα, όσες παρατηρήσεις και αιτήσεις σχετικές με την ανάκριση κρίνουν αναγκαίες (άρθρ. 28 Ν.Δ. 802). Αν μέσα στην προθεσμία αυτή δε γίνει καμιά τέτοια παρατήρηση ή αίτηση, ο ανακριτής διαβιβάζει τη δικογραφία στους κατηγορούς και γνωστοποιεί συγχρόνως αυτό στον Πρόεδρο του Δικαστηρίου⁴ ο Πρόεδρος μέσα σε δύο μέρες εκδίδει πράξη, με την οποία ορίζει δικάσιμο της υποθέσεως μετά από σαράντα τουλάχιστον μέρες και σημειώνει ταυτόχρονα τα ονόματα των τακτικών και αναπληρωματικών μελών του Δικαστηρίου καθώς και τον τόπο της συνεδριάσεως αυτού⁵ η πράξη αυτή του Προέδρου κοινοποιείται στους κατηγορούς και τον κατηγορούμενο (άρθρ. 29 Ν.Δ. 802). Αν όμως έγινε από τους κατηγορούς ή τον κατηγορούμενο κάποια παρατήρηση ή αίτηση σχετική με την ανάκριση και ο ανακριτής δεν την αποδέχτηκε, τότε αποφασίζει το Συμβούλιο⁶ μετά την έκδοση ή την εκτέλεση της αποφάσεως του Συμβουλίου, η δικογραφία επιστρέφεται στους κατηγορούς και ειδοποιείται σχετικά ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου για να ενεργήσει όσα ορίζονται στο άρθρ. 29 του Ν.Δ. 802 (άρθρ. 30 αυτού).

II. Η διαδικασία στο ακροατήριο

1. Η διαδικασία στο ακροατήριο γενικά.- Η διαδικασία στο ακροατήριο, συμπεριλαμβανομένης και της δημοσιεύσεως της αποφάσεως, διεξάγεται σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (άρθρ. 329 επ.)³,

3. Βλ. Δέδε, *op. cit.*, σ. 442 επ.

εφόσον αυτές δεν αντίκεινται στο Ν.Δ. 802 ή δεν τροποποιήθηκαν απ' αυτό (άρθρ. 33 Ν.Δ. 802). Ο κατηγορούμενος οφείλει να εμφανίζεται αυτοπροσώπως κατά τη συζήτηση, έχοντας το δικαίωμα διορισμού συνηγόρων για την υπεράσπισή του. Αν αυτός δε διόρισε συνηγόρους, το Δικαστήριο διορίζει δύο ή τρεις αυτεπαγγέλτως (άρθρ. 32 Ν.Δ. 802). Αν ο κατηγορούμενος, παρά την κλήτευσή του, δεν εμφανιστεί, θεωρείται ότι δικάζεται κατ' αντιμωλία και κρίνεται οριστικά στην ίδια δικάσιμο το νόμιμο της κλητεύσεως⁴. Μπορεί όμως ο κλητευθείς κατηγορούμενος να ζητήσει μ' έναν ή περισσότερους συνηγόρους, οι οποίοι εμφανίζονται αντ' αυτού στο ακροατήριο και κατά την ίδια δικάσιμο, την αναβολή της δίκης ως προς αυτόν, αποδεικνύοντας ότι η εμφάνισή του είναι αδύνατη για λόγους ανεξάρτητους από τη θέλησή του^{4α}. Η σχετική πληρεξουσιότητα χορηγείται και με ιδιωτικό έγγραφο· το Δικαστήριο αποφασίζει για την αίτηση αυτή περί αναβολής της δίκης αμέσως και αναβάλλει τη δίκη, εφόσον οι προβαλλόμενοι λόγοι είναι βάσιμοι και σπουδαίοι, για άλλη ρητή δικάσιμη ή αόριστα για όλους τους κατηγορούμενους ή χωρίζει αυτή ως προς το μη εμφανισθέντα (άρθρ. 34 Ν.Δ. 802). Η αποδεικτική διαδικασία διέπεται από τις διατάξεις των άρθρ. 350 επ. του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.

2. Απουσία ή άγνωστη διαμονή του κατηγορούμενου.- Την περίπτωση της απουσίας ή άγνωστης διαμονής του κατηγορούμενου προβλέπουν οι διατάξεις των άρθρ. 35 και 36 του Ν.Δ. 802. Ειδικότερα, κατά το άρθρ. 35 εάν ο κατηγορούμενος είναι απών και αγνοείται ο τόπος της διαμονής του, η ανάκριση προχωρεί και παρά την απουσία του, παραλείπονται δε όλες οι οριζόμενες κοινοποιήσεις υπέρ αυτού μέχρι

4. Είναι όμως δυνατό να μη γίνει αντιληπτή η έλλειψη αυτής και να συνεχισθεί η διαδικασία. Η έλλειψη επιδόσεως κλητηρίου θεσπίσματος συνεπάγεται ακυρότητα της επ' ακροατηρίου συζητήσεως και της αποφάσεως που εκδόθηκε (Βλ. απόφαση Αρείου Πάγου αρ. 394/73, στα "Ποινικά Χρονικά" 1973, σ. 560).

4α. Το ειδικό Δικαστήριο που συγκροτήθηκε για τη δίκη των

την περάτωσή της. Την εν προκειμένω παραπέρα διαδικασία ρυθμίζει το άρθρ. 36. Ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου ορίζει δικάσιμη μετά από εξήντα τουλάχιστον μέρες από την έκδοση της σχετικής πράξεώς του, εφαρμοζομένων των διατάξεων του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας περί κλητεύσεως των προσώπων άγνωστης διαμονής (§ 1). Εάν ο κατηγορούμενος δεν εμφανιστεί κατά τη δικάσιμο, δικάζεται ερήμην, έχοντας τη δυνατότητα να υποβάλει αίτηση ακυρώσεως της εκδοθείσης αποφάσεως μέσα σ' εξήντα μέρες από την επίδοσή της σύμφωνα με τις διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας περί επιδόσεως σε πρόσωπα άγνωστης διαμονής (§ 2). Η αίτηση ακυρώσεως κατατίθεται στο Γραμματέα του Αρείου Πάγου, ο οποίος υποβάλλει αμέσως αντίγραφα της σχετικής εκθέσεως που συνέταξε στον Πρόεδρο του Υπουργοδικείου και στους κατηγορούς (§ 3). Μετά την πάροδο της προθεσμίας υποβολής της αίτησης ακυρώσεως η απόφαση καθίσταται αμετάκλητη (§ 4).

πρώην Υπουργών Βαλασόπουλου και Νικολόπουλου, οι οποίοι κατηγορήθηκαν το 1875 για δωροδοκία κατά τη χειροτονία των αρχιεπισκόπων Αργολίδας, Πατρών και Κεφαλληνίας, όρισε στο άρθρ. 14 του κανονισμού της διαδικασίας του της 12/12/1875, ότι μπορεί δικηγόρος να υπερασπίζεται στο ακροατήριο τον απόντα κατηγορούμενο, εφόσον πρόκειται για πλημμέλημα, τιμωρούμενο με ποινή φυλακίσεως και εφόσον το δικαστήριο κρίνει ότι ο κατηγορούμενος δεν εμφανίστηκε λόγω αναποδράστου ανάγκης. Το Ειδικό Δικαστήριο επέβαλε με την υπ' αρ. 18 της 31 Μαρτίου 1876 αποφάσεώς του τις περί δωροδοκίας ποινές του Ποινικού Νόμου. Βλ. Α ρ α β α ν τ ι ν ο ύ, ορ. cit., σ. 233, 347.

§ 12.- ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΔΙΚΕΙΟΥ**I. Κατάρτιση και δημοσίευση**

Οι αποφάσεις του Υπουργοδικείου καταρτίζονται και δημοσιεύονται σύμφωνα με το άρθρ. 371 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (άρθρ. 33 Ν.Δ. 802). Αυτές καταρτίζονται σε μυστική συνεδρίαση, στην οποία παρίσταται ο γραμματέας του Δικαστηρίου, με την ψήφο των δικαστών που μετείχαν του Υπουργοδικείου. Ο Πρόεδρος αυτού συλλέγει τις ψήφους αρχίζοντας από τον κατώτερο σε βαθμό δικαστή και επί ισοβάθμων από το νεώτερο. Ο ίδιος ψηφίζει τελευταίος. Κατά την ψηφοφορία επικρατεί η γνώμη της πλειοψηφίας και σε περίπτωση ισοψηφίας επικρατεί η ευμενέστερη για τον κατηγορούμενο. Αν εκδηλώθηκαν περισσότερες από δύο γνώμες, αυτοί που ψήφισαν υπέρ της δυσμενέστερης για τον κατηγορούμενο γνώμης ή υπέρ της βαρυτέρας γι' αυτόν ποινής προσχωρούν στη γνώμη αυτών που ψήφισαν την αμέσως ηπιώτερη μέχρι να επιτευχθεί πλειοψηφία. Πρώτα γίνεται η ψηφοφορία για το αν ο κατηγορούμενος είναι αθώος ή ένοχος της πράξεως που του αποδίδεται, όπως προέκυψε στην κυρία διαδικασία, και για το χαρακτηρισμό της πράξεως. Εφόσον ο κατηγορούμενος βρεθεί ένοχος, γίνεται αμέσως η συζήτηση για την ποινή που θα του επιβληθεί. Από την καταγνωσθείσα ποινή αφαιρείται ο χρόνος της προφυλακίσεως του κατηγορούμενου σύμφωνα με τις οικείες διατάξεις του Ποινικού Κώδικα. Αν το Δικαστήριο παρέλειψε στην απόφασή του την αφαίρεση, αυτή μπορεί να γίνει σε μεταγενέστερη απόφαση που εκδίδεται κατόπιν αιτήσεως του κατηγορούμενου. Επίσης με μεταγενέστερη απόφαση μπορεί αυτό να διορθώσει και τυχόν σφάλματα που έχουν γίνει κατά τον υπολογισμό της ποινής.

Οι αποφάσεις του Υπουργοδικείου δημοσιεύονται σε δημόσια συνεδρίαση από τον Πρόεδρό του μετά το τέλος της συζητήσεως. Αν για ειδικούς λόγους επιβάλλεται το Δικαστήριο να επιφυλαχθεί να εκδώσει την απόφασή του σε μεταγενέστερο χρόνο, ο Πρόεδρός του υποχρεούται να γνωστοποιήσει την ώρα της δημοσι-

εύσεως της αποφάσεως. Η δικαστική απόφαση πρέπει να είναι "ειδικώς και εμπειριστατωμένως" αιτιολογημένη (άρθρ. 93 § 3 του Συντάγματος). Η γνώμη της υπάρχουσας μειοψηφίας καταχωρίζεται υποχρεωτικά στο αιτιολογικό αυτής. Κατά τη διατύπωση της μειοψηφούσης γνώμης αναφέρεται ο αριθμός των μειοψηφισάντων δικαστών, δίχως να αναφέρονται και τα ονόματα αυτών.

II. Η άσκηση ενδίκων μέσων

Η διάταξη του άρθρ. 49 του Ν. ΦΠΣΤ'/1877 όριζε, ότι "Κατά των αποφάσεων του ειδικού δικαστηρίου ουδέν άλλο ένδικον μέσον επιτρέπεται ή το της επαναλήψεως της ανακρίσεως, ή τις είναι και ενταύθα δεκτή, καθ' ας περιπτώσεις δέχεται αυτήν και η Ποινική Δικονομία". Έτσι, η διάταξη αυτή απαγόρευε την άσκηση ενδίκων μέσων κατά των αποφάσεων του Υπουργοδικείου με την εξαίρεση της επαναλήψεως της ανακρίσεως (διαδικασίας), την οποία η παλαιά Ποινική Δικονομία θεωρούσε ως ένδικο μέσο. Η διάταξη του άρθρ. 36 του Ν. 3398/1927 απαγόρευε την άσκηση οποιουδήποτε ενδίκου μέσου κατά των αποφάσεων της τριαικονταμελούς Επιτροπής και της Γερουσίας. Αντίθετα, το Ν.Δ. 802 δεν περιλαμβάνει ανάλογη διάταξη. Αυτό (άρθρ. 37-40) επιτρέπει μόνο την επανάληψη της διαδικασίας, η οποία δεν αποτελεί ένδικο μέσο σύμφωνα με τον ισχύοντα Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Για το λόγο αυτό τίθεται το ζήτημα του επιτρεπτού της ασκήσεως ενδίκων μέσων κατά των αποφάσεων του Δικαστηρίου.

Εν πρώτοις, πρέπει να διασαφηνιστεί ότι από τα δύο κατ' αρχήν προβλεπόμενα από τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (άρθρ. 462 επ., 486 επ.) ένδικα μέσα (έφεση και αίτηση αναιρέσεως) η άσκηση της έφεσης αποκλείεται ήδη για το λόγο, ότι κανένα από τα ποινικά δικαστήρια δεν μπορεί πρόδηλα να θεωρηθεί εν προκειμένω ως δικαστήριο δεύτερου βαθμού (Εφετείο) ενόψει της

συνθέσεως του Υπουργοδικείου. Το ζήτημα περιορίζεται συνεπώς μόνο στο επιτρεπτό της άσκησης της αίτησης αναιρέσεως. Η λύση του ζητήματος αυτού είναι πολύ δύσκολη. Υπέρ του επιτρεπτού της αιτήσεως αναιρέσεως συνηγορούν η μη ρητή καθιέρωση της απαγορεύσεως ασκήσεως ενδίκων μέσων από το Ν.Δ. 802 κατ' αντίθεση με τους προϊσχύσαντες νόμους περί της ευθύνης των Υπουργών και η διάταξη του άρθρ. 43 του ίδιου Ν.Δ./τος. Υπέρ της αντίθετης λύσης του ζητήματος, η οποία φαίνεται ορθότερη, συνηγορούν η φύση του Δικαστηρίου ως ειδικού και η σύνθεση αυτού. Πράγματι, από τη σύνθεση του Δικαστηρίου και ιδίως από την ανάθεση της προεδρίας στον Πρόεδρο του Αρείου Πάγου πρέπει μάλλον να συναχθεί ότι η απόφαση αυτού είναι κατά το Σύνταγμα αμετάκλητη. Γι' αυτό η ρητή καθιέρωση της απαγορεύσεως ασκήσεως ενδίκων μέσων είχε υπό το προϊσχύσαν δίκαιο και θα είχε υπό το ισχύον δίκαιο απλώς αναγνωριστικό και όχι δημιουργικό χαρακτήρα. Η ίδια γνώμη υποστηρίχτηκε και προκειμένου για το Ειδικό Δικαστήριο του άρθρ. 73 του προϊσχύσαντος Συντάγματος (Εκλογοδικείο)¹. Κατά της εδώ υποστηριζόμενης γνώμης δεν μπορεί να συναχθεί επιχείρημα εξ αντιδιαστολής από τη διάταξη του άρθρ. 100 § 4 εδ. α' του Συντάγματος, που θεωρεί ρητά τις αποφάσεις του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου ως αμετάκλητες και αναγνωριστικός χαρακτήρας της οποίας είναι αναμφίβολος ως προς τον αποκλεισμό των ενδίκων μέσων της έφεσης και της αίτησης αναιρέσεως^{1α}. Φαίνεται ότι το Ν.Δ. 802 δεν περιέλαβε την απαγόρευση ασκήσεως ενδίκων μέσων κατά των αποφάσεων του Υπουργοδικείου ως αυτονόητη. Υπέρ της εδώ υποστηριζόμενης γνώμης

1. Βλ. Ράικου, Δικονομικόν Εκλογικόν Δίκαιον, σ. 289 επ.

1α. Βλ. Αθαν. Γ. Ράικου, Ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών εκλογών της 20ης Νοεμβρίου 1977 (Α' Συμπλήρωμα του Δικονομικού Εκλογικού Δικαίου), 1980, σ. 160 και την απόφ. 48/1982 του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου.

περί του αμετακλήτου των αποφάσεων του Δικαστηρίου φαίνεται να συνηγορεί και η διατύπωση του άρθρ. 41 του Ν.Δ. 802, που επιτάσσει την εκτέλεση των αποφάσεων αυτού χωρίς ν' απαιτεί το αμετάκλητο αυτών (πρβλ. άρθρ. 546 § 1 Κ. Ποιν. Δ.)

III. Η επανάληψη της διαδικασίας

Κατά των αποφάσεων του Υπουργοδικείου επιτρέπεται επανάληψη της διαδικασίας², στην οποία εφαρμόζονται ανάλογα οι διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (άρθρ. 37 Ν.Δ. 802). Αυτός την κατατάσσει στις έκτακτες διαδικασίες (άρθρ. 525-545 Κ. Ποιν. Δ.), των οποίων χαρακτηριστικό γνώρισμα αποτελεί το γεγονός ότι λαμβάνουν χώρα μετά το τέλος της ποινικής διώξεως ορισμένου εγκλήματος. Η επανάληψη της διαδικασίας αποτελεί το μέσο, με το οποίο ορισμένη υπόθεση, που έχει ήδη κριθεί αμετάκλητα, είναι δυνατό να επανασυζητηθεί λόγω διαπιστώσεως σοβαρών πραγματικών σφαλμάτων. Σ' αυτήν συναντούμε πολλά χαρακτηριστικά των ενδίκων μέσων. Όπως και αυτά αποσκοπεί στην ορθότερη απονομή της δικαιοσύνης με κύριο αίτημα την εξαφάνιση ή μεταρρύθμιση της αποφάσεως που εκδόθηκε. Κύριο λόγο αποδοχής της αποτελεί η αντίληψη ότι δεν είναι ανεκτό στο περί δικαίου αίσθημα να παρεμποδίζεται η απόδοση της δικαιοσύνης, όταν μάλιστα το πεπλανημένο ορισμένης αποφάσεως είναι ολοφάνερο. Σε τέτοιες περιπτώσεις αναγνωρίζεται, ότι πρέπει να υποχωρεί η ισχύς του δεδικασμένου³ ορισμένης αποφάσεως για να είναι δυνατή η απονομή της ουσιαστικής δικαιοσύνης⁴. Είναι πάντως αναμφίβολο ότι ο εξαιρετικός χαρακτήρας της διαδικασίας αυτής οδηγεί στην περιορισμένης εκτάσεως παραδοχή της. Η νο-

2. Για την προέλευση του όρου βλ. Μ π ο υ ρ ό π ο υ λ ο υ, *op. cit.*, σ. 303, υποσημ. 2.

3. Η περίπτωση προβλέπεται ρητά από τη διάταξη του άρθρου 57 § 2 Κ. Ποιν. Δ.

4. Βλ. Δ έ δ ε, *op. cit.* σ. 620.

μοθεσία καθορίζει ειδικά τους λόγους παραδοχής της διαδικασίας αυτής σε κάθε μία από τις δύο κατηγορίες που προβλέπει, δηλ. κατά καταδικαστικής (άρθρ. 525 Κ. Ποιν. Δ.) και κατά αθωωτικής⁵ απόφασης (άρθρ. 526 Κ. Ποιν. Δ.). Η αίτηση για επανάληψη της διαδικασίας πρέπει να περιέχει "επί ποινή απαράδεκτου" τους λόγους για τους οποίους ασκείται και τα στοιχεία που επιβεβαιώνουν αυτούς.

Αρμόδιο να αποφασίσει επί της αιτήσεως για επανάληψη της διαδικασίας δικαστήριο είναι ο Άρειος Πάγος, ο οποίος δικάζει σύμφωνα με τα άρθρ. 528 επ. του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και αποφασίζει, αν συντρέχει ή όχι περίπτωση επαναλήψεως της διαδικασίας δίχως να ακυρώνει την απόφαση του Υπουργοδικείου (άρθρ. 38 Ν.Δ. 802). Αν ο Άρειος Πάγος αποφασίσει ότι συντρέχει περίπτωση επαναλήψεως της διαδικασίας, η δικογραφία στέλνεται στον Πρόεδρο του Υπουργοδικείου και η υπόθεση δικάζεται εκ νέου· ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου γνωστοποιεί στη Βουλή την επανάληψη αυτή (άρθρ. 39 Ν.Δ. 802). Το Υπουργοδικείο ακυρώνει την πρώτη απόφασή του, αν πεισθεί ότι αυτή αντίκειται στα όσα βεβαιώθηκαν στη νέα δίκη και προβαίνει στην εκ νέου και κατ' ουσία εκδίκαση της υποθέσεως (άρθρ. 40 Ν.Δ. 802).

IV. Η εκτέλεση

Οι αποφάσεις του Δικαστηρίου εκτελούνται με την επιμέλεια του Εισαγγελέα του Εφετείου Αθηνών σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (άρθρ. 41 Ν.Δ. 802). Την εκτέλεση των αποφάσεων των ποινικών δικαστηρίων ρυθμίζουν οι διατάξεις των άρθρ. 546 επ. του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας,

5. Η δεύτερη αυτή κατηγορία εισήχθηκε για πρώτη φορά από τον Κ. Ποιν. Δ., ενώ ήταν άγνωστη στο προηγούμενο δίκαιο. Για τα επιχειρήματα κατά της παραδοχής της βλ. Η. Γάφου, Ποινική Δικονομία, έκδ. 5η, τευχ. Γ, 1967, σ. 83-84 και Ζησιάδου, *op. cit.*, τομ. Β, σ. 662.

στις οποίες παραπέμπει η διάταξη αυτή του Ν.Δ. 802. Όλες οι αποφάσεις του Υπουργοδικείου είναι αμέσως εκτελεστές, δίχως να έχει καμιά σημασία σχετικά με το χρόνο εκτελέσεως η διάκριση μεταξύ καταδικαστικής και αθωωτικής απόφασης, που προβλέπει ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας (άρθρ. 546 και 547), ενόψει του αμετακλήτου αυτών από της απαγγελίας τους.

§ 13.- ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΕΠΙΒΑΛΛΟΜΕΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΟΔΙΚΕΙΟ ΠΟΙΝΩΝ

Ι. Η παύση εκτελέσεως των ποινών

Το άρθρ. 42 του Ν.Δ. 802 ορίζει, ότι "Αι διά των αποφάσεων του Ειδικού Δικαστηρίου καταγιγνωσκόμεναι ποιναί παύουν εκτελούμεναι ή εξαλείφονται κατά τας οικείας διατάξεις του Κώδικος Ποινικής Δικονομίας και του Ποινικού Κώδικος". Έτσι, η διάταξη αυτή υιοθετεί τη διάκριση του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (άρθρ. 567-568) μεταξύ της παύσεως εκτελέσεως της ποινής και της εξαλείψεως αυτής. Το προϊσχύσαν δίκαιο¹ δεν καθιέρωνε τη διάκριση αυτή.

Κατά το άρθρ. 567 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας η εκτέλεση της καταγιγνωσθείσας ποινής "παύει: α) διά του θανάτου του καταδικασθέντος, β) διά χάριτος". Η παύση εκτελέσεως της ποινής στην περίπτωση θανάτου του καταδικασθέντος είναι αυτονόητη. Το θέμα της απονομής χάρις στον καταδικασθέντα από το Ειδικό Δικαστήριο Υπουργό ρυθμίζεται από τη διάταξη του άρθρ. 47 § 2 του Συντάγματος, η οποία εξαρτά την απονομή χάρις στο πρόσωπο αυτό από την προηγούμενη "συγκατάθεση" της Βουλής. Η διάταξη αυτή καθιερώνει έναν παραδοσιακό ουσιαστικό περιορισμό της χάρις, ο οποίος αποβλέπει στην κατοχύρωση του θεσμού της ποινικής ευθύνης των Υπουργών². Ο περιορισμός κα-

1. Άρθρ. 54 Ν. ΦΠΣΤ': "Αι δια των αποφάσεων τούτων καταγιγνωσκόμεναι ποιναί αναιρούνται διά του θανάτου του καταδικασθέντος ή διά χάριτος ή διά παραγραφής.- Η χάρις προς τους καταδικασθέντας Υπουργούς απονέμεται κατά τα εν τω Συντάγματι ωρισμένα.- Αι αποφάσεις του ειδικού δικαστηρίου παραγράφονται κατά τας διατάξεις της Ποινικής Δικονομίας".- Το άρθρο αυτό περιλήφθηκε κατ' ουσία αμετάβλητο στο Ν. 3398 (άρθρ. 39).

2. Βλ. Ράιχοϋ, Ο θεσμός της χάριτος εν τω Ελληνικώ και Συγκριτικώ Συνταγματικώ Δικαίω, σ. 31 επ. του ίδιου, Παράδοσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975), τ. Α'

θιερώθηκε για πρώτη φορά στην Αγγλία από το νόμο του 1701 (Act of Settlement)³. Ο νόμος αυτός απαγορεύει όμως κατά την κρατήσασα γνώμη μόνο την κατάργηση της εκκρεμούς ποινικής δίκης (impeachment) και όχι, όπως στην Ελλάδα, και την άφεση της επιβληθείσας ποινής^{3α}. Τον περιορισμό προβλέπουν και τα Συντάγματα άλλων Κρατών, όπως π.χ. της Αυστρίας (άρθρ. 142 § 5), του Βελγίου (άρθρ. 73 και 91), της Δανίας (άρθρ. 24), του Λουξεμβούργου (άρθρ. 83) και των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής (άρθρ. II § 2 εδ. 1). Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρ. 47 § 2 του Συντάγματος, η οποία επαναλαμβάνει τη διατύπωση της αντίστοιχης διάταξης των Συνταγμάτων μας που ίσχυσαν από το 1864, η πρωτοβουλία της απονομής χάρης στον Υπουργό ανήκει στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και όχι στη Βουλή. Αντίθετα, το Σύνταγμα του 1844 (άρθρ. 32 και 85) υιοθέτησε αμετάβλητες τις προαναφερθείσες διατάξεις του βελγικού Συντάγματος, αναθέτοντας την πρωτοβουλία χορήγησης χάρης στον Υπουργό στις Βουλές ("επί τη α ι τ ή σ ε ι αυτής (Γερουσίας) ή της Βουλής"). Έτσι, για την απονομή χάρης στον Υπουργό απαιτείται, εκτός από την πρόταση του Υπουργού Δικαιοσύνης και τη γνώμη του Συμβουλίου Χαρίτων που απαιτούνται από τη διάταξη του άρθρ. 47 § 1 του Συντάγματος για την απονομή χάρης σ' οποιοδήποτε πρόσωπο, και η συγκατάθεση της Βουλής, η οποία πρέπει ν' αναφέρεται στο σχετικό Προεδρικό Διάταγμα.

Η απονομή χάρης στον Υπουργό είναι de lege ferenda αμφίβολη. Υποστηρίχτηκαν σχετικά τρεις θεωρίες⁴. Η πρώτη θεωρία αρνείται το δικαίωμα του Ανώτατου 'Αρχοντα ν' απονέμει εν προκειμένω χάρη, γιατί αυτός δεν είναι δυνατό παρά να είναι

σ. 301.

3. Βλ. παραπάνω, σ. 37.

3α. Έτσι, ο Βασιλιάς, χορήγησε χάρη στους τρεις από τους έξη Λόρδους, που καταδικάστηκαν μετά τη στάση του 1715. Βλ., εκτός από τα έργα που παρατίθενται παραπάνω σημ. 2, Blackstone, op.cit., σ. 406· T a s w e l l - L a n g m e a d, op.cit., σ. 596· T h o m s o n, op. cit., σ. 290.

4. Βλ. Κ. Γ ε ω ρ γ ό π ο υ λ ο υ, Χάρεις και αμνηστία, 1934, σ. 105 επ.

αλληλέγγυος με τον καταδικασθέντα Υπουργό, ο οποίος καταδικάστηκε έχοντας την ευθύνη των πράξεων και παραλείψεων αυτού. Η δεύτερη θεωρία δέχεται απεριόριστα το δικαίωμα απονομής χάρης με διάφορες δικαιολογίες και ιδίως με την επίκληση της παλιάς συνταγματικής αρχής ότι "ο Βασιλιάς δεν μπορεί να κάνει το κακό"⁵. Με άλλες λέξεις, η θεωρία αυτή υποστηρίζει, ότι η μη αναγνώριση του απεριόριστου δικαιώματος της απονομής χάρης θα σήμαινε ότι ο Ανώτατος Άρχοντας μπορεί ν' αδικήσει. Η τρίτη θεωρία, η οποία είναι η επικρατέστερη⁶, υποστηρίζει μιά ενδιάμεση λύση του προβλήματος μεταξύ των δύο προηγούμενων θεωριών. Ειδικότερα, η θεωρία αυτή δέχεται μεν κατ' αρχήν το δικαίωμα της χορήγησης χάρης, αλλά με τον περιορισμό της προηγούμενης αίτησης ή συγκατάθεσης της Βουλής. Δικαιολογία του περιορισμού είναι, σύμφωνα πάντοτε με την τελευταία θεωρία, η διαφύλαξη του κύρους της δικαιοσύνης· γιατί ο Ανώτατος Άρχοντας μπορεί υπό την επιρροή της συμπάθειάς του προς τον καταδικασθέντα Υπουργό να νομίζει ότι αυτός είναι θύμα κακής απονομής της δικαιοσύνης και να του χορηγεί χάρη, καθιστώντας έτσι νεκρό γράμμα τις συνταγματικές και νομοθετικές διατάξεις περί της ευθύνης των Υπουργών.- Ορθότερη θεωρούμε την επικρατούσα (τρίτη) θεωρία. Η πρώτη θεωρία καταλήγει στη δημιουργία ανισότητας και αδικίας, αποκλείοντας την απονομή χάρης σ' ορισμένη κατηγορία ανθρώπων⁷. Οι λόγοι επιείκειας και δικαιοσύνης, οι οποίοι συνηγορούν για τη γενική καθιέρωση του θεσμού της χάρης, συντρέχουν και στην περίπτωση των Υπουργών. Στον πλήρη αποκλεισμό του δικαιώματος της χάρης σ' αυτούς αντιστρατεύονται επιπλέον σπουδαίοι λόγοι πολιτικής ανάγκης, διότι πολλές φορές η άσκηση αυτού μπορεί να συμφιλιώσει συγκρουόμενα πολιτικά κόμματα και να προλάβει επι-

5. Βλ. παραπάνω, σ. 8.

6. Βλ. Κυριακού, *op. cit.*, τ. Β', σ. 261· Παπαδόπουλα, *op. cit.*, σ. 338.

7. Βλ. Γεωργόπουλου, *Χάρις και αμνηστία*, σ. 107.

βλαβείς επιπλοκές για την Πολιτεία⁸. Από την άλλη μεριά η απεριόριστη χρήση του δικαιώματος απονομής χάρης σε καταδικαζόμενους Υπουργούς θα κατέληγε στην κατάργηση του θεσμού της ποινικής ευθύνης των Υπουργών^{8α}. Αν επιτρεπόταν στον Ανώτατο Άρχοντα να εξουδετερώνει με τη χορήγηση χάρης κάθε επιβλαβή συνέπεια των καταδικαστικών αποφάσεων του Υπουργοδικείου, τότε θα ήταν μάταιη η προσπάθεια για την έκδοση μιάς δίκαιης απόφασης. Η απόφαση αυτή δε θα μπορούσε ούτε εκ των προτέρων να προξενίσει φόβο ούτε εκ των υστέρων μεταμέλεια στον παραβιάζοντα το Σύνταγμα και τους νόμους Υπουργό και μάλιστα υπό την αιγίδα του Ανώτατου Άρχοντα. Και ο περιορισμός, τον οποίο υποστηρίζει η επικρατούσα θεωρία, δεν έχει μεγάλη πρακτική σημασία στα κοινοβουλευτικά Κράτη. Γιατί στα Κράτη αυτά είναι απίθανη, αν όχι αδύνατη, η περίπτωση άρνησης της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας να δώσει τη συγκατάθεσή της για την απονομή χάρης σε Υπουργό, την οποία προτείνει η προερχόμενη απ'αυτήν Κυβέρνηση. Η άδεια ή αίτηση της Βουλής δεν έχει εν προκειμένω κανένα άλλο λόγο παρά τη φαινομενική διατήρηση του κύρους του Σώματος, που άσκησε τη δίωξη κατά του Υπουργού⁹.

Η νομική φύση της χάρης, δηλαδή η κατάταξη αυτής σε μιά από τις τρεις ουσιαστικά διακρινόμενες λειτουργίες του Κράτους (νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική), είναι ένα από τα περισσότερο αμφισβητούμενα ζητήματα του Πολιτειακού Δικαίου. Υποστηρίχτηκαν σχετικά τέσσερις θεωρίες. Κατά τη μιά γνώμη η χάρη είναι πράξη της νομοθετικής λειτουργίας και, συγκεκριμένα, μιά *lex specialis* σύμφωνα με άλλη γνώμη η χάρη αποτελεί πράξη της εκτελεστικής λειτουργίας και, ειδικότερα, κυβερνητική πράξη η τρίτη γνώμη θεωρεί τη χάρη ως πράξη της

8. Βλ. Α ρ α β α ν τ ι ν ο ύ, ορ. cit., σ. 364.

8α. Βλ. Ν. Ν. Σ α ρ ί π ο λ ο υ, Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, τ. Β', σ. 374, σημ. 1' Σ γ ο υ ρ ί τ σ α, Συνταγματικόν Δίκαιον, τ. Β', τεύχ. Α', σ. 92.

9. Βλ. Γ ε ω ρ γ ό π ο υ λ ο υ, Χάρις και Αμνηστία, σ. 107.

δικαστικής λειτουργίας' και σύμφωνα με τη τέταρτη γνώμη η χάρη είναι μιά ιδιόρρυθμη (sui generis) πράξη¹⁰. Ορθότερη φαίνεται η πρώτη γνώμη. Γιατί η χάρη θεσπίζει πρόδηλα έναν κανόνα δικαίου, ο οποίος αναστέλλει οριστικά στη συγκεκριμένη περίπτωση τις διατάξεις της ποινικής νομοθεσίας περί εκτέλεσης των ποινών. Έτσι, οι διατάξεις του άρθρ. 47 §§ 1 και 2 του Συντάγματος, οι οποίες επιτρέπουν την απονομή χάρης στους Υπουργούς, καθιερώνουν μιά εξαίρεση από τη θεσπιζόμενη από τη διάταξη του άρθρ. 43 § 1 αυτού γενική αρχή, κατά την οποία ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν μπορεί ποτέ "να εξαιρέσει τινά της εκτελέσεως" των νόμων. Εξάλλου, από την άποψη του Ποινικού Δικαίου η χάρη αποτελεί, κατά την κρατούσα και ορθότερη "θεωρία της παραίτησεως", παραίτηση της Πολιτείας από την αξίωση εκτελέσεως της επιβληθείσης σ' ορισμένο πρόσωπο ποινής, η οποία δε χρειάζεται τη συναίνεση του καταδίκου υπέρ του οποίου γίνεται και δεν μπορεί ν' ανακαλείται¹¹.

II. Η εξάλειψη των ποινών

Η διάταξη του άρθρ. 568 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας ορίζει, ότι η καταγνωσθείσα ποινή "εξαλείφεται: α) διά της παραγραφής, κατά τους όρους του ποινικού κώδικος, β) δι' αμνη-

10. Βλ. έκθεση και κριτική των θεωριών αυτών εις Ράικου, Ο θεσμός της χάριτος εν τω Ελληνικώ και Συγκριτικώ Συνταγματικώ Δικαίω, σ. 6 επ. του ίδιου, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975), τ. Α', σ. 296.

11. Βλ. Ράικου, Ο θεσμός της χάριτος εν τω Ελληνικώ και Συγκριτικώ Συνταγματικώ Δικαίω, σ. 9 επ., και τη βιβλιογραφία που παρατίθεται στις σημ. 24 και 25 του ίδιου, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975), τ. Α', σ. 296 επ.

στίας". Έτσι, οι ποινές, οι οποίες επιβάλλονται από το Υπουργοδικείο, εξαλείφονται με την παραγραφή σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρ. 114-116 του Ποινικού Κώδικα και την παροχή αμνηστίας κατά το άρθρ. 47 § 3 του Συντάγματος. Η αμνηστία παρέχεται, σύμφωνα με τη συνταγματική αυτή διάταξη, μόνο προκειμένου για πολιτικά εγκλήματα με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται μετά από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου^{11α}. Για την απονομή αμνηστίας στον καταδικασθέντα Υπουργό δεν απαιτείται η συγκατάθεση της Βουλής. Υπέρ της γνώμης αυτής συνηγορεί πρόδηλα επιχείρημα εξ αντιδιαστολής από τη διάταξη της § 2 του ίδιου άρθρου του Συντάγματος, την οποία εξετάσαμε ήδη παραπάνω. Υπέρ της ίδιας γνώμης συνηγορεί και το γεγονός, ότι η πρόταση της Κυβερνήσεως Ελ. Βενιζέλου περί της εξαρτήσεως και της χορηγήσεως αμνηστίας στον Υπουργό από τη συγκατάθεση της Βουλής δεν έγινε δεκτή από τη Β' Αναθεωρητική Βουλή, η οποία υιοθέτησε την αντίθετη πρόταση της Συνταγματικής Επιτροπής¹².

Η νομική φύση της αμνηστίας είναι αναμφίβολη. Ειδικότερα, αυτή αποτελεί κατ' ουσία νομοθετική πράξη ως αναστέλλουσα αναδρομικά τον ποινικό νόμο στη συγκεκριμένη περίπτωση. Η διαφορά, που υπάρχει μεταξύ της αμνηστίας και της χάρης από την άποψη της νομικής φύσης, είναι απλώς ποσοτική και όχι

11α. Η πρόταση αναθεώρησης διατάξεων του Συντάγματος, που υπόβαλε το "ΠΑ.ΣΟ.Κ." στη Βουλή τον Μάρτιο 1985, περιλαμβάνει και την εν λόγω διάταξη. Συγκεκριμένα, προτείνεται η ακόλουθη τροποποίηση της διατάξης: "Αμνηστία παρέχεται μόνον επί πολιτικών εγκλημάτων διά νόμου ψηφισμένου υπό της Ολομελείας της Βουλής διά πλειοψηφίας των 3/5 του όλου αριθμού των Βουλευτών".

12. Βλ. παραπάνω σ. 97. - Τη γνώμη, που υποστηρίζεται στο κείμενο, υποστηρίζει και ο Ν. Ν. Σ α ρ ί π ο λ ο ς, Ελληνικών Συνταγματικών Δίκαιον, τ. Β', σ. 374 επ., σημ. 1. - Το ζήτημα δε θα τίθεται στην περίπτωση ψηφίσεως της προτεινόμενης αναθεώρησης της διατάξης του άρθρ. 47 § 3 του Συντ.,

ποιοτική. Συγκεκριμένα, η αμνηστία αναστέλλει οριστικά ολόκληρο τον ποινικό νόμο, ενώ η χάρη αναστέλλει οριστικά μόνο τις διατάξεις περί εκτέλεσης των ποινών. Κατ' ακολουθία, η διάταξη του άρθρ. 47 § 3 του Συντάγματος καθιερώνει εξαίρεση από την κατοχυρούμενη από τη διάταξη του άρθρ. 43 § 1 αυτού γενική αρχή, κατά την οποία ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν μπορεί "ν' αναστείλη την ενέργειαν" των νόμων¹³. Η αμνηστία εξαλείφει το αξιόποινο της πράξεως και καταργεί την ποινική δίωξη που τυχόν άρχισε ή και την καταδίκη και όλες τις ποινικές συνέπειες αυτής, κατ' αντίθεση με τη χάρη που αίρει μόνο την εκτέλεση της ποινής.

η οποία παρατίθεται στην προηγούμενη σημ.

13. Βλ. Ράικου, Ο θεσμός της χάριτος εν τω Ελληνικώ και Συγκριτικώ Δικαίω, σ. 8 επ. του ίδιου, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975), τ. Α', σ. 295 επ.

§ 14.- Η ΕΙΔΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡ. 86 § 3 ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

I. Η επιτροπή γενικά¹

Η ειδική επιτροπή, την οποία προβλέπει για πρώτη φορά η διάταξη του άρθρ. 86 § 3 του Συντάγματος², συνιστάται από τη Βουλή στην περίπτωση μη περατώσεως της διαδικασίας "επί προτάσεως κατά Υπουργού ή Υφυπουργού δι' οιονδήποτε λόγον, περιλαμβανομένου και του της παραγραφής". Έτσι, προϋπόθεση για τη σύσταση της επιτροπής αυτής είναι η μη περάτωση της διαδικασίας, η οποία άρχισε με την υποβολή προτάσεως παραπομπής ενός Υπουργού ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρ. 86 § 1 του Συντάγματος και του νόμου περί της ευθύνης των Υπουργών. Η μη περάτωση της διαδικασίας μπορεί να οφείλεται σ' οποιοδήποτε λόγο. Η διάταξη του άρθρ. 86 § 3 του Συντάγματος αναφέρει ως λόγο μη περατώσεως και την παραγραφή του σχετικού αδικήματος. Από τον πρόδηλο σκοπό της συνταγματικής αυτής διάταξης, η οποία αποβλέπει στην ηθική αποκατάσταση του κατηγορηθέντος Υπουργού, συνάγεται ότι η επιτροπή μπορεί να συνιστάται σε κάθε περίπτωση μη περατώσεως της διαδικασίας και, ειδικότερα, τόσο στην περίπτωση απορρίψεως της προτάσεως παραπομπής για οποιοδήποτε τυπικό ή ουσιαστικό λόγο από τη Βουλή, όσο και στην περίπτωση της μη εξετάσεως της ουσίας της κατηγορίας από το Υπουργοδικείο για οποιοδήποτε λόγο. Ως λόγος μη περατώσεως της διαδικασίας υπό την έννοια της διάταξης πρέπει να θεωρηθεί και η απονομή αμνηστίας.

Η επιτροπή συνιστάται μόνο μετά από αίτηση του κατηγορηθέν-

1. Βλ. Ράικο, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975), τ. Α', σ. 217 επ. Τσάτσου, ορ. cit., σ. 382.

2. Βλ. παραπάνω, σ. 109.

ντος Υπουργού. Η σύσταση αυτής είναι για τη Βουλή δυνητική και όχι υποχρεωτική. Έργο της επιτροπής είναι, σύμφωνα με τη διάταξη, ο "έλεγχος της κατηγορίας", δηλαδή το κατ' ουσία βάσιμο αυτής. Το πόρισμα της επιτροπής δεν έχει καμιά νομική συνέπεια. Αυτό, αν είναι αθωωτικό, αποκαθιστά μόνο την τιμή του κατηγορηθέντος Υπουργού. Τη σύνθεση και λειτουργία της επιτροπής ρυθμίζει σύμφωνα με τη σχετική εξουσιοδότηση της διάταξης το άρθρ. 28 §§ 1-3 του Κανονισμού της Βουλής, το οποίο αποκαλεί αυτή "Ειδική Εξεταστική Επιτροπή".

II. Η σύνθεση της Επιτροπής

Η επιτροπή αποτελείται από δώδεκα βουλευτές, οι οποίοι ορίζονται σύμφωνα με το άρθρ. 10 του Κανονισμού της Βουλής, και πέντε Αρεοπαγίτες από εκείνους, οι οποίοι διορίστηκαν πριν από την κατηγορία· οι Αρεοπαγίτες αυτοί κληρώνονται σύμφωνα με τη διαδικασία του άρθρ. 86 § 1 του Συντάγματος και του άρθρ. 103 § 2 του Κανονισμού της Βουλής (άρθρ. 28 § 1 Κανονισμ. Βουλής). Σύμφωνα με το άρθρ. 10 του Κανονισμού της Βουλής οι βουλευτές μέλη της επιτροπής ορίζονται από τον Πρόεδρο της Βουλής ανάλογα με τον αριθμό των βουλευτών κάθε ομάδας. Πριν από τον καθορισμό των βουλευτών της επιτροπής, όπως και πριν από την αντικατάσταση αυτών, ο Πρόεδρος της Βουλής ζητά γραπτά από τους αρχηγούς των κομμάτων και των εκπροσώπων των απλών ομάδων να υποδείξουν γραπτά, μέσα σε τρεις το πολύ μέρες, τα μέλη των ομάδων τους. Αν παρέλθει άπρακτη η προθεσμία αυτή, τότε ο Πρόεδρος της Βουλής ορίζει τα μέλη κάθε ομάδας, λαμβάνοντας υπόψη την εκδηλούμενη προτίμηση των βουλευτών. Οι ανεξάρτητοι βουλευτές συμμετέχουν στη συγκρότηση της επιτροπής κατ' αναλογία του συνολικού τους αριθμού, θεωρούμενοι για το σκοπό αυτό ότι αποτελούν ενιαία ομάδα. Αυτοί ορίζονται από τον Πρόεδρο της Βουλής, ο οποίος εκτιμά πάντοτε και την από την πλειονότητα αυτών εκδηλούμενη προτίμηση. Η αντικατάσταση των βουλευτών μελών της επιτροπής επιτρέπεται

κατά τη διάρκεια λειτουργίας της μόνο κατόπιν αποφάσεως του Προέδρου της Βουλής. Ο Πρόεδρος και ο Αντιπρόεδρος της Επιτροπής εκλέγονται από τα κοινοβουλευτικά μέλη αυτής και μεταξύ αυτών (άρθρ. 28 § 2 Κανον. Βουλής).

III. Η λειτουργία της Επιτροπής

Η επιτροπή λειτουργεί και διαθέτει τις εξουσίες των εξεταστικών επιτροπών (άρθρ. 27 Κανον. Βουλής), υποβάλλει δε στη Βουλή πόρισμα για τον έλεγχο που διεξήγαγε, σύμφωνα με όσα ορίζονται σχετικά με τις εξεταστικές επιτροπές (άρθρ. 28 § 3 Κανον. Βουλής). Το άρθρ. 27, στο οποίο παραπέμπει το άρθρ. 28 του Κανονισμού ως προς τις λειτουργίες και τις εξουσίες της επιτροπής, ορίζει, ότι η επιτροπή ενεργεί κάθε αναγκαία εξέταση κατά την κρίση της και υπό ορισμένες προϋποθέσεις μπορεί ακόμη να ζητά γραπτές ή προφορικές πληροφορίες από διάφορες αρχές, νομικά πρόσωπα δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου και από πολίτες (§ 3). Οι εξουσίες της Επιτροπής δεν αναστέλλονται κατά τη λήξη της Συνόδου, παύουν όμως κατά τη λήξη της Βουλευτικής Περιόδου της Βουλής που τη διόρισε (§ 4). Η Βουλή έχει το δικαίωμα να περιορίσει τις εξουσίες της Επιτροπής, τις οποίες έχει σύμφωνα με το άρθρ. 27 § 7 του Κανονισμού της ή να χορηγήσει σ' αυτήν, ρητά και κατά περίπτωση, επιπλέον τις εξουσίες της κατ' οίκον έρευνας και της κατασχέσεως εγγράφων και άλλων πειστηρίων· τις εξουσίες αυτές ασκεί η επιτροπή με τους ίδιους όρους και διατυπώσεις, που ασκεί αυτές κατά τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας ο ανακριτής, επιφυλασσομένων των διατάξεων της § 8 του ίδιου άρθρου (§ 5). Ο Πρόεδρος της επιτροπής έχει τα δικαιώματα του ανακριτού κατά το άρθρ. 252 § 3 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, κατ'εκείνων που διαταράζουν καθ' οιονδήποτε τρόπο την ησυχία και την ευταξία των εργασιών της ή κατ' εκείνων που εναντιώνονται στα μέτρα, που διέταξε (§ 6). Η επιτροπή μπορεί να εξετάζει μάρτυρες και να διατάζει πραγματογνωμοσύνη, όπως ακριβώς ο

ανακριτής κατά τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, με τις εξής επιφυλάξεις: Οι μάρτυρες μπορούν ν' αρνηθούν τη μαρτυρία

α) επί ερωτήσεων, των οποίων η απάντηση θα προκαλέσει άμεση περιουσιακή ζημία ή ηθική βλάβη ή θα δημιουργήσει τον κίνδυνο ποινικής διώξεως του μάρτυρα ή συζύγου αυτού ή συγγενούς αυτού εξ αίματος μέχρι και του δευτέρου βαθμού συμπεριλαμβανομένου, και β) επί ερωτήσεων στις οποίες ο μάρτυρας δεν μπορεί να απαντήσει χωρίς να αποκαλύψει μυστικό τέχνης ή επαγγέλματος. Ο μάρτυρας υποχρεούται, προσκαλούμενος, να βεβαιώσει και ενόρκως το γεγονός στο οποίο στηρίζεται η μαρτυρία του. Κατά τα άλλα εφαρμόζονται ανάλογα οι διατάξεις των άρθρων 209-213, 215 § 2, 216, 217, 219 § 1 και 220-230 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Οι μάρτυρες μπορούν να εξετασθούν και ενόρκως, η ορκομουσία τους δε γίνεται κατά το διαγραφόμενο από το άρθρ. 218 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας τύπο (§ 7). Η επιτροπή μπορεί να ζητά μόνο από τους αρμόδιους Υπουργούς την προσαγωγή δημοσίων εγγράφων ή και άλλων κατατεθειμένων στα αρχεία του Κράτους. Οι Υπουργοί υποχρεούνται να προσαγάγουν τα έγγραφα που ζητήθηκαν ή κεκυρωμένα αντίγραφα αυτών, εκτός αν κρίνουν ότι εκ της ανακοινώσεως αυτών απειλείται βλάβη των συμφερόντων του Κράτους, ιδιαίτερα αν πρόκειται περί διπλωματικού ή στρατιωτικού ή αναγόμενου στην ασφάλεια του Κράτους μυστικού. Έγγραφα Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου, Δημοσίων ή Δημοτικών Επιχειρήσεων, παραχωρηθεισών Δημοσίων Υπηρεσιών ως και Νομικών Προσώπων Ιδιωτικού Δικαίου, που απολαύουν ειδικών προνομίων ή κρατικής επιχορήγησης, καθώς και έγγραφα, που βρίσκονται στα αρχεία αυτών ζητούνται από τον εποπτεύοντα Υπουργό, έχουν δε και εδώ εφαρμογή οι περιορισμοί της προηγούμενης παραγράφου 7. Οι εκπρόσωποι των υπηρεσιών αυτών υποχρεούνται να παραδίδουν τα αιτούμενα έγγραφα στον αρμόδιο Υπουργό (§ 8). Η επιτροπή έχει το δικαίωμα να αναθέτει την ενέργεια ειδικά ορισμένων εξεταστικών πράξεων σ' ένα ή περισσότερα μέλη της ή σε Εφέτη ή Πρωτοδίκη, διορισμένους στην περιφέρεια στην οποία πρόκειται να διεξαχθεί η σχετική πράξη. Οι επιτετραμμένοι την ενέργεια των πράξεων αυτών

έχουν, ως προς αυτές, τις ίδιες εξουσίες, όπως η επιτροπή και ο Πρόεδρος αυτής. Η επιτροπή όμως μπορεί οποτεδήποτε να περιορίσει την έκταση της ενέργειας αυτών (§ 9). Μετά το τέλος των εξεταστικών πράξεων, η επιτροπή αξιολογεί τις αποδείξεις που συνέλεξε και υποβάλλει αυτές στην Ολομέλεια της Βουλής μαζί με αιτιολογημένη εισηγητική έκθεση, η οποία περιλαμβάνει και τις γνώμες της τυχόν μειοψηφίας (§ 10).

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄
ΤΟ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ**

§ 15.- Η ΠΟΙΝΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΓΕΝΙΚΑ¹

I. Πράξεις για τις οποίες ευθύνονται

Σύμφωνα με το Σύνταγμα (άρθρ. 35 § 1, 85 και 86) και το Ν.Δ. 802/1971 οι Υπουργοί ευθύνονται ποινικά 1) για τις ίδιες πράξεις ή παραλείψεις, 2) για τις πράξεις ή παραλείψεις του Υπουργικού Συμβουλίου και 3) για τις πράξεις ή παραλείψεις του Προέδρου της Δημοκρατίας.

1. Η ευθύνη για τις ίδιες πράξεις ή παραλείψεις.- Η ευθύνη αυτή αφορά τις πράξεις και παραλείψεις των Υπουργών κατά την άσκηση των καθηκόντων τους². Έτσι, ο Πρωθυπουργός και οι Αντιπρόεδροι της Κυβέρνησης ευθύνονται για τις πράξεις και παραλείψεις, οι οποίες αφορούν τις αρμοδιότητές τους και τις αρμοδιότητες των Υπουργών, όταν

1. Περὶ του ουσιαστικού δικαίου της ποινικής ευθύνης των Υπουργών βλ. Ν. Αντωνόπουλου, Συνταγματικόν Δίκαιον, τ. Β΄, τεύχ. Β΄ Πανεπιστημιακαί Παραδόσεις, 1972, σ. 132-144· Γεωργόπουλου, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, σ. 160-165· του ίδιου, Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, τεύχ. Α΄, σ. 253-259· Κριππά, Η ποινική ευθύνη των Υπουργών, στα "Ποινικά Χρονικά", τ. ΚΗ΄ (1978), σ. 84· Ράικου, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975), τ. Α΄, σ. 322-329· Σγουρίτσα, Συνταγματικόν Δίκαιον, τ. Α΄, σ. 405-413· Τσάτσου, ορ. cit., σ. 379-381.

2. Οι Υπουργοί για τις ιδιωτικές πράξεις τους τις άσχετες με τα δημόσια καθήκοντά τους υπάγονται στα κοινά ποινικά δικαστήρια (άρθρ. 6 Ν.Δ. 802), απολαύουν δε ειδικής προστασίας του

προΐστανται Υπουργείων* οι Υπουργοί μετά Χαρτοφυλακίου ευθύνονται για τις πράξεις και παραλείψεις, οι οποίες αναφέρονται στην άσκηση των αρμοδιοτήτων τους, ως προϊσταμένων των οικείων Υπουργείων* οι Υπουργοί άνευ χαρτοφυλακίου ευθύνονται για τις πράξεις και παραλείψεις των ανατιθεμένων σ' αυτούς με απόφαση του Πρωθυπουργού αρμοδιοτήτων* και οι Υφυπουργοί ευθύνονται για τις πράξεις και παραλείψεις τους κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων που τους έχουν μεταβιβαστεί.

2. Η ευθύνη για τις πράξεις ή παραλείψεις των Υπουργών ως μελών του Υπουργικού Συμβουλίου.- Υπό την ιδιότητα των μελών του Υπουργικού Συμβουλίου και για τις πράξεις ή παραλείψεις του οργάνου αυτού ευθύνονται ο Πρωθυπουργός, οι Αντιπρόεδροι της Κυβέρνησης και οι Υπουργοί μετά ή άνευ Χαρτοφυλακίου. Αντίθετα, οι Υφυπουργοί, μη αποτελούντες μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου, δεν ευθύνονται κατ' αρχήν για τις πράξεις και παραλείψεις αυτού. Αυτοί υπέχουν μόνο συλλογική ευθύνη σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρ. 85 § 1 του Συντάγματος.

3. Η ευθύνη για τις πράξεις ή παραλείψεις του Προέδρου της Δημοκρατίας.- Οι Υπουργοί ευθύνονται για τις πράξεις και παραλείψεις του Προέδρου της Δημοκρατίας ως οργάνου του Κράτους. Το ανεύθυνο του Προέδρου για τις πράξεις που ενήργησε κατά την άσκηση των καθηκόντων του³ ως παράγοντας της νομοθετικής εξουσίας, ως αρχηγός της εκτελεστικής εξουσίας, ως ρυθμιστής του πολιτεύματος και ως διεθνής παραστάτης, και η ευθύνη των Υπουργών γι' αυτές, συμβιβάστηκαν με την αναγραφόμενη στο άρθρ. 35 § 1

προσώπου αυτών ανεξάρτητα αν είναι ή όχι βουλευτές (άρθρ. 62 Συντ., άρθρ. 47 Ν.Δ. 802).

3. Εξαιρούνται μόνο η έσχατη προδοσία και η εκ προθέσεως παραβίαση του Συντάγματος (άρθρ. 49 § 1 Συντ.). Βλ. Ράι-κ ο υ, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975), τ. Α', σ. 276* Δ. Τ σ ά τ σ ο υ, ορ. cit., σ. 345.

του Συντάγματος αρχή, κατά την οποία, "ουδεμία πράξις του Προέδρου της Δημοκρατίας ισχύει, ουδέ εκτελείται, άνευ της προσυπογραφής του αρμοδίου Υπουργού, όστις διά μόνης της υπογραφής του καθίσταται υπεύθυνος...". Συνεπώς, όλες οι πράξεις του Προέδρου ως οργάνου του Κράτους για να είναι νομικά έγκυρες χρειάζονται κατ' αρχήν την προσυπογραφή του αρμόδιου ή των αρμόδιων Υπουργών ή και ολόκληρου του Υπουργικού Συμβουλίου^{3α, 3β}. Με την υπουργική προσυπογραφή αφ' ενός μεν καθίστανται εκτελεστές οι πράξεις του Προέδρου, αφ' ετέρου δε αναλαμβάνεται από τους Υπουργούς η σχετική ευθύνη γι' αυτές, καθιερώνοντας έναν αμοιβαίο έλεγχο μεταξύ Υπουργών και Ανωτάτου Άρχοντα⁴. Έτσι η αποφασιστική αρμοδιότητα μετατίθεται, με την προσυπογραφή από τον Ανώτατο Άρχοντα, στην Κυβέρνηση. Η μη προσυπογραφή των πράξεων του Προέδρου από τους αρμόδιους Υπουργούς καθιστά αυτές νομικά ανύπαρκτες δίχως να έχουν κανένα έννομο αποτέλεσμα. Δεν πρόκειται δηλαδή για πράξεις οργάνου του Κράτους, αλλά για προσωπικές πράξεις του Προέδρου χωρίς καμιά νομική σημασία.

Υπουργική ευθύνη υπάρχει ακόμη και για ορισμένες πολιτικές πράξεις του Προέδρου, οι οποίες εκδηλώνονται δίχως υπουργική προσυπογραφή, όπως λ.χ. τα διαγγέλματα προς τη Βουλή^{4α}, τα μηνύματα προς Αρχηγούς άλλων Κρατών ή διπλωματικούς εκπροσώπους αυτών και για δηλώσεις παντός είδους διά του τύπου, ραδιοφώνου ή τηλεοράσεως, διά παντός είδους λόγους, τους οποίους αυτός εκφωνεί επ' ευκαιρία δημοσίων εκδηλώσεων, μηνύματα, ομιλίες, προσφωνήσεις ή αντιφωνήσεις, συνεντεύξεις κ.λ.π. Για την ανάληψη της ευθύνης για τις πιο πάνω δηλώσεις του Ανω-

3α. Κατ' εξαίρεση δε χρειάζονται προσυπογραφή οι πράξεις του Προέδρου που αναφέρονται στο άρθρ. 35 § 2 του Συντάγματος.

3β. Η προσυπογραφή ολόκληρου του Υπουργικού Συμβουλίου χρειάζεται στις περιπτώσεις των άρθρ. 41 § 2, 44 § 1, 47 § 3, 48 § 1-2, 53 § 1, 79 § 5 και 90 § 5 του Συντάγματος.

4. Βλ. Α. Μά ν ε σ η, Αι εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος, τ. ΙΙ, 1965, σ. 466 επ.

4α. Εξαίρουνται τα υπό του άρθρ. 44 § 3 του Συντάγματος

τάτου Ἄρχοντα, απαιτείται, ὅπως αυτές συντάσσονται ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση ἢ τουλάχιστον εγκρίνονται ἀπ' αὐτήν. Πράγματι, τὰ διαγγέλματα τοῦ Προέδρου καὶ οἱ υπόλοιπες δηλώσεις αὐτοῦ ἀποτελοῦν πολιτικές πράξεις, τὶς οποίες μόνο ἡ Κυβέρνηση μπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ. Οἱ δηλώσεις τοῦ Προέδρου πρὸς ξένους Ἀρχηγούς Κρατῶν ἢ διπλωματικούς ἐκπροσώπους αὐτῶν καὶ οἱ συνομιλίες μ' αὐτούς πρέπει νὰ πραγματοποιοῦνται μόνο παρουσία τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν. Το ἴδιο πρέπει νὰ λεχθεῖ καὶ γιὰ τὶς κάθε φύσεως ἀκροάσεις μετὰ τῶν προσώπων αὐτῶν. Ἔτσι, ὁ Ἀνώτατος Ἄρχοντας δὲν μπορεῖ ν' ἀποστείλῃ ἐγγράφα, μηνύματα ἢ ἐπιστολές πρὸς Ἀρχηγούς ξένων Κρατῶν ἢ νὰ δέχεται τέτοια ἀπ' αὐτούς δίχως γνώση καὶ συγκατάθεση τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἐυθύνη τῆς Κυβέρνησης ὑπάρχει ἀκόμη καὶ γιὰ τὶς δημόσιες ἐκδηλώσεις τοῦ Προέδρου, ὅπως γιὰ τὶς ἐπιθεωρήσεις, τὶς οποίες ἐνεργεῖ αὐτὸς στὶς ἐνοπλῆς δυνάμεις, δημόσιες ὑπηρεσίες, ἐπιχειρήσεις κ.λ.π. καὶ κατὰ τὶς οποίες πρέπει νὰ παρίσταται ὁ ἀρμόδιος Ὑπουργός. Τὴν ευθύνη τῆς Κυβέρνησης γιὰ τὶς πολιτικές δηλώσεις τοῦ Προέδρου προέβλεπε ρητὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1927 (ἄρθρ. 72 § 3)⁵.

Οἱ Ὑπουργοὶ εὐθύνονται καὶ γιὰ τὶς παραλείψεις τοῦ Προέδρου, ὅπως ἡ παρά τὴν ἐπιταγὴ τοῦ ἀρθρ. 42 § 1 τοῦ Συντάγματος μὴ ἐκδοσὴ καὶ δημοσίευση τῶν νόμων. Το ἀρθρ. 72 § 3 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1927 προέβλεπε ρητὰ τὴν ευθύνη τῆς Κυβέρνησης γιὰ τὶς παραλείψεις τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας⁵. Ἡ ευθύνη αὐτή, ὅπως καὶ γιὰ τὶς πολιτικές δηλώσεις αὐτοῦ, ἀναλαμβάνεται εἴτε με τὴ ρητὴ ἐγκρίση αὐτῶν, εἴτε με τὴν ἀνοχή τους ὡς ἀνοχή θεωρεῖται ἡ μετὰ τὶς παραλείψεις καὶ δηλώσεις μὴ παραίτηση τῶν Ὑπουργῶν.

Στὴν κατοχύρωση τῆς ευθύνῃς τῶν Ὑπουργῶν ἰδίως γιὰ τὶς

προβλεπόμενα διαγγέλματα.

5. Το ἀρθρο αὐτὸ ὄριζε τὰ ἐξῆς: "Διὰ πάσαν παράλειψιν τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἐν τῷ Συντάγματι ἀναγραφόμενων υποχρεώσεων αὐτοῦ εὐθύνεται ἡ Κυβέρνησις, καθὼς καὶ διὰ τὰς πολιτικὰς δηλώσεις αὐτοῦ".

πράξεις ή παραλείψεις του Προέδρου της Δημοκρατίας αποβλέπουν οι διατάξεις των άρθρ. 47 § 2 και 85 § 2 του Συντάγματος. Είναι αυτονόητο ότι οι Υπουργοί είναι ανεύθυνοι για τις ιδιωτικές πράξεις του Προέδρου της Δημοκρατίας ή την εν γένει συμπεριφορά αυτού στην ιδιωτική ζωή, η Κυβέρνηση όμως οφείλει να καταβάλει κάθε προσπάθεια για την αποτροπή δημιουργίας δυσμενών εντυπώσεων εις βάρος του προσώπου του.

II. Τα προβλεπόμενα από το νόμο υπουργικά αδικήματα

Ο προσδιορισμός των υπουργικών αδικημάτων παρουσιάζει μεγάλη δυσκολία, διότι λόγω της πρακτικής σπουδαιότητας της υπουργικής ευθύνης δεν πρέπει αυτή να περιορισθεί μέσα στη σφαίρα του Ποινικού Δικαίου, αλλά επεκτεινόμενη να περιλάβει ολόκληρη την ενέργεια του Υπουργού, η οποία από τη φύση της είναι αδύνατο να περιγραφεί καθ' ορισμένο τρόπο και να διατυπωθεί σύμφωνα με τους περί αδικημάτων θεμελιώδεις κανόνες του Ποινικού Δικαίου. Ο περί ευθύνης των Υπουργών νόμος (Ν. Δ. 802) δεν καθορίζει, όπως ο Ποινικός Κώδικας, χωριστά τα επί μέρους αδικήματα, για τα οποία ευθύνονται αυτοί. Αν ακολουθούσε την απαρίθμηση των αδικημάτων αυτών, τότε ο Υπουργός θα μπορούσε ευχερώς να διαφύγει την καταδίκη. Ο νόμος αυτός ακολουθεί το σύστημα της καθιέρωσης γενικών αδικημάτων και προσδιορισμού ευρέων στοιχείων της υποστάσεώς τους, ώστε οι πράξεις των Υπουργών να εμπίπτουν σ' αυτά.

Τα αδικήματα για τα οποία ευθύνονται οι Υπουργοί και τα οποία προβλέπει το Ν.Δ. 802 είναι τα εξής: 1) Ευθύνη εκ παραβιάσεως διατάξεων του Συντάγματος και των νόμων· 2) βλάβη των συμφερόντων του Κράτους· 3) ευθύνη εκ προσυπογραφής πράξεων· 4) ευθύνη εξ ανακοινώσεων και 5) ευθύνη εκ παραβιάσεως ποινικών διατάξεων. Στα αδικήματα αυτά του Ν.Δ. 802 προστέθηκε ένα ακόμη από το Ν. 400 της 30.7/3.8.76 "περί Υπουργικού Συμβουλίου και Υπουργείων", δηλαδή η εξέταση του Υπουργού σαν μάρτυρα για ορισμένες εμπιστευτικής φύσεως πληροφορίες δίχως την άδεια του Πρωθυπουργού.

III. Ο καταλογισμός των παρανόμων πράξεων των Υπουργών

1. Τα υποκειμενικά στοιχεία των υπουργικών αδικημάτων.- Οι πράξεις ή παραλείψεις των Υπουργών, όπως περιγράφονται στα άρθρ. 1-4 του Ν.Δ. 802, διώκονται εφόσον διαπράχτηκαν από δόλο (εκ προθέσεως) αποκλεισμένης της αμέλειας⁶, όπως προκύπτει από τις διατάξεις των άρθρων αυτών. Αυτό προκύπτει εξάλλου και από το συνδυασμό των άρθρων 18^{6α} και 26^{6β} του Ποινικού Κώδικα.

6. Αντίθετα ο Χ. Τρικούπης στο νομοσχέδιό του για την ευθύνη των Υπουργών (άρθρ. 14, 16, 17 και 23) τάσσεται με την αρχή του αξιοποίνου της αμέλειας δίχως περιορισμό, περιλαμβάνοντας στο νομοσχέδιό του την αμέλεια, την απειρία και την ανικανότητα. Στην § III της αιτιολογικής του εκθέσεως παρατηρεί τα εξής: "Το τιμωρητόν της αμελείας και άλλων εθνών οι νόμοι παρεδέχθησαν. Ο αξιών να διοικήση τα κοινά και σπεύδων να κλείση εις άλλους επιμελεστέρους και ικανωτέρους αυτού την προς ταύτα άγουσαν οδόν, πρέπει να υποστή την ποινήν της τόλμης του και δώση ικανοποίησιν εις την πολιτείαν και τους ιδιώτας, ων τα ηθικά και υλικά συμφέροντα παρέβλαψεν εκ της αμελείας, απειρίας ή ανικανότητος. Η ανικανότης και απειρία περιέχονται μεν εις την γενικήν έννοιαν της αμελείας, αλλ' ίνα μη μείνη ουδεμία αμφιβολία, ότι και ο ανίκανος και ο άπειρος τιμωρείται ως αμελής, όταν αντί να ενεργήσει τα δέοντα, κατετρίβη εξ ανικανότητος και απειρίας εις μάταια και άσκοπα, εγένετο ιδιαιτέρα περί τούτου μνεία" Βλ. Α ρ α β α ν τ ι ν ο ύ, ορ. cit., σ. 213 σημ. 7.

6α. Το άρθρο αυτό ορίζει τα εξής: "Πάσα πράξις τιμωρουμένη διά της ποινής του θανάτου ή της κθειέρξεως είναι κακούργημα. Πάσα πράξις τιμωρουμένη διά φυλακίσεως ή διά χρηματικής ποινής ή διά περιορισμού εντός σωφρονιστικού καταστήματος είναι πλημμέλημα. Πάσα πράξις τιμωρουμένη διά κρατήσεως ή προστίμου είναι πταίσμα".

6β. Το άρθρο αυτό ορίζει τα εξής: "1. Τα κακούργηματα και

Ο δόλος υπάρχει στον Υπουργό, όταν αυτός θέλει την παραγωγή των περιστατικών, που σύμφωνα με το Ν.Δ. 802 απαρτίζουν την έννοια των αξιοποιώνων πράξεων που προβλέπει. Ο ακριβής καθορισμός της έννοιας του δόλου⁷ έχει μεγάλη σημασία όχι μόνο διότι κατά κανόνα σαν αξιόποινες πράξεις χαρακτηρίζονται οι εκ δόλου προερχόμενες, αλλά και διότι η προβλεπόμενη για το εξ αμελείας έγκλημα ποινή είναι σημαντικά κατώτερη από την απειλούμενη για την ίδια πράξη, πηγάζουσα όμως εκ δόλου. Γεννάται το πρόβλημα, αν ο Υπουργός ευθύνεται και στην περίπτωση που γνωρίζει την ενδεχόμενη παραγωγή της αξιοποιούσας πράξεως και την αποδέχεται. Πρόκειται για την περίπτωση του ενδεχόμενου δόλου⁸. Η συνδρομή του ενδεχόμενου δόλου πρέπει να ερευνάται κατά περίπτωση ανάλογα με τη φύση και το είδος του αδικήματος, οπότε θα κρίνεται κατά πόσο ο ενδεχόμενος δόλος περιλαμβάνεται ή όχι στα στοιχεία της υποκειμενικής υποστάσεως του εγκλήματος⁹. Βέβαια ο ενδεχόμενος δόλος δεν μπορεί οπωσδήποτε να αποκλεισθεί εκ των προτέρων, γιατί τότε θα είχαμε παράβαση της αρχής της ισότητας, όταν για ορισμένο αδίκημα ο ενδεχόμενος δόλος θα ήταν αρκετός για να καταδικαστεί οποιοσδήποτε πολίτης και όχι ο Υπουργός, ο οποίος διαπράττει το ίδιο αδίκημα. Όπου όμως ο νόμος απαιτεί την εν γνώσει ορισμένου περιστατικού τέλεση της πράξεως, τότε ο ενδεχόμενος δόλος δεν αρκεί (άρθρ. 27 § 2 Π.Κ.). Πρέπει να υπάρχει το υποκειμενικό στοιχείο της αποφάσεως του Υπουρ-

πλημμελήματα τιμωρούνται μόνον εκ δόλου τελούμενα. Κατ' εξαίρεσιν εν ταις ευδικώς υπό του νόμου οριζομέναις περιπτώσεσιν τα πλημμελήματα τιμωρούνται και εξ αμελείας τελούμενα. -2. Τα πταίσματα τιμωρούνται πάντοτε και αν εξ αμελείας ετελέσθησαν, πλην των περιπτώσεων καθ' ας ο νόμος ρητώς απαιτεί δόλον".

7. Βλ. Κατσαντώνη, ορ. cit., σ. 285 επ.

8. Βλ. Κατσαντώνη, ορ. cit., σ. 305 επ. Χωροφά, Ποινικόν Δίκαιον, σ. 255.

9. Βλ. Κριππά, Η ποινική ευθύνη των Υπουργών, στα "Ποι-

γού να διαπράξει το αδίκημα. Με την έννοια αυτή υπάρχει ευθύνη και για την απόπειρα διαπράξεως ενός από τα αδικήματα που προβλέπονται από το νόμο περί ευθύνης των Υπουργών, εφόσον το στοιχείο της αποφάσεως είναι συστατικό της εννοίας της απόπειρας¹⁰. Το Ν.Δ. 802 δεν κάνει λόγο για απόπειρα. Όμως ενόψει του άρθρ. 8 αυτού πρέπει να καταλήξουμε στο συμπέρασμα, ότι ο Υπουργός διώκεται και για απόπειρα εφόσον συντρέχουν τα στοιχεία των άρθρ. 42 επ. του Ποινικού Κώδικα. Στην περίπτωση αυτή η ποινή θα είναι μειωμένη κατά το άρθρ. 83 αυτού.

2. Π λ ά ν η κ α ι κ α τ ά σ τ α σ η α ν ά γ κ η ς.- Το Ν.Δ. 802 δεν περιέλαβε στις διατάξεις του την πλάνη¹¹ σαν λόγο άρσεως της υπαιτιότητας. **Τέτα** διάταξη περιέλαβε το νομοσχέδιο περί της ευθύνης των Υπουργών του Χ. Τρικούπη (άρθρ. 28). Σύμφωνα μ' αυτό ο Υπουργός απαλλάσσεται της ευθύνης, όταν αποδειχθεί ότι η παράβαση προήλθε από συγγνωστή και δικαιολογημένη πλάνη για την ακριβή έννοια του παραβιασθέντος νόμου. Ο περί ευθύνης των Υπουργών νόμος ΦΠΣΤ'/1877 περιέλαβε επίσης ανάλογη διάταξη. Όταν το Υπουργείο Δεληγεώργη εισήγαγε το μεταρρυθμιστικό νομοσχέδιό του, έγινε ζωνρή συζήτηση επί του άρθρ. 4^{11α} αυτού, στο οποίο διατυπώνονταν το συγγνωστό της πλάνης αυτής. Όσοι υποστήριξαν την αρχή του άρθρου αυτού επικαλέστηκαν κυρίως το επιχείρημα, ότι οι νόμοι μπορεί να έχουν κενά και λόγω της ασάφειάς τους να είναι επιδεικτικοί

νικά Χρονικά", τ. ΚΗ' (1978), σ. 84.

10. Βλ. Ν. Κ. Α ν δ ρ ο υ λ ά κ η, Ποινικόν Δίκαιον, Γενικόν Μέρος (Πανεπιστημιακαί Παραδόσεις), τεύχη Ε'-ΣΤ', 1975, σ. 561.

11. Για την έννοια αυτής βλ. Κ α τ σ α ν τ ώ ν η, ορ. cit., σ. 351 επ. Χ ω ρ α φ ά, Ποινικόν Δίκαιον, σ. 291 επ.

11α. Το άρθρο αυτό όριζε τα εξής: "Παράβασις του Συντάγματος και των νόμων υπάρχει ένεκα πράξεως ή παραλείψεως του υπουργού, αντιβαλνούσης εις το γράμμα αυτών, μη δυναμένης δε να δικαιολογηθή υπό ευλόγου ερμηνείας ή αληθούς αμφιβολίας ως προς την έννοιαν αυτού".

πολλαπλής ερμηνείας. Γι' αυτό πρέπει ο νόμος να αφήσει σε τέτοια περίπτωση ατιμώρητη την "εν καλή πίστει" γενόμενη ερμηνεία, και αν ακόμη αυτή είναι λανθασμένη. Όσοι τάχθηκαν εναντίον στην από το νομοσχέδιο καθιερωθείσα αρχή στηρίχθηκαν κυρίως στα εξής επιχειρήματα: α) Τέτοια διάταξη έχει μεγάλη ελαστικότητα και γι' αυτό διευκολύνει την υπεράσπιση του Υπουργού, θέτοντας σε κίνδυνο την ύπαρξη των νόμων· β) η αρχή αυτή αντίκειται στις αρχές του Ποινικού Δικαίου, σύμφωνα με τις οποίες κανείς δεν μπορεί να επικαλεσθεί την άγνοια του νόμου· και γ) ότι οι φράσεις του νομοσχεδίου "υπό ευλόγου ερμηνείας και αληθούς αμφιβολίας" είναι λίαν ασαφείς και ανεπίδεκτες προσδιορισμού. Στο τέλος κατίσχυσε η υποστηρίζουσα το νομοσχέδιο γνώμη και το άρθρο αυτό, αφού τροποποιήθηκε, ψηφίστηκε σαν άρθρ. 2 του μεταρρυθμιστικού νόμου ΧΕ'. Ενόψει της παράλληλης εφαρμογής των διατάξεων του Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα (άρθρ. 31) η πλάνη γίνεται δεκτή και στις περιπτώσεις των αδικημάτων του Ν.Δ. 802, όπου συχνά θα μπορούσε να παρουσιαστεί η περίπτωση της ασάφειας του νόμου, ο οποίος επιδέχεται πολλαπλή ερμηνεία, και ο Υπουργός την ερμηνεύει εσφαλμένα.

Οι νόμοι περί ευθύνης των Υπουργών δεν πρόβλεψαν επίσης την κατάσταση ανάγκης¹² σαν λόγο που αποκλείει τον καταλογισμό. Μόνο το νομοσχέδιο του Χ. Τρικούπη (άρθρ. 29) πρόβλεπε αυτή, ορίζοντας τα ακόλουθα: "Επίσης απαλλάσσεται ο υπουργός..... όταν αποδείξει ότι η μη εκτέλεσις του νόμου προήλθε εξ ανυπερβλήτου κωλύματος, όπερ δεν προεκλήθη εξ ιδίου πταίσματος". Ο λόγος όμως αυτός αποκλεισμού του καταλογισμού μπορεί και πρέπει να γίνει δεκτός και προκειμένου για τα αδικήματα των Υπουργών (άρθρ. 8 Ν.Δ. 802 σε συνδυασμό με άρθρ. 32 Π.Κ.). Είναι αναμφίβολο ότι ο Υπουργός μπορεί και οφείλει να παίρνει όλα τα μέτρα, ακόμη και κατά παράβαση των νόμων, που είναι αναγκαία για την αντιμετώπιση ενός σο-

12. Για την έννοια αυτής βλ. Χωραφά, Ποινικόν Δίκαιον, σ. 207.

βαρού κινδύνου για το Κράτος. Προϋπόθεση αποκλεισμού του καταλογισμού εν προκειμένω είναι ότι η δημιουργηθείσα κατάσταση ανάγκης να μην είναι συνέπεια πράξεως του Υπουργού και να μην είναι δυνατή η μ' άλλο τρόπο αντιμετώπιση αυτής. Πάντως, είναι απίθανη, αν όχι αδύνατη, η περίπτωση αντιμετώπισεως μιάς καταστάσεως ανάγκης με παράνομα μέτρα ενόψει των διατάξεων των άρθρ. 44 § 1 και 48 του Συντάγματος¹³, οι οποίες καθορίζουν τον τρόπο αντιμετώπισεως οποιουδήποτε σοβαρού κινδύνου για το Κράτος.

13. Βλ. Ράικοϋ, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975), τ. Α', σ. 290-294· Τσάτσοϋ, *op. cit.*, σ. 349-350.

§ 16.- ΤΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ

I. Η παράβαση του Συντάγματος και των νόμων

Το έγκλημα αυτό προβλέπει το άρθρ. 1 του Ν.Δ. 802: "Μέλος της Κυβερνήσεως ή Υφυπουργός, όστις κατά την εκτέλεσιν των καθηκόντων του, δι' ενεργείας ή παραλείψεώς του, παραβιάζει εκ προθέσεως διατάξεις του Συντάγματος, των νόμων ή των νομοθετικών διαταγμάτων ή των κατά το άρθρ. 48 παρ. 1-3 του Συντάγματος (άρθρ. 43 του ισχύοντος Συντ.) εκδιδομένων βασιλικών (προεδρικών) διαταγμάτων ή ετέρων κανονιστικών πράξεων, τιμωρείται διά φυλακίσεως τουλάχιστον εξ μηνών και αποστερήσεως των πολιτικών δικαιωμάτων, κατά τα εν άρθρω 63 του Ποινικού Κώδικος οριζόμενα, διαρκείας από δύο μέχρι δέκα ετών". Όπως προκύπτει από τη διάταξη αυτή τα στοιχεία του αδικήματος που προβλέπει είναι τα εξής: α) η διά πράξεως ή παραλείψεως του Υπουργού ή του Προέδρου της Δημοκρατίας παράβαση διατάξεων του Συντάγματος ή οποιουδήποτε νόμου· β) η παράβαση του Υπουργού πρέπει να διαπράχθηκε κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του και όχι στην ιδιωτική ζωή· και γ) η παράβαση πρέπει να έχει διαπραχθεί εκ προθέσεως, απ' όπου προκύπτει, ότι η αμέλεια αποκλείεται.

Το άρθρο αυτό δεν αποτελεί συνήθη ποινικό νόμο με την έννοια του ειδικού καθορισμού της αδίκου και καταλογιστής πράξεως και των όρων του αξιοποίνου της, λόγω ευρύτητας και αοριστίας στη διατύπωσή του. Δεν απευθύνει κάποια σαφή και συγκεκριμένη προσταγή¹. Πρόκειται προφανώς για ποινικό νόμο "εν λευκώ" (Blankettstrafgesetz)², δηλαδή διάταξη, η οποία

1. Βλ. Α. Ψαρούδα - Μπενάκη, Τα αξιολογικά στοιχεία της αντικειμενικής υποστάσεως του εγκλήματος, 1971, σ. 52 επ.

2. Βλ. Κ. Βουγιούκα, Το ποινικό δίκαιο των ειδικών ποινικών νόμων, τ. Α', 1969, σ. 37· Γ. Κριππά, Το έγκλημα της λογοκλοπής, στα "Ποινικά Χρονικά", τ. ΚΒ', σ. 30· Ν. Χωροφά,

δεν προσδιορίζει την αντικειμενική υπόσταση ορισμένου εγκλήματος, αλλά παραπέμπει σε άλλες διατάξεις. Οι διατάξεις όμως, στις οποίες παραπέμπει ο παρών νόμος, πρέπει να είναι ρητές, διαφορετικά θα μπορούσε να θεωρηθεί αντισυνταγματικός λόγω αοριστίας, π.χ. Υπουργός ιδρύει ανωτάτη σχολή υπό μορφή ιδρύματος ιδιωτικού δικαίου (παράβαση άρθρου 16 § 5 του Συντάγματος)³.

Σύμφωνα με το άρθρο αυτό η παράβαση του Υπουργού πρέπει να αφορά διάταξη του Συντάγματος, των νόμων, των νομοθετικών διαταγμάτων, των προεδρικών διαταγμάτων ή άλλων κανονιστικών πράξεων. Με άλλες λέξεις, στοιχείο του εξεταζόμενου αδικήματος είναι η παράβαση του Συντάγματος ή οποιουδήποτε ουσιαστικού νόμου. Ενόψει του ποινικού χαρακτήρα της διάταξης αυτής, ο οποίος επιβάλλει τη στενή ερμηνεία της, πρέπει να αποκλεισθεί η παράβαση κάθε άλλου κειμένου που τυχόν δεν έχει τη μορφή ουσιαστικού νόμου. Έτσι ο Υπουργός δε διώκεται για παράβαση εντολής του Πρωθυπουργού ή του Υπουργικού Συμβουλίου ή της Βουλής, η οποία δεν έχει το χαρακτήρα ενός τέτοιου νόμου. Βέβαια πρέπει να γίνει δεκτό, ότι η παράβαση όλων των παραπάνω νομοθετικών κειμένων νοείται, εφόσον είναι έγκυρα, η δε τυχόν μεταγενέστερη κύρωση αυτών δε θεμελιώνει ευθύνη του Υπουργού⁴.

Το αδίκημα που προβλέπεται στο άρθρο αυτό τιμωρείται τουλάχιστον με εξάμηνη φυλάκιση και αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων του άρθρ. 63 του Ποινικού Κώδικα από δύο μέχρι δέκα χρόνια.

II. Η βλάβη των συμφερόντων του Κράτους

Κατά το άρθρ. 2 του Ν.Δ. 802 "Μέλος της Κυβερνήσεως ή Υφυ-

Γενικαί Αρχαί του Ποινικού Δικαίου, έκδ. 5η, τ. Ι, 1960, σ. 27.

3. Βλ. Κριππά, Η ποινική ευθύνη των Υπουργών, στα "Ποινικά Χρονικά", τ. ΚΗ' (1978), σ. 83.

4. Βλ. το προηγούμενο έργο, σ. 84.

πουργός, όστις κατά την εκτέλεσιν των καθηκόντων του, χωρίς να παραβιάζη διάταξιν του Συντάγματος, των νόμων, των νομοθετικών διαταγμάτων ή των κατά το άρθρ. 48 παρ. 1 έως 3 του Συντάγματος (άρθρ. 43 του ισχύοντος Συντ.) εκδιδομένων βασιλικών (προεδρικών) διαταγμάτων ή ετέρων κανονιστικών πράξεων, δι' ενεργείας ή παραλείψεώς του βλάπτει εκ προθέσεως τα συμφέροντα του Κράτους, τιμωρείται διά φυλακίσεως τουλάχιστον εξ μηνών και αποστερήσεως των πολιτικών δικαιωμάτων διαρκείας από δύο μέχρι δέκα ετών". Από το άρθρο αυτό συνάγονται τα τέσσερα στοιχεία του αδικήματος: α) πράξη ή παράλειψη του Υπουργού ή του Προέδρου της Δημοκρατίας, η οποία να μη παραβιάζει διάταξη του Συντάγματος ή του νόμου· β) η διάταξη αυτή να προκαλεί βλάβη των συμφερόντων του Κράτους· γ) η βλάβη των συμφερόντων του Κράτους να προκαλείται κατά την εκτέλεση των δημοσίων καθηκόντων του Υπουργού και δ) η βλάβη να προκαλείται εκ προθέσεως και όχι εξ αμελείας.

Το άρθρο αυτό δεν αποτελεί, όπως το προηγούμενο, ποινικό νόμο "εν λευκώ", εφόσον δεν παραπέμπει σε άλλη διάταξη και εφόσον περιέχει ειδικά στοιχεία της αντικειμενικής υποστάσεως του αδικήματος, δηλαδή βλάβη των συμφερόντων του Κράτους με θετική πράξη ή παράλειψη, δίχως ταυτόχρονη παραβίαση του Συντάγματος, των νόμων, των προεδρικών διαταγμάτων ή άλλων κανονιστικών πράξεων. Αν ταυτόχρονα έγινε μιά τέτοια παραβίαση, τότε πρόκειται για φαινομένη συρροή⁵. Αυτή οφείλεται στην επικουρικότητα της διάταξης αυτής, εφόσον από τη ρητή διατύπωσή της, "χωρίς να παραβιάζη διάταξιν του Συντάγματος ή των νόμων...", προκύπτει, ότι αφού παραβιάζεται διάταξη του Συντάγματος ή ουσιαστικού νόμου, ο νομοθέτης ικανοποιείται από τις ποινικές συνέπειες της διάταξης του προηγούμενου άρθρου και δε φαίνεται να επιζητεί επιπλέον κατα-

5. Για την έννοια της φαινομένης συρροής βλ. Κατσαντώνη, οπ. cit., σ. 141 επ.· Τούση - Γεωργίου, Ποινικός Κώδικς, έκδ. γ, 1967, σ. 294· Χωροφά, Γενικά Αρχαί του Ποινικού Δικαίου, σ. 297 επ.

δίκη ή επίταση της ποινής⁶.

Η βλάβη στα συμφέροντα του Κράτους υπό την έννοια του άρθρου αυτού δεν απαιτείται να είναι περιουσιακή. Τέτοια βλάβη είναι και η μείωση του διεθνούς κύρους της Χώρας. Προϋποτίθεται βέβαια η θέληση του παραβάτη Υπουργού να κατευθύνεται στο σκοπό προκλήσεως βλάβης στα συμφέροντα του Κράτους, αφού το αδίκημα τιμωρείται μόνο εκ προθέσεως. Είναι σαφής η πρόθεση του νομοθέτη να προστατέψει αποτελεσματικά τα κρατικά συμφέροντα, καθόσον μάλιστα η διατύπωσή του είναι απόλυτα κατηγορηματική και ομιλεί όχι μόνο για πράξη αλλά και για παράλειψη.

Οι ποινές που προβλέπονται για το αδίκημα του άρθρου αυτού είναι όμοιες με αυτές του προηγούμενου.

III. Η προσυπογραφή πράξεων του Προέδρου της Δημοκρατίας ή της Κυβέρνησης, οι οποίες παραβιάζουν το Σύνταγμα ή τους νόμους ή βλάπτουν τα συμφέροντα του Κράτους

Το αδίκημα αυτό προβλέπεται από το άρθρ. 3: "Μέλος της Κυβερνήσεως ή Υφυπουργός προσυπογράφων βασιλικών (προεδρικών) διατάγματα εκδιδόμενον προτάσει ή απόφασει της Κυβερνήσεως ή υπογράφων πράξιν του Υπουργικού Συμβουλίου, διά των οποίων στοιχειοθετούνται αι κατά τα προηγούμενα άρθρα αξιόποιναι πράξεις, τιμωρείται με την ποινήν του αυτουργού, μειουμένην κατά το άρθρ. 83 του Ποινικού Κώδικος".

Η διάταξη αυτή έχει σαν σκοπό την τιμωρία του Υπουργού, όχι όταν αυτός προσυπέγραψε διάταγμα, το οποίο εκδόθηκε κατόπιν προτάσεώς του, καθ' όσον η περίπτωση αυτή καλύπτεται από τα προηγούμενα άρθρα, αλλά μόνο για την περίπτωση προεδρικού διατάγματος που εκδίδεται με πρόταση ή απόφαση της Κυβέρνησης. Επίσης σκοπεύει την τιμωρία του Υπουργού, ο οποίος υπέ-

6. Βλ. Κ ρ ι π π ά, Η ποινική ευθύνη των Υπουργών, στα "Ποινικά Χρονικά", τ. ΚΗ' (1978), σ. 85.

γραψε πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου, με την οποία στοιχειοθετούνται τα κατά τα προηγούμενα άρθρα αδικήματα. Καλύπτεται εδώ η περίπτωση της συλλογικής υπουργικής ευθύνης κατά το άρθρ. 85 του Συντάγματος, το οποίο ομιλεί ρητά για την ευθύνη αυτή, παραπέμποντας στο νόμο περί ευθύνης των Υπουργών. Η διάταξη εφαρμόζεται π.χ. στην περίπτωση εκδόσεως πράξεων του Υπουργικού Συμβουλίου, νομοθετικού καθαρά περιεχομένου, δίχως νομοθετική εξουσιοδότηση. Έχουμε στην περίπτωση αυτή παράβαση του Συντάγματος κατά το άρθρ. 1 του Ν.Δ. 802, οι δε Υπουργοί που την υπέγραψαν ευθύνονται κατά τα προαναφερθέντα.

Η φράση "εκ προθέσεως" δεν επαναλαμβάνεται στο άρθρ. 3, όμως δεν είναι δυνατό να τιμωρείται εδώ ο Υπουργός και εξ αμελείας, εφόσον, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, κατά το άρθρ. 26 του Ποινικού Κώδικα τα πλημμελήματα τιμωρούνται μόνο εκ δόλου. Εξάλλου δεν μπορούμε να ερμηνεύσουμε τη διάταξη a contrario, δεχόμενοι, ότι όπου ο νόμος απαιτεί δόλο το αναφέρει ρητά, λόγω της στενής ερμηνείας των ποινικών διατάξεων. Μιά αυστηρότερη εξάλλου κρίση δε θα ήταν νοητή ήδη για το λόγο ότι ο νόμος προβλέπει ποινή μειωμένη για το αδίκημα αυτό, απ' όπου και προκύπτει ότι θεωρεί την παράβαση μικρότερης βαρύτητας.

Το άρθρο αυτό αναφέρεται βέβαια στην ευθύνη που προκύπτει από την προσυπογραφή προεδρικών διαταγμάτων ή την υπογραφή πράξεων του Υπουργικού Συμβουλίου, όμως πρέπει να δεχτούμε, ότι η διάταξη αυτή καλύπτει κάθε κυβερνητική πράξη, η οποία εκδίδεται συλλογικά και δε φέρει τον τίτλο προεδρικό διάταγμα ή πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου. Στην αντίθετη περίπτωση και για την αποφυγή της ποινικής ευθύνης, θα εκδίδονταν τέτοιες ακριβώς πράξεις με άλλο όνομα, οπότε θα είχε βρεθεί σοβαρός λόγος άρσεως του αξιοποίνου, πράγμα που δε γίνεται δεκτό ότι θέλησε ο νομοθέτης. Επομένως αυτός με τον όρο "πράξεις του Υπουργικού Συμβουλίου" εννοεί κάθε κυβερνητική πράξη, η οποία εκδίδεται με οποιοδήποτε τίτλο⁷.

7. Βλ. το προηγούμενο έργο, σ. 86.

Ευθύνη του Υπουργού για πράξεις του Προέδρου της Δημοκρατίας ή του Υπουργικού Συμβουλίου υπάρχει μόνο, εφόσον έχει αντίστοιχα προσυπογράψει ή υπογράψει αυτές. Με άλλες λέξεις, η προσυπογραφή των πράξεων του Προέδρου ή η υπογραφή των πράξεων του Υπουργικού Συμβουλίου από τον Υπουργό αποτελεί στοιχείο του εξεταζόμενου αδικήματος. Αντίθετα, αυτός δε διαπράττει το αδίκημα, όταν καταψήφισε την πρόταση ή απόφαση ή πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση που ο Υπουργός για οποιοδήποτε λόγο δεν πήρε μέρος στη σχετική συνεδρίαση του Υπουργικού Συμβουλίου. Η διάταξη δεν απαιτεί για την απαλλαγή του Υπουργού που διαφώνησε ή δεν πήρε μέρος στη συνεδρίαση του Υπουργικού Συμβουλίου, από την ευθύνη και την παραίτηση αυτού⁸. Γι' αυτό δεν είναι ορθή η αντίθετη άποψη που υποστηρίχθηκε^{8α} υπό το κράτος του προϊούσαντος δικαίου και κατά την οποία όταν το Σύνταγμα απαιτεί ρητά την προσυπογραφή και, συνεπώς, ευθύνη ολόκληρου του Υπουργικού Συμβουλίου για την έγκυρη έκδοση κρατικής πράξεως, ο Υπουργός, ακόμη και αν δεν ψηφίσει υπέρ της απόφασης που στοιχειοθετεί το αξιόποιο αδίκημα ή δε συμμετάσχει στην εκτέλεσή της, είναι ποινικά υπεύθυνος μαζί με τους συναδέλφους του, εφόσον δε σπεύσει να υποβάλει την παραίτησή του από το υπουργικό αξίωμα. Επίσης ενόψει της σαφούς διατυπώσεως της διάταξης δε φαίνεται ορθή η γνώμη⁹, ότι αυτή θα δημιουργήσει σοβαρές αμφιβολίες στην περίπτωση εκδόσεως προεδρικού διατάγματος χωρίς τη συναίνεση ή γνώση του Υπουργού.

Το άρθρ. 83 του Ποινικού Κώδικα, στο οποίο παραπέμπει η διάταξη αυτή για όσα αφορούν την επιβλητέα ποινή, ορίζει τα εξής: "Όπου εν τω γενικώ μέρει προβλέπεται ποινή ηλαττωμένη άνευ άλλου τινός προσδιορισμού η επιβλητέα ποινή επιμετρείται ως ακολούθως: α) Αντί της ποινής του θανάτου ή της ισοβίου καθειρέξεως καταγιγνώσκεται πρόσκαιρος κάθειρξις τουλάχιστον δέκα ετών· β) αντί της ποινής της καθειρέξεως ανωτέρας των δέκα ετών καταγιγνώσκεται κάθειρξις μέχρι δώδεκα ετών ή φυλάκισις τουλάχιστον δύο ετών· γ) αντί της ποινής της καθειρέξεως

8. Βλ. Ράικο, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975), τ. Α', σ. 327.

8α. Βλ. Γεωργόπουλου, Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, τεύχ. Α, σ. 258.

9. Βλ. Κριππά, Η ποινική ευθύνη των Υπουργών, στα "Ποινικά Χρονικά", τ. ΚΗ' 1978, σ. 87.

μέχρι δέκα ετών καταγιγνώσκεται κάθειρξις μέχρις εξ ετών ή φυλάκισις τουλάχιστον ενός έτους· δ) εις πάσαν άλλην περίπτωση η ποινή μειούται ελευθέρως υπό του δικαστού μέχρι του ελαχίστου ορίου του είδους της ποινής· ε) εάν εν τω νόμω απειλούνται αδροιστικώς ποινή στερητική της ελευθερίας και ποινή εις χρήμα, δύναται να καταγνωσθή και μόνο η τελευταία αύτη".

IV. Η ανακοίνωση περί πράγματος ή εγγράφου εις τρίτον

Το έγκλημα αυτό προβλέπεται στο άρθρ. 4 του Ν.Δ. 802: "Μέλος της Κυβερνήσεως ή Υφυπουργός, όστις κατά παράβασιν των καθηκόντων του ανακοινοί εις τρίτον περί πράγματος, το οποίον γνωρίζει, ή περί εγγράφου διαπεπιστευμένου ή προσιτού αυτώ ως εκ της υπηρεσίας του, εφ' όσον εις την ανακοίνωσιν ταύτην προέβη επί σκοπώ βλάβης των συμφερόντων του Κράτους ή τρίτου τινός ή ιδίας αυτού ή τρίτου ωφελείας, τιμωρείται διά φυλακίσεως από τριών μηνών μέχρι δύο ετών και αποστερήσεως των πολιτικών του δικαιωμάτων από δύο μέχρι πέντε ετών". Τρία είναι τα στοιχεία του αδικήματος αυτού: α) η ανακοίνωση εις τρίτον για πράγμα το οποίο γνωρίζει, ή για έγγραφο διαπεπιστευμένο ή προσιτό σ' αυτόν ως εκ της υπηρεσίας του· β) η ανακοίνωση γίνεται κατά παράβαση των καθηκόντων του και γ) η ανακοίνωση γίνεται από δόλο και μάλιστα με σκοπό βλάβης των συμφερόντων του Κράτους ή τρίτου ή με σκοπό προσπορισμού ωφελείας είτε στον ίδιο, είτε εις τρίτον.

Η διάταξη αυτή επαναλαμβάνει σχεδόν κατά λέξη το κείμενο του άρθρ 252 του Ποινικού Κώδικα για παραβίαση του υπηρεσιακού απορρητικού. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό "Υπάλληλος όστις εκτός των περιπτώσεων των άρθρων 248, 249, 250 και 251 εναντίον των καθηκόντων του, καθιστά γνωστόν εις άλλον: α) πράγμα, το οποίον μόνον ως εκ της υπηρεσίας του γνωρίζει ή β) έγγραφον διαπεπιστευμένον ή προσιτόν αυτώ ως εκ της υπηρεσίας του, εάν τινα των πράξεων τούτων εξετέλεσε με σκοπόν ιδίας ωφελείας ή βλάβης του κράτους ή ετέρου προσώπου, τιμωρείται διά φυλακίσεως τουλάχιστον τριών μηνών".

Η αξιόποινη συμπεριφορά του Υπουργού στο αδίκημα αυτό συνίσταται στην ανακοίνωση εις τρίτον, δηλ. στην παροχή πληροφοριών. Αυτή μπορεί να γίνεται γραπτά, προφορικά, μέσω του τύπου, επιτρέποντας σε άλλους την ανάγνωση εγγράφων ή με τη χορήγηση αντιγράφων¹⁰. Οι όροι εφαρμογής της διάταξης αυτής συντρέχουν και αν ακόμη η ανακοίνωση έγινε εμπιστευτικά¹¹. Η ανακοίνωση εις τρίτον πρέπει να γίνει κατά παράβαση των καθηκόντων του Υπουργού. Τα αντικείμενα, στα οποία αναφέρεται η διάταξη αυτή, είναι πράγματα, τα οποία γνωρίζει ο Υπουργός λόγω της υπηρεσίας του, ή έγγραφα, τα οποία είναι διαπιστευμένα ή προσιτά¹² σ' αυτόν, δηλ. όταν ο Υπουργός έλαβε γνώση αυτών όχι μόνο κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων του, αλλά και όταν πληροφορήθηκε γι' αυτά λόγω της ιδιότητάς του.

Απαιτείται επίσης ο Υπουργός να σκοπεύει στον προσπορισμό ιδίας ωφέλειας, ή βλάβη του Κράτους ή ιδιώτου. Η ωφέλεια ή η βλάβη μπορεί να είναι είτε υλική, είτε ηθική. Είναι αδιάφορο αν ο σκοπός αυτός πραγματοποιήθηκε ή όχι. Πρέπει όμως οπωσδήποτε η ενέργεια του υπαίτιου να είναι πρόσφορη για την επιτυχία του πρόσθετου αποτελέσματος, το οποίο σκοπεύεται^{13,14}. Η πράξη θεωρείται τετελεσμένη ευθύς μόλις ο τρίτος λάβει γνώση των απορρήτων εγγράφων ή πραγμάτων.

Για τη θεμελίωση του αξιολοίνου της πράξεως απαιτείται δόλος, ο οποίος να περιλαμβάνει και τη γνώση ότι ανακοινώνεται ένα απόρρητο γεγονός ή έγγραφο.

10. Βλ. απόφαση Αρείου Πάγου αρ. 46/1916, στη "ΘΕΜΙΔΑ", τ. ΚΖ', σ. 194.

11. Βλ. Τ ο ύ σ η - Γ ε ω ρ γ ί ο υ, ορ. cit., σ. 676.

12. Για την έννοια του όρου "προσιτά" βλ. απόφαση Αρείου Πάγου αρ. 146/1963, στα "Ποινικά Χρονικά", τ. ιγ', σ. 347.

13. Βλ. Χ ω ρ α φ ά, Γενικαί Αρχαί του Ποινικού Δικαίου, τομ. Ι, σ. 229-230.

14. Αν δεν υπάρχει ο σκοπός αυτός στην περίπτωση των υπαλλήλων, τότε πρόκειται για πειθαρχική παράβαση. Βλ. απόφαση Αρείου Πάγου αρ. 5/1937.

Αν πρόκειται για την αποκάλυψη εκ μέρους του Υπουργού κρατικών απορρήτων, τότε συνίσταται το αδίκημα της κατασκοπείας¹⁵ σύμφωνα με τα άρθρ. 146, 147 και 148 του Ποινικού Κώδικα. Το αδίκημα αυτό διαπράττεται, όταν ο Υπουργός πετυχαίνει να περιέλθουν στην κατοχή ή στη γνώση του, δόλια και παράνομα, αντικείμενα ή ειδήσεις, των οποίων η τήρηση του απορρήτου έναντι ξένης Κυβέρνησης απαιτείται από τα συμφέροντα της πολιτείας ή των συμμάχων αυτής, με σκοπό να τα διαβιβάσει περαιτέρω ή να προβεί σε ανακοίνωση, που μπορεί να εκθέσει σε κίνδυνο το συμφέρον του Κράτους και ιδιαίτερα την ασφάλειά του ή την ασφάλεια των συμμάχων του. Η ποινή που προβλέπεται από τον Ποινικό Κώδικα για το αδίκημα αυτό είναι η ποινή της καθείρξεως και σε καιρό πολέμου της ισόβιου καθείρξεως. Σ' αυτή την περίπτωση θα πρέπει να δεχτούμε, όπως προκύπτει από τη φύση και τη βαρύτητα του αδικήματος και της προβλεπόμενης γι' αυτό ποινής, ότι θα εφαρμοστούν οι διατάξεις του Ποινικού Κώδικα (λόγω ειδικότητας) και όχι το άρθρ. 4 του Ν.Δ. 802. Εξάλλου θα ήταν αντίθετο και με την αρχή της ισότητας να υποστηριχτεί, ότι ο Υπουργός διενεργώντας κατασκοπεία, και μάλιστα κατά την άσκηση των καθηκόντων του, να τιμωρηθεί επιεικέστερα σύμφωνα με το άρθρ. 4 του Ν.Δ. 802 αντίθετα μ' οποιονδήποτε άλλο τρίτο, ο οποίος τιμωρείται με τη βαρύτερη ποινή των σχετικών διατάξεων του Ποινικού Κώδικα.

Το άρθρ. 4 προβλέπει την ποινή της φυλακίσεως από τρεις μήνες μέχρι δύο χρόνια και αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων από δύο μέχρι πέντε χρόνια.

V. Ευθύνη εκ παραβιάσεως ποινικών διατάξεων

Το άρθρ. 5 του Ν.Δ. 802 ορίζει για τα αξιόποινα αδικήματα, που προβλέπονται από άλλες διατάξεις τα εξής: "Η υπό μέλους

15. Βλ. Μπουρόπουλου, *op. cit.*, σ. 37 επ. Τούση - Γεωργίου, *op. cit.*, σ. 417.

της Κυβερνήσεως ή Υφυπουργού παραβιάσεις κατά την εκτέλεσιν των καθηκόντων του, των κειμένων ποινικών διατάξεων, συνεπάγεται την κατά του παραβάτου επιβολήν των εν αυταίς ποινών, κατά την υπό του παρόντος προβλεπομένην διαδικασίαν".

Η διάταξη αυτή θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί αυστηρή, δεδομένου ότι περιλαμβάνει όλες τις αξιόποινες πράξεις ακόμη και τα απλά πταίσματα, για τα οποία ο παλιός νόμος ΧΕ/1877 (άρθρ. 9) καθιέρωνε απαλλαγή του Υπουργού από την ποινική ευθύνη τους. Η ρύθμιση αυτή του προϊσχύσαντος δικαίου ήταν πράγματι ορθότερη, διότι είναι άτοπο να κινηθεί ολόκληρη η πολύπλοκη διαδικασία του Ν.Δ. 802 προκειμένου να διωχθεί ο Υπουργός για ένα απλό πταίσμα.

VI. Η εξέταση του Υπουργού ως μάρτυρα άνευ της γραπτής άδειας του Πρωθυπουργού

Το άρθρ. 15 § 2 του Ν. 400/1976 "περί Υπουργικού Συμβουλίου και Υπουργείων" προβλέπει ένα ακόμη αδίκημα, το οποίο μπορεί να διαπραχθεί μόνο από Υπουργό. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό: "Ο Υπουργός, κατά τον χρόνον της υπηρεσίας του, δεν δύναται, άνευ προηγουμένης εγγράφου αδείας του Πρωθυπουργού, να εξετασθή ως μάρτυς εν τη προδικασία ή τη κυρία διαδικασία οιασδήποτε δίκης ως προς εμπιστευτικής φύσεως πληροφορίας, περιελθούσας εις γνώσιν αυτού εξ αφορμής της υπηρεσίας του και αφορώσας εις στρατιωτικά ή διπλωματικά θέματα ή εις την ασφάλειαν του Κράτους. Εν παραβάσει της διατάξεως ταύτης εφαρμόζεται ο νόμος περί ευθύνης Υπουργών".

Τα στοιχεία του αδικήματος αυτού είναι: α) ο Υπουργός να κατέθεσε σαν μάρτυρας στην προδικασία ή στην κυρία διαδικασία, δίχως προηγούμενη γραπτή άδεια του Πρωθυπουργού· β) η μαρτυρική κατάθεση να αφορά εμπιστευτικής φύσεως πληροφορίες, τις οποίες γνωρίζει εξ αφορμής της υπηρεσίας του και γ) οι πληροφορίες να αναφέρονται σε στρατιωτικά ή διπλωματικά θέματα ή την ασφάλεια του Κράτους.

Για τη θεμελίωση του αξιόποινου απαιτείται στη διάταξη αυτή η έλλειψη γραπτής άδειας του Πρωθυπουργού για την εξέταση του Υπουργού ως μάρτυρα και η εξέταση να αφορά εμπιστευτικές πληροφορίες, που να αναφέρονται σε στρατιωτικά ή διπλωματικά θέματα ή στην ασφάλεια του Κράτους. Αν οι εμπιστευτικές πληροφορίες αφορούν άλλα θέματα, εκτός αυτών που αναφέρονται στο άρθρ. 15 § 2 του Ν. 400, ή αν περιήλθαν σε γνώση του Υπουργού όχι εξ αφορμής της υπηρεσίας του, τότε δεν υπάρχει η δέσμευση της γραπτής άδειας του Πρωθυπουργού για να καταθέσει σαν μάρτυρας. Στη διάταξη αυτή δεν αναφέρεται ο όρος "εκ προθέσεως", όμως δε θα μπορούσε να συναχθεί απ' αυτό ότι το αδίκημα διώκεται και εξ αμελείας, δεδομένου ότι στην διάταξη αυτή δεν προσδιορίζεται η ποινή, βάσει της οποίας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί το έγκλημα ως πταίσμα, πλημμέλημα ή κακούργημα. Πρόκειται προφανώς για *lex imperfecta*, εφόσον και ο νόμος περί ευθύνης των Υπουργών, στον οποίο παραπέμπει η διάταξη αυτή, δεν περιλαμβάνει μιά γενική διάταξη, στην οποία θα μπορούσε να περιληφθεί το αδίκημα αυτό.

**§ 17.- ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΕΞΑΛΕΙΨΕΩΣ ΤΟΥ ΑΞΙΟΠΟΙΟΥ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ
ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ**

I. Η Παραγραφή των εγκλημάτων¹

Το άρθρ. 7 του Ν.Δ. 802 καθιερώνει ειδική παραγραφή των υπουργικών αδικημάτων. Συγκεκριμένα η διάταξη αυτή ορίζει τα ακόλουθα: "Τα υπό των άρθρων 1 έως 5 του παρόντος προβλεπόμενα εγκλήματα παραγράφονται άμα τη παρόδω της πρώτης συνόδου της επομένης βουλευτικής περιόδου, εκείνης καθ' ην διεπράχθησαν". Έτσι, αποκλείεται από τη διάταξη η εν προκειμένω εφαρμογή του άρθρ. 111 του Ποινικού Κώδικα περί της παραγραφής των εγκλημάτων. Διαφορετική παραγραφή καθιέρωνε η διάταξη του άρθρ. 8 του Ν. ΦΠΣΤ².

Γεννήθηκε το ζήτημα, αν οι Βουλευτικές Σύνοδοι ως μέσο υπολογισμού του χρόνου της παραγραφής σύμφωνα με τη διάταξη αυτή του Ν. ΦΠΣΤ' ήταν μόνο οι τακτικές ή και οι έκτακτες. Ο Ι. Αραβαντινός³ έλυσε το ζήτημα αυτό υπό τη δεύτερη έννοια, με την αιτιολογία ότι η διάταξη δεν έκανε διάκριση μεταξύ τακτικών και εκτάκτων Συνόδων και ότι η Βουλή μπορούσε και κατά τη διάρκεια των εκτάκτων Συνόδων ν' ασκεί κατ' αρχήν όλες τις συνταγματικές αρμοδιότητές της, συμπεριλαμβανομένης και της ασκήσεως της ποινικής διώξεως κατά των Υπουργών⁴. Η γνώμη αυτή επικράτησε και στην επιστήμη⁵ και στην πρακτική της

1. Βλ. Ι. Ζησιάδου, Η ποινική παραγραφή, 1954, σ. 54 επ. Ξωραφά, Γενικά Αρχαία του Ποινικού Δικαίου, τ. Α, σ. 318 επ.

2. Βλ. παραπάνω, σ. 121.

3. Βλ. Αραβαντινού, *op. cit.*, σ. 254.

4. Βλ. Γεωργόπουλου, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, σ. 163 επ. του ίδιου, Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, τ. Α', σ. 256 επ.

5. Βλ. Γεωργόπουλου, Παραδόσεις Συνταγματικού Δι-

Βουλής. Την αντίθετη γνώμη, η οποία φαίνεται ορθότερη, υποστηρίζει ο Χρ. Σγουρίτσας⁶ με την αιτιολογία ότι ο Ανώτατος Άρχοντας θα μπορούσε, συγκαλώντας τη Βουλή σε έκτακτη Σύνοδο, να συντομέψει κατά τρόπο αντίθετο με το πνεύμα του νόμου τη διάρκεια του χρόνου της παραγραφής. Τη γνώμη αυτή συμμερίζεται και ο Α. Βαμβέτσος⁷. Την ίδια γνώμη δέχεται και η γνωμοδότηση αρ. 20 της 23/10/1964 του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου Μ. Καλλιμόπουλου προς τον Πρόεδρο της Βουλής⁸. Το ζήτημα αυτό δεν τίθεται πια υπό το Ν.Δ. 802. Το άρθρ. 7 αυτού ως πρώτη Σύνοδο της επόμενης Βουλευτικής Περιόδου εννοεί πρόδηλα την πρώτη τακτική Σύνοδο της Περιόδου αυτής (άρθρ. 46 και 60 § 1 Συντ. 1968, άρθρ. 41 § 3 και 53 § 1 ισχύοντος Συντ.). Με τη νέα ρύθμιση η παραγραφή μπορεί να είναι μικρότερη ή μεγαλύτερη από εκείνη του προϊσχύσαντος δικαίου. Έτσι αν το αδίκημα διαπράχτηκε κατά την πρώτη Σύνοδο μιάς Βουλευτικής Περιόδου, ο προηγούμενος νόμος είναι ευμενέστερος στο θέμα αυτό, δεδομένου ότι το αξιόποινο παραγράφεται μέσα στην ίδια Βουλευτική Περίοδο. Αν διαπράχτηκε κατά τη δεύτερη Σύνοδο, οι δύο παραγραφές συμπίπτουν, εφόσον και οι δύο λήγουν στην πρώτη Σύνοδο της επομένης Βουλευτικής Περιόδου. Αν διαπράχτηκε στην τρίτη και τέταρτη Σύνοδο, τότε η παραγραφή του Ν.Δ. 802 είναι ευμενέστερη, εφόσον μεσολαβούν για τη λήξη της δύο Σύνοδοι στην πρώτη περίπτωση και μία στη δεύτερη. Από τις δύο παραγραφές θεωρούμε *de lege ferenda* ορθότερη αυτή του Ν.Δ. 802. Γιατί αυτή διευκολύνει την άσκηση της ποινικής διώξεως, δεδομένου ότι δίνεται η δυνατότητα

καίου, σ. 164 του ίδιου, Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, σ. 257· γνωμοδότηση Α. Μάνηση - Η. Κυριακόπουλου, στο "Νέον Δίκαιον", 1964, σ. 470-472.

6. Βλ. Σγουρίτσας, Συνταγματικόν Δίκαιον, τ. Α', σ. 410.

7. Βλ. Α. Βαμβέτσου, Οι παρεκβάσεις του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, 1960, σ. 40-41.

8. Βλ. αυτή, στα "Ποινικά Χρονικά", τ. ΙΔ', σ. 601.

και σε μία δεύτερη, νέα Βουλή, η σύνθεση της οποίας ενδέχεται να είναι διαφορετική από εκείνη της προηγούμενης Βουλής που στήριζε την Κυβέρνηση, μέλος της οποίας διέπραξε το αδίκημα, να αποφασίσει για την άσκηση ή όχι της ποινικής διώξεως⁹.

Η παραγραφή του άρθρ. 7 αναφέρεται στο δικαίωμα της Βουλής να εγείρει την κατηγορία κατά του Υπουργού. Ο νόμος περιορίζει χρονικά το δικαίωμα αυτό, ώστε οι Υπουργοί να μη διατελούν για μεγάλο χρονικό διάστημα με την απειλή της διώξεως. Μετά την απόφαση όμως της Βουλής για παραπομπή σε δική του κατηγορούμενου Υπουργού, δεν καθιερώνεται καμμιά σύνομη παραγραφή για οριστική παραγραφή του αδικήματος αλλά εφαρμόζονται οι γενικές διατάξεις του Ποινικού Κώδικα¹⁰, δηλαδή οι διατάξεις των άρθρ. 111-113 αυτού. Η παραγραφή αυτή ισχύει και για τους συμμετόχους, εφόσον η Βουλή έχει αποφασίσει γι' αυτούς την παραπομπή τους ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου¹¹.

Πρόβλημα γεννάται ως προς το αδίκημα της παραβιάσεως των κειμένων ποινικών διατάξεων, όπου το Ν.Δ. 802 καθιερώνει, όπως και οι προϊσχύσαντες νόμοι, την ίδια ειδική παραγραφή όπως και για τ' άλλα αδικήματα¹². Η παραγραφή αυτή είναι

9. Βλ. Αντωνόπουλου, *op. cit.*, σ. 143 επ.: "Εξ άλλου ο τούτου υπολογισμός του χρόνου της παραγραφής έχει ως σκοπόν την δυνατότητα ασκήσεως ποινικής διώξεως κατά του Υπουργού, διότι κατά την νέαν βουλευτικήν περίοδον η εν τη Βουλή πλειοψηφία δύναται να μεταβληθεί, ενώ εάν το αδίκημα παραγράφητο κατά την αυτήν περίοδον, η άσκησις της ποινικής διώξεως θα καθύστατο λίαν δυσχερής, αν όχι αδύνατος".

10. Βλ. Αντωνόπουλου, *op. cit.*, σ. 143. Σγουρίτσα, *Συνταγματικόν Δίκαιον*, τ. Α', σ. 411 σημ. 1.

11. Βλ. απόφαση Αρείου Πάγου αρ. 200/1969, στα "Ποινικά Χρονικά", τ. ΙΘ' (1969), σ. 357-360.

12. Ο Ι. Αραβαντινός (*op. cit.*, σ. 254) κατέκρινε την περί παραγραφής διάταξη του Ν.ΦΠΣΤ, διότι δε διέκρινε μεταξύ υπουργικών αδικημά-

συντομότερη απ' αυτήν που προβλέπεται από τις διατάξεις του Ποινικού Κώδικα. Έχουμε δηλαδή μιá τροποποίηση των διατάξεων του Ποινικού Κώδικα υπέρ του Υπουργού. Η τροποποίηση αυτή ισχύει και στην περίπτωση των συμμετόχων. Έτσι ο ιδιώτης, ο οποίος διέπραξε κάποιο έγκλημα εξ όσων προβλέπονται στον Ποινικό Κώδικα, θα υπόκειται σε συντομότερη ή μακρότερη παραγραφή, όχι ανάλογα με τη φύση του εγκλήματος, αλλά προκειμένου για το ίδιο έγκλημα ανάλογα με το πρόσωπο με το οποίο συνέπραξε.

Η ειδική παραγραφή των υπουργικών αδικημάτων αναστέλλεται αναμφίβολα κατά τη διάρκεια της αναστολής της ποινικής δίωξης, την οποία μπορεί ν' αποφασίζει η Βουλή σύμφωνα με το άρθρ. 86 § 2 εδ. γ' του Συντάγματος (άρθρ. 113 § 1 εδ. α' Π.Κ.). Επίσης είναι αυτονόητη η αναστολή της ίδιας παραγραφής κατά τη διάρκεια μη υπάρξεως ή μη λειτουργίας της Βουλής εξαιτίας ενός πραξικοπήματος ή ξένης κατοχής της Χώρας. Στην περίπτωση αυτή τα αδικήματα παραγράφονται μετά τη λήξη της πρώτης τακτικής Συνόδου της Βουλευτικής Περιόδου, η οποία θ' αρχίσει μετά την αποκατάσταση της λειτουργίας του συνταγματικού πολιτεύματος ή την απελευθέρωση της Χώρας από την ξένη κατοχή. Η διάταξη του άρθρ. 120 § 3 του Συντάγματος καθιερώνει την αναστολή της παραγραφής του εγκλήματος του "σφετερισμού της λαϊκής κυριαρχίας και των εκ ταύτης απορρεουσών εξουσιών". Συγκεκριμένα, η συνταγματική αυτή διάταξη ορίζει, ότι "Ο καθ' οιονδήποτε τρόπον σφετερισμός της λαϊκής κυριαρχίας και των εκ ταύτης απορρεουσών εξουσιών διώκεται άμα τη αποκατάστασει της νομίμου εξουσίας, αφ' ής αρχεται και η παραγραφή του εγκλήματος". Η παραγραφή του εγκλήματος αυτού (εσχάτης προδοσίας)¹³ αρχίζει μετά την αποκατάσταση της νόμιμης εξου-

των που προβλέπονται από το νόμο αυτό και εκείνων που προβλέπονται από τον Ποινικό Νόμο.

13. Άρθρ. 134 του Π.Κ., όπως τροποποιήθηκε με το άρθρ. 2

σίας και στην περίπτωση της διαπράξεώς του από μέλη νόμιμης Κυβέρνησης.

II. Αμνηστία¹⁴

Η αμνηστία (άρθρ. 47 § 3 Συντ.) αποτελεί το δεύτερο λόγο εξαλείψεως του αξιοποίνου των πολιτικών αδικημάτων των Υπουργών. Πράγματι, μ' αυτή αναστέλλεται αναδρομικά ο ποινικός νόμος και, συνεπώς, εξαλείφεται το αξιόποινο της πράξεως, στην οποία αναφέρεται. Η αμνηστία όταν χορηγείται πριν από την αμετάκλητη εκδίκαση της πράξεως, συνεπάγεται την οριστική παύση της διώξεως (άρθρ. 310 § 1 εδ. β' και 370 στοιχ. β' Κ. Ποιν. Δ.), όταν δε αυτή απονέμεται μετά την αμετάκλητη καταδίκη, εξαλείφει την επιβληθείσα ποινή (άρθρ. 568 στοιχ. β' Κ. Ποιν. Δ.)¹⁵.

του Ν. 1366/1983.

14. Βλ. Ράικου, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975), τ. Α', σ. 295 επ., 300 και 304· Χωροφά, Γενικά Αρχαί του Ποινικού Δικαίου, τ. Ι, σ. 319.

15. Βλ. παραπάνω, σ. 170.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I Ελληνική

- Α ν δ ρ ο υ λ ά κ η Κ. Ν., Ποινικόν Δίκαιον, Γενικόν Μέρος, Πανεπιστημιακαί Παραδόσεις, τεύχη Ε' - ΣΤ', 1975.
- Α ρ α β α ν τ ι ν ο ύ Ι., Πραγματεία περί της ευθύνης των Ηγεμόνων και των Υπουργών, 1880.
- Α ρ χ ο ν τ ο υ λ ά κ η Ι., Εγχειρίδιον Ποινικής Δικονομίας, έκδ. 2η, 1951.
- Ε α μ β έ τ σ ο υ Α., Αι παρεμβάσεις του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, 1960.
- Β α σ ι λ ε ί ο υ Κ., Η αναθεώρησις του Συντάγματος, 1912 .
- Β ο υ γ ι ο ύ κ α Κ., Το ποινικό δίκαιο των ειδικών ποινικών νόμων, τομ. Α', 1969 .
- Γ ά φ ο υ Η., Ποινική Δικονομία κατά τον νέον Κώδικα, έκδ. 3η, 1965 και έκδ. 5η, τευχ. Γ, 1967.
- Τ ο υ ί δ ι ο υ, Η συμμετοχή εις το έγκλημα, 1937 .
- Γ ε ω ρ γ ά κ η Ι., Ποινικόν Δίκαιον, Γενικόν Μέρος, τομ. Α., 1958 .
- Γ ε ω ρ γ ό π ο υ λ ο υ Κ., Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, 1958 .
- Τ ο υ ί δ ι ο υ, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, 1968 .
- Τ ο υ ί δ ι ο υ, Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, τευχ. Α, 1969
- Τ ο υ ί δ ι ο υ, Χάρις και αμνηστία (διατριβή), 1934 .
- Δ α β ή Μ. - Πα π α ύ ω ά ν ν ο υ Γ., Το ιστορικόν της αναθεωρήσεως του Συντάγματος και τα επίσημα κείμενα, 1911 .
- Δ έ δ ε Χ ρ., Ποινική Δικονομία, έκδ. 4η, 1975 .
- Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο ύ λ ο υ Ν. - Μ α ν τ ζ ο υ ρ ά ν η Κ., Σύνταγμα της Γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας 1979 .
- Ζ η σ ι ά δ ο υ Ι., Η ποινική παραγραφή, 1954 .

- Το υ ί δ ι ο υ, Ποινική Δικονομία, έκδ. 3η, τομ. Ι' 1976 και
τομ. Β', 1977 .
- Κα π ρ ά λ ο υ Ι. Β., Ποινική Δικηγορία, έκδ. Β', 1981 .
- Κα τ σ α ν τ ώ ν η Η., Ποινικόν Δίκαιον, Γενικόν Μέρος, τομ. Ι,
1972 .
- Κ ρ ι π π ά Η. Γ., Η ποινική ευθύνη των Υπουργών (Συμβολή στην
ερμηνεία των άρθρ. 85 και 86 του Συντάγματος),
στα "Ποινικά Χρονικά", τομ. ΚΗ' (1978) .
- Το υ ί δ ι ο υ, Το έγκλημα της λογοκλοπής, στα "Ποινικά Χρο-
νικά", τομ. ΚΒ' .
- Κ υ ρ ι α ζ ή - Γ ο υ β έ λ η Δ., Συνταγματικόν Δίκαιον, έκδ. 4η,
1978 .
- Το υ ί δ ι ο υ, Συγκριτικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, Πολιτεια-
κοί Θεσμοί, 1980 .
- Κ υ ρ ι α κ ο ύ Δ., Ερμηνεία του Ελληνικού Συντάγματος, τομ. Α'
και Β', 1904 .
- Κ υ ρ ι α κ ό π ο υ λ ο υ Η., Τα Συντάγματα της Ελλάδος, 1960 .
- Το υ ί δ ι ο υ, Κείμενα Ελληνικού Συνταγματικού Δικαίου, 1930 .
- Μ ά ν ε σ η Α. - Πα πα δ η μ η τ ρ ί ο υ Γ., Το Σύνταγμα του 1975,
1983 .
- Μ ά ν ε σ η Α., Αι εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος, ΙΙ, 1965,
σ. 466 επ.
- Μ α υ ρ ι ά Κ. - Π α ν τ ε λ ή Α., Συνταγματικά Κείμενα, ελληνικά
και ξένα, 1981 .
- Μ π ο υ ρ ό π ο υ λ ο υ Α., Ερμηνεία του Κώδικος Ποινικής Δικο-
νομίας (κατ'άρθρον), έκδ. 2η, τομ. Α' και Β',
1957 .
- Ν ι κ ο λ ο ύ δ η Η., Τα Συντάγματα της Ευρώπης των 9 (κείμενο
σε ελεύθερη μετάφραση), 1974 .
- Π α πα δ ο γ ι ά ν η Μ., Κώδιξ Ποινικής Δικονομίας (ερμηνεία
και νομολογία κατ' άρθρον), 1981 .

- Παπαϊωάννου Ε., Ο εισαγγελεύς, 1980 .
- Παπαδούκα Ν., Αρχαί του Συνταγματικού Δικαίου ή το Ελληνικόν Σύνταγμα σχολιασμένον, 1848 .
- Πετριτσόπουλου Β. - Σακκά - Νικολοπούλου Ν., Το νέο Σύνταγμα της Ισπανίας (εισαγωγή-κείμενο), Ανάτυπο από το περιοδικό "Το Σύνταγμα", τ. Στ', 1980 .
- Ράικου Α., Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου (κατά το Σύνταγμα του 1975), τομ. Α', έκδ. 15η, 1984 .
- Του ίδιου, Παραδόσεις Γενικής Πολιτειολογίας, έκδ. 12η, 1982 .
- Του ίδιου, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, τομ. Α', 1973, τομ. Β', τευχ. Ι, 1974 .
- Του ίδιου, Κείμενα Ελληνικού Δημοσίου Δικαίου, 1985 .
- Του ίδιου, Αι Διακηρύξεις των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Ελληνικής Επανάστασεως, ανάτυπο από την "Επιθεώρηση Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου", τ. ΙΕ' (1971) .
- Του ίδιου, Δικονομικόν Εκλογικόν Δίκαιον, έκδ. 11η, 1982 .
- Του ίδιου, Ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών εκλογών της 20ης Νοεμβρίου 1977 (Α' Συμπλήρωμα του Δικονομικού Εκλογικού Δικαίου), 1980 .
- Του ίδιου, Ο θεσμός της χάριτος εν τω Ελληνικώ και Συγκριτικώ Συνταγματικώ Δικαίω, ανάτυπο από την "Επιθεώρηση Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου", τομ. ΙΑ' (1967) .
- Ροντήρη Αθ., Η κατά Σύνταγμα οργάνωσις του Κράτους, τ. Ι, 1876 .
- Σαρίπολου Ι. Ν., Πραγματεία Συνταγματικού Δικαίου, έκδ. 2η, τ. ΙΙ και ΙΙΙ, 1874 .
- Σαρίπολου Ν. Ν., Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου και Γενικού Δημοσίου Δικαίου, 1903 .

- Τοῦ ἰδίου, Ἑλληνικὸν Συνταγματικὸν Δίκαιον, τομ. Α',
έκδ. 2η, 1912 και τομ. Α', έκδ. 3η, 1915 .
- Σβώλου Α., Τα Ἑλληνικά Συντάγματα 1822-1952, έκδ. 2η,
1972 .
- Σγουρίτσα Χρ., Συνταγματικὸν Δίκαιον, τομ. Α', 1959 .
- Τοῦ ἰδίου, Ἡ ὁργάνωσις τῆς Κυβερνήσεως και ἡ κοινοβου-
λευτικὴ εὐθύνη των Ὑπουργῶν, 1931 .
- Σιφναίου Κ., Πανδέκτης Ποινικῆς Δικονομίας, τομ. Β',
1957.
- Στούπη Α., Σύστημα Συνταγματικῶν Δικαίου, τομ. Α', 1889 .
- Τούση - Γεωργίου, Ποινικὸς Κώδιξ, έκδ. γ, 1967 .
- Τσάτσου Δ., Συνταγματικὸ Δίκαιο Ι, α, έκδ. 3η, 1982 .
- Φιλάρετου Γ., Σύνταγμα τῆς Ελλάδος μετὰ εἰσαγωγῆς ιστο-
ρικῆς και σχολίων κατ' ἄρθρον, 1889 .
- Φλογαῖτου Θ., Εγχειρίδιον Συνταγματικῶν Δικαίου, 1879 .
- Φραγκοῦδη Γ., Τα ἑλληνικά πολιτεύματα (1821-1864) .
- Χωραφά Ν., Ποινικὸν Δίκαιον, έκδ. 9η, τομ. Ι, 1978 .
- Τοῦ ἰδίου, Γενικαί Ἀρχαί του Ποινικῶν Δικαίου, έκδ. 5η,
τομ. Ι, 1960 .
- Ψαρούδα - Μπενάκη Α., Τα αξιολογικά στοιχεία τῆς
αντικειμενικῆς υποστάσεως του εγκλήματος,
1951 .

II Αλλοδαπή

- A l d e r m a n n K. R. - C r o s s A. J., The tactics of Resignation, A study in British Cabinet Government, 1967.
- A b r a h a m C. - H o w t r e y B., Parliamentary Dictionary, 1956.
- A d a m o v i c h L. - S p a n n e r H., Handbuch des Oesterreichischen Verfassungsrechts, έκδ. 6η, 1957.
- A n s c h ü t z G., Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11 August 1919, Ein Kommentar für Wissenschaft und Praxis, 1968 (αμετάβλητη ανατύπωση της 14ης έκδ. του 1933).
- A n s o n W., The Law and custom of the Constitution, έκδ. 5η, 1922.
- A n t i e a u C., States and the Federal Government, τομ. II, 1969.
- A u b e r t F. J., Traité de Droit Constitutionnel Suisse, τ. II, 1967.
- B a r b e r i s I., Verfassungsgerichtsbarkeit in Argentinien, εις M o s l e r, Verfassungsgerichtsbarkeit in der Gegenwart, 1962.
- B e r g e r R., Impeachment, The Constitutional Problems, 1973.
- B l a c k C h., Impeachment, 1974.
- B l a c k s t o n e W., The Commentaries on the Laws of England, έκδ. 4η, τ. IV, 1876.
- B l a u n s t e i n - F l a n z, Constitutions of the Nations of the World, 1982.
- B o w y e r G., Commentaries on the Constitutional Law of England, 1842.
- B u r d e a u G., Droit Constitutionnel et Institutions Politiques, έκδ. 10η, 1974.
- B u r h e n n e W., Grundgesetz der Bundesrepublik Deutschland mit den Verfassungen der Länder, ανατύπωση

από τη συλλογή "Recht und Organisation der Parlamente" εκδιδόμενη μετά από εντολή της "Interparlamentarische Arbeitsgemeinschaft", Βόννη 1962 επ., 1962.

- Butler D. - Sloman A., British Political Facts 1900-1975, 1975 .
- Butler D., Ministerial Responsibility in Australia and Britain εις "Parliamentary Affairs", τομ. 26, 1972-73 .
- Carter T. A., A History of English Legal Institutions, 1902 .
- Colin C. G. T., Impeachment and Parliamentary Judicature in Early Stuart England, 1974 .
- Corwin E., The Constitution and what it means today, 1978 .
- Delcros X. εις Luchaire Fr. - Conac G., La constitution de la république française, 1980 .
- Desmottes P., De la responsabilité pénale des ministres en regime Parlementaire français, 1968 .
- Doehring K., Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland, έκδ. 2η, 1980 .
- Duverger M., Constitutions et Documents Politiques, έκδ. 6η, 1971 .
- Feldmann H. - Geisel M., Deutsches Verfassungsrecht des Bundes und der Länder, 1954 .
- Fleiner Fr. - Giacometti L., Schweizerisches Bundesratsrecht, 1949 .
- Forkosch O. M., Constitutional Law, 1963 .
- Friesenhahn E., Die Verfassungsgerichtsbarkeit in der Bundesrepublik Deutschland εις H. Mosler, Verfassungsgerichtsbarkeit in der Gegenwart, Länderberichte und Rechtsvergleichung (Internationales Kolloquium veranstaltet vom Max-Planck - Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, Heidelberg 1961), 1962

- G e l l e r - K l e i n r a h m - F l e c k, Die Verfassung des Landes Nordrhein-Westfalen, Kommentar, έκδ. 2η, 1963.
- G i e s e F r. - S c h u n c k E., Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23 Mai 1949, έκδ. 9η, 1976.
- H a l l a m H., The Constitutional History of England from the accession of Henry VII to the death of George II, 1870.
- H a m a n n - L e n z, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Ein Kommentar für Wissenschaft und Praxis, έκδ. 3η, 1970.
- H a n k s P. - F a j g e n b a u m, Australian Constitutional Law, 1972.
- H a r t l e y C. T. - G r i f f i t h G. A. J., Government and Law, έκδ. 2η, 1981.
- H a t s c h e k J., Englisches Staatsrecht mit Berücksichtigung der für Schottland und Ireland geltenden Sonderheiten, τομ. II, 1906.
- H a u r i o u A., Droit Constitutionnel et Institutions Politiques, έκδ. 5η, 1972.
- H a u r i o u M., Précis de Droit Constitutionnel, έκδ. 2η, 1929.
- H e r z o g R. - S c h i c k W., Verfassungs und Verwaltungsgerichtsbarkeit, έκδ. 2η, 1976.
- H e s s e K., Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland, έκδ. 8η, 1975.
- H o l d s w o r t h W., A History of English Law, έκδ. 7η, τομ. I, 1956.
- H o w e l l T. B., State Trials, τομ. II (1603-1627).
- J a m e s P h., Introduction of English Law, έκδ. 8η, 1972.
- J e n n i n g s W., The British Constitution, 1966.
- K a s t a r i P., Verfassungsgerichtsbarkeit in Argentinien, ετς M o s l e r, Verfassungsgerichtsbarkeit in der Gegenwart, 1962.
- K e i r D., The Constitutional History of modern Britain, 1938.
- K l e c a t s k y H., Das Oesterreichische Bundesverfassungsrecht, έκδ. 2η, 1973.
- K o e l l r e u t t e r O., Deutsches Staatsrecht, έκδ. 16η, 1952.

- Kurland Ph., Watergate and the Constitution, 1978 .
- Labovitz J., Presidential Impeachment, 1978 .
- Law S., The Governance of England, 1914 .
- Mackintosh P. J., The British Cabinet, έκδ. 2η, 1968 .
- Mangoldt H. - Klein Fr., Das Bonner Grundgesetz,
έκδ. 2η, τ. II, 1959-1961 .
- Mastermann J. - Howard B., A history of the British
Constitution, 1912 .
- Maunz Th., εἰς Maunz - Dürig - Herzog, Grundge-
setz, Kommentar, έκδ. 4η, 1974 .
- Maunz Th., Deutsches Staatsrecht, έκδ. 16η, 1968 .
- May Er., Treatise on the law, Privileges, Proceedings and
Usage of Parliament, έκδ. 19η, 1976 .
- Mayer C. P. - Tasch, Die Verfassungen der nicht-kommuni-
stischen Staaten Europas, έκδ. 2η, 1975 .
- Meder W., εἰς "Bonner Kommentar" (Kommentar zum Grundge-
setz), έχει συγγραφεί από ομάδα επιστημόνων
και εκδοθεί από τον "Hansischer Gildenverlag
Joachim Heitmann und Co", Αμβούργο 1950 .
- Melichar E., Die Verfassungsgerichtsbarkeit in Oester-
reich εἰς Mosler, Verfassungsgerichts-
barkeit in der Gegenwart, Länderberichte und
Rechtsvergleichung, 1962 .
- Monnier A. - Bonnard R., Les Constitutions et les
lois Principales politiques de la France de-
puis 1789, έκδ. 7η (1952) από τον G. Berlia .
- Nawiasky H. - Leusser Cl., Die Verfassung des Frei-
staates Bayern vom 2. Dezember 1946, 1948 .
- Nowak E. J. - Retunda D. R. - Young J. N., Constitu-
tional Law, 1978 .

- P e a s l e e S. A., Constitutions of Nations, έκδ. 3η, 1966-1974.
- P h i l l i p s H., The Constitutional Law of Great Britain and the Commonwealth, 1952.
- P h i l l i p s H. - J a c k s o n P., Constitutional and Administrative Law, 1978.
- P i k e O. L., A Constitutional History of the House of Lords, 1894.
- P l u c k n e t t T h., English Constitutional History, έκδ. 11η, 1960.
- R a n s o m e C., Rise of Constitutional government in England, 1883.
- R i d g e s E., Constitutional Law, έκδ. 8η, 1950.
- R o g g e m a n n H., Die Verfassungen der Sozialistischen Staaten, 1980.
- S a n d u l l i A., Die Verfassungsgerichtsbarkeit in Italien εἰς M o s l e r, Verfassungsgerichtsbarkeit in der Gegenwart, 1962.
- S a w e r G., Australian Government today, έκδ. 12η, 1977.
- S c h m i d t B r. - B l e i b t r e u - K l e i n F r., Kommentar zum Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, έκδ. 3η, 1973.
- S c h m i t t C., Verfassungslehre, 1954 (αμετάβλητη ανατύπωση της έκδ. του 1928).
- S c h n e i d e r E., Breschnews neue Sowjetverfassung, Kommentar mit den Texten der Ud.S.S.R.-Grundgesetze von Lenin über Stalin bis heute, 1978.
- S c h u s t e r R., Deutsche Verfassungen, έκδ. 12η, 1980.
- D e S m i t h - B r a z i e r R., Constitutional and administrative Law, έκδ. 4η, 1981.
- S t e i n E., Staatsrecht, έκδ. 4η, 1975.

- T a s w e l l T. - L a n g m e a d, English Constitutional History,
έκδ. 10η, 1946.
- T h o m s o n M., Constitutional History of England (τ. IV του
ομώνυμου έργου του R. Theharne), 1938.
- T r i b e L., American Constitutional Law, 1978.
- W a d e S. C. E. - P h i l l i p s G., Constitutional Law, έκδ. 5η,
1955.
- W i l k i n s o n B., Constitutional History of Medieval England,
τομ. 2, 1952.
- W h i t m o r e C. H., Principles of Australian Administrative Law,
έκδ. 5η, 1980.
- Y a r d l e y M. C. D., Introduction to British Constitutional
Law, έκδ. 5η, 1978.
- Z i n n G. - S t e i n E., Verfassung des Landes Hessen, Kommentar,
τ. II, 1963 επ.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελίδα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
----------------	---

ΜΕΡΟΣ Α'

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΣΤΗΝ
ΑΛΛΟΔΑΠΗ

§ 1.- Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ	11
I. Η πρώτη εμφάνιση του θεσμού	11
II. Η καθιέρωση της διαδικασίας του "Impeachment"..	15
III. Η εγκατάλειψη του "Impeachment" και η εμφάνιση των "Acts of Attainder"	20
IV. Η επανεμφάνιση του δικαιώματος κατηγορίας της Κάτω Βουλής ενώπιον της Βουλής των Λόρδων	25
V. Η μετά τη Διακήρυξη των δικαιωμάτων (Bill of Rights) του 1689 εποχή	36
VI. Η σημερινή διαμόρφωση του θεσμού	40
§ 2.- Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΣΤΙΣ ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ	46
I. Η συνταγματική κατοχύρωση του θεσμού εν γένει..	46
II. Η διαδικασία της ποινικής διώξεως των δημόσιων λειτουργών	47
1. Η έγερση της κατηγορίας από τη Βουλή των Αντιπροσώπων.....	47
2. Η εκδίκαση της κατηγορίας από τη Γερουσία	48

§ 3.- Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ	50
I. Η κατοχύρωση του θεσμού από τα προϊσχύσαντα Συντάγματα	50
II. Η κατοχύρωση του θεσμού από το ισχύον Σύνταγμα.	52
§ 4.- Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ	54
I. Ο θεσμός μέχρι το 1919	54
II. Ο θεσμός υπό το Σύνταγμα του 1919	56
III. Ο θεσμός στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας	57
1. Ο θεμελιώδης Νόμος της Βόννης	57
2. Τα Συντάγματα των Ομόσπονδων Χωρών	59
§ 5.- Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΣΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΚΡΑΤΗ	65
I. Η συνταγματική ρύθμιση του θεσμού στα σύγχρονα Κράτη γενικά	65
II. Η συνταγματική ρύθμιση του θεσμού στα δυτικο- ευρωπαϊκά Κράτη	67
1. Αυστρία	67
2. Βέλγιο	69
3. Δανία	70
4. Ελβετία	71
5. Ισλανδία	73
6. Ισπανία	73
7. Ιταλία	73
8. Λουξεμβούργο	74
9. Νορβηγία	75
10. Ολλανδία	77
11. Πορτογαλία	77

12. Σουηδία	77
13. Φιλανδία	77
III. Η ρύθμιση του θεσμού από τα Συντάγματα των άλλων Κρατών	78
1. Αργεντινή	78
2. Αυστραλία	79
3. Αίγυπτος	80
4. Βραζιλία	80
5. Μεξικό	81
6. Ουρουγουάη	82

ΜΕΡΟΣ Β΄

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ

ΤΜΗΜΑ Α΄

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ

§ 6.- Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ	84
I. Τα επαναστατικά Συντάγματα	85
1. Το Σύνταγμα της Επιδαύρου	85
2. Το Σύνταγμα του Άστρους	86
3. Το Σύνταγμα της Τροιζήνας	87
II. Τα μεταεπαναστατικά Συντάγματα	90
1. Το "Ηγεμονικό Σύνταγμα" του 1832	90
2. Το Σύνταγμα του 1844	92
3. Τα Συντάγματα του 1864 και 1911	94
4. Τα Συντάγματα του 1925 και 1927	98
5. Το Σύνταγμα του 1952	100

6. Τα δικτατορικά Συντάγματα του 1968 και 1973	103
7. Η Καταστατική Συντακτική Πράξη του 1974	106
8. Το ισχύον Σύνταγμα	109
§ 7.- Η ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ	118
I. Το Β. Διάταγμα του 1833 "περί του σχηματισμού των Γραμματειών"	118
II. Ο Νόμος ΦΠΣΤ'/1877 "περί ευθύνης των Υπουργών".	119
1. Το περιεχόμενο του Νόμου	119
2. Τροποποιήσεις του Νόμου	122
3. Διάρκεια της ισχύος του Νόμου	123
III. Ο Νόμος 3398/1927 "περί εκδικάσεως των κατά τα άρθρ. 64 και 93 του Συντάγματος αδικημάτων"....	123
IV. Το Ν.Δ. 1/1968 "περί Υπουργικού Συμβουλίου και Υπουργείων"	125
V. Το Ν.Δ. 802/1971 "περί ευθύνης των μελών της Κυβερνήσεως και των Υφυπουργών"	127
1. Το Νομοθετικό Διάταγμα γενικά	127
2. Το περιεχόμενο του Νομοθετικού Διατάγματος	130
VI. Το Ν.Δ. 175/1973 "περί Υπουργικού Συμβουλίου και Υπουργείων"	131
VII. Ο Κανονισμός της Βουλής του 1975	132
VIII. Ο Ν. 400/1976 "περί Υπουργικού Συμβουλίου και Υπουργείων"	134

ΤΜΗΜΑ Β'

ΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄
ΤΟ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

§ 8.- Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΔΙΚΕΙΟΥ	135
I. Η συγκρότηση του Δικαστηρίου	135
II. Η εξαίρεση των μελών του Δικαστηρίου	138
§ 9.- Η ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΔΙΚΕΙΟΥ	141
§ 10.- Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ	146
1. Η αρμοδιότητα ασκήσεως της ποινικής διώξεως κατά των Υπουργών	146
2. Η υποβολή της προτάσεως περί ασκήσεως της ποινικής διώξεως	146
3. Η συζήτηση της προτάσεως περί ποινικής διώξεως	147
4. Η διαδικασία μετά τη λήψη της αποφάσεως περί παραπομπής	152
5. Η αναστολή της ποινικής διώξεως	153
§ 11.- Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΔΙΚΕΙΟΥ	154
I. Η προδικασία	154
II. Η διαδικασία στο ακροατήριο	155
1. Η διαδικασία στο ακροατήριο γενικά	155
2. Απουσία ή άγνωστη διαμονή του κατηγορούμενου	156
§ 12.- ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΔΙΚΕΙΟΥ	158
I. Κατάρτιση και δημοσίευση	158
II. Η άσκηση ενδίκων μέσων	159

	217
III. Η επανάληψη της διαδικασίας.....	161
IV. Η εκτέλεση	162
§ 13.- ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΕΠΙΒΑΛΛΟΜΕΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΟΔΙ- ΚΕΙΟ ΠΟΙΝΩΝ	164
I. Η παύση εκτελέσεως των ποινών	164
II. Η εξάλειψη των ποινών	168
§ 14.- Η ΕΙΔΙΚΗ ΕΣΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡ. 86 § 3 ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ	171
I. Η Επιτροπή γενικά	171
II. Η σύνθεση της Επιτροπής	172
III. Η λειτουργία της Επιτροπής	173

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄
ΤΟ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

§ 15.- Η ΠΟΙΝΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΓΕΝΙΚΑ	176
I. Πράξεις για τις οποίες ευθύνονται	176
1. Η ευθύνη για τις ίδιες πράξεις ή παραλείψεις	176
2. Η ευθύνη για τις πράξεις ή πα- ραλείψεις των Υπουργών ως με- λών του Υπουργικού Συμβουλίου	177
3. Η ευθύνη για τις πράξεις ή πα- ραλείψεις του Προέδρου της Δη- μοκρατίας	177
II. Τα προβλεπόμενα από το νόμο υπουργικά αδικήματα	180
III. Ο καταλογισμός των παρανόμων πράξεων των Υπουρ- γών	181
1. Τα υποκειμενικά στοιχεία των υπουργικών αδικημάτων	181

2. Πλάνη και κατάσταση ανάγκης ..	183
§ 16.- ΤΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ	186
I. Η παράβαση του Συντάγματος και των νόμων	186
II. Η βλάβη των συμφερόντων του Κράτους	187
III. Η προσυπογραφή πράξεων του Προέδρου της Δημο- κρατίας ή της Κυβέρνησης, οι οποίες παραβιάζουν το Σύνταγμα ή τους νόμους ή βλάπτουν τα συμφέ- ροντα του Κράτους	189
IV. Η ανακοίνωση περί πράγματος ή εγγράφου εις τρίτον	192
V. Ευθύνη εκ παραβίασεως ποινικών διατάξεων	194
VI. Η εξέταση του Υπουργού ως μάρτυρα άνευ της γραφτής άδειας του Πρωθυπουργού	195
§ 17.- ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΕΞΑΛΕΙΨΕΩΣ ΤΟΥ ΑΕΙΟΠΟΙΝΟΥ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ	197
I. Η παραγραφή των εγκλημάτων	197
II. Αμνηστία	201
Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α	202

ΕΚΤΥΠΩΣΕΙΣ OFFSET : Σ.ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ - Σ.ΠΑΠΑΔΑΜΗΣ -Χ.ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ Ο.Ε.
Έμμ. Μπενάκη 76 Τηλ.: 36.22.928 - 36.15.213